

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI

ANABİLİM DALI

**HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ, HAYATI, ESERLERİ VE 'ACÂİBU'L-
AHBÂR'I**

(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET AKBAŞ

ANKARA, 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI

ANABİLİM DALI

**HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ, HAYATI, ESERLERİ VE 'ACÂİBU'L-
AHBÂR'I**

(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET AKBAŞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ

ANKARA, 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANABİLİM DALI

**HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ, HAYATI, ESERLERİ VE 'ACÂİBU'L-
AHBÂR'I**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. MEHMET AKKUŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Mehmet Akkuş

2- Prof. Dr. Abdülmecit İslamoğlu

3- Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik

Tez Savunması Tarihi

16/12/2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Mehmet Akkuş danışmanlığında hazırladığım “Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve ‘Acâibu’l-Ahbâr’ı (Ankara, 2021)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp, sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

16/12/2021

Mehmet Akbaş

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
1. Siyer Yazıcılığının İslâm Edebiyatı'ndaki Yeri	2
2. 18. Yüzyıl Edebiyatına ve Tarih Yazıcılığına Kısa Bir Bakış.....	9
3. Araştırmanın Amacı	11
4. Araştırmanın Kapsamı.....	12
5. Araştırmanın Yöntemi.....	13
I. BÖLÜM: HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	15
1. Hayatı.....	15
1.1. İsmi ve Mahlası.....	15
1.2. Doğumu ve Ailesi	15
1.3. Eğitimi.....	16
1.4. Görevleri.....	17
1.5. Vefâtı.....	17
1.6. İlmî ve Edebî Kişiliği	18
1.7. Tasavvufî Kişiliği.....	22
2. Eserleri	23

II. BÖLÜM: HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ'NİN ACÂİBU'L-AHBÂR FÎ İHBÂRİ SEYYİDİ'L-AHYÂR İSİMLİ ESERİ	31
1. Genel Bilgiler	31
1.1. Nüsha Tavsîfleri.....	31
1.2. Eserin İsmi.....	35
1.3. Telif ve İstinsah Tarihi	36
1.4. Müellife Nisbeti	36
1.5. Telif Sebebi.....	36
2. Eserin Şekil ve Muhtevâ Özellikleri.....	37
2.1. Eserin Şekil Özellikleri.....	37
2.2. Eserin Muhtevâ Özellikleri	39
2.3. Eserin Tercüme Şekli	42
2.4. Eserin Kaynakları.....	49
2.4.1. Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l Beşer.....	51
2.4.2. Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb.....	51
2.4.3. Tarîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefis.....	52
2.4.4. Târîhu Dımaşk.....	52
III. BÖLÜM: HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ'NİN ACÂİBU'L-AHBÂR'I	54
1. Metin Tertibiyle İlgili Hususlar	54
2. Transkripsiyon Alfabesi	56
3. ACÂİBU'L-AHBÂR FÎ İHBÂRİ SEYYİDİ'L-AHYÂR METİN	57
BÂB-I EVVEL.....	61
BÂB-I ŞÂNÎ.....	79

BĀB-I ŐĀLİŐ.....	120
BĀB-I RĀBİ'	147
SONUÇ	192
ÖZ	195
ABSTRACT.....	196
SÖZLÜK	197
DİZİN.....	217
KAYNAKÇA.....	220

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser	s.	: Sayfa
a.mlf.	: Aynı müellif	s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
b.	: İbn, bin	T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
b.y.	: Basım yeri yok	T1	: Topkapı Sarayı EH1175 numaralı nüsha
bk.	: Bakınız	T2	: Topkapı Sarayı EH1475 numaralı nüsha
C	: Cilt	thk.	: Tahkik eden
ed.	: Editör	ts.	: Tarihsiz
H	: Hicrî	vb.	: Ve benzeri
haz.	: Hazırlayan	vd.	: Ve diğerleri
H.z.	: Hazreti	vr.	: Varak
h.zl.	: Hazırlayan	y.y.	: Yayıncı yok
İÜ	: İstanbul Üniversitesi	Yay.	: Yayımları, yayımlar
nekty02478	numaralı nüsha	yy.	: Yüzyıl
M	: Milâdî		
mlf.	: Müellif, yazar		
mm	: Milimetre		
No.	: Numara		
ö.	: Ölüm		
r.a.	: Radıya'llâhu 'anh		
S	: Sayı		

ÖNSÖZ

Türklerin İslâmiyeti kabûlüyle birlikte dil ve edebiyat alanında zengin türler oluşmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı döneminde bu zenginlik devam etmiş ve Türk-İslâm Edebiyatı alanında çok sayıda eserler verilmiştir. 18. yüzyılda yazılan eserlerde gözle görülür bir artış olmuş ve ortaya konan eserlerde özgünlük ve yerellik arayışları başlamıştır. Ancak bu arayışlarda temel referans kaynaklarına ve kadîm kültüre bağlılık sürmüştür. Bu dönemde siyer yazıcılığına da önem verilmiş ve çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bu konuda eser yazan müelliflerden biri de Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'dir. (ö. 1174/1780) Hâkim Efendi 18. yüzyılda yetişmiş; döneminin birçok şâir, edip ve ilim adamıyla tanışmış ve aldığı medrese eğitimiyle Arapça ve Farsça dillerinde eser yazacak bir seviyeye ulaşmıştır. Resmî görevi sebebiyle kâtipliği ile öne çıkan Hâkim Efendi yazı sanatındaki mahâretini, yapmış olduğu görevlerle kanıtlamıştır. Hâkim Efendi'nin hattaki mahâreti ve tarihî konulara ilgi duyması onun müverrih olarak eserler ortaya koymasına kapı açmıştır. Hâkim Efendi'nin eserlerine bakıldığında, kâtipliğinin sağladığı yetkinlik olsa gerek merâmını ifâde etmede açıklık, seçiklik ve beyân kâbiliyeti açıkça görülmektedir. Hâkim Efendi'nin bu özelliğini *Acâibu'l-Ahbar fi İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* isimli eserinde de görmek mümkündür.

Biz bu çalışmamızda Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin hayatını ve eserlerini ele aldıktan sonra tercüme niteliği taşıyan siyer türündeki *Acâibu'l-Ahbar fi İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* isimli eserini tanıtmayı ve bu eserin edebiyatımız içindeki yerini tespit etmeyi amaçladık. Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısaca kültürümüzdeki siyer yazıcılığı üzerinde durulmuştur. Ardından müellifin yaşadığı dönemin görülmesi açısından 18. yüzyıl edebiyatı ve 18. yüzyıl tarih yazıcılığı konuları kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin hayatı ve eserleri yer almaktadır. İkinci bölümde *Acâibu'l-Ahbar fi İhbâri*

Seyyidi'l-Ahyâr isimli eserin şekil, üslup ve muhtevâ yönünden incelemesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise eserin edisyon kritikli ve transkripsiyonlu metni Arapça ve Farsça ifâdelerin tercümeleri ile birlikte verilmiştir. Eserde geçen yer adları ve özel adlar için özel adlar dizini oluşturulmuştur. Eserde nâdir kullanılan kelime ve mefhumların önemli gördüklerimizden bir kısmı sözlük bölümünde açıklanmıştır. Eser sonuç ve kaynakça bölümü ile nihâyete erdirilmiştir.

Bu çalışmada benden desteğini esirgemeyen ve her zaman yardımını sunan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Akkuş'a; ders döneminden tez döneminin sonuna kadar ilimlerinden istifâde ettiğim Prof. Dr. Zülfikar Güngör, Prof Dr. Abdülmecit İslamoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik hocalarıma; nezâket ve desteklerini eksik etmeyen Ar. Gör. Mehmet Akif Tiyek, Ar. Gör. Cihat Ekiz ve Fatih Güleç'e; çalışmanın en başından beri her türlü desteğini gördüğüm, benim için çok fedâkarlık yaparak eserin başından sonuna kadar tashih ve tercüme konusunda beni yalnız bırakmayan kıymetli babacığma; her an yanımda olan ve bu süreçte çok fedâkarlık gösteren sevgili eşime; yardımlarını ve duâlarını eksik etmeyen tüm âileme ve dostlarıma teşekkürlerimi arz ederim.

MEHMET AKBAŞ

ANKARA 2021

GİRİŞ

Hâkim Mehmed Efendi, 18. yüzyılın önemli şair ve vak‘anüvislerinden olup, özellikle 1166/1752-1180/1766 yıllarını esas alan *Hâkim Efendi Târih’i* isimli eseriyle bilinmektedir. Çok sayıda telif ve tercüme eser kaleme alan Hâkim Efendi’nin edebî yönünü de gösteren bir dîvânı bulunmaktadır. Müellifin yapmış olduğu ilmî çalışmalar içerisinde öne çıkan bir yönü de siyer yazıcılığıdır. Özellikle bu konuda üç eser kaleme almıştır. *Siyer-i Kebîr* isimli eserinde bunu şöyle ifade etmektedir.

“*Delâil ve beşâir-i nübüvvetde Siyer-i Sağîre ve müstakilen fusûl ve ebvâbı müştemile Siyer-i Vasîtin hitâm ve itmâmı müyesser olup bu Siyer-i Kebîre azm-i himmet ve cezm-i niyet fethi çok zamandan beri gencîne-i dilde merkûz ve musammem idi.*”¹

Bu ifâdelerden yola çıkarak müellifin *Siyer-i Sağîre* adlı çalışmasının, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gelişini müjdeleyen ve nübüvvetinin delillerini açıklayan *Acâibu’l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr* isimli eser olduğunu söyleyebiliriz. Hâkim Efendi bu eserini Muhammed İbn Zafer’in (ö.565/1170)² yazmış olduğu *Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer* isimli eserden ihtisâr ederek tercüme etmiştir.

Acâibu’l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr içerisinde geçen bölümler, açıklamalar ve der-kenârlar “*Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer*” isimli Arapça eserden alınmıştır. Hâkim Efendi bu eseri tercüme ederken, konu bütünlüğünü bozmayacak şekilde gerekli görmediği kısımları almamıştır. Bu özet ve açıklamaların ardından kendi

¹ Hâkim Mehmed b. Halîl, *Siyer-i Kebîr* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, B_0069), 1b.

² 1104 yılında Sicilya’da doğan, asıl adı Ebû Abdillâh Hüccetüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Muhammed es-Sıkkîlî el-Mekkî olan İbn Zafer; tefsir, fıkıh, lugat, mantık alanlarında birçok eser telif etmiştir. İbn Zafer özellikle belağat alanındaki bilgisi ile tanınmıştır. Nübüvvet âlâmetlerinden bahseden “*Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer*” isimli eserin tahkikli neşri 1990 yılında Kâhire’de yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Sami Benli, “İbn Zafer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/453-454.

ilmî müktesebâtına dayalı olarak bazı ilâve bilgiler vermiş, konu ile ilgili yazmış olduğu beyit ve dörtlüklerle eserini zenginleştirmiştir. Dört bölüm olarak yazılan bu eserin birinci bölümü, Hz. Peygamber'in (sa.v.) Kur'ân-ı Kerîm'den önce nâzil olan ilâhî kitaplarda müjdelenmesini ve konu ilgili rivâyetleri kapsamaktadır. Eserin ikinci bölümü, müslümân âlimlerin Tevrat ve İncil'deki bilgilerinden hareketle Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini ve risâletle müjdelenmesini ele almaktadır. Eserin üçüncü bölümünde Hz. Peygamber (s.a.v) gelmeden önce toplumda söz sâhibi olan kâhinlerin, münecimlerin dilinden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu ve dünyaya teşrîfi anlatılmaktadır. Eserin dördüncü bölümünde ise Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili cinlerden gelen birtakım rivâyetlerden bahsedilmektedir.

Siyer türünde olan bu eser; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mucizelerini ele alan “delâilü'n-nübüvve” ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nebîlik yönünü, üstünlüklerini ve ibâdetlerini konu alan “hasâ'isü'n-nebî” diyebileceğimiz bilgileri içermektedir.

1. Siyer Yazıcılığının İslâm Edebiyatı'ndaki Yeri

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) biyografik hayatını anlatan eserlere siyer denmektedir. Siyer, “sîret” kelimesinin çoğuludur ve “yürümek, yönelmek, seyahat etmek” anlamlarına gelmektedir. Sîret kelimesi ilk defa İbn İshak (ö. 151/768) ve İbn Hişam (ö. 218/833) tarafından kullanılmıştır.³ “Savaş yeri, savaş hikâyeleri” anlamındaki “mağzat” kelimesinin çoğulu olan “meğâzî” de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gazve ve seriyyelerini konu alarak yazılan eserlere denmektedir. Meğâzî hem siyer kelimesiyle eş anlamlı olarak hem de gazveler anlamında tek başına kullanılmaktadır.⁴

Siyer türü eserler genellikle Rasûlullâh'ın (s.a.v.) nûrunun veya diğer bir deyişle nûr-i Muhammedînin yaratılmasıyla başlar. Daha sonra bu eserlerde Rasûlullâh'ın (s.a.v.) nesebi, özellikle Hz. İbrâhim'den (a.s.) başlayarak babası ve

³ Âlim Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı* (İstanbul: Rağbet Yayınları,2018), 186.

⁴ Mustafa Fayda, “Siyer ve Meğâzî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/319.

annesine kadar sayılır. Sonra sırasıyla doğumu, doğum ânında meydana gelen hâdiseler, çocukluğu, gençliği, Mekke dönemi, Hz. Hatice ile evlenmesi, vahiy yoluyla peygamberliğinin bildirilmesi, O'nun İslâm'a dâvet dönemi, müşriklerin eziyetleri, Habeşistan'a hicret, Medîne'ye hicret, Medîne dönemi, Mekke'nin fethi ve vefâtı konu olarak ele alınır. Bu konularla birlikte Rasûlullâh'ın (s.a.v.) ahlâkı, sıfatları, mûcizeleri, menkıbeleri, çocukları ve bazı sahabîlerin halleri de bazı siyer kaynaklarında mevzu bahis edilir.⁵

Siyer yazıcılığının ortaya çıkışına sebep olan birçok âmil vardır. Bunların başında müslümanların, Rasûlullâh'a (s.a.v.) olan sevgileri, bağlılıkları ve Peygamber'in (s.a.v.) örnek hâl, davranış ve ahlâkını gelecek nesillere aktarma istekleri gelmektedir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve sahabîlerin haberlerini koruma hassasiyeti, siyer ile ilgili rivâyetlerin bir araya getirilmesinin zemînini oluşturmuştur.⁶ Özellikle hicrî birinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazılmış olan sahîfeler ve risâleler siyer yazıcılığı açısından ilk ciddi göstergeleri oluşturmaktadır. Bu dönemde öne çıkan isimlerden birisi Urve b. ez-Zübeyr'dir. (ö. 94/713) Onun meğazi alanında bir ilk olarak haberleri risaleler şeklinde derlediği bilinmektedir.⁷ Urve'nin talebesi olan İbn Şihab ez-Zührî (ö. 124/741) de kendisinden önce yazılmış rivâyetleri ve risâleleri bir araya getirerek derlemiştir. Böylelikle siyer yazıcılığı Zührî ile yeni bir döneme girmiştir. Tabiînden gelen kaynakları kullanan Zührî, siyer alanında müstakil eser veren ilk müelliflerden biri olarak kabul edilmektedir.⁸ Hicri ikinci yüzyılın ilk yarısında siyer ve meğâzi alanında öne çıkan kişi İbn İshak (ö. 151/761) olmuştur. İbn İshak'tan sonra el-Vâkıdî (ö. 207/823) Rasûlullâh'ın Medine dönemini kapsayan "el-

⁵ Nihat Öztoprak, "Türk Edebiyatında Manzum Siyerler", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli vd. (Ankara: TDV yayınları,2010), 53-54.

⁶ Ayhan Tergip, "Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/15 (2010), 230.

⁷ Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal İnanc, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/5 (Aralık 2007), 131.

⁸ İrfan Aycan, "Urve b. Zübeyr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/186.

Meğâzî” isimli eseri kaleme almıştır. Daha sonra İbn Sa’d (ö. 230/845) ile beraber siyer ilmi, kaynak bakımından gelişimini büyük ölçüde tamamlamıştır.⁹

Türk-İslâm Edebiyatı’nda siyer türündeki ilk eserler Arapça ve Farsça dillerinden yapılan tercümelere dayanmaktadır. Daha sonraki aşamada ise telif türünde eserler verilmiştir.

Türk Edebiyatı’nda siyer alanında ilk eser veren kişi Erzurumlu Mustafa Darîr’dir. Darîr *Tercüme-i Siretü’n-Nebî* isimli eserini 1388 yılında tamamlamıştır. Tercüme niteliğinde olan bu eser mensur olmakla beraber yer yer manzum bölümleri de içermektedir. Türkçe ilk telif ve özgün siyer ise Alaşehirli Kadı Veysi’nin *Siyer-i Nebi* isimli eseridir.¹⁰

18. yüzyılda matbaanın kurulması ve Tercüme Heyeti’nin oluşturulması tarih yazıcılığı ve eserlerinin basımında kayda değer bir gelişme ortaya koymuştur. Bu bağlamda özellikle siyer yazıcılığına da önem verilmiştir. Zîrâ bu dönemde Arapça ve Farsça siyer kaynaklarından fazlasıyla yararlanılmıştır. Bu siyer kaynaklarından yapılan tercümelere üslup yaygın, halka yönelik bir anlatımdan uzak olmuştur. Tercümelerde sadelik esas alınmamış olup Farsça ve Arapça terkipler fazla bir değişiklik yapılmadan dile aktarılmıştır. Bu husus eserlerin belirli bir okuyucuya hitap etmesine sebep olmuştur. Osmanlı dönemindeki siyer yazıcılığının bir başka yönü ise; menkıbe, abartılı haber ve hikâye ağırlıklı olduğudur. Bununla beraber Osmanlı siyer yazıcılığında delâil ve hasâise de çok önem verilmiştir.¹¹ Bu eserler vâizlerin ve din adamlarının toplumu aydınlatma ve irşâd etmede temel mürâcaat kaynakları olmuştur. Bizim de çalışmamızın konusu olan Hâkim Mehmed Efendi de bu dönemde *Acâibu’l-Ahbâr fi İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr* isimli eserini kaleme almıştır. Bu eser, genel olarak tercüme niteliği taşısa da

⁹ Özdemir, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, 136.

¹⁰ Seyfettin Erşahin, “Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 18/3 (2005), 336.

¹¹ Erşahin, “Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları”, 338.

müellifin kendine has yorum ve üslûbuyla ele aldığı bölümler ve esere ilâve ettiği şiirler ile genişletilmiş, ulemâ arasında itibâr görmüştür.

Siyer türü başta olmak üzere Türk-İslam edebiyatında Hz. Peygamber’i (s.a.v.) konu alan birçok edebî tür bulunmaktadır. Bu türlere şu şekilde örnekler verebiliriz:

1. **Esmâ-i Nebî**: Klasik edebiyatımızın zengin türlerinden olan “Esmâ-i Nebî”, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dînî kültürde yer alan isimlerinin manzum veya mensur, müstakil eserler hâlinde toplanmasıdır. Bu yönüyle “Esmâ-i Nebî”, Allah Teâlâ’nın isimlerinin verildiği “Esmâ-i Hüsnâ” tarzındaki manzûmelere benzemektedir.¹² “Esmâ-i Nebî” türündeki eserlerde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde yer alan isimleri ile İslâmî kültürde yer alan isim, sıfat, künye ve lakapları birçok esere konu olmuştur.¹³ Bu eserlerden en meşhuru Süleyman Cezûlî’ye âit olan (ö.870/1465) Hz. Peygamber’in iki yüz bir isminin açıklandığı *Delâ’ilül-Hayrât ve Şevâriku’l-Envâr fi Zikri’s-Salât ‘ale’n-Nebiyi’l-Muhtâr* isimli eserdir.¹⁴

2. **Mevlid**: Sözlükte “doğum yeri ve zamanı” anlamına gelen “Mevlid”, İslâm kültüründe Hz. Peygamber’in (s.a.v.) doğumunu ve bu vesîleyle yazılan eserleri kapsamaktadır.¹⁵ Siyer’in manzum hâline genellikle mevlid denmektedir. Mevlidlerin genellikle Rasûlullâh’ın (s.a.v.) doğumu için yazıldığı kabul edilse de, içerisinde Rasûlullâh’ın (s.a.v.) mu‘cizeleri, mi‘râcı, hicreti, vefatı gibi daha birçok konu bulunmaktadır.¹⁶ Mevlid türü içerisinde en çok şöhret bulan eser Süleyman Çelebi’ye (ö.825/1422) âit olan *Vesîletü’n-Necât* isimli eserdir.¹⁷ Taklid edilmesi mümkün

¹² Emine Yeniterzi, “*Dîvan Şiirinde Hz. Peygamber’in İsim ve Sıfatları: Esmâ-i Nebî*”, Kutlu Doğum Haftası II 1-7 Ekim 1990 (Ankara: TDV yayınları, 1992), 87.

¹³ Yeniterzi, “*Dîvan Şiirinde Hz. Peygamber’in İsim ve Sıfatları: Esmâ-i Nebî*”, 89.

¹⁴ Süleyman Uludağ, “*Delâilü’l-Hayrât*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/113.

¹⁵ Ahmet Özel, “Mevlid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/475.

¹⁶ Mehmet Akkuş (ed.), *Mevlid-i Şerîf - Vesîletü’n-Necât* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 20.

¹⁷ A. Neclâ Pekolcay, “Mevlid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/486.

olmayan bir üslupla kaleme alınan bu eser, yazıldığı günden bugüne kadar aynı değeri ve ilgiyi muhafaza etmiştir.¹⁸

3. Mi'râciye: “Yukarı çıkma âleti, yukarı çıkılacak yer” anlamlarına gelen mi'rac kelimesi ıstılâhî yönüyle “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) göğe yükselişi” anlamına gelmektedir.¹⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu mu'cizesini konu alan eserlere Mi'râciye denmektedir. Türkçe manzum mi'râciyeler içerisinde Hacı Hasanoğlu'nun yazmış olduğu *Sîretü'n-Nebî* isimli eser mi'râc bahsini detaylı olarak ele almıştır. Bununla beraber Yazıcıoğlu Mehmed'e (ö.855/1451), Amasyalı Münirî Çelebi'ye (ö. 927/1520) Mehmet Rifat'a âit olan siyerlerde de mi'raç bölümü bulunmaktadır. Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli mevlidinde de miraç bölümü bulunmaktadır.²⁰

4. Gazavât-nâme: Düşman topraklarına yapılan akınlarla, yapılan savaşları, bu savaşlarda kazanılan zaferleri ve kahramanlıkları anlatan manzum ve mensur edebî eserlere “Gazavât-nâme” denmektedir.²¹ Gazavât-nâmelere siyer başlığı altında bakıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve Hz. Ali'nin yaptığı savaşları konu aldığı görülmektedir. Hz. Peygamberin şahsı, yaşantısı ve ahlâkı edebiyatın konusu olduğu gibi gazâları da edebiyatın konusu olmuştur.²² Gazavât-nâmeler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bütün gazâlarını kapsamaktadır. Bununla birlikte yalnızca Bedir ve Uhud savaşları gibi her gazânın ayrı olarak ele alındığı eserler de yazılmıştır.²³

5. Hicret-nâme: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatındaki en önemli dönüm noktalarından olan hicret olayını esas alan eserlerdir. Türk-İslâm Edebiyatı'nda hicret konulu birçok manzum ve mensur eser kaleme alınmıştır. Ancak hicret konusunu müstakil olarak ele alan eser Mustafa Fevzî b. Nu'mân'a âit olan *Hicret-i Habîb-i*

¹⁸ Neclâ Pekolcay, “Mevlid (Vesîletü'n-Necât) Süleyman Çelebi”(Ankara: TDV Yayınları,2018),3.

¹⁹ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 1980), 2-3.

²⁰ Akar, “*Manzum Mi'râcnâmeler*” 132.

²¹ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları,2015), 158.

²² Ali Yılmaz (ed.), *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 233.

²³ Yılmaz, *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı*, 233.

Rabbu'l-Âlemîn isimli mesnevîdir.²⁴ Hicret konusunu kapsamlı ele alan bir diğer eser Nahîfî'ye âit *Hicretü'n-Nebî* isimli eserdir.²⁵

6. Mu'cize-nâme: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mu'cizelerini konu alan eserlerdir. Bu konuda birçok müstakil manzûme bulunmaktadır. Mu'cize-nâme türünde eserler daha çok 14. ve 15. yüzyıllarda Kirdecî Ali'nin Güvercin Destânı ve Kesikbaş Destanı; İzzetoğlu'nun Tavus Mucizesi; Sadreddin'in Geyik Destanı gibi mesnevîlerde görülmektedir.²⁶

7. Hilye-i Şerîf: Hilye kelimesi sözlükte “süs, sûret, sıfat, vafılandırma” gibi anlamlara gelmektedir. İstılâhî anlamda ise hilye, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mübârek vasıflarını ve güzelliklerini anlatan, manzum ve mensur olarak kaleme alınan eserlerdir.²⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fizîki özelliklerini anlatan edebi eserlere ve hüsn-i hatla yazılmış levhalara denmektedir.²⁸ Hilye-i Nebevî ile ilgili rivâyetlerin çoğu Hz. Ali ve Hind b. Ebû Hâle tarafından nakledilmiştir. Hilye-i Nebevî ile ilgili bilgiler öncelikle hadis ve siyer kitaplarında yer almış, daha sonra Tirmizî (ö.279/892) tarafından *Kitâbü'ş-Şemâil* isimli kitabın baş kısmında derlenmiştir. Türk edebiyatında en meşhur hilye, Hakânî Mehmed Efendi'nin (ö.1015/1606) yazmış olduğu *Hilye-i Hâkânî* adlı eserdir.²⁹

8. Kırk Hadis, Yüz Hadis: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinden tertip edilerek yazılan eserlerdir. Türkçe ilk manzum kırk hadis tercümesi Kemâl Ümmî'nin (ö.815/1412) tercüme ettiği *Kırk Armağan* isimli eserdir. Yine Türkçe'de bilinen ilk yüz

²⁴ Ferdi Kiremitçi, “Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafa Fevzî b. Nu'mân'ın 'Hicret-i Habîb-i Rabbu'l-Âlemîn' Başlıklı Mesnevîsi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18 (2017), 334-335.

²⁵ Âmil Çelebioğlu, “Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi” *Türklük Araştırma Dergisi* 2 (1986), 60.

²⁶ Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1996), 359.

²⁷ Zülfikar Güngör, *Türk Edebiyatında Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimi Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 1.

²⁸ Zülfikar Güngör, “Bir Edebî Tür Olarak Hilyeler” *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, ed. Bilal Kemikli vd. (Ankara: TDV yayınları,2010), 73. / Mustafa İsmet Uzun, “Hilye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/47.

²⁹ Yılmaz, *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı*, 203.

hadis örneği Mustafa Darîr tarafından yazılan *Yüz Hadis Yüz Hikaye* isimli eserdir. En meşhur yüz hadis ise Kastamonulu Latîfî'nin (ö. 990/1582) *Sübhatu'l-Uşşâk* isimli eseridir.³⁰

9. Kısas-ı Enbiyâ: Peygamberlerin hayat hikâyelerini anlatan eserlerdir. Türkçe telif edilmiş ilk mensur eser Burhanoğlu Kadı Nâsırüddîn Rabgûzî'ye (ö. 710/ 1310-11) âit olan *Kıyasu'l-Enbiyâ* isimli eserdir. Bilinen ilk Türkçe manzum Kısas-ı Enbiyâ Hindî Mahmûd tarafından yazılmıştır.³¹ Osmanlı'nın son dönem kısas-ı enbiyâ mesnevîsi ise Manastırlı Mehmed Rıf'at (ö. 1325/1907) tarafından 377 beyit olarak yazılan eserdir.³²

10. Na't: Rasûlullâh'ı (s.a.v.) medhetmek için yazılan şiirlere na't denmektedir. Diğer peygamberler, dört halife, Abdülâdir Geylânî, Mevlâna gibi önde gelen din büyükleri için yazılan şiirlere na't denilse de, bu kelimenin en yaygın mânâsı Hz. Peygamber'i (s.a.v.) öven şiirlerdir.³³

Dîvân ve mesnevîlerde tevhid ve münâcâttan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yazılan na'tlar yer almaktadır. Bununla beraber bazı dîvânların na't ile başladığı da görülmektedir. Şâirler dîvânlarında birçok nazım şekliyle yazdıkları na'tlara yer vermişlerdir. Özellikle farklı nazım şekillerindeki na'tları Yahyâ Nazîm'in (ö. 1139/1727) dîvanında görmek mümkündür.³⁴ Süleyman Nahîfî'nin (ö.1151/1758) *Hilyetü'l-Envâr* isimli eseri de sadece na'tlara ayrılmış müstakil bir eserdir. Tekke şâirlerinden Neccâr-zâde Rızâ'nın (ö.1159/1746) dîvânının büyük kısmını na'tlar oluşturmaktadır. Salâhî-i Uşşâki'nin (ö. 1197/1783) ise sadece na'tları ihtivâ eden;

³⁰ Nihat Öztoprak, *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Sıyerler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 5-6.

³¹ Ahmet Karataş, "Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü", *Diyanet İlmî Dergi*, 49/3, (2012), 120-121.

³² Karataş, "Kısas-ı Enbiyâ Türü", 121. bk. Zeynep Güngör, *Manastırlı Mehmed Rıfat'ın Tuhfetü'l-İslâm'ı* (Bartın: Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018)

³³ Emine Yeniterzi "Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)"(Ankara: TDV Yayınları, 2015), XIII.

³⁴ Emine Yeniterzi, "Türk Edebiyatında Na'tlara Dair", *Yeni Türkiye-Türkler* 11 (2002), 762-767.

Arapça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı şiirlerden müteşekkil bir nu‘ut dîvânı bulunmaktadır.³⁵

11. **Şefâat-nâme:** Şefaât, “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ümmetinin günahlarının bağışlanarak cennete girmeleri için Allah’a niyâz etmesi” anlamına gelmektedir. Bu düşünceyle Türk-İslâm edebiyatında ele alınan eserlere “Şefâat-nâme” denilmektedir. Bu türde bilinen en eski eser Ömeroğlu’na âit olan 125 beyitlik manzûmedir.³⁶ Yazıcıoğlu Mehmed Efendi’nin *Muhammediyye* isimli eserinde de “Faslün fi’ş-Şefâ‘at” başlıklı ayrı bir bölüm yer almaktadır.³⁷ Müstakil bir eser olarak da Pir Muhammed tarafından yazılan bir şefâat-nâme bulunmaktadır.³⁸

2. 18. Yüzyıl Edebiyatına ve Tarih Yazıcılığına Kısa Bir Bakış

18. yüzyılda Dîvan edebiyatı, İran edebiyatının etkisinden kurtularak kendi kimliğine kavuşmuştur. Ayrıca bu dönemde yerleşme akımının edebiyat üzerinde derin etkisi olmuştur. Halk edebiyatında bulunan bazı deyimler dîvan şiirine girmiş ve kısmen dil sadeleşmiştir. Bununla birlikte siyâsî ve sosyal açıdan yaşanan olaylar edebiyatın konu ve muhtevâlarına nüfûz etmiş, özellikle sosyal hayata ilişkin konular ön plana çıkmıştır. Bu konularla ilgili olarak yazılanlar toplumu yönlendirecek, ivme kazandıracak bir yenilik katmamıştır. Bu dönem edebiyatı, kadim edebiyatın gölgesinde kalarak devam etmiştir.

Sanat sanat içindir anlayışını benimseyen yüksek zümre edebiyatı ile sanat toplum içindir anlayışının hâkim olduğu halk edebiyatı arasında belirli bir oranda yakınlık olsa da klâsik edebiyat bu dönemde de ağırlığını göstermiştir. Bu yaklaşma

³⁵ Yeniterzi, “Türk Edebiyatında Na‘tlara Dair, 762-767.

³⁶ Yıldız, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, 239.

³⁷ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 360-366.

³⁸ Şahin Köktürk, “Şefaât-name ve Pir Muhammed’in Şefaâtnamesi”, *Türkoloji Araştırmaları* XI/6 (2014), 764.

sonucunda edebiyatımızın genel karakterini değiştirecek kadar büyük bir etki söz konusu olmamıştır.³⁹

Özellikle bu dönemde edebiyat alanında varlık gösteren, eser ortaya koyan önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Nedim (ö. 1730), Şeyh Gâlib (ö.1799), Nâzım Yahyâ (ö. 1727), Sümbül-zâde Seyyid Vehbî (ö. 1736), Nahîfî Süleymân (ö. 1738), Koca Râğıb Paşa (ö. 1763), Haşmet (ö. 1768) Fitnat Hanım (ö. 1780), Esrar Dede (ö. 1796), Enderunlu Fâzıl (ö. 1810), Sürûrî (ö. 1814) öne çıkan şâirlerdendir.⁴⁰ Bursalı İsmâil Hakkı (ö. 1724), Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1772), Salâhaddin Uşşâkî (ö. 1782), Üsküdarlı Hâşim (ö. 1782) bu dönemde yaşamış mutasavvıf şâirlerdendir.

Bu yüzyılda görülen en önemli edebî akım Sebk-i Hindî akımıdır.⁴¹ Şeyh Gâlib bu akımın en önemli temsilcilerinden olmuştur.

18. yüzyıl, tarih yazıcılığını etkileyen gelişmelerden başında Osmanlı'da her alanda hissedilen batılılaşma hareketi gelmektedir. Askeri alanda ve kültürel alanda yapılan ıslahatlar; tarih yazıcılığının muhtevâsının askeri, dil ve yönetim alanında yoğunlaşmasına sebep olmuştur.⁴² Özellikle bu dönemin başında İbrahim Müteferrika'nın çabalarıyla matbaanın kurulması ve birçok tarih kitabının basılması oldukça önemli bir gelişme olmuştur.. Damat İbrahim Paşa'nın gayretleri ile şekillenen tercüme heyetinin de temel tarih kitaplarını Arapça ve Farsça'dan tercüme etmesi kayda değer bir ilerlemedir.⁴³

18. yüzyılda resmî tarih yazıcılığı özellikle Nâimâ'nın (ö. 1716) Osmanlı devlet yönetiminde vak'anüvislik görevine gelmesiyle başlamıştır. Nâimâ'nın tarih

³⁹ Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1983), 2/742.

⁴⁰ Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı*, 352

⁴¹ Aşırı süs ve sanatla beraber ard arda gelen tamlamalarla düşüncenin gizlenmesi ve ifâdenin örtülü bir hâl almasıdır. bk. Ali Fuat Bilkan, "Sebk-i Hindî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/253.

⁴² Samet Arıker, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (Ekim 2015), 202.

⁴³ Mehmet İşşirli "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı Ansiklopedisi*,ed. Güler Eren (Ankara: Türkiye Yayınları, 1999), 8/252.

yazıcılığında ortaya koyduğu usul daha sonraları müverrihler tarafından takip edilmiş, 19. yüzyılda yaşamış son vak'anüvis olan Abdurrahman Şeref Efendi ile bu tarz tarih yazıcılığı sona ermiştir.

Osmanlı devleti bünyesinde iki yüz yıl boyunca varlığını sürdüren tarih yazıcılığında 30 vak'anüvis görev almıştır. Bu vak'anüvisler genellikle edip ve şâir kimselerden seçilmiştir. Vak'anüvisler dönemin diline ve üslûbuna göre eserlerini yazmışlardır. Zaman zaman edebî mahiyetteki alıntılara da eserlerinde yer vermişlerdir.⁴⁴ Nâimâ, Mehmed Râşid Efendi (ö. 1735), İzzî Süleyman Efendi (ö. 1755), Hâkim Mehmed Efendi (ö. 1770), Ahmet Vâsif (ö. 1806) bu dönemin öne çıkan vak'anüvislerindedir.

3. Araştırmanın Amacı

İbn Zafer el-Mekkî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetinin hakikatini; geçmiş semâvî kitaplardan ve din adamlarının, rahiplerin, kâhinlerin ve uzun süre yaşayan cinnîlerin rivâyetlerinden yola çıkarak *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eseriyle ortaya koymuştur. Bu eser İslâm âlimleri arasında kabul görmüş ve birçok İslâm beldesine bu eserin yazmaları ulaşmıştır. Osmanlı ulemâsı tarafından da bu eser değer görmüştür. Eser, Osmanlı'da tercüme faaliyetlerinin hız kazanmasıyla beraber Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin dikkatini çekmiştir. Hâkim Efendi, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* adlı eseri Arapça *Acâibu'l-Ahbar fi İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* adıyla yeni bir isimlendirme yaparak tercüme etmiştir. Bu eserin, 18. yüzyılda tercüme edilen ilk eserlerden ve siyerin delâil kapsamında değerlendirilebilecek bir eser olması yanında; 18. yüzyılın Türk dili ve yapısını, değişim ve gelişiminin geldiği noktayı bizlere göstermesi bakımından eseri önemli gördük. Ayrıca eserde Türk-İslâm Edebiyatı açısından önemli gördüğümüz bir diğer husus da; müellifin eseri tercüme etmenin

⁴⁴ Duygu Kayalık Şahin, "Hâkim Tarihi'nde Yer Alan Tarih Manzûmeleri Üzerine Bir İnceleme", *Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1/13 (Bahar 2020), 127.

yanında Hz. Peygamber'i (s.a.v.) metheden şiiirlere yer vermesi olmuştur. Yapmış olduğumuz ön araştırmalar ve istişâreler netîcesinde eseri incelemeyi düşündük. Siyer türünde yazılmış olan bu eserin Türk İslâm Edebiyatı içerisindeki yerini ve önemini ortaya koyup; transkribini yaptık. Arapça ve Farsça kısımlar ile eserde bolca yer alan şiiirlerin tercümesini yaparak, Türkçe şiiirlerin vezinlerini belirttik. Eserde geçen Arapça muhtelif rivâyetleri siyer kaynaklarına giderek karşılaştırdık. Bu rivâyetlerin geçtiği kaynakların bazılarını dipnotta yer verdik.

Yazı ve konuşma dilinde çok yaygın olmayan kelimelerden oluşan sözlük ilâvesinde bulunduk. Bu ilâvelerle ilim dünyasına ve eseri okuyacak olanlara bir nebze olsun katkı sunmayı amaçladık.

4. Araştırmanın Kapsamı

Siyer, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını araştıran ve bu alandaki rivâyetleri nakleden bir ilimdir. Günümüze kadar birçok âlim, şâir ve edip bu alanda araştırmalar yapmış ve bu türde eserler kaleme almışlardır. Bu konu üzerinde çalışma yapan İslâm bilginleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) özellikle nübüvvetini, sünnetini, mucizelerini ve ahlâkını ifâde etmişlerdir. Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin siyer türünde olan *Acâibu'l-Ahbar fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* adlı eseri de Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili birtakım rivâyetlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Bu eser mensur siyer metinleri içerisinde; dili, üslûbu ve rivâyetleriyle önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle bu eser, geleneksel siyer yazıcılığından farklı olarak mikro siyer yazıcılığının bir örneği olarak takdim edilebilir. Zîrâ eser, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını baştan sona ele almayı yalnızca peygamber oluşunu teyit eden mucizeleri kapsamaktadır. Bu eser, yazıldığı dönem ve rivâyetlerin alındığı kaynaklar ile dönemin siyer yazıcılığı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Osmanlı toplumundaki mucize ağırlıklı Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisi ve algısının oluşmasında bu eserin de etkisinin olabileceğini düşünmekteyiz.

Çalışmamıza konu olan *Acâibu'l-Ahbar fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* adlı eserin, tenkitli metin-inceleme şeklinde ele alınarak özel adlar dizini ve sözlük ile tamamlanması, çalışmamızın içeriğini oluşturmaktadır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmaya Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin Acâibu'l-Ahbar fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr adlı eserinin literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Bu araştırmalar sonucunda eserin üç farklı nüshasının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nüshaların iki tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Arşivinde, bir tanesi de İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde görülmüştür. Tespit edilen nüshalar için gerekli başvurular yapılarak nüshalar temin edilmiştir. Bu nüshalar üzerinde çalışmalara başlanmıştır. Bu nüshalar arasında Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Arşivinde bulunan EH 1175 numaralı nüsha esas alınmıştır. Bu nüshada bulunan temmet kaydına göre nüshanın, müellifin talebesi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu nüshanın asıl eserden istinsah edilme ihtimâli ve müellifin eseri görüp gerekli ilâveleri yapmış olabileceği gibi düşüncelerle bu nüsha esas alınmıştır. Çalışma esnasında siyer alanında ve özellikle 18. yüzyıl edebiyatı alanında da araştırmalar yapılmıştır. Elde edilen bu üç nüshanın karşılaştırmalı olarak okuması yapılmıştır.

Çalışmamızın sonlarına geldiğimizde bu eserin Yrd. Doç. Dr. Yakup Poyraz tarafından 2014 yılında *Hâkim'in Siyer-i Nebî'si (Acâibü'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidü'l-Ahyâr)* ismiyle transkripsiyonun yapılarak basıldığını gördük. Yapmış olduğumuz transkripsiyon çalışması ile bu eseri karşılaştırdık. Yrd. Doç. Dr. Yakup Poyraz tarafından yapılmayan ve ilâve edilmesi gerekli olan hususları değerlendirdik. Bunun neticesinde transkripsiyon çalışması dışında eseri zenginleştirecek ve esere bilimsel katkı sağlayacak ilâvelerde bulunduk.

Bu itibarla çalışmamızda; eserin elimizdeki nüshalarını karşılaştırarak tenkitli transkripsiyonunu yaptık. Arapça ve Farsça şiirleri, ibâreleri tercüme ettik. Bu eserde

verilen der-kenârları ve bu der-kenârların çevirilerini de dipnotta belirttik. Hâkim Efendi'nin eserindeki Arapça ibâreleri tarih ve siyer kaynaklarında taradık. Buradan hareketle eserin, İbn Zafer'in *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eserinin tercümesi olduğunu farkettilik. Ayrıca bu tercümenin harfi harfine bir çeviri olmadığını serbest bir çeviri olduğunu gördük. İbn Zafer'in eserinde yer verdiği rivâyetlerin bulunduğu muhtelif Arapça siyer kaynaklarına da atıflarda bulunduk. Yapmış olduğumuz atıflarla beraber bu eserin ileride yapılacak tahkîkine ve tahrîcine katkı sunduk. Nüshalar arasındaki karşılaştırmamızda bir karara varamadığımız kelime ve ibârelerde *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* adlı eserden istifâde ettik.

Hâkim Efendi'nin yazmış olduğu eserin tercüme metodunu ve muhtevâ kısmına dâir bilgileri inceleme bölümümüzde ele aldık. Eser içerisinde geçen özel isim ve yer adları için bir dizin oluşturduk. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğunu dikkate aldığımızda bir sözlük ihtiyacı ortaya çıktı. Bu sebeple yaygın kullanılmayan ve eseri anlamayı kolay kılacak birtakım kelimeleri sözlük kısmında verdik.

I. BÖLÜM: HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

1.1. İsmi ve Mahlası

Kaynak eserlere bakıldığında müellifin genellikle Hâkim mahlasıyla ön plana çıktığı görülmektedir. Müellif için Seyyid Mehmed,⁴⁵ Vak‘anüvis es-Seyyid Mehmed Efendi,⁴⁶ Hâkim Seyyid Mehmed Efendi,⁴⁷ Seyyid Mehmed Hâkim Efendi⁴⁸ gibi isimlendirmeler mevcuttur. Hüküm eden, hüküm veren anlamlarına gelen Hâkim mahlasını kullanan Seyyid Mehmed Efendi, devrinin önemli vak‘anüvislerinden ve şâirlerinden sayılmaktadır. Hâkim Efendi’nin isminin başında yer alan Seyyid⁴⁹ ifâdesinden kendisinin Rasûlullâh (s.a.v.) soyundan geldiği anlaşılmaktadır. Bir diğer husus da *Sâlim Tezkiresi*’nde Hakîm ismiyle bahsedilen bir başka şâirin Hâkim Efendi ile karıştırılmasıdır. *Sâlim Tezkiresi*’nde Saatçi Hüseyin Efendi’nin oğlu olarak bahsedilen Hakîm ismiyle anılan şahsın mahlası Hamdî olup, Hâkim Seyyid Mehmed Efendi ile bir ilgisi bulunmamaktadır.⁵⁰

1.2. Doğumu ve Ailesi

Hâkim Mehmed Efendi’nin doğum tarihi ile ilgili bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. Hâkim’in 1700’lü yılların başında doğmuş olması muhtemeldir. Hâkim

⁴⁵ Şefkat-i Bağdâdî, *Şefkat Tezkiresi (Tezkire-i Şu‘arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî)*, haz. Filiz Kılıç (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 74. Erişim Tarihi: Haziran 16, 2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194367/sefkat-tezkiresi-tezkire-i-suara-yi-sefkat-i-bagdadi.html>

⁴⁶ M. Nuri Çınarcı, *Şeyhülislâm Ârif Hikmey Bey’in Tezkiretü’s-Şu‘arâsı ve Transkripsiyonlu Metni* (Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 41.

⁴⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. Yekta Saraç (Ankara: TÜBA, 2016), 2/566.

⁴⁸ Ömer Çiftçi, Fatîm Davud – Hâtîmetü’l- Eş‘âr (Fatîm Tezkiresi) (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 94.

⁴⁹ Hz. Hüseyin’in (r.a.) soyundan gelenler için “seyyid”, Hz. Hasan’ın (r.a.) soyundan gelenler için “şerif” ifâdesi kullanılmaktadır.

⁵⁰ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’s-Şu‘arâ*, haz. Adnan İnce, (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 176. Erişim Tarihi: Haziran 17, 2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-203805/mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39ara.html>

Mehmed Efendi İstanbul'da doğmuştur. Bıçakçı Emîr Çelebi olarak bilinen Seyyid Halîl Efendi'nin oğludur.⁵¹ Hâkim'in ailesiyle ilgili kaynaklarda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca Hâkim'in Seyyid Halîl Efendi'nin oğlu olduğu bilgisi mevcuttur. Bununla beraber kapsamlı bir çalışma olan *Vak'anüvis Hâkim Efendi Tarihi* adlı doktora tezinde Tâhir Güngör, müellifin tereke kayıtlarında; İbrahim isminde bir dedesinin, Tevhîde ve Zelfha isminde iki kızının ve Fâtıma adında bir kız kardeşinin bulunduğu bilgisini vermektedir.⁵²

1.3. Eğitimi

Hâkim Mehmed Efendi'nin İslâmî ilimlere vukûfiyeti, edebiyat alanında yetkinliği ve hat sanatına dâir büyük bir mahareti vardır. Hâkim Efendi'nin ilmî ve edebî yönünün kuvvetli ve özgün oluşunu eserlerinde görmek mümkündür. Onun ilim ve edebiyatta bu derece ileri gitmesine etki eden en önemli unsur; İstanbul gibi ilim, sanat ve edebiyat çevresinde yetişmiş olması ve dönemin ünlü âlim, ârif ve sanat ehli şahsiyetlerine erişip müstefid olmasıdır. Özellikle döneminin meşhur âlimi olan Bursalı İsmâil Hakkı Efendi'den İslâmî ilimler ile ilgili dersler okumuştur. Bunun yanında tasavvuf eğitimini Gülşenî tarikatının Sezâiyye kolunun kurucusu olan Hasan Sezâyî Efendi'den almıştır.⁵³ Hâkim Efendi, Yanyalı Es'ad Efendi'den de mantık, kelim ve felsefe dersleri almıştır.⁵⁴ O, bu ilimlerle birlikte hat sanatına da büyük önem vermiş ve bu alanda da emsâlleri arasında şöhret kazanmıştır.⁵⁵ Sülüs ve neshi İsmâil Efendi-zâde

⁵¹ Mücteba ilgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/189.

⁵² Tâhir Güngör, *Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), LIX.

⁵³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 566.

⁵⁴ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LIX

⁵⁵ Mehmed Tefvik, *Kâfile-i Şuarâ*, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd. (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 191. Erişim Tarihi: Haziran 17, 2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196469/mehmed-tevfik-kafile-i-su39ara.html>

Abdi Efendi'den öğrenmiştir. Daha sonra Suyolcu-zâde Mehmed Necib Efendi'den hat icâzeti almıştır.⁵⁶

1.4. Görevleri

Hâkim Efendi, hâcegânlık ile beraber devletin birçok kademesinde görev almıştır.⁵⁷ Bir müddet Mısır'da bulunmuş burada Mısır Vâlisi Ebûbekir Paşa'nın Dîvân Katipliği görevini yerine getirmiştir.⁵⁸ Bir müddet Sadâret Mektûbî Kalemî'nde görev almış daha sonra hâcegân sınıfına geçmiş ve Silahdâr kâtibi olarak da görev yapmıştır.⁵⁹ 1753 yılında İzzî Süleyman Efendi'nin yerine vak'anüvis olarak gelen Hâkim Efendi, 1166/1753 tarihinden 1180/1766 tarihine kadar 14 sene bu görevde kalmıştır.⁶⁰ O, vak'anüvislik görevi sırasında 1753 yılında Haslar Mukâtaacısı, 1759 yılında Cebeciler Kâtibi 1761 yılında Sipâhiler Kâtibi 1763 yılında Mâliye Tezkirecisi, 1763 yılında 1766 yılında tekrar Cebeciler Kâtibi olarak görev yapmıştır.⁶¹ Onun son resmî görevi ise Küçük Rûz-nâmeclik⁶² olmuştur.

1.5. Vefâtı

Hâkim Efendi'nin bazı kaynaklarda vefât ettiği tarih 1185 / 1771 belirtilmiş olsa da⁶³ daha yaygın kanaat Hâkim Efendi'nin 1184 / 1770 yılında vefât etmiş olduğudur.⁶⁴

⁵⁶ Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (İstanbul: Devlet Matba'ası, 1928), 408.

⁵⁷ "Hâcegânlık: XVIII. yüzyılda Bâb-ı Âsafî, maliye ve Kapıkulu ocaklarının ileri gelen kâtiplerini içine alarak geniş bir kâtip zümresini ifâde eden kavramdır." bk. Mehmet İpşirli, "Hâcegân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996),14/430.

⁵⁸ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXI.

⁵⁹ İlgürel, Hâkim Mehmed Efendi, 15/189.

⁶⁰ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXIII.

⁶¹ İlgürel, Hâkim Mehmed Efendi, 15/189.

⁶² Rûz-nâmecî: Günlük olayları, hâtıraları veya padişahların günlük faaliyetlerini yazıp, kaydeden görevlidir.

⁶³ bk. M. Nuri Çınarcı, Ârif Hikmey Bey'in Tezkiretü's-Şu'ârâsı, 41.; Şefkat-i Bağdâdî, *Şefkat Tezkiresi*, 74.; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz.Nuri Akbayan (İstanbul: Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı Yayınları, 1996), 560.

⁶⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 566.; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 328.; Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyîne-i Zurefâ*, haz. Mehmet Arslan (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003), 60.; Çiftçi, *Fatîm Tezkiresi*, 94.; Müstakîm-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 408.

Öte yandan Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şuarâ* adlı eserinde Hâkim Efendi'nin 1194 / 1780 tarihinde vefât ettiğini yazmışsa da bu tarih sehven yazılmıştır.⁶⁵ Bekir Kütükoğlu üç ayrı makâle olarak yayınladığı *Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi* başlıklı çalışmasında *Ârif Hikmet Bey'in Tezkîresi* 'nde müstensih sehvi sebebiyle 1185 / 1771 tarihinin yazıldığını, diğer tezkirelerde geçen 1185 / 1771 tarihinin de, 1185 /1771 yılında vefât eden Abdullah-i Kaşgârî'nin vefât tarihi ile karıştırılmış olabileceğini belirtir.⁶⁶

Bu bilgiler ışığında; Hâkim Efendi'nin, 1184 yılının Regâib gecesinde (25/26 Ekim 1770) vefât ettiği ve Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı'nda toprağa verildiği bilinmektedir.⁶⁷

1.6. İlmî ve Edebî Kişiliği

Daha çok vak'anüvisliğiyle öne plana çıkan Hâkim Efendi 1753 ve 1766 yılları arasını konu alan *Tarih* 'ini iki cilt hâlinde kaleme almıştır. Hâkim Efendi, daha çok naklî tarihçilik geleneğine bağlı kalmış, olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini yorumlamada zayıf kalmıştır.⁶⁸

Hâkim Efendi devlet disiplini olan, işini titizlikle yerine getiren ve yaşanan olayları kaydetme gâyesiyle kısaltmadan, detaylarıyla ele alan bir tarihçidir. Yazılarında edebî maharetini de göstererek ağır bir üslûp ile eserini tamamlamıştır.

Ancak onun tarihçiliği ile ilgili olarak birtakım eleştiriler yapılmıştır. Aynı dönemde yaşayan tarihçi Ahmed Vâsıf Efendi'ye göre Hâkim Mehmed Efendi, edebî yönden maharetini göstermek amacıyla gerçeğin peşine düşmemiş, önemli olaylarla

⁶⁵ Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şuarâ*, 191.

⁶⁶ Bekir Kütükoğlu, "Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi", *Tarih Dergisi* 5/8 (1953), 72 (Tahir Güngör, Hâkim Efendi Tarihi ile ilgili çalışmasında Bekir Kütükoğlu'nun bu görüşünün yanlış olduğunu, Hâkim Tarihi'ne göre Kaşgârî'nin vefât tarihinin 7 Safer 1174 / 18 Eylül 1760 olduğunu belirtmiştir. bk. Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXVIII.)

⁶⁷ Abdülkadir Özcan "Hâkim Mehmed Efendi", *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, ed. Âlim Kahraman, (İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2012) 198.

⁶⁸ Nevzat Sağlam, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbârı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), CXXVI.

önemsiz olayları birbirinden ayırmamıştır. Tarihin konusu olan doğru nakil ve faydalı olma gâyesinden uzaklaşarak bazı olaylara ancak kinâye yoluyla değinmiş, rivâyet ve kıssaların gerçekliğine bakmadan itibar etmiştir.⁶⁹ Ancak bu husus Hâkim Efendi'ye has bir durum değildir. Zîrâ o dönemdeki müverrihler yaşadıkları devrin tarih usullerine ve naklî tarihçiliğe bağlı kalmışlardır.

18. yüzyıl ile ilgili tezkirelere bakıldığında bu dönemde yaşamış şâirler ve edipler içerisinde; Şeyh Gâlip, Nedîm, Koca Râğıp Paşa gibi ünlü isimler ön planda görülmektedir. Ancak Hâkim Efendi bu tezkirelerde şâirliğinden çok vak'anüvisliğiyle öne çıkmaktadır. Bunun sebebi diğer şâirlerin ilim ve edebiyat meclislerinde daha çok tanınmalarındandır.

Hâkim Efendi'nin edebî derinliği yazmış olduğu eserlerinde görülmekte ehlince takdîr edilerek o dönem içerisindeki şâirlerden geri olmadığı ifade edilmektedir. Onun eserleri okunduğunda veya incelendiğinde ifâdelerindeki edebî düzey ve belâğat görülmektedir. Özellikle eserlerindeki Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğu kendisinin bu dillere olan hâkimiyetini göstermektedir.

Yaptığımız çalışmada biz de bu hususu tespit ettik. Hâkim Efendi *Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* isimli eserinde 10 Türkçe beyit, 13 Farça beyit, 3 Arapça beyit ve 2 Türkçe kıt'a kaleme almıştır. Bu şiirler de onun bu dillere olan hâkimiyetini ortaya koymaktadır.

İncelemelerimize göre Hâkim Efendi'nin söz konusu eserindeki bölümlere başlarken, o bölümü açıklayan Türkçe beyit veya dörtlükler yazmış olduğunu tespit ettik. Bu beyit ve dörtlüklerde konuya özet veciz bir giriş yaparak okuyucunun konuya ilgisini çekmeye çalışmıştır. Bu ilâveler bize eserin genişletilmiş bir tercüme çalışması olduğunu göstermektedir. Onun bu yönünü, bölüm başlarındaki Türkçe girizgâhlarından örnekler vererek şu şekilde gösterebiliriz:

⁶⁹ Bekir Kütükoğlu, "Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi", *Tarih Dergisi* 6/9 (1953), 91.

“**Bāb-ı Evvel:** Kitābu `llahi azze ve celleden olan āyāt-ı bişāret-simātın terceme-i şahihaları beyānındadır.

Li-münşi `ihī:

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Yine ey kilik-i sühan-zāy-ı belāgat-pīrā
Vaşf-ı sultān-ı risālette yazıp böyle eşer

Mevlid ü meb'as u āyāt-ı zuhūr-ı şer'in
Vir delālet-i kitāb üzre bişāretle haber

Li-münşi `ihī:

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Nice hayrān olamaz böyle nesic-i neşre
Her sühandān-ı güher-perver ü her nāzım-ı cīl

Meb'as-i fahr-i cihānı ide āfāka 'ayān
Ma'nī-yi āyet-i Tevrāt u Zebūr u İncīl”⁷⁰

“**Bāb-ı Sānī:** Aḥbār ve aḥyārdan menkūl olan beşāir-i meb'as ve zuhūr-ı Nebiyy-i āḥiru'z-zamān 'aleyhi şalavātu `llāhi`r-Raḥmān ḥazretlerine müte'allik nüḳūl-i pesendide-i fuḥūl beyānındadır.

Li-münşi `ihī:⁷¹

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Meb'as-i fahr-i cihān eylemeden ḥalka zuhūr
Viridi āfāka şadā velvele-i şıdk-ı eşer

Ya'nī aḥbār-ı milel ilm-i yakīn üzre idi
Ki olur şāh-ı Rusūl ḥatem-i her peygamber

Kıṭ'a Li-münşi `ihī:

(Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün)

Vakt-i bişetde de ol yekke-süvār-ı 'arşın [15b]

⁷⁰ Hâkim Seyyid Mehmed, *Acâibu'l-Aḥbâr fî Aḥbâri Seyyidi'l-Ahyâr* (İstanbul: Topkapı Sarayı, Emânet Hazînesi, 1175), 3b.

⁷¹ T2: Kıṭ'a li-münşi `ihī

İttiler şıdık-ıla da 'vāsını iḥbār-ı āḥbar
Gūşdan hūşa şadā viridi pençe-i hātif-i ğayb
Tutdu āfākı bişārāt-ı Nebiyy-i muḥtār”⁷²

“**Bāb-ı Sāliḡ:** Zebān-ı kūhhāndan vāride ve şāride olan beşā'ir-i şahīhatü'l-me'āşir beyānındadır.

Li-münşi 'ihī:

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Oldu çün meb'as-i peygamber-i 'ālī-ḡadre
Niçe āyāt u emārāt delīl ü bürhān

İtdi erbāb-ı riyāzātı re'iler āġāh
Ya'nī kāhinlerine söylediler fırḡa-i cānn

Ḳıṭ 'ā li-münşi 'ihī:

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Ḥaber-i meb'as-i Peyġamberi şakḡ-ı āfāka
Niçe şakḡıyla beyān eyledi ber-vech-i şariḡ
Sath-ı eflāke çıkan müsterḡin-i sem'iñ
Ḥaberin eyledi ızhār kehānetle Saṭiḡ”⁷³

“**Bāb-ı Rābi':** Zebān-ı cāndan mesmū'a ve menḡüle olan meḡātī'-ı neşr ve ürcüze ve sā'ir işārāt u emārāt-ı şahīḡa beyānındadır.

Li-münşi 'ihī'l-ḡaḡir:

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Geh meḡātī' u gehī neşr u gehī ürcüze
Cāndan oldu zuhūr şeh-i kevneyne delīl
Rehrevān-ı ḡareme niçe hevām-ı şahrā
Didiler buldu nemā ġonça-i ġülzār-ı Ḥalīl

Li-münşi 'ihī Rubā'ī dīġer:

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Söyledi ḡalka ḡımār-ı āyet şāh-ı Rusülü
İtdi āfāka beyān meb'asini naḡt-ı ġalāb

⁷² Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 15a-15b.

⁷³ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 48a.

*Pend ile açdı dehen şahrâ-yı Ferrâd-ı cemâd
Dir ki Ahmed-i muhtâra idiñ 'azm u şitâb'*⁷⁴

1.7. Tasavvufî Kişiliği

Hâkim Efendi'nin eserlerine bakıldığında tasavvufî etki görülmektedir. Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde, Hâkim Efendi'nin Gülşenî Şeyhi Hasan Sezâî Efendi'den ve İbrahim Hakkı Efendi'den mânevi feyz aldığını ifâde etmektedir.⁷⁵ Ancak Hâkim Efendi'nin eserlerinde Gülşenî tarikatından olduğuna dâir bir ifâde bulunmamaktadır. *Hâkim Efendi Tarihi* üzerinde doktora çalışması yapan Tahir Güngör, Hâkim Efendi'nin *Terceme-i Füsûs* isimli eserinden yola çıkarak Hâkim Efendi'nin "en-Nakşibendî el-Murâdî" olduğunu belirtmektedir.⁷⁶

Hâkim Efendi'nin Abdullâh Kaşgârî'nin delâletiyle Nakşibendîye tarikatine sülûk ve intisâp etmiştir.⁷⁷ Abdullah el-Kaşgârî'nin vefâtı üzerine Hâkim Efendi bir şiir kaleme almış ve burada Kaşgârî'nin vefât tarihini ebced hesabıyla ifâde etmiştir.⁷⁸

Hâkim Tarihi'ndeki bilgiler ışığında Tahir Güngör, Hâkim Efendi'nin temel tasavvuf görüşünde vahdet-i şühûdu benimsediğini, Kaşgârî'nin ise vahdet-i vücûd anlayışına bağlı olduğunu söylemektedir. Buradan yola çıkarak Güngör, Hâkim Efendi'nin şeyhinden farklı bir anlayışa sahip olmayacağını dolayısıyla Hâkim Efendi'nin Kaşgârî'ye değil, Eyüp'te medfun bulunan Nakşî şeyhlerinden Şeyh Murâd en-Nakşibendî'ye intisap ettiğini ifâde etmektedir.⁷⁹ Hâkim Efendi'nin Dîvân'ı üzerine doktora çalışması yapan Yakup Poyraz ise Hâkim Efendi'nin şiirlerinde onun tarikatıyla ilgili herhangi bir bilginin bulunmadığını belirtmiştir. Yakup Poyraz, Hâkim Efendi'nin şiirlerinde tasavvufî öğeleri işlemiş olmasına rağmen mutasavvıf bir şâir olarak

⁷⁴ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 68a-68b.

⁷⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 566.

⁷⁶ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXVI.

⁷⁷ Bekir Kütükoğlu, "Hâkim Tarihi", 71.

⁷⁸ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXVII.

⁷⁹ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXVIII.

görülemeyeceğini beyân etmiştir.⁸⁰ Ancak onun, peygamber sevgisini ifâde tarzının oluşmasında tasavvufî yönünün olduğu da akla gelmektedir.

2. Eserleri

Hâkim Efendi, İslâmî, edebî ve tarihî birikimini yazmış olduğu eserlere taşımış ve yirmiden fazla eser kaleme almıştır. Hâkim Efendi'nin manzum ve mensur olarak yazdığı eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

2.1. Acâibu'l-Ahbâr fi İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr

Bu eserle ilgili geniş bilgi muhtevâ inceleme kısmında verilecektir.

2.2. Dîvân

Mürettep bir dîvân olan bu eser çoğunlukla gazellerden oluşmaktadır. İçerisinde 210 adet manzûme bulunmaktadır. Eser, mesnevî tarzında yazılmış 422 beyitlik bir hilye-i şerîf ile başlamaktadır.⁸¹ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesinde TY 1224 ve TY 5586 numaralı iki adet nüshası bulunduğu tespit edilmiştir. TY 1224 numaraları eser tâ'lik hatla 17 satır, 76 varak hâlinde, TY 5586 numaralı eser yine ta'lik hatla 21 satır, 46 varak hâlinde yazılmıştır. Bu nüshaların yanında aynı kütüphanede kayıtlı TY 9707 numaralı bir nüshanın daha bulunduğunu Tahir Güngör ortaya çıkarmıştır. Bu bilgilere göre TY 9707 numaralı nüshanın ta'lik hatla 64 varak hâlinde yazıldığı belirtilmektedir.⁸²

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin Dîvânı'nı Yakup Poyraz 2008 yılında, *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma* adıyla doktora tezi olarak çalışmıştır. Dîvân hakkında diğer bir çalışma Mehmet Çakıcı'ya ait olup *Hâkim Mehmed Efendi Dîvânı* ismiyle 2006 yılında hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir.

⁸⁰ Yakup Poyraz, *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 36.

⁸¹ Yakup Poyraz, *Seyyid Mehmed Efendi ve Dîvânı*, 15.

⁸² Güngör, *Hâkim Târîhi*, LXXXIV.

2.3. El-Müntecib

Eserde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) beşerî ve nebevî fazîleti konu alınmıştır. Eser dört kısımdan oluşmaktadır. Süleymâniye Kütüphânesinde M.Arif-M.Murad 202/2 numaralı bir nüshası mevcuttur.⁸³

2.4. El-Vâridâtü'r-Rabbâniyye fî Nefehâti'r-Rahmâniyye

Tasavvuf ile ilgili olan bir eserdir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında Osman Ergin Koleksiyonu'nda *el-Varidat er-Rabbaniye fi nefahat er-Rahmaniye* adıyla, 0784-02 numara ile kayıtlıdır. 27 satır olarak 27a-31a arasında bulunmaktadır.

2.5. Eş'âr ve İnşâ

Hâkim Efendi'ye âit olan bazı şiirlerden ve notlardan oluşmaktadır. Eser Millî Kütüphâne'de 06 Mil Yz A 1959/3 numarası ile kayıtlıdır. Eser 19 satırdır ve 16b-24a arasında bulunmaktadır.

2.6. Hâkim Efendi Tarihi

Süleyman İzzî Efendi'den devraldığı vak'anüvislik görevini ifâ eden Hâkim Efendi'nin en önemli eseri 1166/1752-1180/1766 tarihleri arasını konu alan olayları yazdığı *Tarihi*'dir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesinde B. 231 numara ile kayıtlı eser 21 satır ve 483 varak hâlinde yazılmıştır. Eserin diğer nüshaları; Arkeoloji Müzesinde 483 ve 484, Princeton Üniversitesi İslâmi El Yazmaları bölümünde 1000q, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesinde TY 9972, Berlin Devlet Kütüphânesinde Ms. or. fol. 3338 ve Upsala Üniversitesinde 289 numara ile kayıtlıdır.⁸⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesinde bulunan nüsha hariç diğer nüshalarda eksiklikler bulunmaktadır. Bu eser Tâhir Güngör tarafından *Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi* ismiyle 2014 yılında doktora tezi olarak çalışılmıştır. 2019 yılında ise bu doktora

⁸³ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXIII.

⁸⁴ Güngör, *Hâkim Tarihi*, XCVI- CII

tezi Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından *Hâkim Efendi Tarihi* ismiyle 2 cilt hâlinde basılmıştır.

2.7. Hazâinü'l-Esrâr 'alâ Nebiyyi'l-Muhtâr

Salavât-ı şerîfeler ile ilgili bir risâledir. Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 2295/3 numara ile kayıtlıdır. Eser 19 satır olarak yazılmıştır ve 19a ile 27b varakları arasında bulunmaktadır.

2.8. Hecsi'l-Hâcis ve Hemsü'n-Nâ'is

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi tarafından yapılmış, İbn Arabî'ye âit olan *Mu'cemu Istilâhâtü's-Sûfiyye* adlı eserin tercümesidir. Hâkim Efendi bu tercümesini bir sözlük niteliğinde oluşturmuştur.⁸⁵ Eser İstanbul Millet Kütüphanesi'nde 80 numara ile Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 3541/3 ve Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde Mustafa Çon A ve B koleksiyonlarında 91/2 numara ile kayıtlıdır.⁸⁶ Eser Mustafa Birgül tarafından *Hâkim Mehmed Efendi'nin 'Hecsi'l-Hâcis ve Hemsü'n-Nâ'is' Adlı Lugatı* adıyla 2021 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

2.9. Hilye-i Şerîf

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiziki özelliklerini ve bir insan olarak nasıl bir yaratılışa sahip olduğunu konu alan eserlerdir.⁸⁷ Hâkim Seyyid Mehmed Efendi *Hilye-i Şerîf'i* 424 beyit hâlinde “fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün” kalıbıyla yazmıştır.⁸⁸ Bu hilye İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY 1224 numaralı kayıtlı olan *Dîvân*'ın baş kısmında 422 beyit olarak yer almaktadır.⁸⁹

⁸⁵ Mustafa Birgül, “*Hâkim Mehmed Efendi'nin 'Hecsi'l-Hâcis ve Hemsü'n-Nâ'is' Adlı Lugatı*” (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 58.

⁸⁶ Birgül, “*Hecsi'l-Hâcis ve Hemsü'n-Nâ'is*”, 95-97.

⁸⁷ Zülfikar Güngör, “Türk Edebiyatı'nda Hilye-i Nebvî Türünün Doğuşu Gelişimi ve Sebepleri”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 10 (2003), 185.

⁸⁸ Mehtap Erdoğan, “Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI/1 (2007), 18.

⁸⁹ Poyraz, *Seyyid Mehmed Efendi ve Dîvânı*, 18.

Eserin nüshaları şu şekildedir: İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin TY 910/6, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzûm no. 1391, Ankara Millî Kütüphanesi no. 06 Mil Yz B 800/1, eksik bir nüsha olarak Süleymâniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar no. 813, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi no. TY 1224.⁹⁰ Hâkim Efendi'nin bu eseri Mehtap Erdoğan tarafından *Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi* adıyla ve Yakup Poyraz tarafından *Nazîre-i Hilye-i Hakânî Adlı Eseri* adıyla makâle olarak kaleme alınmıştır.

2.10. Kavâ'idü'l- Fûrs

Farsça'nın kâidelerini anlatan, Arapça olarak yazılmış bir eserdir. Eserin üç nüshası Süleymâniye Kütüphanesinde Yazma Bağışlar Bölümü'nde 1288 numaralı, Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 6115/1 numaralı ve Hâlet Efendi Bölümü'nde 723/3 numaralı olarak kayıtlıdır. Eserin, Nuruosmâniye Kütüphanesinde 82/2 ve Köprülü Kütüphanesinde Mehmed Asım Bey Kitaplığında 438 numaraları ile kayıtlı iki nüshası daha vardır.⁹¹

2.11. Levâmi' u'l- 'Aşk

Eser, Hâkim Efendi'ye âit olan bazı beyitlerin şerhlerinden oluşmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Koleksiyonunda 0784-03 numara ile *Levami el-aşk* ismiyle kayıtlıdır. Eser, 29 satır olarak 34b-65a varakları arasında yer almaktadır. 34b numaralı varakta müellif, yazmış olduğu bazı eserlerin isimlerini bildirmektedir.⁹²

2.12. Manzûm Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ

⁹⁰ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXXI.

⁹¹ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXXVI.

⁹² *Şerh-i Taiyye-i Kübrâ, Şurûh-ı Hamriyye-i Fâriziyye, Tanzîr-i Lemahât, Tanzîr-i Rubâ'iyât, Terâcim-i Erbâb-ı Tecelliyât, Resâ'il-i Nefise-i Nefsiyye, Şerh-i Ebyât-ı Gülşen-i Râz, Sevânihu'l-Aşk, Risâle-i Ka'biyye, Risâletü'ş-Şevk, Redd-i İ'tirâzât-ı Şeyh-i Ekber, Sânihât-ı Diğer, Şerh-i Ebyât-ı Ma'nevî-yi Gülşenî, Şerh-i Istilâhât-ı Rüşenî, Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî, Şerh-i Füsûsu'l-Hikem, Terceme-i Istilâhât-ı Şeyh-i Ekber.*

Bir esmâ-i hüsnâ şerhi olan bu eser; mesnevi tarzında, fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır ve 300 beyitten oluşmaktadır.⁹³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesinde, yeni yayımlar no. 652'de kayıtlı 57 varak, üç beyit ve altı satır olmak üzere toplam dokuz satırlık bir nüshası bulunmaktadır.⁹⁴ Bu eser Şahin Kızılabdullah tarafından *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı* adıyla 2004 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

2.13. Mecmû'a-i Eş'ar-i Hâkim

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin kendi notlarından ve şiirlerinden oluşan bu eser İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesinde TY 10590 numarası ile kayıtlıdır. 102 varak hâlinde ta'lik hatla yazılan eser, müellif hattıdır.

2.14. Mi'râciye

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mi'râc hâdisesini konu alan müstezad nazım şekliyle yazılmış 124 beyitlik bir eserdir. Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 13 satır ve 12 varak hâlinde 4427 numara ile kayıtlıdır.⁹⁵ Bununla beraber İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesinde TY 9707 numaralı Dîvân'ın baş kısmında 4b-9b arasına yazılmış bir başka nüshası vardır.⁹⁶ Eser hakkında Mehtap Erdoğan'ın *Türünün Farklı Bir Örneği: Hâkim Mehmed Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı Mi'râciyesi* adıyla 2009 senesinde yazılmış bir makâlesi mevcuttur.

2.15. Nefhatü'z-Zât ve Nefhatü's-Sıfât

⁹³ Şahin Kızılabdullah, *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 47.

⁹⁴ Kızılabdullah, *Hâkim'in Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*, 46-47.

⁹⁵ Mehtap Erdoğan, "Türünün Farklı Bir Örneği: Hâkim Mehmed Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı Mi'râciyesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 40 (2009), 92.

⁹⁶ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXXVIII

Bu eser Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin, Ferîdüddîn Attâr (ö. 618/1221) tarafından yazılan *Cevheru'z-Zât ve Mercânetü's-Sıfât* isimli eserin tercümesidir. Eser İstanbul Millet Kütüphanesinde Ali Emiri Manzûm no. 940 ile kayıtlıdır.⁹⁷

2.16. Siyer-i Kebîr

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını konu alan bu eser kapsamlı bir siyer kitabıdır. Hâkim Mehmed Efendi eserin ilk sayfasında bu esere uzun zamandan beri niyet ettiğini ve bu eserden önce iki adet daha siyer kaleme aldığını belirttikten sonra eseri yazmak için yararlandığı kaynakları ve eser içerisinde nasıl bir dil kullandığını anlatmaktadır. Eser Zekeriyâ el-Hâc tarafından 1184 senesinde istinsah edilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında, Bel. Yz. B.0069 numara ile 35 satır 462 varak hâlinde bir nüshası mevcuttur.

2.17. Şerh-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî

Bu eser Hâkim Efendi'nin Şevket-i Buhârî'ye ait olan *Dîvân* için yazmış olduğu şerhtir. Hâkim Efendi bu şerhi Sultan Mustafa'nın oğlu Gazi Mahmud Han'ın emriyle yazmıştır.⁹⁸ O, bu eserde Arapça'ya ve Farsça'ya olan vukûfiyetini de göstermiştir.

Şerh-i Dîvân-ı Şevket adlı eserin altı adet nüshası bulunmaktadır.⁹⁹ Bu nüshalar şu şekildedir: İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu no. 211, Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi no. 1172, Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları no. 7, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu no. 000715, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi no. 3394, Süleymaniye Kütüphanesi Dârülmünevi Koleksiyonu no. 433. Bu nüshalara ek olarak Tahir Güngör İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9671 numaralı nüshanın da bulunduğu bilgisini vermektedir.

⁹⁷ Müellifin ismi yanlışlıkla Seyyid Ahmed Hakim olarak yazılmıştır.

⁹⁸ Bilge Karga Göllü, *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018),50.

⁹⁹ Kara Göllü, *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i*, 50.

¹⁰⁰ Hâkim Efendi'nin Şevket-i Buhârî'nin Dîvân'ı için yazdığı şerhi Bilge Kara Göllü *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i* isimli doktora teziyle 2018 yılında çalışmıştır.

2.18. Terceme-i Füsûsu'l-Hikem

Tam adı *Füsûsu'l-Hikem ve Hüûsu'l-Kilem* olan eser Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) tarafından kaleme alınmıştır. Hâkim Mehmed Efendi bu eserin bir bölümünü tercüme etmiştir. Eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesinde 13 satır ve 244 varak olarak EH 1247 numara ile kayıtlıdır.

2.19. Terceme-i Sevânih-i Mu'tî'l-Fevâtih

Bu eser, Fahreddîn-i Irâkî'nin "*Lemaat*" isimli eserindeki beyitlerin tercümesidir. Eser İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Koleksiyonunda 1513 numara ile kayıtlı olup 17 satır ve 36 varak hâlinde yazılmıştır. Eserin bir diğer nüshası, *Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiyye* isimyle Ankara Milli Kütüphâne'de 06 Mil Yz A 3541/2 ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphânesinde 275 numara ile kayıtlıdır.

2.20. Vefdü'l-İntisâr fî Medhi'l-Ensâr

Ka'b b. Züheyr'in yazdığı kasidenin Arapça olarak Hâkim Efendi tarafından yazılmış bir şerhidir. Eser İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Koleksiyonunda *Vefd el-intisar fî medih el-ensar* isimyle ve 0784-04 numara ile kayıtlıdır. Eser, 21 satır olarak 68b ve 77b varakları arasında bulunmaktadır.

Hâkim Efendi'nin ayrıca; *Şerh-i Kasîde-i Keşmir*, *Terceme-i Ta'birât-ı Menâm-ı Hazret-i Mevlânâ* ve *Risâletün fî Tahkîki't-Tıbâ'ut-Tâm* isimlerinde eserleri mevcuttur. ¹⁰¹ Bunlarla beraber *Tevhîd-nâme*, *Şerh-i Kasîde-i 'Örfi*, *Risâletü'l-*

¹⁰⁰ Güngör, *Hâkim Tarihi*, LXXXV.

¹⁰¹ Güngör, *Hâkim Tarihi*, XC-XCIV.

*Mehdiyyeti'l-Hakika, Şerh-i Rubâi-i Hazret-i Mevlevî, Şerh-i Kasîde-i Dimyâtiyye ve İşârât isimlerinde eserleri de mevcuttur.*¹⁰²

¹⁰² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 567.

II. BÖLÜM: HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ'NİN ACÂİBU'L- AHBÂR FÎ İHBÂRİ SEYYİDİ'L-AHYÂR İSİMLİ ESERİ

1. Genel Bilgiler

Hâkim Mehmed Efendi *Siyer-i Kebîr* isimli eserinde *Siyer-i Sağîre* olarak yazdığı eserden bahsetmektedir. Hâkim Efendi bu eserin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvet alâmetlerini konu aldığını belirtmektedir.¹⁰³ Hâkim Efendi'nin *Siyer-i Sağîre* olarak bahsettiği eserin, *Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* isimli eser olduğunu görmekteyiz. Bu eser Muhammed İbn Zafer tarafından yazılmış *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eserin tercümesidir. Dört bölümden oluşan eserin birinci bölümü, Hz. Peygamber'in ilâhî kitaplardaki tasvîrini ele almaktadır. İkinci bölümde Ka'bu'l-Ahbâr¹⁰⁴ gibi Tevrat'ı ve İncil'i iyi bilen kimselerden gelen rivâyetler bulunmaktadır. Üçüncü bölümde dönemin meşhur ve güvenilir kâhinlerinden gelen birtakım rivâyetler mevcuttur. Dördüncü bölümde ise cinlerden gelen rivâyetlere yer verilmiştir. *Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* isimli bu eserde garip hikâyeler ve zayıf rivâyetler oldukça fazla yer almaktadır.

Hâkim Efendi eserin bölüm başlarında ilgili bölümü kısaca tanıtmış daha sonra o bölüm hakkında kendi yazdığı beyitlere yer vermiştir. İbn Zafer'in yazmış olduğu rivâyetleri ise "Makâle" başlığı altında tercüme etmiştir. Bu rivâyetlerde geçen birtakım kelimeleri "Tekmile" başlığı altında açıklamıştır.

1.1. Nüsha Tavsîfleri

Eserin Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda *Acâ'ibül-Ahbâr fî Ahbâri Seyyidu'l-Ahyâr* başlığı altında, EH 1175 ve EH 1477 numaraları ile kayıtlı iki adet nüshasına ulaşılmıştır. Eserin bir diğer nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler

¹⁰³ Hâkim, *Siyer-i Kebîr*, 1b.

¹⁰⁴ Tabîinden olup, İsrâiliyat'a dâir rivâyetleriyle tanınmaktadır. bk. M. Yaşar Kandemir, "Kâb el-Ahbâr" *TDV İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/1-3.

Kütüphanesinde *Acaibü'l-Ahbar fi Ahbari Seyyidi'l-Ahyar* başlığı altında, NEKTY02478 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin transkripsiyonlu karşılaştırmasında bu üç nüsha dikkate alınmıştır. Tahir Güngör *Hâkim Efendi Tarihi* adlı çalışmasında bu nüshalar haricinde Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kataloğunda başka bir nüshanın bulunduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ *Siyer-i Nebî (s.a.v.)* ismiyle kayıtlı bu nüsha¹⁰⁶ talep edip incelendiğinde, bu nüshanın çalıştığımız esere âit bir nüsha olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Avusturya Milli Kütüphanesinde bulunan bu nüsha çalışmamıza dahil edilmemiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında *Acâibü'l-ahb'ar fi ahbâri seyyidi'l-ahyâr* başlığı altında B.0000069 numara ile kayıtlı bir nüsha gözükse de aslında bu nüshanın aynı numara ile kayıtlı, müellifin daha hacimli başka bir eseri olan *Siyer-i Kebîr* nüshası olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamız esnâsında, Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları Koleksiyonu EH1175 numaralı nüsha için “T1”, Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları Koleksiyonu EH1477 numaralı nüsha için “T2”, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan NEKTY02478 numaralı nüsha için “İÜ” kısaltmasını kullanmayı uygun bulduk.

1. Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları Koleksiyonu EH1175 Numaralı

Nüsha

Eser, E.H. 1175 demirbaş numarası ile Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Kitaplığında kayıtlıdır. Ketebe kaydına göre bu nüshanın Hâkim Efendi'nin talebesi tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır. İstinsah kaydının sonunda bulunan

¹⁰⁵ Güngör, “*Hâkim Tarihi*”, LXXV.

¹⁰⁶ Avusturya Milli Kütüphânesi “Katolog Tarama”. (Erişim Tarihi: 10/06/2021)

https://search.onb.ac.at/primo-explore/fulldisplay?docid=ONB_alma21311645840003338&context=L&adaptor=Local%20Search%20Engine&vid=ONB&lang=de_DE&search_scope=ONB_gesamtbestand&tab=default_tab&query=addsrcrid_exact.AC14392162

kelimede noktalama işareti kullanılmadığından dolayı biz bu ismin “Müstakim-zâde” olarak okunabileceğini düşünmekteyiz. Bununla birlikte Müstakim-zâde Süleyman Efendi'nin Hâkim Efendi'den ders aldığı da bilinmektedir.¹⁰⁷ Tâhir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi* isimli çalışmasında bu nüshânın Müstakim-zâde tarafından istinsah edildiğini belirtmiştir.¹⁰⁸ Bu bilgiler ışığında, müstensih izâfe edilen diğer nüshalarla bir karşılaştırma yaptığımızda müstensihin bu eserde bulunan imzasının diğer el yazmalarında bulunmadığını ve diğer yazmalarla arasında açık bir benzerliğin de olmadığını gördük. Bu sebeple müstensih hakkında kesin bir söz söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu nüsha 1166 / 1753 tarihinde istinsah edilmiştir. Cilt ebatı 205x120 mm. olan nüsha, 19 satır, 103 varak olarak yazılmıştır. Bu nüshanın, daha büyük harflerle ve daha az satır ile yazılmasından dolayı diğer nüshalara göre sayfa sayısı daha fazladır. Nüshada “makâle”, “beyit”, “tekmile” gibi başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmış, açıklanan kelimelerin üzeri yine kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Derkenar, açıklanan kelimenin hizâsına yazılarak, açıklanan kelimelerin üzeri kırmızı mürekkep ile işaretlenmiştir. Eser içerisinde geçen beyitler ve manzum ifâdeler genellikle alt alta yazılmıştır. Aharlı ince kağıda tâlik hat ile yazılan bu nüshanın serlevhası müzehheptir ve sayfa kenarları (cetveller) yaldızlıdır. Eser, miklepli ve kahverengi deri cilde sahiptir.

Eserin başlangıcı:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد واله و صحبه اجمعين و بعد

Eserin sonu:

السيد محمد بن السيد خليل المعروف بحاكما كان الله له في كل معالم الخير راحما امين يا معين

2. Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları Koleksiyonu EH1477 Numaralı

Nüsha

¹⁰⁷ bk. Ahmet Yılmaz, *Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin Hayatı Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 16.

¹⁰⁸ Güngör, “*Hâkim Efendi Tarihi*”, LXXV.

Eser, R. 1477 demirbaş numarası ile Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığında kayıtlıdır. Eserde temmet kaydı ve istinsah tarihi bulunmamaktadır. Tahir Güngör *Hâkim Efendi Tarihi* adlı çalışmasında bu nüshanın 1159 / 1747 tarihinde Piyâde Mukâbelecisi Ömer tarafından istinsah edildiğini belirtse de¹⁰⁹ eserde böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Cilt ölçüsü 215x125 mm. olan bu eser; 58 varak, 21 satır hâlinde, âharlı ince krem kağıt üzerine, tâlik hat ile yazılmıştır. Nüshada, bölüm başlıkları, “makâle”, “beyit”, “tekmile” gibi başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Beyitlerde ve manzum ifâdelerde satır atlanılmamış, aynı satırdan devam edilmiştir. Dize aralarına işâret konarak manzum ifâdeler belirtilmiştir. Yine eser içerisinde konunun değiştiği yerlere yaldızlı büyük bir nokta şeklinde işâretler konulmuştur. Derkenârlar kırmızı bir mürekkep ile yazılmıştır. T1 ve T2 nüshalarındaki der-kenârlar tümüyle aynıdır. Eserin serlavhâsı tezhipli, kenar şeritlerinin (cetvellerin) içerisi yaldız ile geçilmiştir. Eser, miklepli kırmızı deri cilde sahiptir ancak yeşil kumaş kaplama kağıt ile kaplanmıştır.

Eserin başı:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد واله و صحبه اجمعين و بعد

Eserin sonu:

و بالله التوفيق وبيده اذمة التحقيق ومنه الاتمام والاختتام والصلوة والسلام على رسولنا محمد وآله واصحابه
العز الكرام والسلام

3. İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi NEKTY02478

Numaralı Nüsha

Eser, NEKTY02478 demirbaş numarası ile İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma koleksiyonunda kayıtlıdır. Eser ketebe kaydına göre Şeyhü'l-İslâm-ı esbak Şerîf-zâde Mehmed Şerîf tarafından 25 Ramazan 1209 / 15 Nisan

¹⁰⁹ Güngör, “*Hâkim Efendi Tarihi*”, LXXV.

1795 tarihinde istinsah edilmiştir. Eser, 235x141 mm. cilt ölçüsüne sahiptir ve 19 satır, 60 varak olarak tâlik hat ile yazılmıştır. Söz başlangıçları, cümle ve konu başlangıçları, dize sonları kırmızı mürekkep ile işaretlenmiştir. Eser içerisinde bulunan dört-beş satırı geçen şiirler alt alta verilmiş olsa da genellikle manzum ifâdeler aynı satır içerisinde verilmiştir. Eserde der-kenâr bulunmamaktadır ve diğer nüshalardan farklı olarak takibiyye sayfa başında verilmiştir. Konu başlıkları kırmızı mürekkep ile belirtilmiştir. Âharlı kağıt üzerine yazılan nüshada tezhip bulunmamaktadır. Cetveller kırmızıdır. Eser, siyah meşin üzerine ebrûlî kağıt kaplıdır.

Eserin başı:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد واله و صحبه اجمعين و بعد

Eserin sonu:

يا ينسل اى يعدوو "الفايح" هو البعير العظيم الذى له سنامان

tenümend demek olur.

1.2. Eserin İsmi

Hâkim Efendi eserin bölümlerini tanıtmadan önce, epey zamandır hayâlini kurduğu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hizmet etme düşüncesini ve bir siyer yazma arzûsunu anlatmaktadır. Hemen ardından Allah'ın izniyle bu eseri tamamladığını ve bu esere *Acâib 'ul-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* ismini verdiğini ifâde etmektedir.

“...be-tevfîk-ı Rabbu'l-enâm muvaffak olup 'Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr ismiyle mümtaz-ı cerâ'id-i âşâr kılındı.”¹¹⁰

Kütüphâne kataloglarında ve yapılmış daha önceki çalışmalarda *Acâibu'l-Ahbâr fî Ahbâri Seyyidi'l-Ahyâr* ismiyle kayıtlı olan bu eser T1 nüshasında müstensih tarafından “fî Ahbâri” olarak harekelenmesine rağmen T2 nüshasında ise “fî İhbâri” olarak harekelenmiştir. Ahbâr, haberler ma'nâsına, ihbâr ise haber vermek, bildirmek

¹¹⁰ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 2b.

ma'nâsına geldiği için "Hayırlı ve iyi kimselerin Efendisinden **haber veren** farklı (hayret veren) rivâyetler" şeklinde bir tanım daha uygun gözükmektedir. Dolayısıyla eserin adının *Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* şeklinde olması gerektiğini düşünmekteyiz.

1.3. Telif ve İstinsah Tarihi

T1 nüshasında geçen kayda göre eser müellif tarafından 12 Safer 1159 / 6 Mart 1746 tarihinde tamamlanmış, ferâğ kaydına göre ise Zilka'de 1166 / Ağustos 1753 senesinde istinsah edilmiştir. T2 nüshasının istinsah tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. İÜ nüshası ise 25 Ramazan 1209 / 15 Nisan 1795 tarihinde istinsah edilmiştir.

1.4. Müellife Nisbeti

Müellifimiz, eserin başlangıcında hamdele ve salveleden sonra kendi adını ve mahlasını şu şekilde zikretmektedir:

"Bu deryûze-ger-i ħ'ân-ı erbâb-ı fezâ'il u 'ulûm Seyyid Mehmed Ĥalîl ki teĥallüs-i Ĥâkimâ ile mevsûm vezîr-i ĥükm-i pey-der-pey-i şu'unâtda maĥkûm abd-i müstemend ü bî-nevâ pesmânde-i şülle-i iddi 'â..."¹¹¹

1.5. Telif Sebebi

Hâkim Efendi bu eseri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hizmet edebilme gâyesiyle yazdığını uzun zamandır aklında ve gönlünde olan bu düşüncenin gerçekleşmesi için gayret ettiğini belirtmektedir. Bu eseri yazma hayalini şu ifâdelerle beyân etmektedir:

"...kat '-i ser-rişte-i maţâmi 'î ser-pençe-i vicdânımla mu'âhede idüp eyyâm ve leyâlî-yi ĥâyâliyemde tesliyet-i derûn-i derd-i meşĥûnum olan siyer-i Muştâfaviyye 'aleyhi ekmeli 't-taĥiyye muţâla 'asıyla telâfî-yi mâfât îderdim."¹¹²

¹¹¹ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 1b.

¹¹² Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 1b-2a.

“...*huddām-ı siyer-i nebevî ve ressām-ı hilye-i cemāl-i Muştafavî olanların ekşerî sâlik oldukları meslek-i şâh-râh-ı taḥsîn-i ḥāss u ‘avām u ḥaḳḳan şeref-pāye-i vālā menzilet-i hizmet-i Seyyidü’l-enām ‘aleyhi efzālü’ş-şalāt ve’s-selāmdır. Ayā bir şîve-i nādîde-i ‘urefā ve şîme-i nārefte-i fuzelā tarḥ u taḥsîline pā-yı fikret ve endîşeresân olur mu dâ’iyesi ḥâtır-ı fâtır-ı kemîneden bir ân ḥālî olmayıp...*”

“...*ḥâtır-ı Raḥmānî ol gevher-i şâh-vār ‘adn-i ‘adnānî ḥazretlerinin zuhûr u mevlid ü meb‘aşleri tebşîri bâbında, ihâle-i kitâbeynin terâcim-i şaḥîḥalarında olan nuḳûlün ve ba‘zî aḥbâr ve âsâr-ı fuḥûlün bi-’ibâretihâ irâdı zebân-i kühhân ve ecvâf-ı eşnām u evṣân ve sâir şülle-i hevâtîf-ı cünbândan cîlin ba‘de cîl ḡarâib-i müsâmerât ve zarâif-i taraf-ı nikâtî tekellüfât-ı münşiyânedan ‘arî zebân-ı ḥâmeden saḥâif-i beyâne cârî ve lisân-ı ‘azbü’l-beyân-ı Tâzî’den mütercim olduğum elfâz-ı maḥbû‘anîñ libās-ı Türki’de daḥî edâsı mümkün olduğça luġaten ve ıṣtîlâhen beyânına müteşaddî olarak bi-ḥamdillâhi te‘âlâ resîde-i itmâm ve ebvâb-ı erba‘a üzere tertîb ve tezḥîbine be-tevfîḳ-ı Rabbu’l-enām muvaffâḳ olup ‘Acâibu’l-Aḥbâr fî İḥbâri Seyyidi’l-Aḥyâr ismiyle mümtaz-ı cerâ’id-i âsâr kılındı.”¹¹³*

İfâdeleriyle Hâkim Efendi eseri telif sebebini açıklamış ve Rasûlullah’ın (s.a.v.) doğumunu ve peygamberliğini nakleden haberleri aktardığını söylemiştir.

2. Eserin Şekil ve Muhtevâ Özellikleri

2.1. Eserin Şekil Özellikleri

Hâkim Efendi eserini mensur olarak kaleme almış, yer yer kullandığı kıt‘a ve beyitlerle yazısını süslemiştir. Eser genel itibâriyle Hâkim Efendi’nin, Muhammed bin Zafer el-Mekkî’nin yazmış olduğu *Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer* isimli eserden yapmış olduğu alıntı ve tercümelere oluşmaktadır. Bu yönüyle eser genel itibâriyle tercüme eser niteliği taşısa da; eser içerisinde Hâkim Efendi’ye âit ifâdeler, anlatımlar

¹¹³ Hâkim, *Acâibu’l-Aḥbâr*, 2a-2b.

ve şiirler de bulunmaktadır. Eserde Arapça ve Farsça ifâdeler oldukça fazladır. Hâkim Efendi'nin şâirâne üslûbuyla beraber yapmış olduğu betimlemeler ve yer yer dört-beş kelimeye kadar varan tamlamalar anlam bütünlüğünün yakalanmasını zorlaştırmıştır. Bu sebeple eserin dili oldukça ağırdır. Hâkim Efendi'nin eseri içerisinde çok az Türkçe beyit bulunmaktadır. Şiirler de genellikle Arapça ve Farsça'dır.

Hâkim Efendi vermiş olduğu rivâyetleri "Makâle" başlığı altında toplamıştır. "Makâle" kısımları eserin esas yapısını oluşturmaktadır. Makâlelerin genel olarak bir bütünlüğü yoktur. Her "Makâle" kısmında ayrı bir rivâyete değinilmiştir. Hâkim Efendi birkaç yerde "Makâle" kısımlarındaki rivâyetleri desteklemek için makâle bölümünün ardından "El-Kıssa" başlığı altında yeni bir rivâyet sunmaktadır. Hâkim Efendi "Makâle" kısmında îzâha gerekli gördüğü kısımları "Tekmile" başlığı altında ele almış, kelimelerin anlamlarını bu kısımda göstermiştir. Sözlük niteliğinde olan "Tekmile" kısımlarında; anlaşılması güç olan yer-mekan adları ve birtakım özel isimler açıklanmıştır. Ancak bu açıklamalar genellikle Arapça'dan Arapça'ya çevrilerek açıklanmıştır. Konu aralarında verilen şiirler genellikle "Beyit", "Kıt'a", "Şi'r" ve "Mısra'" başlığı altında yer almıştır. Hâkim Efendi kendisine âit olan beyit ve şiirlerde ise genellikle "Li-münşi'ihî" ve "Li-münşi'ihî'l-fakîr" ifâdelerini kullanmıştır.

Eserin giriş kısmında Arapça 2 şiir, 1 beyit ve Hâkim Efendi'ye âit Farsça ve Arapça birer beyit bulunmaktadır. Eserin birinci bölümü 3b'den başlamaktadır ve birinci bölümde; 7 adet Arapça kıt'a, 3 adet Arapça beyit ve Hâkim Efendi'ye âit olan 3 Türkçe, 2 Farsça beyit mevcuttur. Birinci bölümde 16 adet "Makâle" yer almaktadır. Eserin ikinci bölümü 15a'dan başlamaktadır. İkinci bölümde 2 adet Arapça mısra', 1 Arapça kıt'a, 4 beyitlik Arapça bir na't, biri 6 beyit biri de 13 beyit olmak üzere 2 Arapça şiir ve 1 adet Arapça beyit vardır. Bunlarla beraber bu bölümde Hâkim Efendi'ye âit olan 1 adet Türkçe kıt'a, 4 adet Türkçe beyit ve 1 adet de Farsça beyit zikredilmiştir. Bu bölümde ayrıca 26 "Makâle", 3 "el-Kıssa" ve 2 "Tekmile" kısmı

bulunmaktadır. Eserin üçüncü bölümü 48a'dan başlamaktadır. Üçüncü bölümde 1 adet nazm-ı Arabî (5 dize), 1 adet mısra', 6 adet Arapça beyit, 2 adet de Farsça beyit vardır. Bunlarla beraber bu bölümde Hâkim Efendi'nin yazmış olduğu 1 adet Türkçe kıt'a, 2 adet Türkçe beyit ve 3 adet Farsça beyit yazılmıştır. Bu bölümde 11 "Makâle", 2 "El-Kıssa" ve 4 "Tekmile" kısmı görülmektedir. Eserin son kısmı olan dördüncü bölüm 68a'dan başlamaktadır. Dördüncü bölümde 3 adet Arapça şiir (her biri 4 dize), 11 adet Arapça beyit ifade edilmiştir. Bunlara ilâve olarak bu bölümde Hâkim Efendi'ye âit olan 1 adet Türkçe, 6 adet Farsça ve 2 adet de Arapça beyit mevcuttur. Ayrıca bu bölümde 25 "Makâle", 5 "El-Kıssa", 12 "Tekmile" ve 1 "Tekmiletü't-Tekmile" kısmı ilâve edilmiştir.

2.2. Eserin Muhtevâ Özellikleri

Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr isimli eser genel olarak, Rasûlullâh'ın (s.a.v.) nübüvvetini, doğumunu, mucizelerini ve üstünlüğünü konu almaktadır. Eserin birinci bölümünde Rasûlullâh'ın (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'den önceki kutsal kitaplardaki tasvîri ve müjdelenmesi konu alınmıştır. Tevrat'ta geçen rivâyetlere yer verilerek Yahûdîlerin dahi Rasûlullâh'ın geleceğinden haberdâr oldukları anlatılmıştır. İbrâhim ve Mûsâ aleyhime's-selâmin yaşadıkları birtakım olaylarla beraber Rasûlullâh'ın dünyayı teşrîf edeceğinin delilleri anlatılmıştır. Yine İncil'de geçen bazı rivâyetler verilmiş ve açıklanmıştır.

"احفظوا وصيتي فان *İncil-i bâhirü't-tebcilde veşâyâ-yı 'İsâ' aleyhi's-selâmdan*

vārid olmuştur. Ma'nā-yı lafza-i بارقليط او فارقليط اخر يكون معكم الدهر كله (انتهى)"¹¹⁴

"**Baraklît**" *Muhammed şalla'llahu 'aleyhi ve sellem yāhūd Şāhibü'n-nübüvveti'l-ḥātime* *yāhūd* ¹¹⁵ الغامضته *yāhūd er-Rasūlü'l-muhtār dimek ola...*"¹¹⁶

¹¹⁴ Vasiyetimi muhafaza ediniz Bâraklît veya Fâraklît (benden sonraki peygamberin geleceği) en son mekandır. (Ona uyarsanız) tüm zamanlar sizin olacaktır.

¹¹⁵ Hakîm (son peygamber) gizli bütün sırları biliyor.

Yine birinci bölümde Zebûr'dan bazı rivâyetler verilmiş ve Davûd aleyhi's-selâmın duâsıyla beraber Rasûlullâh'ın (s.a.v) dünyayı teşrif edeceği konu alınmıştır. Daha sonra yine Yuhannâ İncil'indeki bazı rivâyetler verilmiştir. Şa'yâ aleyhi's-selâmdan gelen rivâyetlerin tercümelerine değinilmiştir. Şem'ûnu's-Safâ aleyhi's-selâmdan bir âyet tercüme edilerek Rasûlullâh'ın ümmetinin çokluğu vurgulanmıştır.

“*Terceme-i kitâb-ı Şem'ûnu's-Safâ aleyhi's-selamda*

“جاء الله بالبيان من جبال فاران دامت لأت السموات والارض من تسبيحه و تسبيح امته

(انتهى)“¹¹⁷

Devâmında Hızkîl aleyhi's-selâmdan bir rivâyete değinilmiştir. Daha sonra Buhtunnasr¹¹⁸ zamanında yaşayan bir ilim ehlinden gelen rivâyete yer verilmiştir. Yine Zebûr'da geçen bir rivâyete beraber Rasûlullâh'ın (s.a.v.) sahip olduğu özellikler konu edilmiştir. Genellikle bu bölümde Kitâb-ı Mukaddes'de geçen müjde niteliği taşıyan rivâyetler verilmiş, Yahûdî ve Hıristiyan âlimlerin esâsında Rasûlullâh'ın (s.a.v.) geleceğini bildikleri anlatılmıştır.

Eserin ikinci bölümünde sünnet-i seniyyeye bağlı seçkin kimselerden derlenen birtakım rivâyetler konu alınmıştır. Bu bölüme; Vehb bin Münebbih'in rivâyet ettiği, İsrailoğullarına gelen peygamberlere inen âyetlerden örnekler verilerek başlanmıştır. Ardından Hz Peygambere, bir kimsenin ecdâdından kalan ve Rasûlullâh'ın (s.a.v.) ümmetinden bahseden bir sayfayı sunması anlatılmaktadır. Sonraki rivâyette ise Hz. Ali'ye (r.a.) sunulan bir kitaptan Rasûlullâh'ın (s.a.v.) gelişi ile ilgili müjdenin kısa bir tercümesi verilmiştir. Daha sonra Ka'bu'l-Ahbâr'dan derlenen rivâyetler peş peşe zikredilmiştir. Ayrıca Hz. Ömer'in (r.a.) Ka'b'ul-Ahbâr ile arasında geçen sohbete de

¹¹⁶ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 7b.

¹¹⁷ Allah Teâlâ Fârân dağlarından bir beyân getirdi. Semâvât ve arz O'nun ve ümmetinin tesbîhiyle doldu. bk. Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 12a.

¹¹⁸ Milâttan önce 605-562 yıllarında hüküm süren, Yahuda Devleti'ni ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mâbedi'ni yıkan Bâbil kralıdır. bk. Ömer Faruk Harman, “Buhtunnasr” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/380-381.

değnilmiş ve bu sohbetle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetinin Tevrat'ta müjdelendiği konuşulmuştur. İleriki kısımlarda Yahûdilerden Ebâ Mâlik adında bir kimsenin Hz. Ömer'e (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili Tevrat'ta geçen müjdeleleri anlatması konu edilmiştir.

“Bir gün Emîru'l-mü'minîn 'Ömer bin el-Ḥaṭṭâb raḍiya'llāhu 'anh ḥazretleri yâ Ebâ Mâlik evşâf-ı ḥabîbullāhi şahâyiḥ-i Tevrât'da vukûf ve 'ilmin üzre ḥaḳḳ-ı taḫşîl ile cevher-nişâr ol istimâ'ı fevka'l-ḥadd maṭlûbumdur diyü emir buyurduklarında bu vechle burka'-endâz-ı şâhid-i beyân olur ki:

"احمد من ولد اسمعيل بن ابراهيم هو اخر الانبياء وهو النّبىّ العربى يأتى بدين ابراهيم

الحنيف..."¹¹⁹

İkinci bölümde bunun gibi çoğunluğu Ka'bu'l-Ahbâr'a âit olan rivâyetler yer almaktadır. Bundan başka Abdullah bin Abbas'ın (r.a.) Rum Kayser'ine gittiğinde orada bir keşişin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İncil'de geçen rivâyetlerini anlatması, Dihye bin Kelbî'nin (r.a.) Rum Kayser'ine gittiği zaman râhiplerden ve Kayser'den Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili işittiği kelâmlar konu edilmiştir. Bunlar gibi daha birçok rivâyet bu bölümde ele alınmaktadır.

Eserin üçüncü bölümünde zamanın meşhur kâhinlerinden rivâyet edilen Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili rivâyetler yer almakta ve Lüheyb bin el-Lehebî'nin (r.a.) Hutar bin Mâlik isimli bir kâhinden işittiği sözler aktarılmaktadır. İleriki bölümlerde Muğîre bin el Ahnes'in Ümeyye bin Ebî's-Salt isimli bir kâhinden işittiği sözler ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kureyş kabilesine ilk olarak tebliğde bulunacağı bildirilmiştir. Ardından Muhammed bin İshak el-Muttalîbî'den rivayet edildiğine göre Rebî'a bin Nasr isimli bir padişahın gördüğü bir rüyâ akabinde Satîh isimli bir kâhine danışması ve bu rüyânın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gelişine dâir yorumlanması anlatılmaktadır. Yine

¹¹⁹ Ahmed, İbrahim oğlu İsmâil'in evlâdıdır. Peygamberlerin sonuncusudur. O Arap bir peygamberdir. İbrahim'in dini olan Hanîf dîni üzere gelmiştir. bk. Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 21b.

Kisrâ'nın sarayının sütunlarının yıkılmasından sonra gördüğü rüyâ üzerine, Satîh isimli kâhinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geleceğine dâir verdiği haberler mevcuttur. Bunlardan başka Süfyân bin Muḥâşî' bin Dârem, Kubâs bin Üşeym, Abbâs bin Abdu'l-Muttalib, Urve bin Mes'ud gibi kimselerden aktarılan rivâyetler ele alınmıştır. Üçüncü bölümün sonunda Buhtunnasr'ın gördüğü rüyâ neticesinde Danyal aleyhi's-selâm ile aralarında geçen konuşma yer almıştır.

Eserin dördüncü bölümünde cinnîlerden gelen birtakım rivâyetler ve şiirler ele alınmaktadır. Daha sonra Ubeyy bin Ka'b'ın (r.a.) bir cin ile karşılaşması ve ayete'l-kürsînin fazîleti vurgulanmıştır. Hz. Âişe'nin (r.anhâ) yılan görünümünde bir cini öldürmesi, bunun ardından kefâret vermesi ve bu cinin aslında Kur'ân'ı dinleyenlerden olduğu beyân edilmiştir. Sonraki rivâyetler ise Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Mes'ud, Abdullah bin Abbâs gibi sahâbelerden aktarılan cinnîlerle ilgilidir. Bu bölümde özellikle hâtiften ve putlardan işitilen seslerden, şiirlerden ve köpek, yılan görünümünde olan cinlerin hallerinden bahseden farklı rivâyetler de vardır. Özellikle bu bölümde Hz. Peygamber'i (s.a.v.) tanıyan, O'nun meclisinde bulunan bazı cinlerin aktardığı ve cinnîlerin O'nun risâletine ilişkin rivâyetlere çokça yer verilmiştir.

Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr isimli bu eser konu itibâriyle İbrahim Müteferrika'nın kaleme aldığı "*Risâle-i İslâmiyye*" adlı esere benzemektedir. Mahmud Es'ad Coşan tarafından profesörlük takdim tezi olarak "*Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risâle-i İslâmiyye Adlı Eserinin Tenkitli Metni*" ismiyle hazırlanmış bu eserde; İncil, Tevrat ve Zebur'dan âyetler verilerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvveti ve ümmetinin sayısının çokluğu ifâde edilmiştir. Özellikle bu eserde yer alan Buhtunnasr ile Danyal (a.s.) arasında geçen hâdise ve Hz. İbrâhim (a.s.) ile ilgili geçen bazı olaylar ile üzerinde çalıştığımız eserde yer alan rivâyetler benzerlik göstermektedir.

2.3. Eserin Tercüme Metodu

Hâkim Mehmet Efendi *Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* isimli eserini, İbn Zafer'in yazmış olduğu *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eseri tercüme ederek kaleme almıştır. Hâkim Efendi, tercümede görüleceği üzere kendi bilgi, yorum ve anlayışını ortaya koymuştur. Yapmış olduğu yorumlar, asıl eserdeki metinlerden daha fazla yer almaktadır. Kendisinin bu yorumlarının özgün olduğunu düşünmekteyiz. Zirâ eserdeki yorumların bir siyer kaynağına bağlı olarak verilmediğini görmekteyiz. Çünkü yorumlarda bir kitap, bir zat ismine atıfta bulunulmamaktadır.

Hâkim Efendi, eserin tercümesini kendine has bir usûl ile yazmıştır. Bu usûle göre müellif tefsîrî bir tercüme yapmıştır. Eseri tercüme ederken sayfada yer alan ibârelerin, paragrafların sırasına ve anlam bütünlüğüne uymamış, kendine göre bir bütünlük kurgulamıştır. Özellikle kendisinin belirlediği bu anlamsal bütünlüğü şiirlerle desteklemiştir. Şiirlerin muhtevâsı metnin konusal bütünlüğüne uymaktadır. Bununla birlikte şiirlerde lirik bir üslup hâkimdir.

Hâkim Efendi, tercümesinde 18. yüzyıldaki ilmî mahfil ve eserlerde kullanılan dili ağırlıklı olarak yansıtmıştır. Özellikle bu anlatım şeklinde Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıkta olduğunu ve Farsça tamlamaların da çokça kullanıldığını görmekteyiz.

2.3.1 Genişletme

Tercüme metin içerisinde görülen özelliklerden birisi, genişletme yoluyla kaynak metinde kısa cümlelerle verilen bilgileri daha fazla kelime ve cümle ile anlatmaktır. Hâkim Efendi eserinde bu çeviri özelliğini kullanmış, kısa ibâreleri kendi cümleleriyle daha uzun şekilde tercüme etmiştir. Meselâ kaynak metinde karşımıza çıkan

"وفى ترجمة اخرى "اسمىل قد سمعتُ دعائك فيه وباركت عليه وعظمته جداً وسيلد
اثنى عشر واجعله لامّة عظيمة"

فهل كانت لاسماعيل امة عظيمة؟ لكن الامة العظيمة لولده محمد. وعلى ان قولهم فى الترجمة: "جداً جداً" انما هو تفسير لقوله فى التوراة باللسان العبرانى: "مؤيد مؤيد".
وقد اختلفوا فى تفسير هذه اللفظة فقيل: معنى "جداً جداً" اى: "حقاً حقاً و قيل: بل معناه: طيباً طيباً وقيل: معناه: حمداً حمداً".¹²⁰

bu metni serbest bir tercüme ile Hakim Efendi şöyle ele almıştır:

"واسمعیل قد سمعتُ دعائك فيه وبارکت علیه *‘Şuhuf-ı Tevrāt-ı bāhıretü’l-āyāttan* "واسمعیل قد سمعتُ دعائك فيه وبارکت علیه وعظّمته جداً جداً وسیلد اثنى عشر واجعله لامّةٍ عظيمةٍ (انتهی)"
zēbān-ı Tāzī’ye müterceme olan elfāz-ı şerīfe-i mevşūk-bahā budur ki: Mılel-i İslāmıyye degıl şırzıme-i aḥbār-ı Yahūd dahı sıḥhat-i elfāz-ı terceme-i mezkūrede sālİK-i girıve-i ḥılāf olmamışlardır. Me’a hāzā Hazret-i İsm’āıl ‘aleyhi’s-selāmıñ zemzem-i ḥıyāz-ı da’vetlerinden ‘aded-i nücumü’s-semāvātı’s-seb’ kīzān-ı meşārıb-i ümem-i ‘azıme ser-şār olmamışlar idi. Belki bundan murād küll-i nev-bāve-i mīzbān-ı serā-yı zürriyyetleri olan maḫşūd-ı ḥılkat-i cihān u cihāniyān ‘aleyhi şalavātu’llāhi’r-Raḥmān ḥazretleridir ki şümār-ı aḥterān-ı semā, sülle-i ümem-i ‘uzmā anlara maḫşüş kılınmışdır."¹²¹

"Kelām-ı mütercemde zıkr olunan lafza-i mükerrere-i "cidden cidden müeyyed müeyyed" lafz-ı İbrānīsının tefsīridir. "Cidden cidden, ḥakḫan ḥakḫan, tayyiben tayyiben ḥamden ḥamden" ihtilāfiyla keşide-i mıştara-i beyān kılınmışdır. Ve bi’llāhi’t-tevfıḫ.""¹²²

Burada görüldüğü üzere Hâkim Efendi; öncelikle bu rivâyetin sıhhati üzerinde durmuş, daha sonra kendi ifâde ve çıkarımlarıyla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ümmetinin çokluğundan bahsetmiştir. Müellif, İbn Zafer’in aynı rivâyetin altında yer verdiği kelime açıklamalarını diğer varakta vermiş kendi oluşturduğu konu bütünlüğüne göre bu arada başka bir rivâyete değinmiştir. İbn Zafer’in yapmış olduğu kelime

¹²⁰ Muhammed bin Abdullah bin Muhammed ibn Zafer es-Sekaliyyü’l-Mekkiyyü’l-Hamevî, *Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer*, thk. eş-Şeyh Ali Ahmed Abdulâl (Lübnan: Dar’ul-Kütübi’l-İlmiyye, 1431/2010), 128.

¹²¹ Hâkim, *Acâibu’l-Ahbâr*, 4a

¹²² Hâkim, *Acâibu’l-Ahbâr*, 4b.

açıklamalarının ise genel anlatımını değiştirmemiş ancak bu ifâdeleri kendi üslûbuyla okuyucuya sunmuştur.

Hâkim Efendi, kaynak eserdeki rivâyetleri kendi tertîbine göre sıralamış, kaynak eserde bulunan bir rivâyeti zaman zaman diğer bir sayfada vermiştir. Yukarıda iki farklı sayfada bulunan ancak aynı rivâyete âit olan çeviriler bu husûsa örnektir. Bu metinde geçen kelimelere baktığımızda kelimelerin büyük çoğunluğunun Arapça olduğunu görmekteyiz. Arapça kelimelere göre Farsça kelimeler daha azdır. Bununla birlikte Farsça terkipler de kullanılmıştır. Farsça kelimelere göre Türkçe kelime sayısı ise daha da azdır.

Arapça Kelimeler:

Me‘a hâzâ - hıyâz - da‘vet - aded - nücüm - semâvât - seb - meşârib - ümem - azîme - murâd - küll- zürriyyet - maksûd - hilkat - cihân - uzmâ - maşşüş - semâ - şülle - kelâm - mütercem - zıkr - lafz - mükerrer - cidden - müeyyed - tefsir - haşkan - tayyiben - hamden - iştilâf - beyân - tevfiķ.

Farsça Kelimeler:

Kîzân - ser-şâr - nev-bâve - mîzbân - serây - cihâniyân - şümâr - aşterân - şümâr - keşîde - belki - mıştara.

Türkçe Kelimeler:

Olmak - idi - bundan - kılmak.

Yukarıdaki metin ve tercümeye bakıldığında mütercimim yaşadığı dönemdeki ilmî dili kullandığı ve birikimini serbest tefsîrî tercüme yaparak ortaya koyduğu âşikârdır. Tercüme metnin içerisinde Arapça ve Farsça kelimelerin oldukça yoğun kullanıldığını görmekteyiz.

2.3.2 Özetleme

Hâkim Efendi, kaynak eserden aldığı rivâyetleri birebir çevirmemiş özetleme metodunu kullanarak uygun gördüğü yerleri çevirmiş, kalan kısımları okuyucunun anlayışına bırakmıştır. Örnek olarak şu ibâreyi verebiliriz:

"سَأَقِيمُ لَهُمْ نَبِيًّا مِثْلَكَ مِنْ أَخَوْتِهِمْ وَاجْعَلْ كَلَامِي فِي فَمِهِ فَيَقُولُ لَهُمْ كُلُّ شَيْءٍ أَمْرٌ بِهِ وَإِنَّمَا رَجُلٌ لَمْ يَطْعَ مِنْ تَكَلَّمَ بِاسْمِي فَانِي أَنْتَقِمَ مِنْهُ"¹²³

Bu ibârenin çevirisini şöyle yapmak mümkündür:

“Senin kardeşlerinden bir peygamber göndereceğim, Sözümü onun ağzıyla söyleyeceğim. O da emrettiğim her şeyi söyleyecek. Benim adımla konuşan kimseye bir kişi itaat etmediğinde isyan etmiştir. Ben de o kişiden intikamımı alırım.”

Hakim Efendi ise metni şöyle çevirmiştir:

“Bunda dağı zuhûr-ı nübüvvet-i zât-ı Seyyidü'l-beşer şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hazretlerine taşrih buyurulduğu mübeyyen ve muqarrerdir ki اجعل كلامي في فمه" ta 'bîr-i şerîflerinde Nebiy-i ümmî oldukların işâret ve i'lâñ ve te'allüm-i âyîn-i ders ü kitâbet ol yenbû'-i 'ilm-i ledünniye nâ-çesbân olduğun beyân buyurmuşlardır.”¹²⁴

Görüldüğü gibi Hâkim Efendi yalnızca “sözümü onun ağzında kılacağım” ibâresini açıklamış, bu ifâdenin ümmî bir peygamberin geleceğine işâret ettiğini belirtmiştir.

Hakim Efendi çevirisinde genellikle Arapça ve Farsça kelimeler kullanmıştır.

Yukarıdaki paragrafta geçen kelimeler şu şekildedir:

Arapça Kelimeler:

Zuhûr – nübüvvet – zât – seyyid – beşer – taşrih – mübeyyen – muqarrer – şerîf
– Nebî – ümmî – işâret – i'lâñ – te'allüm – ders – kitâbet – 'ilm – ledünniye – beyân

¹²³ İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 130.

¹²⁴ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 6a.

Farsça Kelimeler:

nā-çesbān - āyīn

Türkçe Kelimeler:

buyurmak – olmak – ol

Hâkim Efendi'nin tercümesinde en çok kullandığı metot olan özetleme metodu; onun eserini, bazı cümleleri çevirmeden yalnızca Arapça orjinal hâlini vererek yazmasına sebep olmuştur.

"إِيَّاكَ وَ الْمَيْلَ عَنِ الْهَوَىٰ وَ تَمَسَّكَ بِالطَّرِيقَةِ الْمُثَلَّىٰ وَ خَفَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيمَا أَعْطَاكَ وَ خَوَّلَكَ"¹²⁵

Bu cümlelerin çevirisi şu şekildedir:

“O güzel yola tutun. Arzularına uymaktan sakın. Allah azze ve cellenin sana verdiği, ihsan ettiği nimetler karşısında kork.”

Mütercim bu Arapça ibâreyi verdikten sonra çevirisine şu şekilde devam etmiştir:

“Neşâyihıyla terhīb u tergīb buyurdular. Cenāb-ı Şiddīk-ı ekber rağıya 'llāhu 'anh hazretleri itmām-ı meşālihlerinden soñra gelip ol pīr-i mübāreke vedā 'da isticlāb-ı du 'ā ve hüsn-i tevfīkā recā-mend-i senā oldular.”¹²⁶

Yukarıda da görüldüğü üzere mütercim karşılıklı konuşmaların çoğunu vermeyerek kendi cümleleri ile bu kısımları özetlemektedir.

Mütercimin özetleme yoluna başvurduğu bazı durumlar metnin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Özetleme sonucunda bazı bilgiler lüzumsuz duruma gelmiş; bazı yerlerde olay kurgusu değişikliğe uğrayarak bozulmuştur.

Hâkim Efendi bazı zamanlarda ibârenin tümünü çevirmemiş yalnızca birkaç kelimenin anlamını vermekle yetinmiştir. Bu duruma şu şekilde örnek verebiliriz:

¹²⁵ İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 166.

¹²⁶ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 44b.

"والبیتِ ذی الدّعاء والركنِ والاحاثم انه لمن نجل هاشمٍ من معشرِ اکارمٍ یبعث بالملاحم

وقتل کل ظالم" ¹²⁷

Biz bu Arapça ibâreyi şöyle çevirdik:

“Kâbe’de direkler, sütunlar, rükünler vardır. O asiller topluluğundan Hâşim’in soyundandır. Savaşlara gönderilir. Bütün zâlimleri öldürür.”

Hakim Efendi bu ibâreyle ilgili olarak, sadece metinde geçen "بيت ذی الدّعاء"، sadece metinde geçen "احاثم" kelimelerinin Türkçe karşılığını vererek cümlenin anlamını okuyucuya şöyle bırakmaktadır:

“*Kelāmında "بيت ذی الدّعاء" Ka'be-i mükerreme ve rükn-i haccer-i esved, "احاثم" cem'-i ahvām ki cem'-i ahvamdır. Derün-ı çāhda olan "āb" ma'nāsına bi'r-i zemzem irāde olundu.*”¹²⁸

Görüleceği üzere mütercim, bazı Arapça ibârelerin kelimelerini, mefhumlarını lügavî olarak açıklamakla yetinmektedir. Hâkim Efendi'nin ibârenin tam karşılığını vermeyip yorumda bulunmasıyla; eseri normal bir okuyucu kitlesine hitap ederek yazmadığını, belirli bir seviyede Arapça, Farsça ve dil bilgisi ile beraber İslâmî ilimlere vâkıf okuyucu kitlesini muhatap aldığını söyleyebiliriz.

Son olarak mütercimin; çevirideki bazı kısımları okuyucunun anlayışına bıraktığını, bilgi sahibi olan bir okuyucu kitlesine hitap ettiğini göstermek için şu şekilde bir örnek verebiliriz:

"اسلام تميم الداری:

ومنه ما روى الواقدي عن خالد بن سعيد عن تميم الداری انه قال: سرت الى الشام

فأدركنى الیل فأتيت وادياً، فقالت: أنا فی جوار عظیم هذا الوادی الیلة، فلما أخذت مضجعی إذا قائل

¹²⁷ İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 170.

¹²⁸ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 50b.

يقول لا أراه: عذ بالله الأحد، فإن الجن لا تجير على الله أحداً، وانه قد خرج رسول الأميين، وصلينا بالحجون وأسلمنا واتبعناه وأمنا به وصدقناه فاسلم تسليم.

قال تميم: فلما أصبحت ذهبت إلى دير أيوب فسألت راهبة عما سمعت من الهاتفف قال: صدق، يخرج حيزُ الأنبياء من الحرام، ويهاجر إلى الحرم، فلا تُسبقُ إليه، فسرت إلى مكة فلقيت النبي وكان مستخفياً فأمنت به.¹²⁹

Hayru'l-Bișer bi-Hayri'l-Beșer adlı eserde yukarıdaki hâliyle geçen rivâyeti

Hâkim Efendi şu şekilde okuyucuya aktarmıştır:

“*İmâm Vâkıdî raḥimehu’llâh Ḥâlid bin Sa’îd’den Ḥâlid daḥi Temîm Dârî raḍıya’llâhu ‘anhden rivâyet ider ki:*

“*Cānib-i Şām’a zāmîle-rân-ı ‘azîmet ve bir gice bir vādîde beytütet eylemiş ki* "انا فى جوار Adāt-ı cāhiliyye üzre *efrād-ı āferīdeden celīs ve enīsim bir kimse yoğ idi. ‘Adāt-ı cāhiliyye üzre* "kelāmıyla *isticāreye āgāz ve meḍca’-ı ḥābe-i temeddüd-sāz* "هذا الوادى اليلة"¹³⁰ *iken*

"عذبا الله الاحد فانّ الجن لا تجير على الله احداً وانه قد خرج رسول الاميين و صلينا

خلفه بالحجون واسلمنا وتبعناه وامنابه وصدقناه فاسلم تسلّم"¹³¹

kelāmıyla hetf olundum. Ol şeb ne ise hezār-kaḻaḻ ve iztırābla ḥasret-keş-i fūrūğ ruḥsāre-i şubḥ olup maṭıyye-i şevkıme süvār ve deyr-i Ebī Eyyüb nām maḥalde ināḥa-i raḥl-i ihtiyār ve Hātif-i leylīniñ aḥbārını rāhib-i deyrden istiḥsārımda صدق الهاتفف خير

"¹³²cevābıyla taşḍīḳ-i maḻāl eyledi." ¹³³

2.4. Eserin Kaynakları

¹²⁹ İbn Zafer, *Hayru'l-Bișer bi-Hayri'l-Beșer*, 201.

¹³⁰ Leyl vâdisinin yakınlarında geniş sulak bir yerdeydim.

¹³¹ Bir olan Allah'a î mân etmek ne hoş. Artık cinniler Allah'a sığınan kimseye kötülük yapamayacak. Ümmî bir peygamber çıktı. Hacûn vadisinde arkasında saf tuttuk ve O'na teslim olduk. O'nun "İslâm'a gir kurtul" sözünü tasdik ettik.

¹³² Hâtif doğru söyledi. Peygamberlerin en hayırlısı Harem'den çıktı ve Harem'e hicret edecek.

¹³³ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 82b-83a.

Hâkim Efendi'ye âit olan *Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr* isimli eseri incelediğimizde bu telifin müfessir ve dil âlimi Muhammed ibn Zafer tarafından yazılmış *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eserin serbest tefsîri bir tercümesi olduğunu gördük. Müellif telifini bu eserden istifâde ederek ortaya koymuştur. Hâkim Efendi özellikle eserinin giriş kısmında tercüme yönteminden şöyle bahsetmiştir:

“...zarâif-i taraf-ı nikâtu tekellüfât-ı münşiyânedan ‘arî zebân-ı hâmeden saḥâif-i beyâne cârî ve lisân-ı ‘azbü'l-beyân-ı Tâzî’den mütercim olduğum elfâz-ı maṭbû‘anıñ libâs-ı Türki’de daḥi edâsı mümkün olduğca luğaten ve iştilâhen beyânına müteşaddî olarak bi-ḥamdillâhi te‘âlâ resîde-i itmâm...”¹³⁴

Acâibu'l-Ahbâr içerisinde birkaç yerde İbn Zafer el-Mekkî'ye vurgu yapılsa da müellif eserin tümüyle oradan alındığına dâir bir ifâdede bulunmamıştır.

“Ulemâ-yı fenn-i siyerden ḥucetü'd-dîn Muhammed bin Muhammed bin Zafer el-Mekkî ve ğayruhunuñ zıkr u taşşilleri üzre cenâb-ı Mesîḥ ‘aleyhi’s-selâmiñ “eb” ta birî...”¹³⁵

“Münâcât-ı Dâvud ‘aleyhi’s-selâmdan olmaḡ üzre mezkûr saḥâif ibn Zafer el-Mekkî der ki...”¹³⁶

“Aşḥâb-ı siyerden İbn Zafer el-Mekkî raḥmetu’llâhi ‘aleyhiñ taşşîli üzre bir şıfınıñ daḥi cerîde-i a‘mâllerine silk-i sûtür-ı iḡâb u sevâb keşîde kılınır.”¹³⁷

Çalışmamızın konusu olan bu eser, Muhammed ibn Zafer el-Mekkî'ye âit olan *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eser esas alınarak telif edilse de, biz eserde geçen rivâyetleri siyer ve tarih kitaplarına müracaat ederek inceledik. Bu araştırma ile rivâyetlerin geçtiği muhtelif kaynaklara da vurgu yapmayı uygun gördük. Buradan hareketle araştırmacıların vermiş olduğumuz kaynaklardan istifâde ederek tarihsel

¹³⁴ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 2a-2b.

¹³⁵ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 7b.

¹³⁶ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 9a.

¹³⁷ Hâkim, *Acâibu'l-Ahbâr*, 68b-69a.

açından bu rivâyetlerin sıhhat durumlarını ortaya koyacak olan tahkîk çalışmasına bir zemin olmasını da amaçladık.

2.4.1. **Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l Beşer**

Tam ismi Ebû Abdullah Muhammed bin Ebî Muhammed bin Zafer es-Sıkkılı olan İbn Zafer'in Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu ve nübüvveti ile ilgili müjde ve mucizeleri ele aldığı eseridir. İbn Zafer bu esrini dört bölüm hâlinde yazmıştır. Eserin birinci bölümünde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'ın daha önce göndermiş olduğu kitaplardaki yeri ve bu konuların kesinlik ifâde ettiği vurgulanmaktadır. İkinci bölümde, din adamlarının dilinden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gelişi ve peygamber oluşu anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gelişi ile ilgili kâhinlerden gelen rivâyetler ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde ise cinnîlerden gelen rivâyetler bulunmaktadır. Hâkim Efendi'nin yazmış olduğu eserin bölümleri ve bölüm başlıkları *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eserle birebir benzerlik taşımaktadır. Hatta Hâkim Efendi'nin eserinin adını belirlerken de İbn Zafer'in yazmış olduğu eserin başlığından esinlenmesi muhtemeldir. Hâkim Efendi *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* isimli eseri tercüme ederken; harfî harfine bir tercüme değil tefsîrî bir tercüme yolu izlemiş, uygun gördüğü yerleri tercüme etmiş ve bazı diyalogları da tercüme etmeden vermiştir. Bu da zaman zaman konu bütünlüğünün dağılmasına, ifâdelerin net olarak anlaşılmasına sebep olmuştur.

Hâkim Efendi sözlük ve açıklama niteliğinde yazmış olduğu tekmile kısımlarını da İbn Zafer'in yapmış olduğu açıklamalardan almıştır. Ayrıca yazma eserde bulunan der-kenârlar genellikle İbn Zafer'in eserinde yazmış olduğu der-kenârlardan oluşmaktadır.

2.4.2. **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**

Tam ismi Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el Kureşî en-Nüveyrî olan Nüveyrî'nin (ö. 733/1333) yazmış olduğu tek eserdir.

Nüveyrî otuz bir cilt olarak yazdığı eserini Memlûk hükümdârı Sultan Muhammed b. Kalavun'a ithaf etmiştir.¹³⁸ Nüveyrî bu eseri beş ana bölümde toplamıştır. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb* isimli eserin ikinci bölümünde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbından bahsetmekte ve Arap şâirlerin yazdığı şiirleri, vecîzeleri alfabetik sırayla vermektedir.¹³⁹ *Acâibu'l-Ahbâr*'da bulunan rivâyetler genellikle bu eserin ikinci bölümünde geçmektedir.

2.4.3. *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis*

Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî'ye (ö. 990/1582) âit olan bu eser Diyârbekrî'nin en önemli eseridir. Bir siyer kitabı olan *Târîhu'l Hamîs* bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır.¹⁴⁰ Mukaddimede yerin ve göğün yaratılışı, Hz. Âdem ve Havvâ'nın yaratılışı, meşhur peygamberler, Îrân kistrâları, Kur'ân-ı Kerîmîn nâzil oluşu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nesebi ele alınmıştır. Birinci bölümde; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumundan peygamberliğine kadar geçen süre, ikinci bölümde peygamberliğinden hicrete kadar geçen süre, üçüncü bölümde hicretten vefâtına kadar geçen süre anlatılmıştır.¹⁴¹

2.4.4. *Târîhu Dîmaşk*

Eserini seksen cilt olarak kaleme alan Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir (ö. 571/1176), eserini yazarken Hatîb el-Bağdâdî'ye âit olan *Târîhu Bağdâd* isimli eseri örnek almıştır. Bir Suriye tarihi olan bu eser Dîmaşk'ın kuruluşunu, Şam ve Dîmaşk'ın fazîletini, Dîmaşk'ın fethini, Dîmaşk'ta doğan veya Dîmaşk ile bir ilgisi bulunan kişileri, Hz.

¹³⁸ Mustafa Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb" *TDV İslâm Ansiklopedisi*(İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/304-305.

¹³⁹ Öz, "Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb", 33/305.

¹⁴⁰ Abdülkerim Özeydın, "Diyârbekrî" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/472.

¹⁴¹ Özeydın, "Diyârbekrî", 473.

Peygamber'in (s.a.v.) hayatını ve Dımaşk ile ilgili daha birçok konuyu detaylı bir şekilde ele almaktadır.¹⁴²

¹⁴² Abdülkerim Özaydın, “Târîhu Medîneti Dımaşk” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/90.

III. BÖLÜM: HÂKİM SEYYİD MEHMED EFENDİ'NİN ACÂİBU'L- AHBÂR'I

1. Metin Tertibiyle İlgili Hususlar

- Eserin transkripsiyonunda T1 nüshası esas alınmış ve sayfa numaraları bu nüshaya göre belirtilmiştir.

- Varak numaraları “[1b]”, “[2a]” şeklinde, sayfadaki ilk kelimenin önüne yazılmıştır.

- Eserde kırmızı mürekkep ile yazılan kelimeler ve başlıklar kalın yazı tipiyle verilmiştir.

- Eserde geçen ayet, hadis iktibasları ve diğer alıntılar tırnak içerisinde yazılmıştır. Metin içerisinde geçen diyaloglar yine tırnak içerisinde yazılmıştır.

- Müstensihin eser içerisinde kelimenin alt tarafına yazdığı izahlar dipnotta belirtilmiştir.

- Metin içerisinde geçen Türkçe beyitlerin vezinleri ilk mısranın hemen üzerinde belirtilmiştir.

- Metin içerisinde noktalama işaretleri kullanılmıştır.

- Mısra başları, özel isimler, konu başlıkları vb. büyük harf ile yazılmış, özel isimlere gelen ekler apostrof (') ile ayrılmıştır.

- Metinde geçen Arapça ve Farsça ibâreler olduğu gibi Latin alfabesine çevrilmeden yazılmış ve metnin akışına uygun olacak en yakın mânaya göre tercüme edilmeye çalışılmıştır. Çeviriler dipnotta verilmiştir. Beyitlerin çevirisi dipnotlarda, cümle içerisinde olacak şekilde verilmiş ve dize sonları eğik çizgi (/) ile ayrılmıştır.

- Metin içerisinde kelime sonlarındaki “-ib”, “-ib”, “-ub”, “-üb” şeklindeki ekler “-ıp”, “-ip”, “-up”, “-üp” şeklinde yazılmıştır. (Örnek: buyurup, olmayıp...)

- Farsça ön ekler, edatlar ve tamlamalar tire (-) ile ayrılmıştır. Ayrıca bir edat ile bitişen aynı iki kelime tire (-) ayrılarak yazılmıştır. (Örnek: cüst-u-cü, cā-be-cā...)

- Eser içerisinde geçen şiirler dörtlük yada beyit esâsına göre yazılmıştır. Metin içerisinde konuşma esnasında geçen veciz ve kâfiyeli sözler cümle içerisinde verilerek eğik çizgi ile ayrılmıştır.

- “Ve” bağlacı “atıf vavı” olarak, eş anlamlı ya da benzer kelimelerin arasına geldiğinde “u”, “ü” şeklinde yazılmıştır. (Örnek: zıkr u tafşîl, naql u beyân...)

- Özellikle eserin “tekmile” kısmında açıklanan kelimeler, tırnak içerisinde ve kalın yazı tipiyle yazılmış, kelime açıklamaları ise italik olarak yazılmıştır.

- Nüshalar arasındaki yazım farklılıkları dipnotta belirtilmiştir.

- Farsça’da bulunan vâv-ı ma’dûleler uzun a’dan önce (˜) işâreti ile belirtilmiştir: (Örnek: h̃ân, h̃âb...)

- Diğer nüshalar içerisinde T1 nüshasına göre farklı yazılan bir kelime varsa dipnotta önce nüsha adı belirtilerek kelimenin o nüshâda geçen hâli yazılmıştır. (Örnek: T2: kıt’a-i mergûbe, T2: “ve” ilâvesi var.)

- Ana metin olarak kabul edilen T1 nüshasında, müstensih tarafından eksik yazılan kısımlar diğer nüshalardan okunduğu şekilde yazılmış ve dipnotta belirtilmiştir.

- Metin içerisinde geçen; bir satırdan uzun olan Arapça ifâdeler okuma kolaylığı sağlanması açısından bir alt satırda verilmiştir.

- Tenkitli metin çalışması oluşturulurken aşağıdaki transkripsiyon alfabesi esas alınmıştır.

2. Transkripsiyon Alfabeti

ا (ā)	a, ā	ص	ʃ
ا (ī)	a, e, ɪ, i, u, ü	ض	ʒ, ɖ
ب	b, p	ط	ʈ
پ	p	ظ	ʒ
ت	t	ع	ʕ
ث	ʃ	غ	g̃
ج	c, ɟ	ف	f
چ	ɟ	ق	ḳ
ح	ħ	ك	k, g, (ñ̃)
خ	ħ	ك	ñ̃
د	d	ل	l
ذ	z, ɖ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ʃ	ی	y, ɪ, i, ī
		ء	ʔ

3. ACÂIBU'L-AHBÂR FÎ İHBÂRİ SEYYİDİ'L-AHYÂR

METİN

[1b]

Bismi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد واله وصحبه اجمعين وبعد

Bu deryūze-ger-i ḥ̣ān-ı erbāb-ı fezā'il u 'ulūm Seyyid Meḥmed Ḥalīl ki, teḥallūs-i Ḥākīmā ile mevsūm,¹⁴³ vezīr-i ḥūkm-i pey-der-pey-i şu'unātda maḥkūm abd-i müstemend ü bī-nevā pesmānde-i şülle-i iddi'ā

Şi'r¹⁴⁴:

أَمِئْتُ مَطَامِعِي فَارْحَتُ نَفْسِي
لَانَ أَنْفَسٍ مَا طَمَعْتَ تَهَوَّنَ
وَ أَحْيَيْتُ الْقُنُوعَ وَ كَانَ مَيْتاً
وَ فِي أَحْيَاءٍ عَرَضَ مَصُونٌ¹⁴⁵

medlūliyle maṭāmi'-i ifāza'-i müdāmi'den gayrı bir şey'e müntic olmadığın 'ayne'l-yakīn müşāhede

Beyit:

دَعْنِي فَلَنْ أَخْلُقَ دَبَاجَتِي¹⁴⁶
وَلَسْتُ أَبْدِي لِلوَرَى حَاجَتِي¹⁴⁷

me'ālī üzre kat'-i ser-rişte-i maṭāmi'i ser-pençe-i vicdānımla mu'āhede idüp eyyām u leyālī-yi ḥāyāliyyemde¹⁴⁸ tesliyet-i derūn-i derd-i meşḥūnum [2a] olan siyer-i Muştafaviyye 'aleyhi ekmeli't-taḥiyye muṭāla'asıyla telāfī-i māfāt iderdim.

¹⁴³ İÜ: Seyyid Mehmed Halīl Ḥākīm ile mevsūm

¹⁴⁴ “Şi'r” başlığı T2 nüshasında vardır. T1 nüshasında bir işâret verilerek şiire geçilmiştir. İÜ nüshasında alt satıra geçilerek şiir verilmiştir.

¹⁴⁵ Arzularımı öldürdüm nefsim huzûra kavuştu. / Nefis bir şeyi arzu etmediği zaman sakinleşir. / Kanaati canlandırdım ve o öldü / Kanaatin canlı tutulmasında ırzın korunması vardır.

İÜ: Şiirin devâmındaki iki beyit ilâve edilmiştir. (Bir kulun kalbine tama' (aç gözlülük) gelirse / Bu tamahkarlık (onun aşağılanmasına) zillet içinde olmasına sebep olur.) T1 ve T2 nüshalarında bu kısım der-kenâr olarak yazılmıştır.

İmam Şâfi'ye atfedilen bu şiir için bk. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs* thk. Yusuf bin Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 2/119. ; Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk* thk. Amr b. Ğarâme el-Omrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 51/416. ; Ebu'l Fidâ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-Fukahâi's-Şâfiyyîn*, thk. Ahmed Ömer Hâşim vd.(Kâhire: Dâru'l-Vefâ, 1993), 1/35. ; Ahmed Kabş, *Mecma'ul-Hikem ve'l-emsâli fi's-ş'iri'l-'Arabî*, (Şam: Dâru'l-Reşid, 1985), 327

¹⁴⁶ T1,T2 Der-kenâr: الدباجة الوجه وفيه مناسبة للمحل (Dibâce bir vecihtir ve onun mahalle ilişkisi vardır.)

¹⁴⁷ Bırak beni ben bir daha söz söylemeyeceğim / Artık ihtiyacımı bir insana arz edecek değilim.

Li-münşi' ihî:¹⁴⁹

کر عنایت کند در آخر کار
دولت آن دولتست و کار آن کار¹⁵⁰

ve huddām-ı siyer-i nebevî ve ressām-ı hilye-i cemāl-i Muştafavî olanların ekşerî sâlik oldukları meslek şâh-râh-ı taḥsîn-i ḥavaşş u 'avām ve ḥaḳḳan şeref-pāye-i vālā-menzilet hizmet-i Seyyidü'l-enām 'aleyhi efzālū'ş-şalāt ve 's-selāmdır. Āyā ber-şīve-i nādīde-i 'urefā ve şīme-i nārefte-i fuzelā tarḥ u taḥsīline pā-yı fikret ve endīşe resān olur mu dâ'iyesi ḥaṭır-ı fâṭır-ı kemīneden bir ān ḥālī olmayıp

Li-münşi' ihî:

لعلی اظفر المطلوب يوماً
ومالی شط مؤ عده المنیع¹⁵¹

delâletiyle ḥaṭır-ı Raḥmānī ol gevher-i şâh-vār 'adn-ı 'Adnānī ḥazretleriniñ zuhūr u mevlid ü meb'aşleri tebşīri bābında ihāle-i kitābeyniñ terācim-i şaḥīḥalarında olan nuḳūlūñ ve ba'zı aḥbār u āşār-ı fuḥūlūñ bi-'ibāretihā irādı zebān-ı kühhān ve ecvāf-ı eşnām u evşān ve sâir şülle-i hevātıf-ı cünbāndan cīlin ba'de cīl ḡarā'ib-i müsāmerāt ve zarā'if-i taraf-ı nikātı tekellüfāt-ı münşiyāneden 'arī zebān-ı ḥāmeden saḥā'if-i beyāna cārī [2b] ve lisān-ı 'azbū'l-beyān-ı Tāzī'den mütercim olduğum elfāz-ı maṭbū'anıñ libās-ı Türki'de daḥı edāsı mümkün olduğça luḡaten ve ıştılāḥen beyānına müteşaddī olarak bi-ḥamdillāhi te'ālā resīde-i itmām ve ebvāb-ı erba'a üzere tertīb ve tezhībine be-tvfiḳ-ı Rabbu'l-en'ām muvaffaḳ olup 'Acāibu'l-Aḥbār fī İḥbāri Seyyidi'l-Aḥyār ismiyle mümtaz-ı cerā'id-i āşār kılındı. **Bāb-ı evvel:** Kitābullāh 'azze ve celleden olan āyāt-ı bişāret-simātīñ terceme-i saḥīḥaları irādı beyānındadır. **Bāb-ı sānī:** Elsine-i aḥbār ve aḥyārdan menḳūl olan beşāir-i meb'aş u zuhūr-ı Nebiyy-i āḥirü'z-zamān 'aleyhi

¹⁴⁸ T2: hāliyemde

¹⁴⁹ İÜ: Beyit, T1' de bir işaretle belirtilmiştir.

¹⁵⁰ İşin sonunda yardım ederse / devlet o devlettir (mutluluk işte budur), iş o iş.

¹⁵¹ Bir gün azularımı gerçekleştireceğim. / Onun vermiş olduğu kuvvetli sözden dönmesi umrumda değil.

efḍalü şalāvātu'llāhi'r-Rahmān ḥazretlerine müte'alliḳ nūḳūl-i pesendide-i fūḥūl beyānındadır. **Bāb-ı şālīs:** Zebān-ı kühhāndan vāride ve şādıra olan beşā'ir-i şaḥīḥatü'l-me'āşir beyānındadır. **Bāb-ı rābi':** Zebān-ı cāndan mesmū'a ve menḳūle olan meḳāti'-i neşir u ürcūze ve sāir işāret-i emārāt-i şaḥīḥa beyānındadır.

Na't.¹⁵²

نبى نشا ما بين زمزم و الصفا
اضاءت له بالشرق و الغرب بلدان [3a]

نما شرفاً فى الخلق من قبل بعثه
وكم هتفت¹⁵³ با لبعث جن وكهان

نعى¹⁵⁴ ملك كسرى حمل امته به
وشق له فى ليلة الوضع ايوان

نقلنا من الاخير¹⁵⁵ ان بوضعه¹⁵⁶
اضاءت له بالنور بصرى¹⁵⁷ و كنعان

نسخنا له بالمعجزات عجايباً
تسير بها بين البرية ركبان

نحدث ان الماء من كفه جرى
الى ان كفى وانكف وانفك ظمان

نرى الشهب تبد ولشياطين رجمها¹⁵⁸
ومن قبله ماكان تُرجم شيطان

تنام و تغفو و هو فى الليل ساهر
وان هجعت¹⁵⁹ عيناه والقب يقظان

¹⁵² T2: Na't-ı şerif

¹⁵³ İÜ: هفت

¹⁵⁴ T1,T2 Der-kenâr: انعى خبر الموت (Ölüm haberi vermek demektir.)

¹⁵⁵ T1 Der-kenâr: الاحبار يجوز بالحاء المهملة T2 Der-kenâr: iḥbâr: ḥā-i mühmele ile daḥı cāizdir.

¹⁵⁶ İÜ: صعه

¹⁵⁷ T1,T2 Der-kenâr: Buşrā: ḍamm-ı bā-yi muvaḥḥide ve sūkūn-i şād-ı mühmele ve elif-i maḳşüre ile Şām'a ḳarīb bir maḥalliñ ismidir. Başra degildir.

¹⁵⁸ İÜ nüshasında bu beyit diğér beytin son dizisiyle birlikte verilerek yazılmıştır. Böylelikle son dan bir önceki beyit atlanmıştır. نرى الشهب تبد ولشياطين رجمها / وان هجعت عيناه والقب يقظان

¹⁵⁹ T1,T2 Der-kenâr: الهجوع النوم القليل (Hecū': az uyku.)

رفيع و لكن فوق سبع من السماء
لقد خصّه با لقرب والحُبّ رحمان¹⁶⁰

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri ḥurmetine kemīne-i bī-nevānın ser-zede-i ḥāme-i
'acz-i i'cāzı olan bu eşer-i celīlü'l-me'āsiri maṭrūh-ı cilbend-i nisyān olmayıp [3b]
eyādī-i aḥrār ve aḥyārda dā'ir ve ḥālīşan li-vechihi'l-kerīm muṭala'a ve istinsāḥına rāğīb
olan ḥullān-ı zevī'l-kirāmı daḥı dānende-i serā'ir-i zāmā'ir vāsıl-ı zehā'ir-i ecr-i cezīl ve
nāil-i şefā'at-i Nebiyy-i nebīl eyleye, āmin!

BĀB-I EVVEL

Kitābu'llahi azze ve celledede olan āyāt-ı bişāret-simātın terceme-i şaḥīḥaları
beyānındadır.

Li-münşi'ihī:¹⁶¹

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Yine ey kilik-i sūḥan-zāy-ı belāgat-pīrā
Vaşf-ı sulṭān-ı risāletde yazıp böyle eşer

Mevlid u meb'aş u āyāt-ı zuḥūr-ı şer'in
Vir delālet-i kitāb üzre bişāretle ḥaber

Li-münşi'ihī:¹⁶²

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Nice ḥayrān olamaz böyle nesīc-i neşre
Her sūḥandān-ı güher-perver ü her nāzım-ı cīl

¹⁶⁰ Peygamber (s.a.v.) Zemzem ve Safā arasında dünyaya geldi. / O'nunla ülkenin batısı ve doğusu aydınlandı. / Peygamberliğinden önce insanlar içerisinde nāmı yürüdü. / Cinler ve kâhinler O'nun peygamberliğini haber verdiler. / Kisrâ'nın ölüm haberi geldi ve milleti onu taşıdı. / Peygamberimizin doğum gecesinde Kisrâ'nın sarayı yıkıldı. / O'nun doğumuyla birlikte bize haber verildi. / Busrâ ve Ken'an beldeleri aydınlandı. / Mu'cizeler gelince gariplikleri ortadan kaldırdık. / Halk arasında O'nun mu'cizeleri dolaştı. / Suyun O'nun avcunun içinden aktığını anlatıyoruz. / Öyleki susuz olan suya kandı. / Şeytanların taşlanması için gökyüzünde ateş topları görüyoruz. / Peygamberimizden önce şeytanlar taşlanmıyorlardı. / Kâinat uyku ve sessizlik içerisinde iken O geceleyin ayakta. / Onun iki gözü uyusa da kalbi uyanık. / Yedi kat semânın üzerinde bir yüceliğe sahiptir. / Rahmân yakınlık ve sevgiyle O'nu özel kıldı.

¹⁶¹ İÜ,T2: kıt'a li-münşi'ihī

¹⁶² İÜ,T2: kıt'a li-münşi'ihī

Meb'as-i fahr-i cihānı ide āfāka 'ayān
Ma'ni-yi āyet-i Tevrāt vü Zebūr u İncİL

"واسمعیل قد سمعت دعائك فيه وباركت عليه وعظمته" Sūḥuf-ı Tevrāt-ı¹⁶³ bāhıretü'l-āyāttan
164" (انتھی) "جداً جداً وسيد اثني عشر واجعله لامة عظيمة" ruvāt-ı şikātın [4a] taşhīḥleri üzere
zebān-ı Tāzī'ye müterceme olan elfāz-ı şerīfe-i mevşūk-bahā budur ki: Milel-i
İslāmiyye degil şırzime-i¹⁶⁵ aḥbār-ı Yahūd daḡı sıḡhat-i elfāz-ı terceme-i mezkūrede
sālik-i girīve-i ḡılāf olmamışlardır. Me'a hāzā Hazret-i İsm'āil 'aleyhi's-selāmıñ
zemzem-i ḡıyāz-ı da'vetlerinden 'aded-i nücümü's-semāvāti's-seb' kizān-ı¹⁶⁶ meşārib-i
ümem-i 'azīme ser-şār olmamışlar idi. Belki bundan murād küll-i nev-bāve-i mizbān-ı
serā-yı zürriyyetleri olan makşūd-ı ḡilkat-i cihān u cihāniyān 'aleyhi şalavātu'llāhi'r-
Raḡmān ḡazretleridir ki şümār-ı aḡterān-ı semā, şülle-i ümem-i 'uzmā anlara maḡşūs
kılınmıştır.

Li-münşi' ihī:¹⁶⁷

أمت احمد شمار اختران چرخ بود

بلکه چرخ و اختر سیار اورا امتست¹⁶⁸

Ve¹⁶⁹ ol vaktiñ iştılāḡ-ı mütedāvil-i 'örffilerinde ekşer evşāf-ı güher-zāy-ı mühcelerini
nu'üt-ı peder-i büzürgvāriyle iftitāḡ u ibtidār idegelmek imiş. Nitekim Tevrāt'ıñ maḡall-
ı āḡarı tercemesinde "يا اسرائيل الا تخشى الله ربك وتسلك في سبيله و تحبه"¹⁷⁰ kelām-ı
şerīfinde ḡıḡāb-ı 'İzzet, Benī İsrā'īl'e müvecceḡ ve sifr-i ḡāmisde [4b] "فسمن اسرائيل و"

¹⁶³ T1: توريه T2: تورات İÜ: تورا

¹⁶⁴ Ve İsmā'il şöyle dedi: "Senin "O'nu mübârek kıldım ve O'nu gerçekten yücelttim" şeklindeki çağrını işittim. (Reb'u'l-evvel ayında) 12. gecede doğacak olan (Elçi) için büyük bir ümmet vār et."

¹⁶⁵ T1 Der-kenâr: Kesr-i şin-i mu'ceme ile ḡāife ve şülle ma'nāsına, T2 Der-kenâr: Kesr-i şin-i mu'ceme ile ḡāife ve şülle ma'nāsınadır.

¹⁶⁶ T1, T2 Der-kenâr: كيزان جمع كوز (Kizān: kuz kelimesinin çoğuludur.)

¹⁶⁷ T1' de bir işaretle belirtilmiş. İÜ: Beyt li-münşi' ihī

¹⁶⁸ Ahmed'in ümmeti felekteki yıldızların sayısı kadardır. / Hatta felek ve gezegenler de O'nun ümmetidir.

¹⁶⁹ T2: ve ilavesi vardır.

¹⁷⁰ Ey İsrāil Rabb'in olan Allah'tan korkmaz mısın ve O'nun yolunda olmak ve O'na yönelmek istemez misin?

171 "جمع الاموال" ta'bir-i münifinde dağı Benī İsrā'īl'e müvecceh olduğı gibi her kavmin rasūlüne nüzūl iden kitāb-ı müstetāb-ı Raḥmānī selīkalarına muvāfiḳ olduğunda iştibāh olmadığı ma'lūmdur.¹⁷² Kelām-ı mütercemde zıkr olunan lafza-i mükerrere-i "cidden cidden müeyyed müeyyed" lafz-ı İbrānīsının tefsīridir. "Cidden cidden, ḥaḳḳan ḥaḳḳan, ṭayyiben ṭayyiben ḥamden ḥamden" iḥtilāfıyla keşide-i mıstara-i beyān kılınmıştır. Ve bi'llāhi't-tevfīḳ.

1 **Makāle:** Terceme-i uhrāda dağı¹⁷³ zıkr ü beyān olunmuştur ki: Cenāb-ı ḥullet-me'āb-ı celīl İbrāhīm Ḥalīlullāh 'alā nebiyyinā ve 'aleyhi's-selām ḥazretleri bir miḳdār nān ve bir sıkā-i meleān-ı āb-ı reyyān-ı hūşgüvārı ḥazret-i Hācer'e züvvāde-i rāh-ı hecīre-i mehceret ve gül-gonca-i seniyye-i riyāz-ı mu'allā-hıyāzların teslīm-i za'n-ı müsāferat buyurup

Ḳıṭ'a¹⁷⁴:

تمتع من حبيبك بالوصال
فما بعد الرحيل من اجتماع
فلم ارفى الذى قاسيتُ شيئاً
أمر من التفرق فى الوداع¹⁷⁵

Bi-ḥikmeti'llāhi te'ālā bādiye-i Seb'-nām maḥalde sıkālarında āb nā-yāb güm-kerde-i rāh-ı bī-irtiyāb oldular. O ḥālede [5a] Hācer-i māder-i şefḳat-eşer ḥazretleri ol nevr-i ḥadīka-i riyāz-ı İbrāhīm'in telef-zede-i bād-i semūm olacağıın müşāhede-i 'ayne'l-yaḳīn ve berg ü bār-ı ḥayāttan¹⁷⁶ bi'l-külliyeye ḳat'-ı ümīd eylemeğın

Li'münşi'ihī¹⁷⁷:

(Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün)

¹⁷¹ İsrāiloğulları büyüdü, zengin oldu ve birçok mal elde etti.

¹⁷² İÜ nüshasında: "Benī İsrā'īl'e olduğı ma'lūmdur." denilerek aradaki kelimeler atlanmıştır.

¹⁷³ "Dağı" kelimesi İÜ nüshasında bulunmamaktadır.

¹⁷⁴ İÜ: Ḳıṭ'a-i Uhrā

¹⁷⁵ Sevgiline ulaşmak önceliğın olsun. / Öldükten sonra bir araya gelmek ne mümkün. / Ben herhangi bir şeye katılık gösterdiğimi bilmiyorum. / Ayrılırken vedālaşma bana acı geldi.

¹⁷⁶ T2 ve İÜ nüshalarında "حيواتندن" şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁷ İÜ: Li-münşi'ihī'l-fakīr

لا يهرمن بدرٍ واضحٍ من الضحى
وانور من شمسٍ و اشراقه اجلى¹⁸²

Cebel-i Sâ'irden āfākā işrāk-ı zuhūr-ı tekvîn kelime-i Hüdâ ve 'alem-i Fārân'dan[6a] صاحبہ من isti'lân ve¹⁸³ zuhūr-ı mu'cize-i Qur'ân ve tevhîd u hamd u şerî'at-i garrâ ve التحيات أنماها ve sâ'ir hüdūd-i erkân ve dîn-i hanîfiyye-i beyzâdır. Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem.

3 Makāle: Kezālik bir tercemesinde daḥı Mūsā 'aleyhi's-selāma¹⁸⁴ hıṭāb ma'rızında

"سأقيم لهم نبياً مثلك من اخوتهم و اجعل كلامى فى فمه فيقول لهم كل شىء امر به و ايما

رجل لم يطع من تكلم باسمى فانى انتقم منه"¹⁸⁵

buyurulmuşdur. Bunda daḥı zuhūr-ı nübüvvet-i zāt-ı Seyyidü'l-beşer şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine taşriḥ buyurulduḡu mübeyyen ve muḳarrerdir ki "اجعل كلامى فى

"فمه ta'bîr-i şerîflerinde Nebiyy-i ümmî oldukların işâret ve i'lân ve te'allüm-i āyîn-i ders ü kitâbet ol yenbü'-i 'ilm-i ledünniye nâ-çesbân olduḡun beyân buyurmuşlardır.

Ḳıṭ'â:¹⁸⁶

سماوية اضحت فضائل احمد

فوالله لاتحصى بحفظٍ ولادرسٍ

سليل خليل الله احمد قد دنى¹⁸⁷

وجاء الندى¹⁸⁸ من بارئ الانس بالانس¹⁸⁹

¹⁸² İşâ aleyhi's-selāma âit İncil'de O'na dâima bir övgü vardır. / Yapılan bu övgüde O'nun yüceliḡi anlatılır. / Dolunayın aydınlıḡı O'nun aydınlıḡına yaklaşamaz. / O'nun nûru güneşin nûru ve ışıltısından daha parlaktır.

¹⁸³ T1: "ve" ilavesi vardır.

¹⁸⁴ İÜ: "'aleyhi's-selāma" ifâdesi iki kere yazılmıştır.

¹⁸⁵ Senin kardeşlerinden bir peygamber göndereceḡim, Sözümü onun aḡzıyla söyleyeceḡim. O da emrettiḡim her şeyi söyleyecek. Benim adımla konuşan kimseye bir kişi itaat etmediḡinde isyan etmiştir. Ben de o kişiden intikamımı alırım.

¹⁸⁶ T2,İÜ: kıṭ'a-i merḡûbe

¹⁸⁷ T2,İÜ: دنأ

¹⁸⁸ T2,İÜ: ندا

¹⁸⁹ Gök ehli Ahmed'in (s.a.v) faziletlerini ortaya koydu. / Yemin olsun ki öğrenilecek ve hatırdâ tutulacak şeyler o kadar sayısız ki / Allah'ın sevgili dostu Ahmed (s.a.v.) Allah'a yaklaştı. / İnsanlıḡın yaratıcısından sevgi ve muhabbetle bir nidâ geldi.

aḥkām-ı şerī‘at-ı ğarrāları hem-vāre-i vaḥy-i ilāhī ile müeyyed [6b] ve bilā-şāibe taḥrīf-i tā rüz-i rustāḥīz kāim ve müebbeddir. Şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Hülāşa-i kelām ehl-i kitābeyn ol yūḥ-i ḥaremeynin pertev-i ‘ālem-gīr-i nübüvvet ve risāletlerini ¹⁹⁰"انهم يكتمون الحق و هم يعلمون" miğrāsiyle īkān itmez degillerdir. Hattā bir gün ol şāh-ı kevneyn şalla’llāhu¹⁹¹ ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri bir mele’-i sefele-i Yahūd-ı ‘anūda a‘ref-cīl ü tebār-ı bed-girdārınız her kim ise pişgāh-ı hidāyet-i iktināh-ı risāletime iḥzār eyliyesiz diyü emr u fermān buyurduklarında ¹⁹²"مشياً على الوجه لامشياً على القدم" miyāñlarından ibn-i Şūriyyā el-A‘ver nām bir Yahūd ki a‘lem-i ‘uhūd-i elvāḥ-ı tevrātiyye idi. İstāde-i ḥuzūr-i hümāyuna ‘ināyet-maḥrūnları kıldılar.

Kit‘a¹⁹³:

لتورية موسى فاسئلوا عن محمد
يقول لكم ما للحبيب عدیل
لك الجاه والمجد المرفع عندنا
فذلك حق ما علك قليل¹⁹⁴

Ol Yahūd’a bu vechile tevcīh-i ḥiṭāb buyurdular ki: “Sizin esbāt-ı¹⁹⁵ menn u selvā iṭ‘āmıyla menn u ikrām iden cenāb-ı Mennān cümle verā ḥakkıçün ṭinet-i [7a] İsrāiliyye-i şāfiye üzre dürüg-ı bī-fürüğü terk idüp toĝru söyliyesin. Ve ser-i mû ketm itmeyesin. Nebiyy-i āḥirüz-zamān ve men‘ūt-i saḥāif-i Tevrāt¹⁹⁶ olān meb‘ūs-i ins ü cān degil miyim?” diyü ḥiṭāb buyurdularında “Allahümme ne‘am”¹⁹⁷ ya‘nī taḥkīk-i ism-i zātla müste‘īn-i müteberrik olduğum ḥālde ser-i mû büy-i ḥilāf ve dürügdan ‘ārī ve berī ol zāt-ı bī-çūna sevkend-ḥār-ı rāst-güftārım ki hezār na‘t-ı cemāl ve kemāl ile mevsūf-i

¹⁹⁰ “Onlar bildikleri hâlde gerçeği gizliyorlar.” (Bakara sûresi 146. âyet)

¹⁹¹ İÜ: şalla’llāhu te‘ālā

¹⁹² Ayaklarıyla yürüyerek değil yüzüstü sürünerek

¹⁹³ İÜ: Kit‘a-i merĝûbe

¹⁹⁴ Hz. Mûsâ aleyhi’s-selâma âit Tevrāt’da Hz. Muhammed’i (s.a.v.) araştırmız. / O size benzeri bir habīb olmadığını söyler. / Bizim yanımızda sen şeref ve yücelik sahibisin. / Gerçek budur çok az da olsa bu sende bir büyüklenme yapmadı.

¹⁹⁵ İÜ nüshasında “esbāt” kelimesinin sonundaki “t” harfi yazılmamıştır.

¹⁹⁶ T1: تورية T2: تورا İÜ: توراتيه

¹⁹⁷ T1, T2 Der-kenâr: “Allahümme ne‘am” kizb u düruğu bir vechle muḥtemel olmayan maḥām-ı şıdkda müsta‘mel kelime-i meşhuredendir.

Ḥüdā olān Rasūl-i āhirü'z-zamān siz ve bu kavm-i Meyn girdār-ı 'anūd-i Yahūd bi-esrihim pertev-i āfitāb-ı risāletini ke'ş-şemsi fī vasaṭi's-semā bilirler. Ve evşāf-ı şerifeñizi Tevrāt'da her laḥza oқurlar. Zīrā siz Nebiyy-i 'arabīsiz diyü muқırr-ı cevāb-ı sıdқ¹⁹⁸-me'āb olduğı meşhūd-ı şaḥāif-i şikāt-ı ruvātdır.

Қıт'a:¹⁹⁹

علمنا بانّ الله رقى محمداً
الى موضع ما فيه للخلق مطمع
عظيم له خلق عظيم و خلقه
على وجهه نور من الله يلمع²⁰⁰

Ba'de müddetin Şüriyā-yı mezkūr kendi kavmiyle dāḥil-i [7b] ḥazīre-i İslām oldu. Rađıya'llāhu 'anhu ve 'anhum ecma'in.

4 Makāle: İncil-i bāhirü't-tebcilde veşyāyā-yı²⁰¹ 'İsā 'aleyhi's-selāmdan "احفظوا

vārid olmuşdur. وصيتى فان بارقليط او فارقليط²⁰² اخر يكون معكم الدهر كله (انتهى)²⁰³

Ma'nā-yı lafza-i "Baraқlīt" Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yāḥūd Şāḥibü'n-nübüvveti'l-ḥātime yāḥūd²⁰⁴ الغامضته الذى يعرف الاسرار الـ Rasūlü'l-muḥtār dimek ola. Bu kelām-ı hidāyet-encāmları aқabinde

¹⁹⁸ İÜ nüshasında sıdқ kelimesindeki "kaḥ" harfi yazılmamıştır.

¹⁹⁹ T1: bir işaret ile belirtilmiştir.

²⁰⁰ Biz bildik ki Allah teālā Muhammed'i yüce makamlara eriştirdi. / Yaratılmışların arzu ettiğı en yüce makama. / Onun ahlakı ve yaratılışı üstündür. / O'nun yüzünde Allah'ın nūru parlamaktadır.

²⁰¹ T2 nüshasında "hazreti" kelimesi bulunmaktadır.

²⁰² T1, T2 Der-kenār: "برقليط او فارقليط" بالموحدة فى الثانى و معناه يعلم الاشياء الخفيه وورد على سبيل التحدث بالنعمة يا عمراتدرى من انا انا اسمى فى التوراة احيد وفى الانجيل البارقليط وفى الزبور حماطا و فى صحف ابراهيم طاب و لافخر Baraқlīt veya Faraқlīt gizli şeylerin bilinmesi ma'nāsındadır. Bu ma'nā ancak nimetin kıymetinden bahsetmekle ortaya çıkmıştır. Peygamberimiz "Yâ Ömer benim Tevrat'taki ismim nedir bilir misin? Tevrat'ta Aḥyed, İncil'de Faraқlīt, Zebūr'da Ḥımyātā, Hz. İbrahim'in suhufunda Tāb Tāb olarak geçmektedir. Bundan dolayı övünç içerisinde değilim." (Kaynağı bulunamamıştır.)

²⁰³ Vasiyetimi muhafaza ediniz Bâraқlīt veya Fâraқlīt (benden sonraki peygamberin geleceğı) en son mekandır. (Ona uyarmanız) tüm zamanlar sizin olacaktır.

²⁰⁴ Hakīm (son peygamber) gizli bütün sırları biliyor.

"انّ الكلام الذى تسمعونه ليس هولى بل الاب الذى ارسلنى اليكم كلّمكم بهذا و انا معكم

فاما البارقليط روح القدس الذى يرسل ابى باسمى فهو يعلمكم كل شئ يذكركم جميع ما اقول

لكم"205

buyurdukları zühür-ı risālet-i faḥr-i ‘ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem
ḥazretlerine şāhid-i ‘adldir.

Ḳıṭ‘ā²⁰⁶:

قديماً بدا بين النبيين فضله
فان فُدموا بعثاً فى الفضل يسبق
وانجيل عيسى شاهد بظهوره
وايته يتاليه²⁰⁷ صدقاً وينطق²⁰⁸

‘Ulemā-yı fenn-i siyerden ḥucetü’ d-dīn Muḥammed bin Muḥammed bin Zāfer el-
Mekkī ve ḡayruhūnuñ zıkr u tafşilleri üzre cenāb-ı Mesīḥ ‘aleyhi’s-selāmıñ “eb”
ta‘biri²⁰⁹ [8a] ol vaḳit lafza-i münkiretü’l-isti‘māl olmayıp ehl-i kitābeyn seliḳa ve
ıştılāḥlarında kendisinden ‘ulūm u füyüzāt-ı istimdād olunan üstād ve mu‘allim-i şāhib-i
feyz u reşāda mu‘tād olan merāsım-i ādāb üzre zebān-ı tilmiz ve müstefidīninden lafza-i
“eb” ile ḥıṭāblarında ancak tenvīh ve²¹⁰ ta‘zīm ḳasd oluna gelirmiş.

Li-münşi’ihī:²¹¹

نصارى لفظه تعظيم اب را
كند اطلاق بر هرذی حسب را

خطاب كهترى كردن با ستاد
دلالت ميكند سوى ادب را²¹²

²⁰⁵ Sizin işittiğiniz söz benim sözüm değildir. Bilakis baba beni size gönderdi. Sizinle birlikte olduğumda bu sözle konuştum. Bâraklît Rûhu’l-Kudüs babamın benim adımla gönderdiği kişidir. O size her şeyi bildiriyor ve benim dediğim her şeyi size hatırlatıyor.

²⁰⁶ İÜ: Kıt‘a-i merḡûbe

²⁰⁷ T1, T2 Der-kenâr: "يتليه اى يتلى" آية الانجيل ويقرأ سبقه و فضله صلى الله عليه وسلم وينطق بهذا

²⁰⁸ Hz. ‘İsâ aleyhi’s-selām İncil’in âyetlerini okuyor ve O’nun isminin ve fazîletinin İncil’de geçtiğinden bahsediyor.

²⁰⁹ Peygamberler arasında O’nun yüceliği öndedir. / Her ne kadar peygamber olarak onlar önce olsalar da fazîlette O onları geçiyor. / İsâ aleyhi’s-selāmın İncil’i O’nun zuhûruna şâhittir. / O Allah’ın âyetlerini doğrulukla okuyor ve söylüyor.

²¹⁰ T2, İÜ: tabirleri

²¹¹ İÜ nüshasında “ve” bağlacı yazılmamıştır.

²¹² T2, İÜ: Rubā‘i li-münşi’ihī

hāzihi²²² sene-i hicriyyeden bin yüz elli sekiz [9a] sāl-i mürūr ve ref'-i 'İsā 'aleyhi's-selāmdan miyān tārīhinde altıyüz ve kūsūr sene fazla sāl zuhūr ider ki zābıt-ı tārīhine ma'lūmdur. Anlarıñ müddet-i inṭilāklarından sonra tefnīd-i 'ulemā-yı Yahūd ve şaff-ı hāsaları olan bāraklīt-i mev'ūd ol Ḥabīb-i Rabb-i Vedūd şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri olduđu meşhūd-ı dāde-i īḳān-ı her mevcūddur.

Beyit:²²³

محونا بك الاديان لو عاش رسلها
لجاءك عيسى تابعاً و كليم²²⁴

Şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem.

6 Maḳāle: Münacāt-ı Dāvud 'aleyhi's-selāmdan olmak üzere mezkūr şahāif-i ibn-i Zafar el-Mekkī der ki:

"انه" kelāmında zamīr-i "اللهم ابعث جاعل السنة يعلم الناس انه بشر" (انتهى)²²⁵ cenāb-ı Mesīh 'aleyhi's-selāma rāci' ve ahd-i Dāvud 'aleyhi's-selāmiñ kıdemī şāyi' olmağla rāyiḥa-i "bevn-i²²⁶ 'uhūd" ne vechle mütedāfi' olur ḥayālī ḥāṭıra vürūd iderse mā naḥnu fihimiz Nebiyy-i āḥirü'z-zamān ḥazretleriniñ tebşīr ve zuhūr-ı meb'aşlerinden feyezān iden mebḥaş ve eḳāviliñ serd u beyānı erbāb-ı īḳān ḳatında müselle mü'ş-şübūt olunca Dāvud 'aleyhi şalavātu'llāhi'l-Vedūd [9b] ḥazretlerine daḫı pīş ez vukū'-ı ḥakk-ı Mesīhāda nümūdār olacaḳ ārā-yı müteşā'ibe-i verā ve efkār-ı bātıla-i milel-i Naşārā münkeşif olduđu ḥasebiyle "اللهم ابعث جاعل ... الى اخره" münacātıyla dergāh-ı bī-zevāle du'ā ve vukū'-ı meb'aş-i faḥr-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḳavmine imā ve iş'ār buyurmuşlardır.

²²² İÜ: "el-ḥāletü hāzihi" ifādesi iki kere yazılmıştır.

²²³ T1: işaret konulmuş.

²²⁴ Dinlerin elçileri yaşasa da senin sebebinle biz dinlerin hükmünü kaldırdık. / İsā ve Mūsā aleyhi's-selām gelseler Sana tābi' olurlardı.

²²⁵ Allah'ım insanlara sünnet ortaya koyup onu öğretecek bir peygamber gönder. O bir beşerdir.

²²⁶ T1 nüshasında metin içerisinde, T2 nüshasında der-kenārda "بُعد" (uzaklık) olarak açıklanmıştır.

Beyit:²²⁷

رسولٌ أتى في آخر الرّسل بعثةً
ولكنّه في الفضل أوّل الذكر²²⁸

7 **Maḳāle**: Yine Zebūr'un bir maḳallī tercemesinde

"فاضت الرحمة على شفّيتك من اجل ذلك ابارك عليك الى الابد فتقلّد السيف فان بهاءك
وحمدك الغالب و اركب كلمة الحقّ فان ناموسك وشرايعك مقرونة بهيبة يمينك والامم يخرون
تحتك (انتهى)"²²⁹

buyurulmuşdur. Elfāz-ı şerīfe-i mezkūrada "فاضت الرحمة" murādif-i Nebiyyü'r-rahmet teḳallüd-i seyf-i mesāvī-yi Nebiyyü'l-melḥame galebe-i ḥamd ü bahā Nebiyy-i Aḥmed vaşf-ı şerīfini imā-i rüküb-ı kelime-i ḥaḳḳ²³⁰ 'ilān-ı kelime-i ḥaḳḳa elyaḳ-ı şerā'i-i şerīfeleri heybet-i yemīnlerine iḳtirān²³¹ "نُصرتُ بالرّعب مسيرة شهر" mevhibelerine çesbān

Beyit:²³²

رسالته كانت الى كلّ امّته
وكان له بالرّعب نصراً على شهر²³³

ve kāffe-i [10a] ümem-i zīr-i livā-yı da'vetleri mukteżā-yı ḥātemiyet-i risāletleri olduğu ḥasebiyle ol āyet-i şerīfe-i Zebur zuhūr-ı şerī'at-i garrālarına maḥşūr kılınmışdır.

Ḳıṭ'a-i mergūbe:²³⁴

لواءٌ يظنّ المرسلين فتحته
لمسى وعسى والخليل مقيل²³⁵

²²⁷ T1: işaret konulmuştur.

²²⁸ Peygamberlerin sonuncusu olarak gönderilmiş bir elçidir O / Fakat fazilet bakımından önce zikredilendir.

²²⁹ Senin dudaklarından rahmet(vahiy) döküldü. Bundan dolayı seni sonsuza dek mübârek kılıyorum. Sen kılıcı kuşan, senin şanın ve övgün yücedir. Sen Hakk kelimesinin yolunda yürü. Senin dinin ve şeriatin güzellikle bezenmiştir. And olsun ki milletler senin hükmün altında girecekler.

²³⁰ T1, T2 Der-kenâr: *Kelime-i ḥaḳḳ* lā ilāhe illa'llāh Muhammedün Rasūlu'llāh

²³¹ Bir aylık mesafedeki düşmanın kalbine korku vermek suretiyle Allah beni destekledi. (Tirmizî, Kitabü's-siyer, Hadis no: 1553)

²³² T1: işaret konulmuştur.

²³³ O'nun risaleti bütün milletleredir. Bir aylık mesafedeki düşmana korku verilmesi O'na âittir.

²³⁴ T2: Ḳıṭ'a

لربّ العلى رسلاً على الناس قد علّوا
واحمد يعلو فوقهم ويطول²³⁶

8 Makāle: İncīl-i celilü'l-bürhānın kitāb-ı Yuḥannā'ında

"عبدى الذى انزل عليه ويحى فيظهر الامم عدلى/ ويوصيهم بالوصايا لا يضحك ولا
يسمع صوته فى الا سواق يفتح العيون العور و الاذان الصم²³⁷ ويحىى القلوب الغلف / وما اعطيه
لا اعطى احداً مشقح²³⁸ يحمد الله حمداً جديداً يأتى من اقصى الارض يفرح البرية و سكانها يهللون
الله على كل شرف و يكبرونه على كل رابية²³⁹ لا يضعف ولا يغلب ولا يميل الى الهوى/ ولا يذل
الصالحين الذين هم كا لقصة الضعيفة²⁴⁰ بل يقوى الصديقين وهو ركن المتواضعين وهو نور الله
لا يظفا ايّد سلطانه على كتفيه وفى روايته اخرى على كتفيه خاتم النبوة (انتهى)"²⁴¹

erbāb-ı dāniş ve intibāha bedihidir ki zıkr [10b] olan²⁴² evşāf-ı şerife ve nu'ut-ı münife
ol Şeh-i yekke-süvār-ı eflāk şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemiñ ser-ā-pā ḥaşāyıs-ı şerife-i
zāt-ı vālā-simātlarıdır. Ez cümle "يفرح البرية و سكانها" ta'bīr-i şerifleri izdiyād-ı devlet
ve irtifā'-ı kadr u menzilet-i benī 'Adnān'a işāret u şemā'il-i şerifede vesāir kütüb-i
mu'teberetü'r-rivāyede olan evşāf-ı şerifeleriniñ daḥı 'aynī olduḡu mütetebbi'an-ı nu'ut-
ı Muştafavīyyeden aşhāb-ı dirāyāta ḥafı olmaz. Şallallahu 'aleyhi ve sellem.

²³⁵ T1, T2 Der-kenār: الاستظلال وهو بمعنى القبول والقبول وهو بمعنى الاستظلال. Yani gölgelenmek demektir.

²³⁶ Peygambelerin gölgelendiği bayrağı ben açtım / Mūsā ve 'Īsā ve İbrāhim orada gölgelenmektedir. / Yüce Rabb'e yemin olsun ki elçiler insanlara üstünlük sağladılar. / Ahmed (s.a.v.) ise onların üstünde bir üstünlüğe sahip oldu ve bu üstünlük sürüyor.

²³⁷ İÜ: الضم

²³⁸ T1, T2 Der-kenār: معنى المشقح زاهى يحمده حمداً جديداً T1 Der-kenār: Müşekkih şin-i mu'ceme ve kâf ve taz'if ile ism-i Süryānī'dir. Ḥātemü'n-nübüvve ma'nāsına. T2 Der-kenār: Müşekkih bi's-şin ve'l-kāfi'l-mu'cemeyn ve'l taz'if ism-i Süryānī'dir. Ḥātemü'n-nübüvve ma'nāsına münḥamennā daḥı nām-ı Süryānī'dir. Ḥātmü'r-risāle ma'nāsına.

²³⁹ T1, T2 Der-kenār: Rābīh rubūhdan maḥall-i mürtefi' ma'nāsına

²⁴⁰ İÜ nüshasında harflerin noktaları konulmamıştır.

²⁴¹ Kuluma vahiy indirildi ve Peygamber toplumlara benim şeriatimi ortaya koyuyor, onlara emirlerimi aktarıyor. Ona gülünmüyor ve sokaklarda sesi işitilmiyor ama tek gözler açılıyor, sağır olan kulaklar işitiyor, gaflet halindeki kalpler hayat buluyor. Ben O'na verdiğimi kimseye vermedim. Son Peygamber Allah'a her zaman hamd ediyor. Yeryüzünün en uzak yerinden geliyor, O'nun gelişiyile yeryüzünün sâkinleri seviniyor. Allah'ın onları şerefli kılmasından dolayı tehlil ve tekbir getiriyorlar. O elçide bir zayıflık yoktur, O'na kimse üstünlük kuramaz ve O hevâsına göre hareket etmez. O zayıf ve garip olan salih kimseleri asla hor görmez. Sıddıkları dâimâ destekler. O mütevâzi olan kimselere bir dayanaktır ve O Allah'ın sönmeyen nûrudur. Allah O'nun sultanlığını iki omzu arasına nübüvvet mührü koymakla destekledi.

²⁴² T2: olunan

9 Makāle: Kitāb-ı Şa‘yā ‘aleyhi’s-selāmdan bi-‘aynihi terceme olunmuştur ki:

"اخبار الله سبحانه وتعالى وقال أقسمت كقسمى ايام نوح لا غرقن الارض بالطوفان كذلك
اقسمت انى لا اسخط عليك ولا ارفضك و ان الجبال تزول والقلاع تخط و رحمتى عليك لاتزول يا
مسكينة يا مُصطَهدة²⁴³ ها نادى بانٍ بالحصّ حجارتك و مُزيتك بالجواهر ومكّالٍ سقّك بالّلؤلؤ²⁴⁴ و
بالزّبر ابو بك وتبعدين من الظلم ولا تخافين و كلّ سلاح يصنعه صانع لا يعمل فيك و كلّ لسان
يقوم معك بالخصومة و نسمّيك [11a] اسمأجديداً فقومى واشرقى قانّه قد دنى نور الله ووقار الله عليك
انظرى بعينيك فانّ الناس مجتمعون يأتينك وبنوك وبناتك عدواً فحينأذ²⁴⁵ تشرقى و تُزهرين ويخاف
عدوك ويشبع قلبك و كل غنم قيدار تجتمع اليك و سادات نبأوت يخدمونك و تفتح ابوابك دائماً الليل
والنهار و يتخذونك قبلةً وتدعين بعد ذلك مدينة الربّ (انتهى)²⁴⁶"

erbāb-ı ‘ukūl-ı selīmeye ḥafī degildir ki bu terceme-i şerīfe daḥı zuhūr-ı nübüvvet faḥr-i
dü-cihān şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemi tebşirde zāhir u bāhirdir. Amma sibāk-ı ḥıṭāb u
evşāf-ı münīfe-i müsteṭāb Ka‘be-i mükerrremeye müvecceḥ ve maşrūfa olmaḥ vechiyle
vārid olmuştur. Ve Ḳaydār-ı İsmā‘īl ‘aleyhi’s-selāmın ferzend-i ercümendleri ve
nebāat-i duḥter-i pāk-i güher-kaydār ‘ālī-tebārdır. Ve ez-ḳadīm nām-ı Beytu’llāhi’l-
ḥarām ‘alem-i pişāne-i kisvet-ṭarāz-ı beyt-i Ḥudā soñra lafza-i Ka‘betu’llāh şeref-i
izafetle mütedāvil-i elsine-i ‘arbā ve Medīne’tü’r-Rabb ve emşālihā ile daḥı mümtāz ve

²⁴³ T1, T2 Der-kenār: "مُصطَهدة" محترقة والاصطهاد الاحتراق لأنّ ارض مكة محترقة بحرارة الشمس لايزرع مثل الاراضى غيرها Muştahid kelimesi *yanmış* demektir. İştihād ise *yanmak* demektir. Mekke bölgesi güneşin sıcaklığı ile yanmıştır. Bu arāzilerde bitki yetişmez.

²⁴⁴ İÜ nüshasında "بالّلؤلؤ" kelimesi atlanmıştır.

²⁴⁵ İÜ nüshasında ilk harf haricindeki harflerin noktaları konulmamıştır.

²⁴⁶ Allah Sübhānehü ve teālā hazretleri verdi ve şöyle dedi: "Ben Nuh peygamber zamanında yeryüzünü tûfanla su altında bırakacağıma yemin ettim. Aynı zamanda sana karşı öfkelenmeyeceğime, seni reddetmeyeceğime yemin ettim. Dağlar yok olacak, taşlar parçalanacak ve Benim rahmetim yok olmayacak. Ey miskin, ey çorak yer, ey kendisine nidâ edilen; senin taşların kireçlerden bir araya getirilmiştir. Sen kıymetli mücevherlerle süslelendin ve senin çatın incilerle taçlandı, kapın yakutlarla donandı. Sen zulümden uzak oldun ve korkmuyorsun. Bir usta senden her türlü silahı yapar ama sana kullanmaz. Özellikle her lisan seninle vardır ve eni yeni bir isimle isimlendirdik. Kalk, dünyayı aydınlat. Allah,ın nûru ve seni kıymetlendirmesi yaklaştı. İki gözünle bak, insanlar toplanmışlar erkek ve kız çocuklarıyla birlikte koşarak sana geliyorlar. Sen o an ışık saçıyor ve zinetlerini ortaya döküyorsun. Düşmanların senden korkuyor ve Kaydar koyunları sende toplanıyor. Kâhinler, efendiler, yüce kimseler sana hizmet edecek. Gece gündüz sana kapılarını açacak ve seni kible edinecekler ve bundan sonra seni Rabb’in şehri diye çağıracaklar."

müsemma kılınmıştır. 247 "الى اخره" [11b] "وكلّ سلاح يصنعه صانع" ta'bir-i şerifi dağı maye-i ihtirâm-ı harem-i Yezdânî²⁴⁸ olan "ومن دخله كان امناً"²⁴⁹ maẓmûn -i münîfine işâret ve ğanem-i Kaydâr mevâsim-i hacc ve umrede añâ meclûbe olan hedâyâ-yı²⁵⁰ bî-şûmâr ve hıdmet-i sâdât-ı nebâ'et sedene-i²⁵¹ Ka'be-i mükerremeye işâretidir ki el-yevm ol meţâf-ı Enbiyânın câh-ı bülend-i hıdmet-i sidâneti duĥter-zâde²⁵² kân-ı ferzend-i Kaydâr²⁵³ cenâblarına muhaşşaşdır. Ve "ويتخذونك قبلة"²⁵⁴ ta'bir-i şerifi dağı "فول وجهك" 255 "شطر المسجد الحرام" hıţâbıyla vâlî-yi kalem-rev-i dîn-i mübîn olan Şultân-ı erîke-pîrâ-yı Mescidi'l-ĥarâm harem-i tecellî ve İmâm-ı zîver-i miĥrâb-ı cem'u'l-cem' dünüvv ve tedellî şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ĥazretleriniñ zuhûr-ı âfîţâb-ı dîn-i celîlerine taşrîh olduĝu şahâif-i îkân-ı ehl-i îmânda meşĥûn ve melîdir. Şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem

10 Maķâle: Terceme-i kitâb-ı Şa'yâ 'aleyhi's-selamda:

"قيل لى قم نظراً فانظر ما ترا فأخبره فقلت ارى الراكبين مقبلين احدهما على حمارٍ

والاخر على جملٍ يقول احدهما لصاحبه سقطت بابل و اصنامها (انتهى)"²⁵⁶

Bu bişâret-i 'azîme dağı [12a] zuhûr-ı nübüvvetlerinde zâhir u şarîh ve lâ-muhâle rākib-i cemel zât-ı şerîf tecemmül-i elîfleri ve rākib-i şânî cenâb-ı kelime-i Raĥmânî ve ĥarâbî-yi merzubûm-ı Bâbil ve ²⁵⁷ şikestî-yi eşnâm ve heyâkil-i ahd-i sa'âdet nübüvvetlerinde ve evân-ı şehâmet-i şahb ve 'itretlerinde vâki' olmuştur.

11 Maķâle: Terceme-i kitâb-ı Şem'ûnu's-şafâ 'aleyhi's-selamda

²⁴⁷ sanatkârın yaptığı bütün silahlar

²⁴⁸ İÜ: ihtirâm-ı Yezdânî

²⁴⁹ "...Oraya giren emniyette olur..." (Âl-i imran sûresi 97. âyet)

²⁵⁰ T1, T2 Der-kenâr: مكة الى مكة: الهدى من الهدى وهو الاضحية التي تجلب الى مكة Hedâyâ hedy kelimesinden türemiştir. O da Mekke'ye götürülen kurbanlıklar demektir.

²⁵¹ T1, T2 Der-kenâr: Sedene cem' -i sâdin ve hüve'l-hâdim

²⁵² T1 nüshasında kelime altına "bî-zamîrdir" ifâdesi yazılmıştır. T1,T2: زاد İÜ: زاده

²⁵³ İÜ nüshasında kelimenin sonundaki "ر" harfi yazılmamıştır.

²⁵⁴ Onlar seni kible edindiler.

²⁵⁵ ...yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir...(Bakara sûresi 149. Âyet)

²⁵⁶ Bana dendi ki: "Kalk ve keskin bir şekilde bak. Ne görüyorsun? Onu haber ver. Bana doğru gelen birisi eşeğe binmiş, birisi de deveye binmiş iki kişi görüyorum. Onlardan birisi arkadaşına diyor ki: "Bâbil ve putları düştü."

²⁵⁷ T2,İÜ: "ve" bağlacı bulunmaktadır.

"جاء الله بالبيان من جبال فاران دامت لأت السموات والأرض من تسبيحه و تسبيح أمته

(انتهى)"²⁵⁸

Bu bişāret-i vāzīḥa-i ‘azīmetü’l-cedvā daḥı mā-teḳaddemde resīde-i zürā-yı Fārān-ı beyān olduḡu vech üzre şāibe-i “eyn ve mekān”dan münezzeh ve muḳaddes olan cenāb-ı İzid-i müste‘āniñ vefḳa ma-tedāveleti’l-müteşābihāt cibāl-i Fārāndan mecīet-i muḳaddese-i bī-cihātları berüz ve emr-i kitāb u şerī‘at-i müsteḳāb Mefḥar-i kāinat şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri olduḡuna ez-şerā tā-süreyyā envār-ı taḳdīş u tesbīḥ ümmetlerinden vaşf-ı şerīf delālet-i redīf-i siyāḳ-ı kelām bu işāret-i vāzīḥaya beyyine-i şıdk-ittisāmdır.

12 Maḳāle: Kitāb-ı Hızḳīl²⁵⁹ [12b] ‘aleyhi’s-selāmu’llāhu’l-celīlde şülle-i Yahūd-ı ‘anūdiñ kemāl-i keşret ve ‘izzeti müzdād ve ba‘de zālike küfrān-ı ni‘am-ı Ḥudā-dād olduḡları ḥasebiyle ol tecellī-yi kerem ü ‘izzetten maḩrūḩ-ı hāviye-i zillet ve meskenet olduḡlarını nihāl tā ki teşbīḩde bu vechle²⁶⁰ buyurulmuşdur ki:

"لم تلبث تلك الكرمة ان قلعت بالسخطة ورمى بها على الارض فاحرقت السمايم ثم تها

ف عند ذلك غرس غرس في البدو و في الارض المهملة العطشى فخر حبت من اغصانها الفاضلة نار

فاكلت تلك الكرمة حتى لم يوجد فيها قضيب (انتهى)"²⁶¹

Zemīn-i bedv mühmele-i ‘atşā mehāmih-i fesīḩa-i ‘Arab-ı ‘urebā ve anda olān ġars-ı Cenāb-ı Ḥudā zuhūr-ı şerīat-ı Sulṫān-ı hüdā ‘aleyhi efzālī’t-teḩayā ḥazretleridir ki eşi‘‘a-ı envārlarıyla nāire-i tāk-i işrāk-ı Yahūd-ı ‘anūd zīr-i meḡāk ḩāk-i inṫıfāda nā-būd olmuşlardır. ²⁶² طرح الله عليهم الذلة و المسكنة أمين

²⁵⁸ Allah Teālā Fārān daḡlarından bir beyān getirdi. Semāvāt ve arz O’nun ve ümmetinin tesbīḩiyle doldu.

²⁵⁹ T1,T2 ve İÜ nüshasında "خرقيل"şeklinde yazılmıştır. “Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer”de "خرقيل"şeklindedir.

²⁶⁰ İÜ nüshasında “vech” kelimesinin ilk harfi yazılmamıştır.

²⁶¹ Çok geçmeden bu üzüm (asma) gadapla söküldü ve onu yere attı. Rüzgar onun meyvelerini yaktı. Çölde ve çorak yerde biri onu dikti. Onun verimli dallarından bir ateş çıktı. Bu ateş asmayı yedi. Öyleki onda hiçbir dal kalmadı.

²⁶² Allah onlara zillet ve meskenet versin.

13 Maḳāle: ‘Asr-ı Buḥtunnaşr’da bedīdār-ı sāḩa-i inbā olāñ zevāt-ı kirāmīñ

birinden Şöyle naḳl u rivāyet olunur ki:

"اذا جاءت الامة الاخرة يسبح بهم صاحب الجمل تسبيحاً جديداً [13a] فى الكنايس الجدد فافرحوا و سيروا الى صهيون بقلوب آمنه و اصواتٍ عاليه بالتسابيح الجديدة لله الذى اعطاكم فى الدنيا و الاخرة امة جديدةً بايديهم سيوف ذات شفرتين²⁶³ فينتقمون من الامم الكافرة فى جميع الاقطار (انتهى)"²⁶⁴

Şāḩib ve rākib-i cemel ḩazret-i ḩabīb-i ḩudā²⁶⁵ ‘azze ve cell ve ümmet-i ḩanīfiyye-i cedīdeleri itbā’-ı dīn-i mübīn-i ebed resīdeleri ve kenā’is-i nefā’is-i cüdüd-i mesācid ve ‘ibādetgāḩ-ı Rabb-ı eḩad ve tesābīḩ-i şerīfe-i cedīde kelimāt-ı tenzīḩāt-ı ‘adīde ve cibāl-i şahyūn-ı kerāmet-nümūn kühsār-ı Mekke-i envār-ı meşḩūn olduĒu cāy-ı iştibāḩ-ı erbāb-ı intibāḩ degildir.

14 Maḳāle: Mezāmīr-i Dāvud ‘aleyhi’ s-selāmda mezkūr ve mestūrdur ki:

"اذا اقام جاز من البحر الى البحر و من عند الانهار الى منقطع البرّ وخرّ اهل الجزائر قدامه على وجوههم و ركبهم ولحس اعداؤه التراب لهيبته و جاءته الملوك بالقرايين ودانت له الامم بالطاعة لانه يخلص الضعيف المغلوب اليابس ممن هواقوى منه ويقوى الضعيف الذى لا ناصرله ويرحم المساكين [13b] ويصلى ويبارك عليه فى كل وقتٍ وحينٍ ويدوم ذكره الى الابد (انتهى)"²⁶⁶

²⁶³ İÜ nüshasında önce "شفرتين" kelimesi fazladan yazılmış ardından "شفرتين" kelimesi yazılmıştır.

²⁶⁴ Son ümmet gelince deve sahibi yeni kiliselerde insanların Hak teâlâyı tenzih edeceĒi yeni zikir ve tesbihler getirdi. Onlar yeni tesbihleri yüksek sesle ve inanmış bir kalple söyleyerek Yahûdilere doĒru gittiler. "Allah teâlâ dünya ve âhirette size ellerinde keskin kılıçlar olan yeni bir ümmet verdi. Onlar da dünyadaki bütün kıtalarda kafirlerden intikam almaya başladılar."

²⁶⁵ İÜ nüshasında "ḩudâ" kelimesi atlanmıştır.

²⁶⁶ Bu kişı denizleri ve nehirleri aşarak bereketli Cezayir topraklarına cihat için gittiĒinde, halk onun ayaĒı önünde secdeye kapandı ve onları hakimiyeti altına aldı. Onun düşmanları mağlup oldular. Topluluklar ona itaat ederek boyun eğdiler. Çünkü o mağlup olmuş, zayıf düşmüş kişilere yardım etti ve destekçisi olmayan zayıfları güçlendirdi, miskinlere de yardım etti. O her zaman insanlara iyilik ve bolluk duası etti. Onun şanı halk arasında sonsuza değin devam edecektir.

Bu evşāf-ı mizmār-ı māru'z-zikr dahī ol Şāh-ı risālet²⁶⁷-penāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem hazretleriniñ naqş-ı evşāf-ı hümāyün-ittişafıların bank-ı Dāvūdī-yi hayret-efzā ile şimāḥ-ı cān-ı 'ālemiyāne resān eylediği²⁶⁸ kār-sāzān-ı meḥāfil-i taḥkīka rüşen ve hüveydādır.

15 Maḳāle: Kitāb-ı Şa'yā 'aleyhi's-selāmda انطقى و اهتذى و اعاقرافرحى و ايها العاقرافرحى و اهتذى و انطقى "ايها العاقرافرحى و اهتذى و اعاقرافرحى و ايها العاقرافرحى و اهتذى و انطقى" 269 buyurulmuşdur. Bunda dahı muḥāṭab-ı kelām i'cāz-ı nizām-ı zāt-ı Beytu'llāhi'l-ḥarām olup ḥatta ol sāḥa-i mekārim-bāḥa ḡayr-ı zer' bir kafr-ı bī-uşul ve fer²⁷⁰ olmağla 'ākır tesmiye olundu. Tesbīḥ ve ihtizāz ve farṭ-ı sürür ve kuṭṭān ve sükkānı dahı keşret u vüfūr ile mevşūf buyurulmağ zuhūr-ı nūr-i şerī'at-ı Muştafaviyye 'aleyhi ekmelü't-taḥiyye hazretlerine işāret ve "اهلك اكثر من" "اهلك اكثر من" ta'bīr-i şerīflerinde lafza-i "men" rā'ide ve taḳdīr-i ma'nā, "اهلك اكثر من" demek olduğda mü'min-in-i tevḥīd āyīn-i şerī'atleri ehlu'llāh olduğı muḥtaç-ı beyān olmaz. Nitekim [14a] şā'ir-i Kureşī'niñ kaṭın-in-i ḥarem-i muḥteremiñ vaşında olan beyt-i bedi'atü'-l edāsında vārid olmuşdur.

Beyit:

نحن اهل الله فى بلدتنا
لم نزل الا على عهد ابرهم²⁷¹

Lafza-i "il" -kesr-i hemze ve sükūn-i lām- ile²⁷² ehl-i vāl ma'nāsına ve "İbrehem" -işkāṭ-ı elif ve ya fethā-i hā ve sükūn-i mīm- ile tev'em, lafz-ı İbrāhīm ve nezd-i e'imme-i lügat-ı Süryāni'de şaḥīḥ ve müstaḳīmdir.

16 Maḳāle: Mezāmīr-i Dāvūd 'aleyhi's-selāmda mevrüddur ki:

²⁶⁷ İÜ nüshasında "risālet" kelimesinin ilk harfi unutulmuşdur.

²⁶⁸ T2, İÜ: itdiği

²⁶⁹ Ey kısır kadm sevinç duy, ferahla ve Allah'ı tesbit et. Çünkü benim ehlimden birçok kişi helāk olmuşdur.

²⁷⁰ İÜ: fūrūğ

²⁷¹ Biz ülkemizde Allah'ın ehliyiz / Biz Hz. İbrahim'in ahdi üzere yaşarız.

²⁷² T1, İÜ: lāmla

"سبحوا الرب تسبيحاً جديداً ليفرح بيت صهيون من اجل انّ الله²⁷³ اصطفى له امة و اعطاهم النصر و سدّد الصّالحين منهم بالكرامة يسبحونه على مضاجعهم²⁷⁴ ويكبرون له باصوات مرتفعة بايديهم سيوف ذات شفرتين فينتقم الله بهم من الامم الذين لا يعبدونه و يوثقون ملوكهم بالحديد و اشرافهم بالاغلال (انتهى)"²⁷⁵

Bu daḥı ber-vefḳ-i terācim-i pīṣīne-i Şāh-ı risālet-penāh ‘aleyhi şalavāti’l-ilāh ḥazretleriniñ zuhūr-ı nübüvvet-i bāhirelerini mertebe-i şarāḥatde ‘ilān olduḡu erbāb-ı iz‘āna ḥafı olmaz. Ḥulāşa-i kelām melik-i ‘allām-ı bī-çūna hezār ve şad hezār ḥamd u şenā-yı [14b] bī-şümār olsun ki ol mazḥar-i tecellī-yi ḥubb-i ezelīniñ mu‘cize-i ḳavīme-i bāhıretü’l-āyātı şerefiyle Ḳur‘ān-ı ‘azīmu’ş-şān beyyinü’l-bürhān şāibe-i taḥrīf u tebdīlden müberrā ve ehl-i kitābeyn-i mezkūreyn daḥı milel-i İslāmiyye semḥa-ı beyzā-yı vāhime-i taḥrīf u tebdīle ithām ile ta‘n-endāz-ı siḥām-ı iftirā olmamışlardır. Ammā Yahūd ve Naşārā ḥazelehumu’llāhu te‘ālā Kitābu’llahi’l-celīl olan Tevrāt ve İncīl’i ‘ulemā-yı zālle-i bevādī nekīlleri şemen-i ḳalīleye meyl ü rağbetleri ḥasebiyle taḥrīf u tebdīl ve ancak ba‘zı tesbīḥāt u nikāt-ı ḳalīle ibḳasıyla mücib-i fesād ve cīl-i²⁷⁶ incīl oldular. Pīş-i ezīn cenāb-ı Kelīmu’llāh ḥazretleri lemḥa-i envār-ı tūr-i²⁷⁷ tecelliyat olan elvāḥ-ı münezzele-i celīle-i Tevrātiyyeyi şebt ü kitābet ve derūn-ı tābūt-ı şehādete vaz‘ eylemişler idi. Tā kim Buḥtunnaşr’ıñ ‘asr-ı salṭanat ve miknet-i ḥükümetinde bi-ḥikmetillāhi’l-Vāḥidi’l-Ḳahhār ḥarīḳ-ı zebāne-i şerāre-i nār olüp şaḥāif-i ‘alemde cevher-i ḥurūf-ı mersūmesinden eşer ḳalmamışidi. Tā ‘Uzeyr ‘aleyhi’s-selāma gelince elvāḥ-ı Tevrātiyye’yi ḥāfız u ‘ālim bir kimesne rüy-ı zemīnde bulunmāk mümkin [15a]

²⁷³ İÜ nüshasında "الله" lafzı yazılmamıştır.

²⁷⁴ İÜ: مصاجعهم

²⁷⁵ Allah’ı yeni bir tesbihle tesbih ediniz. Siyon evi neşeyle dolsun çünkü Allah teâlâ onları seçti ve onlara muzafferiyet verdi. Allah teâlâ sizden salihlere kerâmetini ikram etti. Onlar yataklarında Allah’ı tesbih ederler. Allah’a yüksek seslerle tekbir getirirler. Ellerinde keskin kılıçlarla Allah’a ibadet etmeyen toplumlardan intikam alırlar. Onlar krallarına sıkıca ve büyük bir güvenle bağlıdırlar.

²⁷⁶ İÜ nüshasında “cīl” kelimesinin noktaları konulmamıştır.

²⁷⁷ İÜ nüshasında “tūr” kelimesi yazılmamıştır.

olmaz idi.²⁷⁸ ‘Uzeyr ‘aleyhi’s-selām hazretleri baqıyye-i Benī İsrāiliyye tecdīd ve hāzele-i Yahūd-ı ‘anūd anıñ dağı niçe maħallin taħrīf u tebdīle dest-i teṭāvül ve²⁷⁹ ictirāları bāz u muħarref ve ğayr-ı muħarref ve fi’l-aşl mefķūd ve ğayr-ı mefķūdını imtiyāz mümkin olmayıp ve helümme cerrān ḥabṭ-ı ‘ıṣvā vü çāh-ı der-rāh-ı gūr u nā-bīnā sālīk-i mesālīk-i ğavāyet ü hızlān olmuşlardır. ‘Aşamena‘llāhu te‘ālā!

BĀB-I ŞĀNĪ

Aħbār ve ahyārdan menķül olan beşāir-i meb‘as ve zuhūr-ı Nebiyy-i āḫiru’z-zamān ‘aleyhi şalavātu’llāhi’r-Raḥmān hazretlerine müte‘allīk nüķül-i pesendīde-i fuḫül beyānındadır.

17 Makāle: Enbiyā-yı Benī İsrā’ilden ba‘zı zevāt-ı kirāma inzāl olān kütüb-i ilāhiyye ve şuḫuf-i semāviyyede şöyle zıkr u beyān olunmuşdur ki:

Li-münşi’ihī:²⁸⁰

(Fe’ilâtün / Fe’ilâtün / Fe’ilâtün / Fe’ilün)

Meb‘as-i faḫr-i cihān eylemeden ḥalka zuhūr
Virdi āfāka şadā velvele-i şıdk-ı eşer

Ya’nī aħbār-ı milel ilm-i yakīn üzre idi
Ki olur şāh-ı Rusül ḥatem-i her peygamber

Kıṭ‘a Li-münşi’ihī:

(Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün)

Vaḫt-i bi’şetde²⁸¹ de ol yekke-süvār-ı ‘arşıñ [15b]
İttiler şıdkla da’vāsını iḫbār-ı āḫbar²⁸²
Güşdan hūşa şadā virdi pençe-i hātif-i ğayb
Ṭıtdı āfākı bişārāt-ı Nebiyy-i muḫtār

²⁷⁸ İÜ: olmazdı

²⁷⁹ T2 nüshasında “ve” kelimesi yazılmamıştır.

²⁸⁰ İÜ, T2: Kıṭ‘a li-münşi’ihī

²⁸¹ İÜ nüshasında "ت" harfi yazılmamıştır.

²⁸² T2: ahyār

"ان قم فى قومك فقل يا سماً Me'āliyle anıñ tercemesi bu vechle şebt-i elūke-i tafşīl olundu. 283
283 Semaya tevcīh-i ismā'-ı āyāt u hażiz-i muştahde-i hāke
inşāt-ı menzile-i zevī'l-ūkūle tenzīl ile müvecceh hıţāb buyurulmak selīka-i bülegāda
cāiz ve faşih ve şān-ı²⁸⁴ mā bihi'l-hıţābı tenvīh ve tefhīmde şāyi' ve şarīhdır. İnşāt-ı hīn-
i hıţāb u tekellümde muhātabıñ fehmī için kendiden maţlūb olān şıfat-ı hāmūşīdir. لَانَّ"
285 Nitekim kısas-ı Kitābullāh ādet-i cāriye-i nevāmīs-i
ilāhiyye-i celīledir.

"التي زينتهم بنعمتي واثرتهم بكرامتي و اخترتهم لنفسى بقبول طاعتهم و حسناتهم و
العفوعن سيئاتهم و باحسانى و اكرامى عليهم انى وجدت بنى اسرائيل كالغنم الشاردة التي لاراعى
لها"²⁸⁶

Şāride be-vezn-i hāribe girizinde ma'nāsınadır. [16a]

"فرددت شاردا تها وجمعت ضاللتها وداويت مريضها وجبرت كسيرها و حفظت
سمينها"²⁸⁷

ni'am ve kerāmet ve yesār ve şeref-i ihtiyārın ba'de'l-icmāl ta'dād-ı tafşīlīsīdir. فلما"
288 فتناطحت كباشها²⁸⁹ ya'nī naḥvet-āmīz kibr u küfrān olup
birbirlerine şāh-kūb²⁹⁰ ve ser-zenende-i zu'm oldular.

"فقتل بعضها بعضاً فويل لهذه الامّة الخاطئة وويل لهؤلاء القوم الظالمين الى ان قضيتُ
يوم خلقت السموات والارض قضاءً حتماً"²⁹¹

²⁸³ Kavmin içinde yaşarsan şöyle söyle: "Ey semâ işit, ey yer dinle."

²⁸⁴ Bu kelime T2 nüshasında geçmektedir.

²⁸⁵ Allah teâlâ İsrâiloğullarının durumunu haber vermek istiyor.

²⁸⁶ "Onları nimetlerimle donattım, onları ikrâmlarımla üstün kıldım. Onların taat ve hasenâtlarını kabul ettim, günahlarını af ettim. Onlara ihsan ve iyilikte bulundum ve onları seçkin kullarımdan eyledim. Öyleki Ben İsrâiloğullarını dağılmış, çobanı olmayan bir koyun sürüsü gibi buldum."

²⁸⁷ Onları kendimden uzaklaştırdım, yerlerinden sürdüm. Daha sonra onların yoldan çıkmışlarını topladım. Onların hastalarına şifa verdim, kırıklarını onardım. Onların birikimlerini korudum

²⁸⁸ Sen bunu onun için yaparsan nankörlük etmiş olursun.

²⁸⁹ koçlar tokuştu

²⁹⁰ T1, T2 Der-kenâr: Şāh-kūb: boynuz ile darb eylemek (T2: itmek) ma'nāsına

Ya'nî taḥallüften berî ḥükm ü ḳazâ ile ḥükm eyledim.²⁹²

"وجعلت له اجلاً مؤجلاً ولا بدّمنه فان كانوا يعلمون الغيب فليخبروك متى حتمته وفي أيّ

زمان يكون ذلك"²⁹³

Ya'nî ū ḳazâ-yı muḥtemun 'aleyh ne zamân olur saña iḥbar eylesinler ki zuhûr-ı

Nebiyy-i âhirü'z-zamân 'aleyhi ūalavātu'llahi'r-Raḥmāndır. "فانى مظهر على الدين

²⁹⁴ "كله ya'nî ū ūerî'at-i ġarrâ-yı semhâ ki anıñla edyân-ı bâṭıla-ı ġayr-ı merzıyyeyi

ū men alıyyem olmuşdur. "ومن القیم

²⁹⁶ "o ḳazâ-yı maḥtūmuñ infâzına ḳāim u ūāhib olan [16b] kim olacaḳdır. Maḥşül-i

cerīde-i iz'ānları ise beyān u 'ayān itsinler. Lafza-i "Ḳayyim" esāmī-yi Nebīden

ma'dūde

"قام بالشریعة او صاحب الشریعة او كثير القيام فى الليل و أشباهها"²⁹⁷

ma'nālarına maḥmūldür.

"ومن اعوانه و انصاره ان كانوا يعملون فانى باعث بذلك رسولاً من الامیین"²⁹⁸

ya'nî ders u kitābet ve emşālīhā te'allūmiyle me'lūf olmayanlardan ba's iderim.

Li-münşi'ihī:

(Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün)

Ümmü'l-eşyādır o pākīze-neseb

Budur ümmī laḳab olmaġa sebeb

"انا محمد النبى الامى لا نبى بعدى اوتيت جوامع الكلم و خواتمه و علمت خزنة النار

وحملة العرش"²⁹⁹

²⁹¹ "Birbirimizle savaştık, bu günahkar topluma yazıklar olsun. Bu zalimler topluluġuna yazıklar olsun. Ben yerlerin ve göklerin yaratıldığı günde kesin bir hükümde bulundum."

²⁹² İÜ, T2: itdim

²⁹³ "O topluluklar için bir son tayin ettim. O sona uyacaklar. Şayet onlar gaybı bilmiş olsalar sana ne zaman emrimin gerçekleşeceğini haber verirler."

²⁹⁴ "Ben muhakk bu dini bütün dinlere üstün kılacağım."

²⁹⁵ İÜ, T2: irâdet

²⁹⁶ Kıymet verilen şeylerdendir.

²⁹⁷ Şeriati yerine getiren veya şariat sahibi veya geceyin çokça namaz kılan vb.

²⁹⁸ Onun destekçileri ve yardımcıları benim ümmilerden bir elçi olarak gönderildiğimi bilmiş olsalar.

Bu evşâf-ı şerîfeyi şuḥuf-ı kadîme-i İsrâiliyye’de meşṭūr olduğu [17b] vech üzre kırâ’at eyledim diyü şebenderân-ı kâlâ-yı nüḳûl-i fūḫûle Vehb bin Münebbih cenâblarınıñ destâvîz-i şahîhatü’l-müeşşirleridir.

18 Makāle: Bir dem meymenet-tev’em-i şeref-i qarinde maḥfel-i rûḫānî reşk-i ḥarem-i ‘illiyîn olan bezm-i cem’ü’l-cem’ Seyyidü’l-mürselîn ‘aleyhi şalavātu’llahi ve melâ’iketi ve’n-nâsi ecma’in ḥazretlerine bir kimesne gelüp: “Yâ Rasûla’llâh bu varaḳ-pāre-i melfûfe ser-i kâlâ-yı girân-bahâ-yı türâş-ı ecdād ve ḥānedānımızda oldukça temeyyün ü reşād gerek bizlerden ve gerek sevām³⁰⁸ u sūtūrân-ı³⁰⁹ sâ’imelerimizden ḥālî olmamağla³¹⁰ كَوْدِيعَةَ الرُّوحِ فِي الْجَيْثْمَانِ muḥāfazasında cān u bâş fedâ eylediğimiz³¹¹ tuḥfe-i rûzgârdır. Ve lâkin derūnuñda ne olduğunu bilmeziz. Ḥuzur-ı ‘ināyet-i vüfūrîñiza ‘arz ide geldim. ‘İlm-i muḥîṭ-i kâ’ināt-pîrâ-yı risālet penâhîñiza mevḳûfdur.” diyü istāde-i mevḳıf-ı ibtihāl oldu. Sulṭānü’s-şāḳaleyn ‘aleyhi’s-şalātü mine’l-ḥāfiḳayn ḥazretleri fekk ü ikrāsına emr u fermān buyurdıklarında gördiler ki ol varaḳa-i kadîme cülūd ve müdebbeğadan ‘unvân-ṭırâz nāme-i tecellî bismillâh ile iftitâhdan soñra o şāf ümmetleri meşṭūr[18a] idi. Şu vechle ki:

"يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ وَآمَتَهُ يَأْتِزِرُونَ عَلَى أَوْسَاطِهِمْ وَيَغْسِلُونَ أَطْرَافَهُمْ وَيَخُوضُونَ الْبَحْرَ إِلَى أَعْدَائِهِمْ فِيهِمْ صَلَاةٌ لَوْ كَانَتْ فِي قَوْمِ نُوحٍ مَا أَهْلَكُوا بِالطُّوفَانِ وَفِي ثَمُودَ مَا أَهْلَكُوا بِالصَّيْحَةِ (انتهى)"³¹²

Ba‘de’-l fekki ve’l-ikrâ ol varaḳa-i müteyemmineniniñ savn u ḥıfzıyla emir buyurdular.

rükû ederek namaz kılarlar. Beni tesbih ederler ve Benim için tekbir getirirler. Gecenin en kıymetli vaktinde ve gündüzün ortasında benim için tekbir getirirler. Bu benim dilediğime verdiği bir ihsanımdır. Ben fazlı ve ikrâmı yüce olan Allah’ım.”

³⁰⁸ T1, T2 Der-kenâr: *Sevām* cem’-i sâ’ime ke’l-ğanem ve emşâlihâ.

³⁰⁹ T1, T2 Der-kenâr: *Sūtūrân* cem’-i sūtūr ḥayvânât.

³¹⁰ Bedendeki nefsin bir emaneti gibidir.

³¹¹ T2, İÜ: itdigimiz

³¹² Kıyâmete yakın bir zamanda O’nun ümmeti inkarcıların mahalline gidiyorlar, onların çevrelerini temizliyor. Düşmanlarıyla birlikte denize dalıyorlar.(Onlarla birlikte hareket ediyorlar.) Onların yanında namaz kıyorlar. Eğer bu Nuh kavminde olsaydı tufan ile helâk edilirdi. Semud kavminde olsalardı kasırga ile helâk olurlardı.

19 Makāle: Cenāb-ı Esedu'llāhi'l-gālib 'Alī bin Ebī Ṭālib kerrema'llāhu veche bir gün Büleyh nām bir deyre qarīb maḥallī maḥaṭṭ-ı hıyām ve celālet-gāh-ı ārāmları buyurmuşlar idi. Qayıym-ı perestiş-gāh-ı mezkūr ki şāhib ü rāhib-i deyr ta'bīr olunur. Piş-gāh-ı Ḥazret-i Ebī Türāb'a rümālī-yi ḥāk-i 'aciz ve ādāb-ı terḥibe şitāb u ābā vü ecdādımızdan mevrūş-i dest-i çelīpā-yı temellükümüz olan bir nefīs ve celīl kitāb-ı müsteṭāba mālīkiz. Tebār-ı güzeşte-i şemāmise-i dīrīnemizden böyle gūşzed-i nākūs-ı 'izānımız olur ki tā Mesih 'aleyhi's-selāmdan şuhuf-ı İncīl gibi³¹³ ve cīlen ba'de cīlin āgūş-ı Meryem şavn u emānetimizde şīr-ḥurde-i pistān dāye-i baṭāriqamız olmuştur. Emr-i şerīfīñiz olursa ḥuzur-ı Medīne-i 'ilm-i 'alīnize getürelim didi. Ṭaraf-ı [18b] Ḥazret-i imām-ı Hümām kerrema'llāhu veche cenāblarından bilā tevaḥḫuf me'zūn ve rāḥa-i rīḥle-i rehābīn üzre ol³¹⁴ sefer ḥikmet-meşhūnu nihāde-i piş-gāh-ı bāb-ı Medīne-i 'ilm taḥḫīk-penāh kıldılar. Zūrūf-ı sūtūr-ı cevāhir-i ḥurūfu bu terkīb-i 'acīb ile zibende³¹⁵- tırāz-ı 'icāz idi ki ḥulāşa-i mütercimesi zīkr olunur:

"الحمد لله الذى قضى فيما قضى وسطر فيما سطر انه باعث فى الاميين رسولا منهم يعلمهم الكتاب والحكمة ويدلهم على سبيل الجنة لافظ ولا غليظ ولا سخاب³¹⁶ فى الاسواق ولا يجزئ بالسيئة السيئة ولكن يعفو ويصفح امته الحمدون لله فى كل هبوطٍ ونشزٍ³¹⁷ وصعود تذلل السننهم بالتكبير والهليل ينصر دينهم على كل من ناداه (انتهى)"³¹⁸

20 Makāle: Bilād-ı Yemen'den bir Yahūd-ı ser-āmed-i aḥbār şirzime-i aḥbār-ı Yahūd'dan bir ḥabr-i bed-girdārīñ tarafından maḥşūş sefāretle kāşid-ı ḥuzur-ı Ka'bū'l-ı Aḥbār oldu. Ve lisān-ı ḥaberden şöyle mübellig-i sefāret olur ki: "Merzubūm-ı fesīh-i

³¹³ İÜ nüshasında "gibi" kelimesi yazılmamıştır.

³¹⁴ T2, İÜ: O

³¹⁵ T2: zīnet

³¹⁶ İÜ: سخاب و سخاب T1 Der-kenār: Şaḥḥāb daḥı lūgatdir ki beyān olunmuşdur. T2 Der-kenār: صخَاب لغة بالصاد كما مرّ أنفا

³¹⁷ T1, T2 Der-kenār: Neşz sūkūn-i şīn-i mu'ceme ile irtifa' ma'nāsına.

³¹⁸ Allah'ın takdir etmiş olduğu ve yazmış olduğu şeye hamd olsun. Allah teâlâ ümmî topluma onların içinden; onlara kitabı ve hikmeti öğretecek ve onlara cennet yolunu gösterecek bir elçi gönderdi. O boş söz söyleyen, kaba ve çarşılarda bağırıp çağıran birisi değildi. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez, ümmetini affeder. O'nun ümmeti her zaman Allah'a hamd eder. Onlar dilleriyle tekbir ve tehlil getirerek Allah'a boyun eğler. Allah teâlâ onlara düşmanlık edenlere karşılık, onlara dâima dinleri husûsunda yardım eder.

eymen-i Yemen'de sâbıkân miyânîñizde zâ'ika-i menn u selvâ-yı hullet olan fülân size tûr-ı hülûş[19a] u meveddetde nümâ-yafte teslîmât-ı maḥşûşa arz idüp bu gûne inhâ-yı vedîa-i peyâm ider ki vâdî-yi eymen-i Yemen'de meyân-ı cîl ve tebârekde Musâ-yı tecellâ-yı vaqt olup eşi''a-ı gınâ ve yesâr ile her guşn-i³¹⁹ şecere-i âmâlîñden iktibâs-ı şu'le-i merâm ve gûş-ı cân-ı ferâğıña nâ-ümîdî tengnâ-yı³²⁰ "الن ترانى" den bir âvâze-resân olmaz iken saña ne oldu ki dîn-i Muḥammedî'ye serf ü bürde-i teslîm olup âyin-i sebt-i İsrâil'i fedâ-yı âzîne-i İslâm ittiñ?" Didikde Ka'bü'l-Aḥbâr: "Ey sefir-i bî-hüş-ı 'icl-fürüş zannım odur ki yine sū-yı Yemen'e zâmile-i bend-i'azîmet olmak üzresin." "Ne'am" didi. "İmdi bu tûrfe peyâm-ı ifhâm-ı encâmı âvîze-i ḥaḳîbe-i raḥl idüp ol hıbre vüşülüñde teblîğ-i risâletimden evvel dâmeninden pek tut ki girizân olmasın. Ve zebânımdan şöyle resânende-i iblâğ olasun ki Mūsâ 'aleyhi's-selâmı mâder-i şefkat perveriyle hem âgûş-ı gehvâre-i vicdân ve kûlzem-i bî-pâyânı felâḳ ile râh-ı ümniyyet ihsân ve ḥaḳâyık-ı eşyâya mâye-i vüsül olan elvâh-ı [19b] Tevrâtiyye'yi inzâlîle³²¹ luḫf-ı bî-girân iden Mennân-ı bî-çün ḥaḳkıçün toḡru söyle ki rûz-i rüstâḫîz ümmet-i Ahmediyye üç sınıf olmaz mı? Bi-Rahmeti'llâh ve bilâ ḥisâb ve bi-ḥisâbin yesîrin dâḫil-i mesîr-i ḥarem-serâ-yı cinân olacaḳları Tevrât'da mezkûr degil midir? Bu aḳsâm-ı şelâşe ile³²² مَقْسَمٌ به olduğu ḥasebiyle pāsüh-dih-i ne'am olup şa'b-ı inkâre girizân olamaz. Vaḳtâ ki kelime-i ne'am dehân-ı ḥabr-i mülzemden gûşzediñ ola. Ol³²³ vaḳit Ka'b sana dir ki aḳsâm-ı şülüşeniñ ḳaḅısından beni 'add iderseñ mâni' yokdur. Zîrâ şâh-râh-ı necâta râhî olduğumu naşş-ı Kitâbu'llah medlûli üzre bilirsin" diyü sefir-i mezkûra bu gûne redd-i cevâbda tenbîhleri zebân-ı Ka'b'dan mervî ve menḳûldür.

³¹⁹ T2, İÜ: "غضن" şeklinde yazılmıştır.

³²⁰ ...Beni göremeyeceksin... (A'raf sûresi, 143. âyet)

³²¹ T2, İÜ: inzâlîle

³²² yemin edilmiş

³²³ T2, İÜ: O

21 **Maḳāle:** Ka‘bu’l-Aḥbār raḍıya’llāhu ‘anh ḥazretleri meb‘aş-i Şāh-ı risālet şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine ve ḥılāfet-i Şıddıḳ-ı ekber raḍıya’llāhu ‘anh ḥazretlerine idrāk ve lākin

Mısra³²⁴:

الى ان قضى الرحمن ما كان قدّر³²⁵

medlūliyle Emīru’l-mū’minīn ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍıya’llāhu ‘anh ḥazretleriniñ ‘ahd-i ḥılāfetlerinde şeref-i İslām ile müşerref oldular. [20a] Bir gün ḥalīfe-i sālār-ı encāb ya’nī ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb ḥazretleri: “Yā Ka‘b maḥşūl-i vidānıñdır ki **لو كان موسى حياً ما**”³²⁶ medlūliyle şeref-i ‘aşr-ı meb‘aş-i Rasūl-i Ḥudā ve evān-ı³²⁷ ḥılāfet-i ser-ḳāfile-i şıdḳ u ḥudā saña ser-rişte-i idrāke tevfiḳ-res olup hidāyet-sitān-ı İslāma ‘adem-i düḥūl ve bezm-i ‘ahdimizde tevfiḳ-i ḳabūle bā’iş nedir diyü pürsān olduklarında yā Emīrā’l-mū’minīn nevāziş māye-i ḥilm u siat-i aḥlāk-ı kerīmāneñizi recā-mendim tevcīh-i sāmi‘a-i ‘ināyet buyurursañız taḳrīr ideyim didi. Şu vechle ki şuhuf-i Tevrātiyye’de gördüm idi: “Seyyid-i ‘ālem ve Şaffet-i Beni Ādem ve Ḥātemü’l-enbiyā ve Şeffi’u’l-ümem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem vādī-yi muḳaddesden ma’dūd menābet-i ḳarza-i cibāl-i Fārānī’den ‘ālem-efrāz-ı zuhūr ba‘dehū sāḥa-i ṭıbe-i ṭayyibeye naḳl u hicret buyurup ḡazevāt u serāyāt ve irtihāl ve ‘ahd-i sa‘ādetlerinde niçe veḳāyi’ ve aḥvāl-i ba‘de’l-hicre nümūdār ve ravza-i şerīfeleri daḥı anda ber-ḳarār olacaḳdır” ta‘bīri ile zıkr iderken ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍıya’llāhu ‘anh³²⁸ **و بعد ذلك ماذا يكون**” Yā Ka‘b diyü istiḥbārlarında [20b] Şeyḫ-i şāliḫ taḳī ki Ebū Bekir eş-Şıddıḳ raḍıya’llāhu ‘anhdir. Maḳām-ı vālālarında istiḥlāf ve ba‘de zālīke’l-ḳarni’l-ḥadīd ya’nī şecā‘at ve şiddet-i bā’isle vaşf idüp kendileriniñ ḥılāfetlerini aḥbārda “vā-defrāh” buyurdular.

³²⁴ T1: bir işāretle belirtilmiş

³²⁵ Takdir ettiḡi şeyi gerçekteştirinceye kadar

³²⁶ Mūsā aleyhi’s-selām yaşamış olsaydı O’na uyardı.

³²⁷ İÜ: اون

³²⁸ Bundan sonra ne olacak?

“Defr”, -dāl-i mühmele ve fā-yı mu‘ceme ile- şey-i müntin ve ḥaḳīr ve nāçiz ma‘nāsınadır. Ya‘nī o şimşir-i berrende ḥükm-i hilāfet-i garrā ve ḥalīfe-i ‘adālet-şiyem şerī‘at-i semḥā raḳıya‘llāhu ‘anh³²⁹ ḥazretleri kendi nefis-i nefis-i rūḥānī te‘sislerine tevāzu‘ ve meskenet ḳaşdıyla benim gibi nāçize ḥayf olsun ma‘nāsını müfīd olan “vā-defrāh” lafzını tekellüm buyurmuşlardır. Raḳıya‘llāhu te‘ālā ‘anh. Ālāyiş-i cāh-ı dünyā içün naḥveṭ u mübāhāt iden bī-hüşān ebna-yı zamāniñ miḳdār-ı ḥayşiyetleri ve irtikābāt-ı ḥıssatlerine sad hezār “vā-defrāh” ki

Ḳıṭ‘a:

يا ذا الذى ركب الفساد وعنده
انى اسود اذا ركبت فساداً
اضللت رأيك عامداً او ساهياً
من ذا الذى ركب الفساد فساداً³³⁰ [21a]

mefhūmundan netice-i kār u bār-ı āmālleri ma‘lūm olur.

El-ḳıṣṣa: Cenāb-ı Emiru‘l-mū‘minīn raḳıya‘llāhu ‘anha Ka‘b‘den daḥı pürsān olduklarında şehādet-i ‘Oşmān ve ‘Alī raḳıya‘llāhu ‘anhumā ḥazretlerini ve müddet-i hilāfetlerini vesā‘ir aḥvāllerini daḥı birer birer³³¹ tafşil ile eylediklerinde yeter Yā Ka‘b³³² "هذا كفاك" ta‘bīrleriyle ḥatm-i kelām ve taḳrīr-i maḳāle bādī olan su‘āl-i pīşinelerinden cevāba ḥāḥān olmadılar. Raḳıya‘llāhu ‘anh. Cevāb-ı su‘āl-i mezkūr taraf-ı Ka‘b‘dan ne gūne tedārik olunursa olsun ve lākin ḥāṭır-ı kemīne-i bī-biḳā‘aya şöyle ḥuṭūr³³³ ider ki delā‘il-i şaḥīḥa-i Tivrātiyye‘den soñra bir müddet daḥı tecrübe ve ihtibār-ı serzede-i ḥāṭır-ı Ka‘b‘ul-Aḥbār olmak mülāḥaza olunmaz. Zīrā ḳurs-i āfitābı merdümek-i şühūd tekzīb eylemek muḥāldir. Lakin rūḥü‘l-ḥayāt ān-ı muḳaddere-i

³²⁹ İÜ: Raḳıya‘llāhu te‘ālā ‘anh

³³⁰ Ey fesādi ortaya çıkaran ve onun yanındaki / Sen fesat çıkardığında ben ona katlanamıyorum / Kasten veya unutarak görüşünden saptın / O büyük fesādi ortaya koyan kimdir bk. Ebū Mansur es-Sa‘lebī, Kitābı Yetīmetü‘d-Dehr, 4/371

³³¹ İÜ: bir bir

³³² Sana bu kadar yeter.

³³³ İÜ: “ḥuṭūr” şeklinde yazılmıştır.

nūrānī endām-ı hidāyet henüz resīde-i yāfūh-i³³⁴ inkiżā ve necāz olmayıp sāk u Ka‘b ve zānū-yı imhālde dā‘ir u sārī olmağdan iktizā ider. Vallāhu ‘alem.

22 Maḳāle: Aḥbār-ı [21b] Yahūd’dan Ebā Mālik nām bir ḥabr-i ‘ālim ki mezāyā-yı elvāḥ-ı Tivrātīyye’ye vāḳıf muḥarref ve ğayr-ı muḥarrefi ‘an aṣl ‘ārif olduğundan ma‘adā dest-i ūyānet-i temellük-i tebār-i hārūtīde olan sıfırlar ki nevkzede-i gezlik-i taḥrīf-i Yahūd olmamış idi. Bi-ṭarīḳı’l-irṣ ābā ve ecdādından buña müntekıl olmağla vuḳūf-i mezāyāsında fāris-i mizmār beyān idi. Bir ğün Emīru’l-mū‘minīn ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḳıya’llāhu ‘anh ḥazretleri: “Yā Ebā Mālik evṣāf-ı Ḥabību’llāhı ṣāḥāyif-i Tivrāt’da vuḳūf ve ‘ilmīñ üzre ḥaḳḳ-ı tafṣīl ile cevher-niṣār ol ki istimā’ı fevḳa’l-ḥadd maṭlūbumdur.” diyü emir buyurdıklarında bu vechle burka‘-endāz-ı ṣāhid-i beyān olur ki:

"احمد من ولد اسمعيل بن ابراهيم هو اخر الانبياء وهو النبي العربي يأتي بدين ابراهيم الحنيف يأتزر على وسطه ويغسل اطرافه في عينيه حمرةً وبين كتفيه خاتم النبوة ليس بالقصير و لا بالطويل يلبس الشملة ويجتري با لبلغة ويركب الحمار ويمشي في الاسواق سيفه على علته لايبالي من لقي من الناس معه صلاة لو كانت في قوم [22a] نوح ما اهلكوا بالطوفان اولوكانت في عاد ما اهلكوا بالريح ولو كانت في ثمود ما اهلكوا بالصيحة مولده بمكة ومنشأؤه وبدونبوتة بها ودار هجرته يثرب وهاذا من لا يكتب و لا يقرأ المكتوب و هو الحماد يحمدا لله على كل شدة ورخاء سلطانه بالشام وصاحبه من الملائكة جبريل يلقى من قومه اذاً شديداً ثم يدان عليهم فحصدهم حصداً تكون له وقعات بيثرب منهاله ومنها عليه ثم له العاقبة معه قوم هم الى الموت اسرع من الماء من رأس الجبل الى اسفله صدرهم اناجيلهم وقربانهم وماؤهم ليوث النهار رهبان الليل يرعب عدوه منه مسيرة شهر يباشر القتال بنفسه حتى يجرح ويكلم لاشرطةً معه ولا حرسه الله يحرسه"³³⁵

³³⁴ T2 Der-kenār: *Yāfūh* ḥā-i mu‘ceme ile maḥall-i menġir-i ser ma‘nāsina.

³³⁵ Ahmed İbrahim oğlu İsmâil’in evlâdıdır. Peygamberlerin sonuncusudur. O Arap bir peygamberdir. İbrahim’in dini olan Hanîf dîni üzere gelmiştir. Arap kültürü içerisinde yaşadığı, onların içinde büyüdü. İki gözünde bir kırmızılık vardır. İki omzu arasında peygamberlik mührü vardır. Ne kısadır ne de uzundur. Sade giyinir, cübbe giyer. Azla yetinir, eşeğe biner, omzunda kılıcını taşır. Namaz kılan ama kötülük yapan insanlarla karşılaştığında onlara aldırılmaz. Eğer onlar Nuh kavmi içerisinde olsalar tûfanla ve Ad

23 Makāle: Ebū Duveyb-i³³⁶ zāhidden menķüldür ki eyyam-ı seyāhatinde bir deyr-i menī‘u‘ s-sūra nüzül ve kıyyim-i perestiş-gāh aña merāssim terhib-i şümulü be-cā-yı āverde-i i‘zām eyledikten soñra: “Ey Rāhib-i Yuḥannā meniş-i riyāzet sanduķa-i eķānim³³⁷ şıyānetiñde maḥfūza bir tuḥfe-i nadide-i nādire-şüret bir şey’e mālİK iseñ [22b] temaşası nezd-i i‘tibārımızda ‘azam-ı kūrādan ‘add olunduğundan iştibāh yoķdur. Getür görelim ve ziyaret temaşasıyla qarīru‘l-‘ayn olalım didi. Rāhib-i mesfūr ای اعلم³³⁸ 339" عرب سري حى şuḥuf-i semāviyye-i ilāhiyyeden ābā vü ecdadımız zamanından berü sır bi-müher şandūķa-i verāset u şıyānetimizi bir tuḥfe-i neffiseye malikiz. Getirelim meşhūd-i dāde-i temāşāñız olsun deyip derhāl ta‘zīm u iclāl ile ol şandūķa-i neffiseyi pīş-nihāde-i nādī-yi Ebū Duveyb eylediler. Enāmīl-i ta‘zīm³⁴⁰ ile ruḥsāre-i nühüfte tābından ref‘-i pūşāde-i gīşā eylediklerinden soñra gördiler ki sūtūr-ı erba‘adan ‘ibāret bir şahīfe-i kādīmedir.

"سطر اول يقول الجبار تبارك و تعالی انى انالله لاله الا انا وحدى لا شريك لى سطر

ثانى محمد المختار عبدى ورسولى سطرثالث امته الحمادون امته الحمادون سطر

رابع رعاة الشمس رعاة الشمس رعاة الشمس³⁴¹ (انتهى)³⁴²

kavmi içerisinde olsalar rüzgārla ve Semūd kavmi içerisinde olsalar kasırğa ile helāk edilirdiler. O'nun doğumu ve peygamberliği Mekke'dedir. Hicret ettiği yer Medīne'dir. O okuma ve yazma bilmiyordu. O rahat olduğu ve zorda kaldığı anlarda Allah'a hamd ediyordu. Şam seyahati dolayısıyla rahat yaşadı. Cebrael aleyhi's-selām O'na arkadaşlık etti. Kavminden eziyet gördü. Onlara dīni tebliğ etti, sonra da bunun karşılığını aldı. Medīne'de lehine ve aleyhine olan birçok hādiseleler yaşadı. Sonra ölünceğe değin kavmiyle beraber hayat sürdü. Suyun dağın zirvesinden aşağıya değin inmesi için acele etti.(Vahyin insanlara ulaştırılması için acele etti.) Onların gönüllerinde āyetler vardır. Gece ve gündüz ibadet ederler. O'nun bir aylık mesafedeki düşmanı O'ndan korkar. O bizzat savaşlara katılır, hatta yaralanır. O'nun bir muhafızı yoktur, O'nu ancak Allah korur.

³³⁶ T1 nüshasında “Ebū Düveyb” kelimesinin altına “meşhur” ifadesi eklenmiştir. T2 Der-kenār: وهو ايو نؤيب الزاهد المشهور

³³⁷ T1,T2 Der-kenār: Üknüm zebān-ı Naşārāda menbā-yı ‘aķā'id-i bātılaları olan mādde-i şelāsedir. (Cem‘-i eķānim. T1)

³³⁸ T1: Seyyid-i kavm ma‘nāsındadır.

³³⁹ Ey insan bil ki O gerçekten Arapların efendisidir.

³⁴⁰ İÜ: “enāmīl” kelimesi yazılmamıştır.

³⁴¹ T1,T2 Der-kenār: Ru‘ātü’ş-şems ru‘ātü’n-nücüm gibi murākıb-ı şems ma‘nāsına. Ya‘ni مراقب الاوقات فى قولهم وفعلهم كصلو اتهم و صيامهم وما اشبه ذلك لان الشرع جعل العبادات بالاوقات والاقوات لاينضببط الايمر اقبة الشمس

³⁴² Birinci satır: Azamet sāhibi Allah teālā benden başka bir ilah yoktur. Benim bir şerikim de yoktur. İkinci satır: Muhammed benim seçilmiş kulum ve elçimdir. Üçüncü satır: O'nun ümmeti övgüye lâyıktır. O'nun ümmeti övgüye lâyıktır. Dördüncü satır: O'nun gölgesi yere düşmez. O'nun gölgesi yere düşmez. O'nun gölgesi yere düşmez.

24 Makāle: Mesīh 'aleyhi's-selām hazretlerine terceme-i ātiyetü'z-zikriñ şihhat

ve haķikati üzre vahiy olunduğunu [23a] şikāt-ı aħbār-ı kitābdan³⁴³ kaṭī çok kimesneler rivayet eylemişlerdir ki zikr olundu:³⁴⁴

"يا عيسى اسمع قولى واطع امرى يا ابن الطاهرة البكر البتول³⁴⁵ فأتى خلقتك من غير
فحلٍ وجعلتك ايةً للناس فايأتى فاعبد وعلّى توكل وخذ الكتاب بقوةٍ وفسر لاهل شوريا وبلغ من بين
يديك اخبرهم انى انالله البديع الدائم الذى لايزول صدقوا النبى الامى الذى البعث فى اخرالزمان
صاحب الجمل صاحب النساء و النسل الكثيرالازواج القليل الاولاد نسله من المباركة التى مع امك
فى الجنة له منها ابنة لها فرحان يشهدان دينه الحنفيّة وقلته يمانية وهو رحمة للعالمين له حوض³⁴⁶
ابعد من مكة الى مطلع الشمس فيه انيةٌ مثل نجوم الماء وله لون كل شراب الجنة وطعم كل
ثمار الجنة من شرب³⁴⁷ منه شربةٌ لم يظمأ بعدها يصفّ الله قدميه كما تصفّ الملائكة و تخشع له
قلبه النور فى صدره والحقّ على لسانه تنام عيناه ولاينام قلبه له تدخر الشفاعة و على امته تقوم
الساعة (انتهى)"³⁴⁸

terceme-i şerīfesini Ka'bu'l-Aħbār hazretleriniñ Tevrāt'dan 'alā şihhatihī [23b] ve haķikatihī görüp naql eylediğini 'Atā' bin Yesār ve Şālih bin Semmān ki ruvāt-ı mu'tebaredendir. Naql ü taşriħ eylemişlerdir.

³⁴³ T1 nüshasında "İncil ve Tevrāt" şeklinde kelimenin altına yazılmıştır. T2 Der-kenâr: Kitāb incil ve tevrâtdır.

³⁴⁴ T2: olunur

³⁴⁵ T2, İÜ: البتول "من البتل اى المنقطع الى الله تعالى او المنقطع من الحيض والنفاس وغير ذلك T1,T2 Der-kenâr: البتول

³⁴⁶ İÜ: حواص

³⁴⁷ İÜ: شراب

³⁴⁸ Ey İsa sözümü işit, emrime itaat et. Ey temiz ve iffetli Meryem'in oğlu Ben seni öz suyu olmadan yarattım. Seni insanlar için bir mucize kıldım. Nerede olursan ol Bana ibâdet ve Bana tevekkül et. Kitaba sınıksı sarıl. Ehl-i Şûryâ'ya Kitabı açıkla ve elinde olanı tebliğ et. Onlara haber ver ki Ben her zaman var olan ve kâinâtı yoktan vâd eden Allah'ım. Âhir zamanda gönderdiğim ümmî peygamber Beni tasdik etti. O binek sahibi, evli ve çocukları çok olandır. Evladı ve nesli mübârektir. Seninle birlikte cennette olacaklardır. O'nun bir tane kızı vardır ve onun için şahit olacak iki tane sevinci vardır. Dîni Hanîf'tir, kiblesi Yemânîdir. O âlemlere rahmettir. O'nun Mekke'den tâ güneşin doğduğu yere kadar bir havuzu vardır. O havuzun içinde sudaki yıldızlar gibi parlak kaplar vardır. O kapların içinde cennet içecekleri ve cennet meyveleri vardır. Kim o cennet içeceğinden içerse kanmaz. Aynı meleklerin saf olup huzura geldiği gibi Allah teâlâ O'nu huzuruna getirecektir. O'nun kalbi haşyet duyar, O'nun gönlünde nur vardır. Gerçek O'nun dilindedir. İki gözü uyur fakat kalbi uyumaz. Şefaati kıyâmet gününe bırakılmıştır ve O'nun ümmeti kıyâmete kadar devam edecektir.

25 Makāle.³⁴⁹ Bir gün Mu‘āviye ibn³⁵⁰ Süfyān Ka‘bu’l-Aḥbār’a: “Eger ‘ulemā-yı Yahūd’dan diyarımızda yā ğayr-ı maḥalde bir ḥabr-i ‘alem bulunup siziñle āyāt-ı Tevrātiyye’den baḥş eylese biz daḥı ḥissemend-i pīş-ḥān-ı semā‘ olsaḥ siziñ fażilet-i bāhireñiz ma‘lūmumuz iken çehre-nümā-yı derīce-i şühūd olurdu.” didi. Eṭrāf-ı bilād cüst-u-cū olunmaḡla aḥbār vādī-yi Yemen’den hem-senc-i münāzara-i Ka‘bu’l-Aḥbār bir ḥabr-i dirayet ve şār-ı iḥbār olunup bi-ḥuşūşihī sū-yı Mu‘āviye’den işḥās ve ol daḥı icabet eyledi. Cenāb-ı Ka‘b ile me‘an meclis-i Ebī Süfyānīde cem‘ oldular. Ba‘de İfā-yı merāsīm-i dūḡūl-i Ka‘bu’l-Aḥbār kelām-ı ḥikmet-şümūle böyle ibtidār eyledi ki:

"يا رب انى اجد امّة مرحومةً وهى خير امّةٍ اخرجت للناس يأمرن بالمعروف وينهون
عن المنكر يؤمنون بالكتاب الاول والاخر يقاتلون اهل الضلالة حتى يقاتلون الاعور الكذاب
فاجعلهم امتى قالهم امّة احمد"³⁵¹

kelāmını [24a] Mūsā ‘aleyhi’s-selāma bahri şikāf iden zāt-ı bī-çūn ḥaḳḳıçūn şaḥāyif-i Tevrāt’da gördüñ mü didikde “ne‘am” cevabıyla taşdıḳ-i maḳāl eyledi. Tekrār Ka‘b "ان موسى نظر فى التوریه فقال يا رب انى اجد امّة اذا اشرف احدهم على شرف كبر الله
واذا هبط وادياً حمد الله الصعيد لهم طهوراً يتطهرون به من الجنابة كطهورهم بالماء حيث لا يجدون
الماء وحيث³⁵² كانوا فلم مسجد غرٌ يمجلون من الوضوء فاجعلهم امتى قالهم امّة احمد"³⁵³

kelāmını daḥı kısım-ı sābıḳ üzre taḳrīr ederek gördüñ mü didikde “ke’l-evvel ne‘am” cevabıyla mücīb tekrar

³⁴⁹ İÜ nüshasında “makāle” başlıḡı bulunmamaktadır.

³⁵⁰ T2: bin

³⁵¹ Yâ Rabbî ben merhamet edilmiş bir ümmet buluyorum. O ümmet insanlara iyiliḡi emretmesi ve onları kötülükten sakındırması için örnek olarak ortaya çıkarılmıştır. Onlar ilk kitaptan son kitaba kadar îmân ederler. Dalâlet ehliyle ve tek gözlü yalancı deccalle de savaşırlar. Onları benim ümmetim kıl. Allah teâlâ buyurdu: “Onlar Ahmed’in ümmetidir.”

³⁵² İÜ nüshasında "لا يجدون الماء وحيث" ifâdesi yazılmamıştır.

³⁵³ Mûsâ aleyi’s-selâm Tevrāt’a baktı. “Bir ümmet buluyorum hepsinin birbirine bir üstünlüğü var.” dedi ve Allah’a tekbir getirdi. Bir vâdiye indiḡinde Allah’a hamd etti. Onlara suyla temizlenir gibi cünüplükten temizlenip teyemmüm edecekleri bir ruhsat verilmiştir. Onların yüzlerinde abdestin nûru ve secdenin izi vardır. Allah’ım onları benim ümmetim kıl. Allah teâlâ şöyle buyurdu: “Onlar Ahmed’in ümmetidir.”

"يا رب انى اجد امة اذا هم احدهم بحسنة ولم يعلمها كتبت حسنة مثلها و اذا عملها
اضعت له بعشرة امثالها الى سبعماته ضعف و اذا هم بسيئة ولم يعملها لم تكتب فاذا عملها كتبت
عليه سيئة مثلها فاجعلهم امتى قال هم امة احمد" 354

kelām-ı şerîfini dahî ber-mücib-i eliyye-i sâbıka gördüñ mü didikde "ne'am" diyüp
tekrar

"يا رب انى اجد امة يأكلون كفارتهم و صدقاتهم فى بطونهم ويؤجرون عليها فاجعلهم

امتى" 355

kelām-ı mu'ciz nizāmını dahı yemin-i sâbıki [24b] taşdır iderek "gördüñ mü" didikde
"ne'am" kelimesiyle ikrâr-dâde-i taşdik oldu. Hülâşa-i kelâm nādî-yi Mu'aviye'de
esvile-i Ka'b'dan her ne su'âl ki haber-i mesfûra irâd olundu ise ser-i mü inkâre mecali
kalmayıp ser-fürü bürde-i taşdik oldu. Huzzâr-ı meclis-i Ebî Süfyân Ka'b'ın maharet-i
bâliga ve haberin kemâl-i inşâf ve dirâyetinden engüşt ber-dehân taşsin u hayret oldular.
Rağiya'llâhu te'âlâ 'anh.

Tekmile: Su'âl-i ahîrde vâki "يأكلون كفارتهم و صدقاتهم" rivâyeti üzre "أنهم

"يأكلون قرابينهم فى بطونهم" 357 rivâyâtda "يأكلون قرابينهم" 356 ile müfesser ve ba'zı rivâyâtda

vârid olmuştur. Buna göre "يأكلون ضحاياهم وهداياهم" 358 ile muvażzağ ve
mu'abberdir. Vaqı'â dahâyâ ve hedâyâdan şer'-i Muhammedî ekli tecviz eylemiştir.

26 Makâle: Rivâyet-gerde-i nakale-i delâil-i meb'aş-i Nebevîdir ki:

³⁵⁴ Yâ Rabbî Ben bir ümmet görüyorum. O ümmet bir iyiliğe niyet ediyor fakat o iyiliği yerine getiremiyor. Ona o niyetinin karşılığında bir hasene yazılır. O iyiliği yaptığı zaman niyetine göre on katından yedi yüz katına kadar hasene yazılır. Bir kötülüğe niyet edip onu yapmadığında, ona bir günah yazılmaz. O günahı işlediğinde onun karşılığında bir günah yazılır. Allah'ım onları benim ümmetim kıl. Allah teâlâ buyurdu: "Onlar Ahmed'in ümmetidir." (Bu ibâre aynı zamanda şu kutsî hadîs ile benzerlik göstermektedir: İzzet ve celâl sahibi Allah şöyle buyurdu: "Kulum iyi bir iş yapmaya niyet eder de yapmazsa ona bir iyilik (sevabı) yazarım. Ama onu yaparsa on kattan yedi yüz kata kadar iyilik (sevabı) yazarım. Eğer (kulum) bir kötülük yapmaya niyet eder de yapmazsa onu (bir günah olarak) yazmam. Fakat onu yaparsa ona bir kötülük (günahı) yazarım." Buhârî, Rikâk, 31)

³⁵⁵ Yâ Rabbî ben karınları sadaka ve kefaretle doymuş bir ümmet görüyorum. Bundan dolayı onlar ecir alıyorlar. Onları benim ümmetim kıl.

³⁵⁶ Onlar miskinleri doyuruyorlar.

³⁵⁷ Onlar kurbanlarından yiyorlar.

³⁵⁸ Onlar hedy ve kurbanlarından yiyorlar.

Şahayif-i Tevrāt-ı³⁵⁹ bāhretü'l-āyātı enāmīl-i kec-dest-i şelel-peyvest-i milel-i Yahūd gezlik-zede-i tağyīr u taḥrīf eylemişken³⁶⁰ delāil-i meb'aş-i Mustafāvīyye 'alā şıḥḥatihī nice vākıf olduñ diyü Ka'bu'l-Āḥbār cenāblarından istifsār olunduğda şu vechle [25a] cevāba ibtidār buyurdular ki: "Tebār-ı kibar ve ecdād-ı büzürg-vārımda esfār-ı Tevrātiyye'den bir sifr-i şaḥīḥ olup tā pederime gelince mevrüş-i ḥazāne-i temellükümüz idi. Bi-ḥuşūşihī pederim ol sifri tih-i ḥuş-ḥāne-i 'ibādet-gāh-ı nihānīsinde nūr-i 'ayn-āsā nigāhdan ḥālī olmayıp gāh gāh iḥrāc ve muṭāla'asıyla kesb-i rüşenāyi ve ibtihāc ba'dehu tābūt-vār bir şanduka-i mekīneye vaz' u taḥfīl³⁶¹ ve bir kinn-i kenīñe defn u kemāl-i iḥfā ve şıyānetinde meslek-i ābā vü ecdadına iktidā eyler idi. Vefatından çend-rüz-i muḳaddem çıkarup temaşasında yine şarf-ı dīde-i 'ibret ve ḥudū' ve ḥuşū' üzre merasim-i ḥürmetini edā ve ifasından soñra şandukasına vaz' ve ḥafire-i ḳadīmesine vedī'a ve nazār-ı ḥiṣāvend ve 'etbā' vü 'iyālinden men' eyledi. Ben riyāz-ı nev-cüvānīde resīde-i şāḥ-ı imtiyaz idim. Dürdan bu keyfiyyet-i meşḥūd çeşm-i 'ibret-i belīnim olduğda pederim fevtinden sonra ol³⁶² sifr-i şerife mālīk ve muṭāla'ası iktidārı taḥşīline sālīk oldum. Gördüm ki bir ḥaṭṭ-ı 'İbrānī-yi ḳadīm vaz'-ı zürüf-ı ḥurūfu ḥā'nā ve müstaḳīm ve bir vechle [25b] şafaḥāt-ı dü-renk leyl u nehārda eyādī-yi teḳallübāt taḥrīf-i rüzgār aña dest-res bulmamış. 'Unvān-tırāz-ı raḳam-ı müşḳīn ḳalem-i rüḥānī rusūmī

"ان نبياً يخرج في اخر الزمان هو خير الانبياء هو خير الامم وهم شهدة ان
لا اله الا الله يكبرون الله على كل شرفٍ وتصفون في الصلوة³⁶³ كصفوفهم في القتال قلوبهم
مصاحفهم يأتون يوم القيمة غراً محجلين اسمه احمد وامته الحمادون يحمدون الله على كل رخاءٍ
وشدة مولده مكة ودار هجرته طابة لا يلقون عدواً الا وبين ايديهم ملائكة معهم رماح تحنن عليهم
كتحنن الطير على فراخها يدخلون الجنة ثلثة منهم بغير حساب وثلثة منهم بذنوب و خطايا فيغفر لهم

³⁵⁹ T1: tevrāt kelimesi "توراة" şeklinde yazılmıştır.

³⁶⁰ T2, İÜ: itmişken

³⁶¹ İÜ: tafđil

³⁶² İÜ: o

³⁶³ T2: صلاة

وثلثة منهم بذنوب و خطايا عظام فيقول الله تعالى اذهبوا بهم فزنوهم وانظروا الى اعمالهم فيوزنون
ويقولون ربنا وجدناهم قد اسر فوا على انفسهم و وجدنا اعمالهم من الذنوب امثال الجبال غير انهم
كانوا يشهدون ان لا اله الا الله فبيقول الله وغرتي لاجعل من اخلص لى الشهادة كمن بقربى
(انتهى)³⁶⁴

Ka'b hazretleri bu terceme-i şerîfeyi kırâ'atden soñra şü sülle-i ahîre 'adâdından ma'dûd
olmağı Cenâb-ı Hâk'dan temennî [26a] ve ricâ iderim diyü du'â vü niyâzlarında dü-
dîdesinden girye-i firâvân dâmân ve giribâna rîzân olduğı meşhur-ı elsine-i ruvâtdır.
Rağıya'llâhu te'âlâ 'anh.

27 Makâle: Rivâyet olunur ki bir maħalde iki kimesne birbirleriyle hem-zebân-ı
şoħbet iken Ka'bu'l-Aħbâr hazretleri meger anlara qarîb bir yerde arâm-sâz-ı istirahat
ve câ-be-câ muħâdeşeleri resîde-i güş ve muħât-ı hazîre-i hüşları olurmuş. Anlardan
biriniñ hulâşa-i semer-i şıħhat-eseri bu güne imiş ki bu gice³⁶⁵ ru'yâmda meşhûd-ı
çeşm-i hayâlim oldu ki gûya 'arşa-gâh-ı maħşerde istâde-i temâşâ iken Enbiyâ-yı 'izâm
'aleyhimü's-selâm hazerâtı ferden ferden iksîr-i nûr-i behcet-i vüfur ile münevver ve
'etbâ'-ı Hüdâ ittibâ'ları daħı birer nûr ile ziyâ-küster olup bu ħâlî temâşâ ve ħayretde
iken nâgâh Seyyid-i düdmân-ı Enbiyâ Muħammedü'l-Mustafâ³⁶⁶ şalla'llâhu te'âlâ
'aleyhi ve sellem hazretleri daħı mübârek ser-i 'inâyet-me'ser-i hümâyunlarında ve
beden-i tecellî kâmet-i rahmet-i meşhûnlarında müdan eser-i nâyâb-ı ser-tâ-kadem ol

³⁶⁴ Âhir zamanda bir peygamber çıkacak. O peygamberlerin en hayırlısın. O'nun ümmeti en hayırlı
ümmettir. Onlar Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet ederler. Allah'ın kendilerine vermiş olduğu
izzetten dolayı tekbir getirirler. Namazlarda savaşlarda saf tuttıkları gibi birlikte saf tutarlar. Kıyamet
gününde onların amel defterleri ışıl ışıdır. O peygamberin adı Ahmed'dir. O'nun ümmeti övgüye lâyık
olanlardır. Zor ve rahat zamanlarında Allah'a hamd ederler. O peygamber Mekke'de doğmuştur. O'nun
hicreti Medîne'ye olmuştur. Onlar düşmanlarla karşılaştıklarında melekler onlarla birlikte. Melekler
onlara, kuşların yavrularına merhamet ettiği gibi merhamet ederler. Onların üçte biri heseapsız cennete
gider. Üçte biri günahkar ve hata sahibidir. Üçte biri günah ve hatalarından dolayı bağışlanırlar. Allah
teâlâ "Onları götürün, amellerini tartın ve amellerine bakın." buyurur. Amelleri tartılır ve o günahkarlar
şöyle derler: "Yâ Rabbî günahlarımızı gördük, bildik." O günahkarlar haddi aşmışlardı ve biz onların
günahlarının dağlar misâli olduğunu gördük. Ancak şu kadar var ki onlar Allah'tan başka ilah olmadığına
şâhitlik ediyorlardı. Allah teâlâ onlara şöyle dedi: "Şerefim üzerine yemin ederim ki bana yakın olan ve
kelime-i şehâdeti ihlasla söyleyen kimselere ateş yoktur."

³⁶⁵ İÜ nüshasında "bu gice" ifâdesi bulunmamaktadır.

³⁶⁶ İÜ nüshasında "Muħammed Mustafâ" olarak yazılmıştır.

nūr-i dīde-i aşhāb³⁶⁷ lücce-i fevc-ā-fevc envār ile eşi‘a-nümün ve etbā‘-ı ‘izz³⁶⁸ u kiram-ı Hüdā ittibā‘ları enbiyā-yı ‘izāmīñ ‘aleyhimü’s-selām iksīr-i nūruyla³⁶⁹ muḥāt u münevver oldukları gibi ziyā-küster ve envār-ı [26b] müşahede eyledim. Bu ru’yādan ‘azīm ta‘accüb-künānım diyü semer-i şıdk-ı eseri ḥitāmında hemān Kā‘bu’l-Aḥbār يا "يا 370" kelamıyla müte‘accibāne ve ta‘rīz-güne ḥiṭāb eyledi. Derḥal ol müsāmīr-i sıḥḥat-me’ser Yā Ka‘b ben mehāmih-i vesī‘u’l-eknāf olan ‘ālem-i mişālede temāşā eylediğim ru’yā-yı ḥayāliyyemi nakl eylemedim.³⁷¹ Belki³⁷² من رأى فى المنام "من رأى فى المنام 373" eser-i sıdk-ı muḥbiriyle şābit olan peyker-i şühūd-ı ‘ayniyyemi nakl eyledim.³⁷⁴ Bū-yı dürüg ve tesvīfden ‘ārī ve beridir diyü muḥābelede pāsūḥ-dih-i ifhām³⁷⁵ oldukda:

"والذى بعث محمداً بالحق وانزل التوراة على موسى بن عمران عليه السلام ان السلام الذى رأيت وتكفيه مذکور فى التوراة الذى انزل على موسى بن 376" عمران عليه السلام وقرأته حرفاً حرفاً"³⁷⁷

kelamıyla sevkend-ḥār olduğu kendi lisānlarından menḫül ve mervīdir. Raḍıya’llāhu ‘anh.

28 Maḳāle: Cenāb-ı Kelīmu’llāh ‘aleyhi’s-selām ḥazretleri şaḥā’if-i Tevrāt’da bir kavmiñ nu‘ūt-ı kemāl ve evşāf-ı behcet-me’āllerine naẓar-endāz-ı çeşm-i me‘ān oldular. Ḥaḳlarında şöyle buyurulmuş idi ki: “Ol kavmiñ dil-i nūrānī-yi şafvet intimāları

³⁶⁷ İÜ nüshasında “ol nūr-i dīde-i aşhāb” olarak yazılmıştır.

³⁶⁸ T2: nokta yok

³⁶⁹ T2: nūru ile

³⁷⁰ Ey Abdullah rivāyet edilenlere bir bak.

³⁷¹ T2, İÜ: itmedim

³⁷² İÜ nüshasında “belki” ifādesi bulunmamaktadır.

³⁷³ Beni rüyāsında gören Beni yakaza hālinde de görecektir. Şeytan Benim sûretime bürünemez. bk. Müttakī el- Hindī, Kenzu’l-Ummāl, 15/383

³⁷⁴ İÜ, T2: ittim

³⁷⁵ T1 nüshasında “ifhām” kelimesi “iskāt” olarak açıklanmıştır.

³⁷⁶ İÜ: ابن

³⁷⁷ Muhammed’i (s.a.v.) hak ile (mûcize ile) gönderen, Mûsâ aleyhi’s-selāma Tevrāt’ı indiren Allah’a yemin olsun ki senin gördüğün ve yorumladığın rüyâ İmran oğlu Mûsâ’ya indirilen Tevrāt’ta da zikredilmiştir. Ben onu harf harf okudum.

[27a] hem pertev-i eşi ‘a-i kulüb-i enbiyā ve envār-ı bāhretü’l-āyātleri manend-i cibāl-i rāsiyāt merkezinde mütemekkin ve şābitāt ve her cihetden leme‘ān iden³⁷⁸ pertev-i reşk-i āfītāba devābb u eščār³⁷⁹ ve erkân-ı mükevvināt perestiş ve iṭā‘atden mertebe-i sücūda ḳarīb ola.” Maẓmūnlarında gāyet-i derece-i kemal üzre idi. Kelīmu’llāh ḫāzretleri bu evşāfi görüp ziyāde taḫsīn ve ta‘accüb eyledikten sonra: “Ey bī-zevāl ve Ḳādir-i zü’l celāl bu şülle-i men‘ūtetü’l-kemālī baña ümmet ḳılmağla rütbe-i vālā-yı kelīmiyyetim derece-i ‘ulāya resān eyle.” diyü zürā-yı Ṭūr-i münācātta cebīn-sā-yı sāḫa-i niyaz olduklarında:

"يا موسى انّ الانبيأ تكاد تعجز عما اعطيت اوليك بلغوا ما بلغوا تركوا نعيم الدنيا الذي
احللت رغبة ما فى عندى فكان عيشهم فى الدنيا الخشب من الخبز والعبا من الشياى ليسوا من الدنيا
وليست الدنيا منهم"³⁸⁰

ḫitāb-ı müsteṭābıyla mücāb olduklarını iḫrām-bend-i meṭāf-ı nükūl olan Cenāb-ı meḫūl-i dehān-ı Ka‘betü’l-aḫbār Ka‘bu’l-Aḫbār’dan [27b] lebbeyk-zen-i mesā‘ī-yi rivāyet olmuşlardır.

29 Makāle: Hişām bin ‘Abdu’l-Melik bir ḫuşuş için Zührī’yi Şām’a ib‘ās ve irsal ve Belḳā nām maḫāllī menāḫ-ı cemmāze-i riḫāl ve ol maḫalde ‘İbrānī ḫaṭṭla mektüb bir seng-i laṭife işābet eyledi ki hindām-ı çār-gūşe-i mehinniyyü’ş-şeklinden bunda elbet bir şekl-i mes’ele-i müşkile mersūme olmak gerekdir.

Mısra ‘³⁸¹

فَلرُبَّ علمٍ فى الحجاره يُنقش³⁸²

³⁷⁸ İÜ nüshasında “eden” kelimesindeki “nun” harfi yazılmamıştır.

³⁷⁹ İÜ nüshasında “eščār” kelimesindeki “elif” harfi yazılmamıştır.

³⁸⁰ “Yâ Mûsâ peygamberler Benim vermiş olduğum nîmetlerden dolayı acziyet içerisindedirler. Onların ulaştıkları makamlar çok yücedir. Onlar Benim yanımda olan herkesin arzu ettiği helal kıldığım dünya nimetlerini terk ettiler. Onların dünyadaki yaşayışlarına bakıldığında kuru ekme yediklerini ve aba giydiklerini görürsün. Onlar dünya ehli değildir, dünya da onlardan değildir.”

³⁸¹ T1 nüshasında bir işaret ile belirtilmiştir.

³⁸² Taşın içinde bile ilme şekil verilir.

me'aliyle ol sengi ziver-i pālhenk şıyānet eyledi. Her çend ki ħurūf-ı mersūmesinin tefsiri için cüst-u-cū-yı ikrā ve irā'etden ħālī olmazdı. Lākin³⁸³ destres-i ħall-i eşkāl-i küllī mümkün olmayıp āĥiru'l-emir ħaṭṭ-ı 'İbrānī kırā'atinde nevcivān-ı riyāz-ı fūnūn bir pīr-i kühen-sāl-i fezā'il-meşhūna dūçār olup ol seng-i laṭīfi aña arz u istiḳrā eyledikde ol pīr ħatīr-i me'ārif- vefīr-i 'azīm-i ta'accub ve istiḡrāb ve tefsīrinden su'āle böyle cevāb eylediği³⁸⁴ ħuṭūṭ-i şerife-i 'İbrāniyyeniñ tefsiri:

"بِسْمِ اللّٰهِ جَاءَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ [28a] لِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ

كتب موسى بن عمران بخط يده (انتهى)"³⁸⁵

terceme-i şaĥīhası ile mütercem olup ve Kelīmu'llah 'aleyhi's-selām ħazretleriniñ ħaṭṭ-ı şerīfleri olduğunda daĥı ser-i mū iştibāhım yoĥdur diyü ol pīr-i mübārekiñ zebanından Zūhrī ve anlardan daĥı ma'mer-i şihhat-i eşer naql u rivayet buyurmuşlardır.

30 Maḳāle: 'Abdu'llāh bin 'Abbās raḳıya'llāhu 'anhumādan şebt-i cerā'id-i siĥhat mesāsdir ki:

"Mū-yı 'inayet-pū-yi sultan-i memālik-i levlāk ve şehen-şāh-ı ḳalem-rev-i me'āric-i eflāk şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ħazretlerinden taraf-ı Ḳayser-i merzūbum-ı Rūm'a nāme-i hümayun-ı hidāyet-meşhūnla nāmzed ve me'mūr olup maḳarr-ı ħükümetine vūsul ve andan dīvān-ı mesfūra düĥül eyledigimde, 'uzamā-yı āyīn-i bātılasın girdā-gird müctemi'-i maĥfel-i ĥuzūr ve anlara nāme-i şerif-i hidāyet-vüfūrīñ mazmun-i münīfini i'lām ve 'ilāndan sonra şöyle ħıṭāb eyledi ki: 'Ey şirzime-i Batāriḳa-i İncīl vey şülle-i şemāmise-i [28b] Naşūrā-meşīl bu dīn-i Muĥammedī-yi celīlīñ ĥaḳḳāniyyetine ĩman bend-i ḳible-i İslām olup tār-ı zūnnārı gireh-gīr-i gāvāyet u ḳalāli āvīze-i pehlū-yi ısrārātımdan ictinābıñız maṭlūbumdur." didikde, Batāriḳa ve

³⁸³ T2, İÜ: ve lākin

³⁸⁴ T2: eyledi ki

³⁸⁵ Allah'ım Senin ismine yemin ederim ki Senden bize açık bir Arapça lisānıyla gerçek ve hakikat geldi. Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v.) O'nun Rasūlüdür. Bu hakikat İmran oğlu Mūsā eliye yazılmıştır.

'üzemā-yı dīvānı yeksere gülü-yi nākūs-i füşüşdan nuhre-i mūhişe-i nekīratū'l-eşvātla³⁸⁶
'adem-i kabūl ve inkāra ikdām ve Kayser'in gürüh-ı mesfûruna bu güne haṭā-i bī-nizām
memleketine münāfī vaż'-ı haṭā-i encām görünmekle derhāl ṭarīḳ-i tedarik ve iskātlarına
sülük ile "Ey perestende-gān-ı ekānīm-i 'ulā be-rūḫ-ı Mesīh ve Meryem-i 'azrā ben sizi
tecrübe ve ihtibār kaşdıyla bu güne istifsāra müteşaddi oldum. Hezār ve şad hezār taḫsīn
ve āferīn ki āyīn-i perestiş-i dīn-i 'İsā'da ḫaḳḳā ki Havārī-yi reşk-i şebāt u temkīn siz
baña şimdi yaḳīn ḫāşıl oldu" diyü şuret-i müdāfa'a-ı inkārları tedārikinde iken hemān
içlerinden bir kıssīs şehāmet-i te'sīs pā-ber-cā istāde-i mevḳıf-i dīvān olup

"إيها الملك انك لتعلم ان هذا النبي العربي هو النبي الذي بشر به عيسى عليه السلام

[29a] وانه راكب الجمل الذي يجئ بعد راكب الحمار مولده بمكة و مهاجره طيبة و ملكه بالشام و

امته الحمدون و اشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسوال الله"³⁸⁷

kelamı ile ḫatm-i merām eyledikde micmere-i dīvān-ı Kayser'de nā'ire-i inkār ve
mel'ānetleri 'udū'ş-şalīb-i sūzān gibi dūd-ber-dūd ḫiddet olan ol Baṭārīḳa-i deyr-i ḫızlān
ve mel'ānet buna yekser hücum-i dūrūḡun ḳandīl-i ḫayāt-ı³⁸⁸ müste'ārını sāḫa-i dīvān-ı
Kayser-i Rūma rīzān eylediler." İbn-i 'Abbās ḫazretleri itmam-ı ḫıdmet-i me'mūrasıyla
'avd u inşirāfından soñra vāḳı'a-i ḫāli kemā hüve 'aleyh naḳl u taşrīḫ buyurmuşlardır.
Raḳıya'llāhu 'anhumā

31 Makāle: Rivāyet-i ūlāya mūmasile aşḫāb-ı kirāmdan Dıḫye bin Ḥalīfetü'l-
Kelbī raḳıya'llāhu te'ālā 'anh³⁸⁹ refrefe-sāz-ı yāfūḫ-ı ibtihāc ins ü cān ve reşk-i kitāb-ı
'illiyyīn-i dīvān-ḫāne-i āsumān olan nāme-i hümayūn-ı Faḫr-i dü-cihan şalla'llāhu

³⁸⁶ T2: ile

³⁸⁷ Ey Melik sen biliyorsun ki O peygamber Arap bir peygamberdir. Öyle ki İsā aleyhi's-selām O'nu müjdelemiştir. O deveye de binmiş, eşeğe de binmiştir. O'nun doğumu Mekke'dedir. Medīne'ye hicret etmiştir. O'nun mülkü Şam'a kadar uzanmıştır. O'nun ümmeti övülmüştür. Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka İlah yoktur ve Muhammed (s.a.v.) Allah'ın rasülüdür.

³⁸⁸ İÜ nüshasında "hayat" kelimesinin son harfi yazılmamıştır.

³⁸⁹ T2: raḳıya'llāhu 'anh

‘aleyhi ve sellem hazretlerini³⁹⁰ cānib-i Kayser-i Rūma işalde nāmzed-i vālā-cāh-ı sefaret buyurulmuşıdı. Kendilerinden menkūldür ki:

“Çün³⁹¹ hıttā-i [29b] Kayşere vüşül ve meclīsine dühülümde nāme-i şerif-i ‘ināyet-redif-i şah-ı³⁹² erike-pirā-yı risālet şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemi dest-i Kayser’e teslim eyledim.³⁹³ Ol anda Baṭāriḳa ve havāşşından nezd-i Kayser’de kimesne bulunmayıp mānend-i şüret-i dīvār-ı deyr-i hāli kendi yalnız تنها-hāne-i perestisinde muhtellī idi. Şükūh-celālet ‘allāme-i nāme-i Sulṭānū’s-saḳāleynden lerze ber-endām-ı dehşet olup tamām-ı ta’zīm ve ikrāmı yerinden kıyām ve nāme-i şerifi taḳbīl u telşīm ve fekk u kırā’atinde kemal-i tefhīm ve ta’zīmden soñra muhāzīsinde olan bir³⁹⁴ visāde-i girān-bāhā-yı mülūkānesi ki ol vaḳt ‘üzemā-yı Naşārā kürsī ve erike ittiḥāz eylemek ‘ādetleri olmayıp lāḳin miheniyyü’l-vaż’ kürsī-mānend bir visāde-i girān-bahā-yı pīşgāhlarına vaż’ iderler imiş. Anıñ bālāsına nihāde kıldı. Ve derḥāl ‘üzemā-yı Baṭāriḳa ve rehābīn şemāmisesin ihzār ve nişīmen-gāh-ı hıttāba ittikā ve bunlara şu vechle kelama ibtidā eyledi ki: “İşte bu nāme-i şerif-i hidayet-redif evlād-ı ‘izām-ı Hazreti İsmā’ilden ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmıñ bize tebşir ve ihbār eylediği [30a] Nebiyy-i ‘Arabiyy-i Ḳureşī neseb-i ‘ālī-hasebiñ kitāb-ı müsteṭāblarıdır.” Muḳaddimesiyle henüz ifade-i meramına şürü’ itmeden gürūh-ı Baṭāriḳa-i bī-īmāndan şöyle bir nuḥre-i nekīratü’l-eşvāt nümūdār oldu ki bānk-i nāḳūs-i Bahīrā aña nisbetle ṭanīn-i zübābe-i za’ife zann olunurdu. Bu hālle³⁹⁵ cümle seng-i inkār u işrār ve temerrüdlerini gördüğü gibi bunları iskāt için eliyle işaret ve “ben sizi tecrübe ve ihtiyār ḳaşdıyla götürdüm, ‘uşbe³⁹⁶ ve nuşret-i dīniñizi henüz mertebe-i yaḳīne resān eyledim.³⁹⁷ Āferīn ve sad āferīn” diyerek tesliyet-güne niçe nevaziş-i mülūkāne ile müdāafa’alarına nizām virdi. İrtesi gün yine vaḳt-ı

³⁹⁰ İÜ: hümayun-ı şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellemi

³⁹¹ İÜ: Çünkü

³⁹² İÜ nüshasında “şah” kelimesinin sonundaki “he” harfi yazılmamıştır.

³⁹³ T2, İÜ: itdim

³⁹⁴ İÜ nüshasında “bir” kelimesi yazılmamıştır.

³⁹⁵ T2, İÜ: bu hāle

³⁹⁶ İÜ: “‘usye” olarak yazılmıştır.

³⁹⁷ T2, İÜ: itdim

hâliyesine beni da‘vet ve tamam-ı meveddet ve muvâsenet izhârıyla dâhil-i serâ-perde-i Kayser bir cā-yı ‘azîm-i mehâfilü’ş-şūra kendi ile dühül ve anda üç yüz on üç heyâkil-i münevvere-i ‘îbret-şümül taşvîr olunmuş idi. İşte bunlar enbiya-yı ‘izâm ‘aleyhi’s-selâm hazerâtının³⁹⁸ şuver-i şerîfeleridir. Şüret-i şâhid-i rahmet-i ‘alemiyân olan güzide-i ketîbe-i [30b] Enbiya ‘aleyhi mine’t-taḥiyyât-ı ezkāhâ ḥazretlerini bunlarıñ miyânından teşhîz ve temyiz eyle didi. Naẓar-endâz-ı im‘ân olduğumda vākī‘ā-i şüret-i şerîfeleri ‘ayniyle tekellüm ve tebessüm buyururlar gibi taraf-ı eyem-i yeminlerinde şüret-i Şiddîk-ı ekber ve cihet-i eyser-i yesârlarında ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭâb raḍıya’llâhu ‘anhumâ güyâ hem-zânû-yı şeref-i soḥbetleri olmuş gibi meşhudum olup³⁹⁹ çend rüz dâğ-ı iştîyâk-ı ḥasretleri cân-ı sūziş-i dîde-i hicranıma kâr-ger olmağla ber-güşte sāmân ve şekîb olup dü-çeşmimden cedâvil-i ḥün-âbe-i eşk rîzân olarak

Na‘t-ı şerîf:

فی کل یوم انادی رسم ربك
یا ربع لیلی لقد هیجبت لی طرباً

لا واخذالله احبابی بما فعلوا
من الصد ود و لا قلبی بما کسبا

ردوا المنام علی عین بکم فجعت
حتى تكون الی رؤیاکم سبباً

لما ذكرتُ فما قبلتُ لولوۃ
[31a] اجریتُ دمی علی عیشٍ لنا ذهباً⁴⁰⁰

Medlûliyle teevvüh-künân-ı ḥasret iken Kayser: “Ey sefir-i ḥayr-makdem Rasûl-i ekrem bu iki zât-ı şerif-i melekîyyü’ş-şıfâtıñ isimleri ve nesepleri nedir diyü pürsân olduḡda

³⁹⁸ İÜ: ḥazretleriniñ

³⁹⁹ İÜ nüshasında “olup” kelimesindeki “p” harfi yazılmamıştır.

⁴⁰⁰ Her gün yaşadığın diyardaki izlerine (bakıyor) hâtıralarınla konuşuyorum. Ey gecemin misâfiri sen bendeki (benim) şevkimi(aşkımı) coşturdun. / Benden yüz çevirmeleri sebebiyle ben sevdiğlerimi (bana) yapmış olduklarından dolayı sorgulamam (Allah’a şikâyet etmem). Kalbimi de kazandığı şeyler (başından geçenler) sebebiyle kınamam. / Ey sevdiğlerim! Sizin yüzünüzden dehşete kapılıp terkettiğim uykumu bana geri verin. Geri verin ki, uykudaki hayalinizi ve sizi göreceğim rüya, sizi hakiki görmeye vesîle olsun. / Gözlerime nice acılar çektirerek hülyâlarımı boşa çıkardınız / İnci gibi öptüğüm ağzı hatırlayınca, geçmişte yaşadığımız hayatı (günleri) hatırlayıp gözyaşı akıttım.

ben dağı ism-i sāmī ve neseb-i kiramı şeyḫayn-i muḫteremeyni keşide-i silk-i tafsil eyledim.⁴⁰¹ Gūş-i cānla⁴⁰² istimā‘ idüp bu peygamber-i vālā-şāniñ mehām-ı umurları ol iki zāt-ı şerīfle itmam bulur didi.⁴⁰³

El-Ḳıssa:⁴⁰⁴ "بعد اتمام الخدمة" zāmīle bend-i ric‘at olup rümālī-yi ḫāk-pā-yı Sultānū’ş-şakaleyn ile şeref-ihrāz-ı mübāhāt olduğumda vākı‘a-ı ḫālī tafşil-i ḫilālinde⁴⁰⁵ "صدق با بی بكر و عمریتم الله هذا الامر و یفتح بعدی"⁴⁰⁶ el-Kelbī naql u rivayet buyurmuşlardır. Raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh.

32 Makāle: Rivāyet-gerde-i Ḥakīm bin Ḥizām’dır⁴⁰⁸ ki:

“Ḳable’l-İslām-ı hayy-ı Benī Şakīfden Ümeyye ibn⁴⁰⁹ ebī eş-Şalt nām bir kimesne ile cemmāze-rān-ı⁴¹⁰ ḫıttā-i Şām olup vuşulümüzde meger ‘azīm-i merzūbūm-ı Rüm olan Ḳayser’e sū-yı Beytu’llāhi’l-ḫarāmdan o cānibe pā-nihāde-i ḫulūl olduğumuz iḫbār olunmağla tarafından bizlere işḫās ve bilā-tereddūd ḫuzuruna⁴¹¹[31b] icābetimiz ma‘iyyet-i kāşıda iḫtişāş kılınmağla icabet ve nādī-yi Ḳayser’e düḫlümūze ruḫşat virilüp: “İbtidā sizler kağı aḫyā-yı ‘Arabdansı ve ḫālā da‘vā-yı nübüvvetle ‘alem-efrāz-ı teḫaddī olan zāt-ı şerif-i risālet-i elīfe ḫarābet-i nesebiyyeñiz var mıdır? ” diyü su’ālinde Ḥakīm bin Ḥizām: “Benim cihet-i nesebiyyede ‘ammızādelik ḫasebiyle ḫarābetim muḫaḫkāk ve beşinci pederde ittiḫād-ı cem‘iyyetim nisbet-i ḫarābete evfaḫdır.” didik. Ba‘dehū miyanede ketm u ḫafā olmamaḫ şartıyla birkaç su’ālim dağı vardır.⁴¹² Ve sizler ol zāt-ı mekārīm-simatıñ iddi‘āsını muşaddık mı yāḫūd münkirmisiz

⁴⁰¹ T2, İÜ: itdim

⁴⁰² T2: cān ile

⁴⁰³ T2: bulurdu

⁴⁰⁴ Hizmetin tamamlanmasından sonra

⁴⁰⁵ T2: ḫitāmında

⁴⁰⁶ Ebūbekir ve Ömer imān ettiler. Allah onlarla İslām’ı tamamlayacak ve Benden sonra fetihler ihsan edecek. (Kaynağı bulunamamıştır.)

⁴⁰⁷ T2: bin

⁴⁰⁸ T2: Ḥakīm bin Ḥizām raḍıya’llāhu ‘anhdır ki İÜ: Ḥakīm bin Ḥizām raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhdır ki

⁴⁰⁹ T2, İÜ: bin

⁴¹⁰ “cemmāze-rān” kelimesi T1 ve T2 nüshalarında “şütür-mahmil” olarak açıklanmıştır.

⁴¹¹ İÜ: “dad” harfinin noktası konmamıştır.

⁴¹² İÜ nüshasında, “vardır” kelimesinde bulunan ilk “r” harfi yazılmamıştır.

diyü istikşaf-ı hāl idince hālā biz anlarıñ livā-yı ‘arşi’t-tevā-yı da‘vetlerine henüz gerden-i itā‘at ve ikrā-yı fūrū-bürde-i teslim eylemeyenlerdeniz.⁴¹³ Lākin sizin su‘ālñiz ne ise sālīk-i girīve-i hılāf ve dūrūğ olmayıp toğrusun söyleriz didik. Kayser-i müteḥabbisi’l-eşer ba‘zı āşār ve aḥvāl ve mu‘cizāt-ı bāhīretü’l-āyātlarından su‘āl ve kemā hüve ḥaḫkuḫū cevābda ihlāl ve imlālden mücānebetde taşdıḫ-i maḫāl idüp nişimeninden [32a] kıyām ve bizler daḫı kām-ber-kām muvāfaqat-ı hūrām ve dāḫil-i ḥarem-serā⁴¹⁴ bir ma‘bed-geh-i hālī ve tenhāya dūḫūl idüp gördük ki anda bir sandūka-i mekīne-i muraşşa‘adan bir şūret-i bedī‘a ihrāc ve “işte bu şūret, şūret-i Ādem ‘aleyhi’s-selāmdır.” didi. Ba‘dehū birer birer enbiyā-yı ‘izāmıñ tesāvir-i şerīfelerini keşf u ta‘rīf eyledi. Āḫir-i kār bir peyker-i eşi‘a- küster-i rūḥānī-manzar⁴¹⁵ daḫı keşf u irā‘et eyledi ki aña bāriḫa-i tār-ı şuā‘-ı nigāhımız dūş olduḡu gibi ḥāletimiz müteḡayyir ve Kayser’iñ daḫı derūn u bīrūnu mütecāzib ve müte’sşir olduḡunu ḥiss eyledik. “İşte bu şūret-i celīle daḫı peyker-i rūḥānī-eşer Ḥazret-i Nebiyy-i āḫirü’z-zamāndır. Taşvir ve teşkilinde müyīn-i ḥāme-i mānī tevsīmden vaz‘-ı noḫta-i tersīm olaldan beri biñ seneyi mütecāviz olmuşdur. Ve ‘azamet-i Ḥüdā-yı bī-cūna sevkend-ḫ̄ār-ı yaḫīnem ki ol zāt-ı lāḫūtī-simāt Nebiyy-i āḫirü’z-zamān ve mebuş-i cümle-i kāinātdır. Zinhār ve zinhār ser-i mü ittibā‘ ve inḫiyadlarından gerden-keş-i itā‘at olmayasız. [32b] Ḳasem-i bā-yezd-i müste‘ān ki eḡer nezd-i se‘ādetlerine olaydım mübārek ḫadem-i ‘ināyet tev’emleriniñ fūḫāle-i şūyīde-i zülāl-i şifā-resāların nūş iderdim.” diyü māḫāl-i ḫasret-me‘ālī ḫulāşa-i kelām-ı Ḥakīm ibn Ḥızam’dır.

33 Maḫāle: Rivāyet gerde-i Cübeyr bin Muḫ‘am’dır ki:

⁴¹⁶ "بعد البعثه بطريق التجارة" zāmīle-bend-i ḫıttā-i Şām olmuş idim. ‘Uzemā-yı

Baḫāriḫadan biriyle miyānımızda ser-rişte-i vidād olmaḡla perestiş-ḡāḫına da‘vet ve

⁴¹³ T2, İÜ: itmeyenlerdeniz

⁴¹⁴ T2 nüshasında "حرامسرا" şeklinde fazladan bir “elif” harfi ile yazılmıştır.

⁴¹⁵ İÜ nüshasında “rūḥānī” kelimesinin başındaki “r” harfi yazılmamıştır.

⁴¹⁶ Peygamberlikten sonra ticaret yoluna girdim.

ba'de't-terhīb vālā-kirām zemīn-i Mekke'de 'alem-efrāz-ı da'vā-yı risālet olan zāt-ı 'ināyet-āyāt ile nisbet-i qarābetde hissemend-i teḳarrūbmisiz diyü istifsār ve cevābında ne'am anlar ile 'ammızādelik 'alāḳasıyla nezdīk-i ḥānvāde-i ittiḥadız didim. Ziyāde ḥaz eyleyüp yerinden kıyām ve benimle dest-be-dest pīçide-benān-ı muṣāḥafa ve ikrām olarak perestiş-gāh-ı maḥşūşundan bir ḥücreye düḥül ve nāgāh anda niçe teşāvīr ve heyākil-i 'acibeyi ḥāviye bir şanduka-i maḳfūleniñ ğitāsına iklīd-zen-i güşāyiş olup cümlesin bir bir temāşā eyledik.İçlerinde Rasūl-i ekrem [33a] ve Nebiyy-i muḥterem şalla'llāhu 'aleyhi te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ şüret-i şerīfeleri şöyle muşavvir ve müşekkil idi ki Ebū Bekir eş-Şiddīḳ raḍıya'llāhu 'anh ḥazretleri mübārek 'aḳıblerine müteşebbiş olmuş gördüğümde Sübḥanallāh ne 'acīb hey'et-i şerīfedir diyü müstağraḳ-ı ḥayret iken o Baṭrīḳ-i hidāyet-refīḳ işte bu heykel-i münīfe şüret-i şerīfe-i Nebiyy-i āḥirü'z-zamān ve müteşebbişin-i a'ḳāb olan zevāt-ı kirām dahı pīşvā-yı ḥilāfet ü şeb-çerāğ-ı miḥrāb-ı şer' ve diyānetdir.

"امنت بالله و ملائكته و كتبه و رسله و اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمداً رسول

الله" 417

kelime-i ihlāş ile ol maḥalde ḥatm-i maḳāl eylediğini Cübeyr bin Muṭ'am'dan ḳatı çok rivāyet-i şikāt naḳl u taşrīḥ eylemişlerdir.

34 Maḳāle: 'Aḳā'id-i bātıla-ı müşrikīnden müteḥāşī melik-i merzūbūm-ı Ḥabeş olan Necāşī kendi zamānında a'lem-i kitābullāh olmağla beher sene şemāmise-i Heraḳldan niçe kimesneler Necāşī'ye [33b] gidüp mezāyā-yı kitābullāh-ı te'allümünde güşiş u ihtimām ve andan soñra Heraḳle gelüp meyānı Beṭāriḳa ve şemāmisede miḳdār-ı ḥaysiyyetlerine göre ikrām ve ihtirām olunurlardı.⁴¹⁸ Bir gün Heraḳl bizim dāire-i ḥāssımızda Necāşī'den te'allüm-i kitābullāh iden şemāmiserimizden müntehā-yı derece-i kemal olan kim vār ise gelsin bā'zı su'ālīm var didik de bir ḥabīr-i mezāyā

⁴¹⁷ Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine îmân ettim ve Allah'tan başka bir ilah olmadığına ve Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın rasūlü olduğuna şehādet ediyorum.

⁴¹⁸ T2: olunurlar idi.

semîr-i şemmās-ı deķāyık-şināsı dāhil-i bezm-i haşş-ı Herakl eylediler. Anıñla ihtilā ve aḥval u evşāf-ı Necāşīden istinbā eyledi. Şemmas-ı ihtidā-mesās Yā Melike'r-Rūm merzūbūm-ı Habeşde nezd-i Necāşī tamām çār sāl riyāzet-keş-i te'allūm-i İncil ve sâlik-i mesâlik-i sebîl-i taḥşîl oldum ve aḥvāl u evşāfına ittilā' tām gencîde-i ḥavşala-i ifhāmım olmuş idi. Bir gün İncîl'i niḥade-i raḥle-i ihtirām idüp benden ğayrı muḥātab-ı meclis-i haşş u enīs maḥrem-serā-yı ihtişâşları yoğ idi. Bir āyet-i celîle-i İnciliyye kırā'at ve tercemesine bu vechle şarf-ı naḫdîne-i 'ibāret eyledi ki:

"احمد النبى العربى يركب البعير [34a] ويتجزئ بالكسر يخرج من مكة الى يثرب و هو

خير الانبياء يقوم فيما بين عيسى و الساعة فمن ادركه و اتبعه رشد ومن خالفه هلك (انتهى)"⁴¹⁹

Ḥulāşa-i me'ālî bu vech üzre idi ve kendi oğlına daḥı bunu ta'lîm ve tefhîminde kemâl-i ihtimām iderdi. Hattā aşḥāb-ı Muḥammedîden ol seviyye-i maṭıyye-rān hicret olanlardan 'ammızade-i Nebiyy-i āḥirü'z-zamān 'aleyhi şalavātullāhi'r-Raḥmān ḥazretleri meclis-i Necāşī'ye gelüp aḥvāl u evşāflarından ba'zı nü'üt-ı kemāl ve celāl vaşfindan iken cedvel-i eşk-ḥūn-ı germ-i derūn derd-i meşḥūnu liḥyesine rîzān olduğunu müşāhede ve ol anda

"اشهد ان لا اله الا الله و ان محمداً رسول الله و انه بشرٌ به عيسى عليه السلام هو خير

الانبياء"⁴²⁰

kelāmını zîver-i mesāmi'-i ḥuzzār ittigini istimā' eyledim⁴²¹ didi. Ḳayşer gūş idüp cevābında eğer muḥālefet-i Rūm ve merzūbūm-ı temellükümde hirāsān olmasam anlarıñ dîn-i mübînleri izḥārına ibtidār iderdim. Ve lâkin 'an-ḳarîbi'z-zamān dîn-i şerîfleri على

⁴²²منتهى الخُفِّ و الحافر كون

⁴¹⁹ Ahmed (s.a.v.) Arap bir peygamberdir. O katıra biniyor. Mekke'den Medîne'ye hicret ediyor. O peygamberlerin hayırlısıdır. O İsâ ve kıyamet arasında peygamberlikte bulunacaktır. Kim O'na ulaşırsa O'na tâbî olsun, O'na uysun. Kim O'na muhalefet ederse helâk olur.

⁴²⁰ Şâhitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed (s.a.v.) Allah'ın rasûlüdür. İsâ aleyhi's-selâm O'nu müjdeledi, O enbiyânın en hayırlısıdır.

⁴²¹ T2: itdim.

⁴²² Sonsuza deĝin açık bir şekilde gün aydınlığı gibi yavaş yavaş yayılacak

izn-i Herakl ile ĩmān-ı bend-i kıble-i İslām olup sū-yı Mekke-i Mūkerremeye ‘azīmeti ħilālinde nevāhī-yi Şām’da Belkā nām mevzū’a resān olduġda bir gürūh Baţāriķā-i ħızlān-ı perest o⁴²³ bīçāre Şemmās-ı hidāyet-esāsı ve aşl-ı ħarem-gāh-ı şehādet eylediler diyü İmām Vāķidī⁴²⁴ raġmetu’llāhi ‘aleyh naķl u taşrīh buyurmuşlardır.

35 Maķāle: Emīru’l-mū’minīn ‘Oşmān bin ‘Affān rağıya’llāhu te’ālā ‘anh ħazretleriniñ ibbān-ı ħilāfetlerinde ‘Abdu’llah bin Mālik taġrīķ-i zimām-ı ķalem-rev-i yemāme idüp ol maġalde vüşülünde bir nādī-yi raġıbe nüzül ve anda hem-nişīnān-ı ħuzūr ile germiyye-dih-i bāzār-ı muġādeşe iken içlerine bir zāt-ı şıdķ-simāt mülūk-ı Naşārā-yı ‘Arab’dan Hevze-i zī’t-tāc dimekle ma’rūf bir melik ve feyrü’l-melikiñ meclisinde idim. Ĥacīb-i serā-yı ħāşşı gelüp bir rāhib-i ķadimiñ düġülüne istīzān ve taşaf-ı Hevze’den me’zūn olup ānı gördüm ki bir rāhib-i parsā-i me’ārib düġül ve pīşgāh-ı zī’t-tācda [35a] meşül olup nevāziş u terġıbden soñra hevā-yı bilād ve tayyib-i ‘unşur-ı memleket ve sevād-ı müzākereleri mürür ve melik-i mütebaşşır ve naķķād نعم⁴²⁵ ta’biri ile muġādeşesinde mümāşāt ve ħüsn-i ħıţābla cevāb-ı ħilālinde rāhib-i ‘āzib da’vet-i risāletle şöġre-gīr-i āfāķ olan Muġammed-i ‘Arabī ħazretleriniñ ķalem-rev-i āftāb-ı zūġuru ħıţā-ı ħükümetiñizde nezdīķ olmak gerek diyü istifsār eyledi. Hevze-i zī’t-tāc daġı ol zāt-ı sa’ādet, minhāc-ı zemīn-i risālet-nitāc-ı Yeşrib’de fermān-fermā-yı ihtidādır.⁴²⁶ Ĥattā da’vet-i İslām içün bize ķitāb-ı müsteţābları daġı şeref-res-i vürūd olmuş idi. Zevāl-i milkimden tersān olmasam kemāl-i tav’ ve inķiyādım muķarrer idi didik de rāhib Vāġayfā ‘niçin ķılāde bend-i gerden-i itā’at olmadıñız eġer olaydıñız anlarıñ ve etbā’-ı kirāmlarınıñ ‘ināyāt-ı bī-gāyātları āfāķa sārīdir. Size ħavze-i memālikiñizi kemā ħiye ‘aleyh ķarār-dāde buyururlar idi.” Diyerek [35b] terġībāne cevābında: “Ey Rāhib yā sen daġı bu ķadar dirāyet ve iz’anla niçün

⁴²³ T2: ol

⁴²⁴ Ebū Abdullah Muhammed bin Ömer bin Vakıdı’l-Medenī

⁴²⁵ Evet Arab’ın kırsal alanlarının havası güzeldir ve alabildiğine geniş yerlerdir.

⁴²⁶ T2: ihtidādırlar.

daḥīl-i şavma‘a-ı İslām olmadıñ sen ḥūd-i ḥıttā ve memālikden ‘ārī ve ‘ilel ve ‘avāyık ve temellükden berīsin ve hem⁴²⁷ mütenaşşıḥ olmadıđıñ pend ile āḥara naşīhat kār-ger degildir” muḥaddimātıyla ilzāma şürü‘da Rāhib-i mesfūr: “Ben nefsimde iki ‘illet-i ‘azīme bulurum. Biri ḥased ve biri ibtilā-yı şurb-ı müdām anlarıñ mebnā-yı dīn-i şerīfi ise bu iki ‘illeti nefye mebnīdir deyince eđer raġbet idüp gencūr-ı sırr-ı be-müher-esrārım olursan anlarıñ ḥāk-pā-yı ‘ināyet-i ihtivālarına tarafımdan sefir olmak üzere seni irsal ideyim. Eđer mülkümü dest-i taşarrufumda ibkā iderse itā‘āt-bend-i ḥablü’l-metīn-i İslām olurum.” Mu‘āhedesiyle Rāhibi tehiyye ve techīz ve sū-yı ‘ināyet-pū-yı Sultānü’l-kevneyne ib‘āş-ı ḥilālinde bu keyfiyyetden ḳavmī āġāḥ olup Hevze‘ye cumhūr-ı ‘azīm ve teġallübleri ḥasebiyle Rāhib-i mesfūrī rac‘iu’l-ḳahḳarī sū-yı hidāyetden [36a] gerdān eylediler. Ba‘dehu Rāhib Şām’a teveccüh ve nākil-i ḥikāye-i mezkūra ‘Abdu’llāh bin Mālik Şām’da iken aña dūçār olup keyfiyyetīn neye müncer olduğunu su‘ālinde Hevze‘niñ ḥālını bilmem ammā ben ol taraftan kendi ḳabileme gelüp zivāde-i rāh-ı seferi techīz ve itmam ve sū-yı Yeşrib’e zimām-keş-i ‘azīmet oldum. Ve Server-i kā’ināt ‘aleyhi efdālü’ş-şalavāt ḥazretlerine mülākāt ve şeref-i İslām ile müşerref oldum. Ser-güzeşt-i zī’t-tācı daḥı merfū‘-ı pīşġāḥ-ı ‘ināyetleri ḳıldım diyü iḥbār eylediğini sālifü’z-zıkr ‘Abdu’llāh bin Mālik naḳl u tafşīl buyurmuşlardır.

36 Makāle: Sülle-i Yahüddan bir ḥabr-ı ‘aref-i dūdmān cedd-i emced-i⁴²⁸ faḥr-i dū-cihān şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem Yā Seyyide’l-Baḥā Yā Serıyye’l- Mervete ve’ş-Şafā pīş-i ezīn zāt-ı necdet-simāt-ı ‘ālīñize i’lām ve iḥbār eylediđim güzīde-i meḥādīm-i cihān ol maḥdüm-ı daye-i ḳudsiyan ḥazretleri meşīme-i raḥmūtī raḥm-ı ġayb ve hüviyyetden imkān-serā-yı mehd-i celalet nu‘ūt-ı ‘aleme teşrīf-sāz-ı ḳudüm-ı [36b] meymenet lüzüm buyurdular mı didik de vāḳıā delālet-i şerīfeleri ol rüz-ı behcet firūzda⁴²⁹ vāḳı‘ olmuş idi. Cenāb-ı ‘Abdu’l-Muḥtalib ‘ne‘am dünki gün bi-

⁴²⁷ T2: ve hem

⁴²⁸ Abdü’l-Muttalib kastedilmiştir.

⁴²⁹ T2: Rüz-i firūzda vāki‘

'ināyetillāhi'l-Melik' iş-Şamed mehd-i te'ayyün ve⁴³⁰ hestide Mümeħhed ve ism-i şāmīlerin Muħammed tesmiye eyledim.' diyü cevāb eyledikde Yā 'Abda'l-Muṭṭalib anlarıñ nübüvvetine nezd-i erbāb-ı vuķūf cümle tebeyyünāt-ı vāzihātü'l-āyātdan üç şāhid-i 'adl-i 'alāmet-simāt şābit ve muħaķķaķdır' beyān ideyim didi. Birisi aħter-i ziyā-küster-i se'ādet perverleri ki hīñ-i velādetlerinde ṭālī' olur. Düñki gün ol necm-i hümāyün maṭla'-ı ṭāķ-i muķarnes-i āsumāndan bedīdār ve lāmi' olmuşdur. İkincisi ism-i şerīf-i meymenet teşrifleri büsyārī-yi ħamd ve Maħmūdiyyeti müş'ir lafza-i pāk-i Muħammed ile 'alem-efrāz müsemmiyāt-ı vüçüd olduklarıdır. Üçüncüsü miyān-ı ħimāyet ve şavn ve şıyānet-ı şuyyābe-i tebār-ı me'ālī girdārlarında mütevellid olduklarıdır. Ve bi-ħamdülillāh ki sen ol cīl-i selīl-i şehāmetiñ şuyyābe-i kerīmü'l-iħsābından bir zāt-ı 'aliyyü's-şifātsın didi. Suyyābe-i [37a] ķavm خالصتهم و صميمهم⁴³¹ ma'nālarıdır. Ve billāhi't-tevfīķ.

37 Maķāle: Kibār-ı Benī Ķureyzadan ba'zı ser-maħfil-i vesī'u'r-raħb olan erbāb-ı meķārim ve ķurā cülesā-yı meclislerinden ba'zı aħibbālarına bi-ṭarīķi'l-naķl ve'l-aħbār meşāhīr-i 'Arab-ı 'urebādan olan Şa'lebe bin Sa'ye ve Üseyd bin Sa'ye ve Esed bin 'Ubeyd nām şāhābī-i kirām rıdvānu'llāhi te'ālā 'anhüm ecmā'īñ ħazerātınıñ sebep-i İslāmları ħāṭır-nişān-ı ħullān mıdır? Eđer tevcīh-i semā'-ı raġbet buyuruluyor⁴³² ise cerīde-i vicdānımda maħfūz olduġu vechile size naķl u beyan ideyim deyip bu siyāķ üzre tafşī-i maķāl ider ki Yahūd-ı Şām'dan İbn Heybān nām bir Yahūd-ı vefīri'l-iz'ān dāhīl-i ħavza-i 'aşiretimiz olup⁴³³ "الغريب كالأعمى ولو كان يصيراً"⁴³³ vefķince miyān-ı 'aşāirde bī-gāne olan nā-bīnā olmaġla iħtimā-gāh-ı 'aşāirimiz olduġu bir maħalde ħayme-zen-i iķamet ve zāhir ħālde Yahūdī-şekl ammā nīk-maħzār u şāfi-dil ve ehl-i ħayr ve maķbūlü'l-ķavl mazħar-ı nevāl ve mecma'-ı ṭavl [37b] bir zāt-ı bedī'u's-simāt

⁴³⁰ T2: "ve" ilāvesi bulunmaktadır.

⁴³¹ Onların hālis, samīmi ve seçkinleri

⁴³² T2: buyurulur

⁴³³ Garip, görse bile âmā gibidir.

idi ki ibbān-ı kaḥṭ ve sinīn-i ṣeh-bāda anıfla istiḥṣāb ve istiskā ve nüzül-i devāhī ve hevā'ilde du'ā vü tevcīhle her umūr-ı şāḳḳāda isticlā olunurdu. Kihān ve mihān-ı aḫyā-yı 'Arab buña iḥtişād ve kürüb-ı müdhişelerinde istimdād eyleseler bunlara taḥāret-i bāṭın u zāhir ve fuḳarāya şadaḳāt ve me'āşir i'tāsıyla emir idüp teḥaşşüd-i istiskāda şiyār-gāh-ı⁴³⁴ iḫyāya birüz ve dest-i ber-ā-verde-i dergāh-ı Kibriyā olduğu anda fevc fevc sū-yı āsumāndan seḫābeler peydā ve ol sāḫa-i cedb-i bāḫayı sīrāb ve irvā ve buña mānend nīce ğarā'ib-i umūrda müstecābü'd-da' ve bir pārsā idi. Fevti ḳarīb olduĝda mecmū'-ı ḳabāil-i Yahūd'ı da'vet ve bunlara şöyle vaşıyyet eyledi ki: 'Ey me'āşir-i Benī İsrāil ben kendi vaṭan-ı aşlıyyemden ğurbet-i iḥtiyār idüp niçe eyyām ve sinīn bu zemīn-i cedb-āyīn ve ğalāda vaṭan-sāz-ı ārām olduĝumuñ sebebini bilir misiz?' didik de 'ilmimiz muḫiṭ degildir siz 'alemsiz didiler. Sīne-i bī-gīne-i derd-nākinden bir āh-ı dilsüz [38a] çekip Nebiyy-i āḫirü'z-zamān ve Peyĝamber-i 'ālīşān ya'nī maḫcüb-ı Rabb-i müste'ān Muḫammed'ül-Muştafā şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḫāzretleriniñ evān-ı devlet-i zuhūrları ḳarīb oldu. Anlara şeb u rüz dīde-küşā-yı intizār idim.

Ferd-i li-münşi'ihī'l-faḳīr:

حيف عمرم رفت و مقصود دلم حاصل نشد

انتظار حسرتم تا روز رستاحيز ماند⁴³⁵

Lākin maḫşül-i 'ömr-i fānī o māye-i kām-ı dū-cihānīye vāfī olmadı. Benden soñra ol raḫmet-i 'alemiyānıñ dem-i 'ināyet-i tev'em-i meb'aşlerine sizden şeref-res-i hidāyet-idrāk olan gerden nihāde-i teslīm olsun. Ve illā muḫalefetiñiz olup küfr u 'inād ve baĝy-ı i'tiyādda muşırr olursañız ḫūn-ı murdāriñız ḫāke-rīzān ve evlād u etbā' ve nisvāniñız selāsil-i bend-i gerden seby u seleb ve demār ve ḫızlān olacaĝı emr-i muḳarrerdir diyü ḫatm-i vaşıyyet ve dār-ı bekāya rıḫlet eyledi. Bundan soñra az müddet mürür eyledi ki Sultānū'ş-şāḳaleyn şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḫāzretleriniñ āvāze-i kūs-i şāhen-

⁴³⁴ T2: şiyār-kār

⁴³⁵ Yazık ömrüm gitti ve gönlün maksūdu hāsıl olmadı / Hasretle beklediğim (şey) maḫşer gününe kaldı.

şāhī-yi felekres-i [38b] meb‘aşleri āfāk-gīr-i sāha-i vücūd olduḡda mārri‘z-zikr üç nefer şāhābī-yi kirām hazerātleri⁴³⁶ kendi cīl u tebārlarına “ Ey me‘aşir-i Yahūd miyānımızda Mūsā-yı vaḡt olan İbn Vehbān-ı ma‘hūdīñ bizimle rişte-bend-i ‘uhūd olduḡ şürūt üzere Nebiyy-i āhiri‘z-zamān ‘aleyhi şalavātu’llāhi’r-Raḡmān hazretleri şeref-baḡş-i zuhūr olmuşdur. “Re‘y-i rezīniñiz nedir” didiklerinde cümlesi muḡālefet ü inkār ve ‘inādında ısrār eyledi. Bunlar gelüp şeref-i İslām’la⁴³⁷ müşerref ve ehl-i ‘iyāl ve dimā ve emvālleri hazire-i şavn-ı İslām’da maḡfūz ve maşūñ olmuşlardır diyü Baḡteri⁴³⁸ kirāren ve mirāren naḡl ü taşriḡ eylemişdir.

38 Makāle: Meşāhīr-i aşhāb-ı güzīnden Seleme bin Cündüp raḡıya’llāhu te‘ālā ‘anh hazretleri nāḡl buyururlar ki:

Sultānū’l-kevneyn ve Nebiyy-ü’l-Ḥaremeyn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hazretleriniñ dem-i hidāyet-tev‘em-i meb‘aşlerinden muḡaddem şülle-i Yahūd-ı ‘anūddan bir hem-sāyemiz olup aḡyā-yı ‘Arab’ın teḡaşşūd-gāḡ ve mecma‘larında resm-i ma‘rūf olduḡ vech üzere ḡabāil ü tebār ve şıḡār u kibār-ı ‘aşāirimiziñ daḡı [39a] mānend-i Dāru’ñ-Nedve-i Ḳureyş cem‘ oldukları muḡtefīl-i şöhret-şi‘ārimızda bi-esrihim müctemi‘īn iken nāḡāḡ ol Yahūdī gelüp dāḡil-i mecma‘-ı ḡavm oldu. Ben aḡdāş-i meclisden idim. Ḳıyām-ı sā‘at ḡaşr u neşr⁴³⁹ ve mīzān u cennet ve ḡesāb u ‘ikāb ve buña dā’ir mecmū aḡvāl-i me‘ādī naḡl u tafşīl ve ḡuzzār-ı meclis-i ḡaḡīr ve celīl tamām-ı istimā’ında tevcīḡ-i sımāḡ-ı iz‘ān eylediler. Ba‘deḡü şöyle ḡıḡāb eyledi ki “Ey ma‘şer-i ‘Arab ma‘lūmuñuz olsun ki bu tafşīl eylediḡim şeyler dīn-i ‘abede-i evşān ve āyīn-i müşrikīñ ve kāfirān ve sā’ir erbāb-ı ḡızlān meslekleri üzere degildir. Ve lākin ‘an-ḡarīb Nebiyy-i āhiri‘z-zemān ‘alem-efrāz-ı zuhūr ve i‘lān ve ol edyān-ı bāḡılayı maḡv u tālān idüp nūr-i nübüvvetleri ez şerā tā-şüreyyā eşi‘‘a-pāş-ı lem‘a-i ihtidā olacaḡdır diyü cānib-i Ḥaremu’llāha ḡoḡru eliyle bir ḡaç def‘a işāret eyleyüp ve buña dā’ir niḡe ‘alāmāt

⁴³⁶ T2: hazerātı

⁴³⁷ T2: İslām ile

⁴³⁸ Ebū Ubāde el-Velīd b. Ubeyd b. Yahyā et-Tāi (ö. 284/897)

⁴³⁹ T2: Ḳıyām-ı sā‘a ve ba‘ş-i ḡaşr u neşr

u beyyināt⁴⁴⁰ daḥı beyān eyledi. Çok müddet mürür eylemedi⁴⁴¹ ki zuhūr-ı meb‘aş-i Nebiyy-i Kureşî velvele-endāz-ı sāmī‘a-ı cihān-yān olup [39b] ol Yahūd nām maḥalde henüz hişşe-mend-i vücūd u dīn-i şeref-i İslām‘la⁴⁴² maẓhar-ı ‘ināyet-i Rabb-i Vedūd olmuş idim. O ḥabīs-i bed-ṭīnet münkir-i bāriḳa-i nūr-i risālet idi. Saña hezār ve şad hezār ḥayf u dirīg olsun ki fülān vaḳt sen bize zuhūr-ı meb‘aş-i Sultānū‘ş-şakāleyni tebşīr eylemediñ mi⁴⁴³ niçin şeref-i İslām ile⁴⁴⁴ müşerref olmazsın diyü ‘itāb-āmīz-i serzeniş ve ḥıṭāb eylediğimde ol Nebiyy-i āhirü‘z-zemāniñ risāletini ‘ayne‘l-yaḳīn bilirim lākin ‘inād-ı Yahūdāne ḳubḥ-ı cibilletimden ser-fürü berde-i ribḳa-i İslām olamam diyü kendi ḍalālīne ısrār ve bu vechle i‘tirāfını taḳrīr eylemişdir. عصمنا الله من الخذلان⁴⁴⁵

39 Maḳāle: Ḥassān bin Sābit raḍıya‘llāhu ‘anh naḳl buyururlar ki:

Bir şeb-i deycūr kendi uṭām-ı⁴⁴⁶ āsāyiş-gāh-ı ḥānemde ğunūde-i istirāḥat iken dem-i seḥer-gāhī hem-sāyelerimizden bir Yahūd kendi uṭām-ḥāne-i mel‘anet-i vüfūdında destinde bir deste çerāg-ı fūrüzende şayḥa-i kerīhe ile şöyle feryād-zen-i nibāḥ-ı şıyāḥ olur ki: “Ey ḳavm şu kevkeb-i sürḥ-gün-ı [40a] āsumānī meşhūd-ı dīde-i iz‘ān eylediñiz mi?⁴⁴⁷ Va‘llāhu‘l-‘azīm ṭāḳ-ı muḳarnes-i āsumāndan bu aḥter lāmi‘ olmaz. Meğer bir peygamber-i vālā-şān-ı ḥıdīv-i millet-i āfāḳa şu‘le-pāş-ı āfītāb-ı risālet ola. Şimdi ise Peyğamberān-ı vālā-yı şāndan Nebiyy-i āhirü‘z-zamān Muḥammedü‘l-Muştafā şalla‘llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥāzretlerinden ğayrı ‘alem-efrāz-ı zuhūr olacak bir Peyğamber-i şāḥib-i tıbyān ḳalmadı” diyerek yine şayḥa-i ‘azīme eylemekde⁴⁴⁸ ḥalḳ-ı gird-ā-gird ol Yahūd-ı leīmiñ feryādına cem‘ olup ta‘accüb ve

⁴⁴⁰ T1: ‘alāmāt-ı beyyināt

⁴⁴¹ T2: itmedi

⁴⁴² T2: İslām ile

⁴⁴³ T2: itmedin mi

⁴⁴⁴ T2: imān ile

⁴⁴⁵ Allah böyle bir umutsuzluk ve ihānetten korusun

⁴⁴⁶ T1: *bām* ma‘nāsındır.

⁴⁴⁷ T2: itdiniz mi

⁴⁴⁸ T2: itmekde

istiğrāb iderler idi. Ol vaqt kabīle-i benī ‘Adiyy bin en-Neccār’ dan Ebū Kūbeys nām bir pīr-i sālhorde-i nūrānī-zamīr miyān-ı kabāil ve ‘aşāirde yūmn ve bereket ve necd ü meymenette şehīr olup Yahūd-ı mesfūruñ şıyāh-ı seher-gāhīsī ve aḥter-i şebāne-i sun’-ı İlāhī ṭulū‘unuñ zuhūr-ı Nebiyy-i āḥirū’-z-zamāna delāleti kemā hiye ‘aleyh aña naql u aḥbār olunduḡda

Şi‘r:

بَكَيْتُكَ يَا غَزَالَ الْجُرْعَيْنِ
وَقَدْ رَبَحْتَ عَلَيْكَ الْجُرْعَيْنِي

[40b] بَكَتِكَ الْهَاطِلَاتُ مَعِيَ وَ نَاحَتْ
عَلَيْكَ مَعِيَ حَمَامُ الدُّوْحَتَيْنِ

تَرَى هَلْ لِلزَّمَانِ عَلَيَّ عَطِيفٌ
فِيَجْمَعُ بَيْنَ أَحِبَابِي وَ بَيْنِي

وَاصْبِحْ سَاكِنَ الْأَمِّ خَلْوًا
مِنَ الشُّكْوَى قَرِيرَ الْمُقْلَتَيْنِ

نَبِيٌّ ذُو مَحْيَا جَلَّ عَنْ أَنْ
يُقَايَسَ وَجْهَهُ بِالنَّيِّرَيْنِ

فَمَا فِي الْمَشْرِقَيْنِ لَهُ مِثْلِيلٌ
وَ لِأَشْبِهِ وَ لَا فِي الْمَغْرِبَيْنِ⁴⁴⁹

medlūliyle cevābında ol Yahūdīñ şıyāh-ı bīşri’-i ittizāhı şahīḥ ve şābitdir. Ve ol Sultān-ı meşriḡayn ve ḥıdīv-i mağribeyn şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazretleriniñ ḡasret-i intizārları nigāh ile ki beni ne ḡāle ḡomuşdur. Dergāh-ı zū’l-Celālden ümniyye-vārım ki evān-ı⁴⁵⁰ bi‘şet ve ibbān-ı risāletlerine dek cism-i nātüvānım mūnte’iş-i rūḡu’l-ḡayāt

⁴⁴⁹ Ey gözlerine (bakma karşılığında) borçlu olduğum ceylan, senin için ağladım. / Ben senin gözlerine bakmam karşılığında büyük bir kâr elde ettim. / Yağmurlar benimle birlikte ağladı ve yas tuttu. / Seninle birlikte hamamda iki defa başımın dönmesine aldırma. / Sen bana zamanın bir ihsanda bulunduğunu görüyorsun. / O zaman benimle sevdiğlerimi buluşturuyor. / Zaman geçici elemeleri sükûnete erdirdi. / İki gözün aydınlığına engel olan şikâyetleri dindirdi. / Yüzündeki güzellik yıldızlarla bile / mukâyese edilemeyen Peygamber / İki doğuda O’nun bir benzeri yoktur. / İki batıda da O’nun bir benzeri yoktur.

⁴⁵⁰ T1: zamān ma’nāsınadır.

olup devlet-i idrāk-i şāh-ı levlākinden⁴⁵¹ maḥrūm olmayaydım diyü dīde-i ḥūn-efşānından eşk-i ḥasret-rīzān olarak tazarru‘a āgāz eyledi. Bi-ḥikmeti’llāhi te‘ālā ol pīr-i rūşen-zamīr-i hidāyet- [41a] semīr ikiyüz seneden mütecāviz ‘ömr-i girān-māyeye bālīg intimā-yı vücūd ve ḥareket-i būd u nebūd ten-i neḥāfet-ālūdunda neşv u nemādan eşer-i ḳomamışken zamān-ı bi‘sete resān olup ‘ināyetkār ve merḥamet-girdār-ı gül-i nev-ḥande-i riyāz-ı rahmūt sünbül-i bağçe-zār-ı şahrā-yı lāhūt Nebiyyü’s-şakāleyn ve Rasūlü’l-ḥāfiḳayn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleriniñ ḥāk-pā-yı ‘ināyet-i ihtivālarına rümāl ile ḳabül-i İslām ve şeref-i soḥbet ve mezīd-i kerāmete nā’il-i merām olduklarını Ḥassān bin Şābit raḳıya’llāhu ‘anh tuḥfe-i mesāme‘-i ḥullān itmişlerdir. Raḳıyā’llāhu ‘anh.

40 Makāle: Ezvāc-ı tāhirātdan ümmü’l-mü’minīn Şafıyye binti Ḥuyeyy bin Aḥṭab raḳıya’llāhu te‘ālā ‘anhā ḥazretlerinden ya’nī mübārek zebān-ı ‘ismet-tibyānlarıyla şöyle naḳl u beyān buyurdular⁴⁵² ki:

“Peder ve ‘ammimin nezd-i ‘itibārlarında gāyet mültefit-i nigāh-ı ḳabül ve her ḥıdmetlerinde ‘adem-i nükülüm ḥasebiyle maḳbül ve dā’imā şeref-pāye-i ‘atf ü nevāzişlerinden ma‘zül degil idim. Vaḳtā ki ḥāk-pā-yı Şāh-ı kevneyn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem [41b] ḥazretlerine ‘āzimen Ḳubā-yı Medīne’ye necībe-rān-ı teveccüh olup teḳrār ‘avdetlerinde bunlar pīş-i çeşm-i i‘tibārımda şakīl ve keşāfet ve ḥuşūnetde gāyet bī-bedīl göründiler. Ve⁴⁵³ hem baña evvelki nazar ve iltifātların daḥı ḳat‘ ve dūnbāle-i çeşm-i ḥākaretle lem‘-i keç-nigāh-ı gāh-gāhīden ḥālī olmazlardı.”⁴⁵⁴ Muḥādeşelerine tevcīh-i şimāḥ-ı ‘iz‘ān eyledim. Pederimiñ ‘ammime maḳāl-i bī-me’ālī bu idi ki, hele ben ilā āhiri’z-zamān ‘adāvet ve muḥāşametden ḥālī olmam diyerek sevkend-ḥār-ı ḥiddet ve ḡılzat ve ‘ammim daḥı añā muḳābelede: “Ey şefīḳ-i ḥullet-i vefīḳ bu Nebiyyü’s-seyf ve’l-melḥame bir Peyḡamber-i ‘ālīşān ve şāḥib-i mu‘cizedir.

⁴⁵¹ T2: levlākden

⁴⁵² T2: buyurlar

⁴⁵³ T2: ve ilāvesi var

⁴⁵⁴ T2: olmazlar idi.

Eğer emr-i şerîf-i farîzatü't-teşrifinden rû-gerdân-ı bağı u 'inâd olursak nüfûs u emvâl ve kâr u bâr-ı âmâlimiz tâlân-zede-i dest-i guzât-ı müslimîn olacağı bî-iştibâh olmağla gel bu pend-i birâderâne-i selâmet-fercâm-ı nîk-encâmımı kabul ile bendesiniñ her ne teklîf ve emriñ var ise cân u başla becâ-yı âverde-i kabûl ve ihtimâm olayım.” diyü bunuñ [42a] emsâli dâr u gîr muhâdeşeleri müteselsil ve ol şeb kabîle-i Benî'n-Nađirden ba'zı şülle-i nisâ-i muhadderât-ı mübhemân-ı âsâyiş-hâne ve sâ'ir benât-ı rabbâti'l-hacâlât ile câ-be-câ muhâdeşe ve müsâmerede iken pederimiñ huşûnet ve işrârını taşsîn ve 'ammimiñ ikşâr-ı pend u nuşûnu taqbîh ve tehcînden hâlî olmazlar idi. O hâlde iken miyân-ı nisvânda bir fertüte-i u'cûbetü'l-endâm pâ-ber-câ kıyâm ve bu güne feth-i gencîne-i kelâm eyledi ki: “Ey duhterân-ı nîk-ahterân-ı ahyâ vey mu'samât-ı hâcelerâ-yı şerm u hayâ Hâlîk-ı arz u semâ olan Hudâ-yı bî-zevâle sevkend-hâr-ı taḥkîkim ki hevdec⁴⁵⁵ seyr-i mesîr-i 'ûqbâ bir birâder-i fezâ'il-perverim var idi. Ve niçe mezâyâ-yı Kitâbu'llâha 'ârif ve 'ulûm-i gaybiyye-i İlâhiyyeye vâkıf idi. Añların mehâmm-ı veşâyâlarından bu idi ki 'Arab-ı 'urebâdan bir Nebiyy-i 'âlî-tebâr ve Seyyidü'l-ahyâr meb'ûş olup zât-ı vâlâları hayru'l-Enbiyâ ve ümmetleri hayru'l-ümemi'l-'uzmâ mevlidleri zemîn-i Baḥḥâ ve muhâcirleri [42b] Yesrib-i 'abîr-şerâ olacaktır. Eğer siz benden soñra şeref-ihrâz-ı idrâk olursanız ol Nebiyy-i vâlâ-hasebiñ ittibâ'larına müsâre'at eylesiniz” vechiyle me'âl-i vaşiyeti kırtâ-i gûş-i hûşumdur tafşîli üzre bizleri şeh-râh-ı selâmet-i İslâm'a terğîb eyledi maḳâliyle Ümmi'l-mü'minîn Şafiyeye rağıya'llâhu te'âlâ 'anhâ ḥazretleri bir müddet mürûrunda dâhil-i harem-serâ-yı menâ'at-sâha-i beyt-i nübüvvet olduklarından soñra vâkı'a-i sâlifetü'z-zikri⁴⁵⁶ gâh u gâh 'ilâve-i şîrîn-semer-i Ḥazret-i Seyyidü'l-beşer aleyhi efdâlü's-şalâtü ve's-selâm eylediklerinde luṭf u 'inâyetle tevcîh-i simâ'-ı mekremet buyurup te'accübâne mu'âmele-i nevâzişâne-i kerîmâneleri mebzûl buyurulduğı ol Zât-ı 'aliyyetü's-şân rağıya'llâhu te'âlâ 'anhâ ḥazretlerinden mervî ve menḳüldür.

⁴⁵⁵ T1 mahfe ma'nâsıdır.

⁴⁵⁶ T2: sâlifü'z-zikri

41 Makāle: Şikāt-ı erbāb-ı ğarāib-i veķa'ātden menķūldür ki şegr-ı İskenderiyye ebvābından bir bābıñ bālāsında müşahhaş ve maşbüb mis-endām ve mergüb bir şütür-i hecīn heykel ve 'acibü'ş-şekl engārīde-i [43a] sühān-ı şıyāğ-ı hikmet ve şayķal⁴⁵⁷-dīde-i āhen-mühre-i şanā'at idi. Bir kerre nigāh-endāz-ı temāşā olan vaķf-ı dervāze-i hayret olurdu. Ve ol kevmā-i⁴⁵⁸ ķateb-dārıñ bālāsında daħı saħt-çille bir kemān-ı 'Arabīyi ķabza-ğır-i şehāmet eylemiş mütenekkib ve müteħattim ve iki pāları şırāk⁴⁵⁹-bend-i ni'āl ve muķdim bir zāt-ı şerīf veğā-elīf ve melħam taşvīr olunmuş idi. Ğaşīmeyn-i mütenāzi'ayn ya'ni iki şaħş-ı müdde'iyeyn ol heykel-i 'acibeniñ altına gelüp mazlüm olan ķangısı ise şu Nebiyy-i 'Arabī zuhūr itmezden muķaddem haķķımı baña edā eyle diyü zālime hıķāb ve taħvīfden ħālī olmaz idi. Güyā ol maħall iddiā-ğāh-ı ahālī-yi şegr imiş. Tā 'Amr bin el-'Āş İskenderiyye'ye gelince bu ħālet cārī olup soñra ol maħalden ref' ve izāle eylediler. Bā'ış ne olduğunu erbāb-ı tārīħ tafşil ü beyān eylememişlerdir.⁴⁶⁰

42 Makāle: Emīru'l-mü'minīn ve ħalīfe-i Seyyidü'l-mürselīn Ebū Bekir eş-Şiddīķ rađıya'llāhu te'ālā 'anh ħazreleri naķl buyururlar ki:

Çün vaķt-i [43b] bi'setden muķaddem bi-tarīķü't-ticāre Yemen cānibine maıyye-rān-ı 'azīmet olmuş idim. Mülħaķķāt-ı ķalem-rev-i Yemen'den Ezd nām bir ķabīle-i cesīmeye mensübe 'ālim-i Kitābu'llāh üç yüz seneden mütecāviz 'ömre bālīg bir pīr-i sālhorde-i rüşen-zamīre mülākī ve bir kaç kerre şeref-i şöhetleriyle müşerref ve bi'd-defe'āt ziyāretleriyle muğtenim-i şeref olmuş idim. Bir gün eşnā-yı şöhetde baña diķķat-i te'emmül ile nigāh-endāz-ı im'ān olup ħaremī nejād olduğumu ve ism ü nesebim beyān için⁴⁶¹ber-vech-i mu'tād ta'dād-ı ābā ve ecdāddan istiħbāre leb-cünbān istifsār olduķda "Ey pīr-i münevver-zamīr ħaremī-nejādım ve 'Abdu'llāh ismiyle

⁴⁵⁷ T2: saķl-dide-i

⁴⁵⁸ T1: senām ma'nāsınadır.

⁴⁵⁹ T1: tasma ma'nāsınadır.

⁴⁶⁰ T2: itmemişlerdür.

⁴⁶¹ T2: beyānçün

müsemma seriyy-i şîrîn-mezâk Benî Mürre'den bâz-beste-i nisbet-âbâ olduğum 'Osmân bin 'Âmir bin 'Ömer bin Ka'b ibn⁴⁶² Sa'id bin Teym bin Mürre'ye intimâ ile ma'rûfdur" diyü silsile-i şûmâr-ensâb olduğumda: "Ey muhlîş-i mütehaşşîsî'l-irâde seniñle arada bir sırr-ı mahfî istikşâfı çün recâ-mendim ki nâf-ı 'ismet-ittisâfîñi perde-bîrûn-ı izâr eylesiz nigâh eyleyeyim. Eger fi'l-ḥaḳîka işâbet-gerde-i taḥmînîm ise ḥâne-i derûn-ı esrâr-meşḥûnumda [44a] sırr-ı baḥr-i ḥafâ olan cevâhir-i girân-mâye-i kâm-ı ihtidâya mazḥar-ı 'atâyâ-yı tecellî-yi zât-ı vâlâñız olduğunda iştibâhım kalmaz. Sizi âgâh ideyim" diyü îmâ-zen-i merâm olduğda maṭlûbı olan istikşâf-ı nâfden 'âfî ve kemer-tav'-ı inḳiyâddan miyân-ı müsâre'atı câfî olup sebebinden su'âle ve cevâbıyla ref'-i işkâle ta'lîk eyledim. Cevâb-ı pîr-i 'adîmü'n-naẓîr bu gûne bişâret-dih-i zebân-ı tefsîr oldu ki 'ilm-i şaḥîhde şöyle maḥşûl-i vicdân-ı yakînim olmuştur ki hemân bu müddetlerde ḥarem-serâ-yı meṭâf-ı kerûbiyân olan Mekke-i mükerrmeden zuḥûr ve bürûzları mev'ûd ve mübeşşer Nebiyy-i âhirü'z-zemân şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ḥazretleri 'alem-efrâz-ı bi'set olup ḥavvâz-ı gâmerât ve keşşâf-ı mu'dilât bir civân-ı civân-baḥt-ı 'aliyyü'l-miḳdâr ve daḥî cemî'-i meḥamid-i seniyye ve kemâlât-ı behiyye ile mevşûfe bir kehl-i maṭbû'u'l-eṭvâr ol zât-ı mekârim-simâtiñ kemâl-i i'ânetlerinde olacaḳlardır. Vasat-ı nâflerinde bir şâme-i seyyid-i 'allâme ve faḥz-ı yûsrâlarında⁴⁶³ diğeri emâretle mevsümlardır. İstikşâfa ḥâñân [44b] olduğuma bâdi budur diyü taḳrîrlerinde ref'-i kûşe-i izâre mübâderet ve ol ḥâlî ru'yetleri ḥılâlinde meṭâf-ı 'âlem-yân-ı beyt-i Ḥudâ'ya sevkend-ḥâr-ı taḥḳîkim ki 'alâmet-i mezkûra ile mevşûfe ol kehl-i ma'rûf zât-ı mehâmet-simâtiñızdır didi. Ve lâkin

"إِيَّاكَ وَ الْمَيْلَ عَنِ الْهَوَى وَ تَمَسُّكَ بِالطَّرِيقَةِ الْمُتَمَلَّى وَ خَفَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيمَا اعطَاكَ

و خَوْلِكَ"⁴⁶⁴

⁴⁶² T2: bin

⁴⁶³ Sol uyluğunda ma'nâsındadır.

⁴⁶⁴ O güzel yola tutun. Arzularına uymaktan sakın. Allah azze ve cellenin sana verdiği, ihsan ettiği nimetler karşısında kork.

neşâyihıyla terhîb u terğîb buyurdular. Cenâb-ı Şiddîk-ı ekber rağıya'llâhu ⁴⁶⁵ 'anh
hâzretleri itmâm-ı meşâlihlerinden soñra gelüp ol pîr-i mübâreke vedâ' da isticlâb-ı du'â
ve hüsni tevfiķâ recâ-mend-i şenâ oldular. Encâm-ı dürüd-ı meveddet-i mevrüdda Ey
seriyy-i Benî Teym-i haremî-vañan çünki 'âzim-i hâremu'llâhi'l-mu'temensiz.

Li-münşi' ihî:

(Fâ'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fa'lün)

Vârasın şavn u himâyetle olup sâğ u esen
Hiç bir merhalede görmeyesin derd u miñen

Harem-i kıble-gâh-ı Hudâ'ya vuşul ve ol kıble-i Harîm-i tecellîniñ pişgâh-ı
'inâyetlerinde şeref-ihrâz-ı müşul olduğı anda niçe sinin ve eyyâm âteş-i derd-i
hâsretleriyle âlâm-keş-i sūziş-i iztîrâm ve harîk-ı intizâr u ğarâm olan bu pîr-i za'îf
[45a]ve nâtüvânîñ 'ubüdiyyet-me'al ve 'acz-i ibtihâlini 'arîza kılıp bu ebyâtımı dağı 'an
zuhûri'l-kalb muhâfazaya himmetleri der-kâr buyurulmak üzere merfû'-ı hâk-pâ-yi
'inâyet-âyâtları kılmakda kerem buyurasız niyâzıyla neşîd-ħa'n-ı i'câz-ı zarâ'at
oldukları bu ebyât-ı mezkûredir ki şebt-i şahîfe taħrîr olundu.

Şi'r-i Ezdî⁴⁶⁶:

الم تر أنّي قد سَأَمْتُ معاشري
ونفسي وقد اصبحت في الحَيِّ راھنا

حُيِّيت وفي الأيام للمرء عبرة
ثلث⁴⁶⁷ مآين ثم تسعين و اھنا⁴⁶⁸

وصاحبْت احباراً اناروا بعلمهم
غياھب جهلٍ ما ترى فيه طابنا

وكم عقلي⁴⁶⁹ راھبٍ فوق قائم

⁴⁶⁵ T2: radıya'llâhu te'âlâ 'anh

⁴⁶⁶ Bu şiir için bk. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb* thk. Müfid Kumayha (Beyrut: Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 16/147. ; Muhammed bin Abdullah bin Muhammed ibn Zafer es-Sekaliyyü'l-Mekkiyyü'l-Hamevî; *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer* thk. eş-Şeyh Ali Ahmed Abdulâl (Lübnan: Dar'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 166-167.

⁴⁶⁷ T2: ثلاث

⁴⁶⁸ ثلاث olabilir İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 167.

لَقِيتُ و ماغادارت في الارض كاهنا

فكلهم لما تعظمت⁴⁷⁰ قال لي
بان نبياً سوف تلقاه دنيا

بمكة والاوثنان فيها عزيزة⁴⁷¹
فیر كسها حتى تراها كو امانا

فمازلت ادعوالله في كل حاضر^[45b]
حللت به سرّاً و جهراً معالنا

وقدخدمت منى شرارة قوتى
والفيت شيخاً لااطيق الشواجنا

وانت وربّ البيت تلقى محمّداً
بعامك هذا قد اقام البراهنا

فحيى رسول الله عنى فأننى
على دينه احبى و ان كنت و اهنا

فياليتنى ادركته في شبيبتى
فكنت له عبداً او الا العجاهنا

عليه سلام الله ما ذرّ شارق
فألق هفهافاً من النور هافنا

وما نسجت⁴⁷² بالجلهتين و شيحه⁴⁷³
وما جال⁴⁷⁴ الطود المتالع عادنا⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ عفشليل olabilir a.g.e

⁴⁷⁰ تعظمست olabilir a.g.e

⁴⁷¹ او غزيرة T1:

⁴⁷² سنحت olabilir a.g.e

⁴⁷³ شيجة olabilir a.g.e

⁴⁷⁴ خلد olabilir a.g.e

⁴⁷⁵ Sen bilmiyor musun ben artık insanlarla bir arada olmaktan sıkıldım. / Şuan nefsim bir canlılık içindedir. / İnsanlara ibret olması için bana günler verildi. / İki yüz üç yıl verildi doksan yıl yaşlılık / Rahipler beni ilimleriyle aydınlattılar / İç yüzü gözükmeyen cehâletin karanlığından / Nice akıllı, düşünen Râhipler ibâdet edenlerden üstündür. / Ben dünyada bir kâhinle karşılaştım ve onu terketmedim. / Hepsi yüce insanlardı ve bana şöyle dediler / Sen yakın bir zamanda bir peygamberle karşılaştıracaksın. / Putların çok olduğu Mekke'de / Onların hepsi baş aşağı edilecek sen onları yığıntı hâlinde göreceksin / Ben her zaman Allah'a duâ etmeye devam ediyorum. / Açık ve gizli şekilde O'na dayanarak işlerimi çözüyorum. / Benim artık gücüm, tâkatım azaldı, yaşlandım. / Ka'be'nin Rabb'ine yemin olsun ki sen Muhammed'le karşılaştıracaksın. / Bu sene artık O'nun delilleri ortaya çıktı. / Sen Peygambere benden selâm söyle / Ben her ne kadar güçsüz de olsam O'nun dini üzere yaşayacağım. / Keşke O'na gençliğimde kavuşsaydım. / Ölünceğe değin ben O'nun kölesi oldum. / Aydınlık saçan Peygambere Allah'ın selâmı üzerine olsun. /

El-kıssa: Ol pîr-i âfitâb-zamîr ile ba'de itmâm-ı merâsimü'l-muvâde'a cemmâze-rân-ı fedfed-i ⁴⁷⁶ Fârân ve hâk-i 'abîr-nâk-i muştahede-i Bathâ'ya vuşûlümüzde Şeybe bin Rebî'a ve Ebû Cehil bin Hişâm ve Ebu'l-Bahterî ve 'Ukbe bin Ebî Mu'ayt ve ba'zı şanâdîd-i Kureyş istiğbâlimiz için tahrîk-zen-i pâ-yı terhîb olduklarında: "Ayâ [46a] sū-yı Yemen'e ân-ı teveccühümüzden soñra havâdiş-i rûzigârdan ne şâhid-i zengin-cemâl-i te'accüb-perde ber-endâz-ı zühûr u bürüz oldu." Didigimde şanâdîd-i mezkûre dürr-i yetim deryâ-yı Kureşî mekân ve nuşbe-i sülâle-i düdmân Kahtân da'vâ-yı nübüvvet ve risâletde livâ-küşâ-yı ketîbe-i cihân-yandır. Bundan 'azam ve efham hâdiş-e-i rûzigâr mı istersiz didiler. İnkârâne güftâr-ı bî-girdârları mesmû'um olup bunlara mûmâşatla rû-yı istiğrâb göstererek ser-cünbânî-yi hiss ü mess ile def' ve kendi hâneme haţt-ı rahl-i sefer ve ârâm uistirâhâte bir lahza karar-dâd-ı maķarr olmadan evvel mefhar-i ins ü beşer şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hâzretleriniñ âsâyiş-gâh-ı hümâyunların kendi ehl-i beytimden istifsâr ve 'ismet-lâne-i cennet-hâne-i Hâdîce-i kübrâda nişîmen-sâz-ı iclâl oldukların istiğbâr eyledim. Ve derhâl ol der-i hidâyet-serâ-yı mehbiţ-i rûhânîye varıp reşk-i tedvîr-i çeşm-i hürriyân olan halka-i cenâh bâb-ı 'azamet-me'âblarını hezâr şerm u hayâ ile kar'-ı enâmil-i meskenet ve su'âle ictisârımda tûlû'-ı nûr-i tecellî-yi rahmet gibi [46b] bi-nefsihi ol âfitâb-ı evc-i risâlet kendileri derûn-ı harem-serâ-yı münâ'at sâhâ-i 'inâyetlerinden lem'a-pâş-ı ufķ-ı bürüz ve şîme-i kerime-i ⁴⁷⁷"وانك لعلی خلقٍ عظیم" derecesinden beşâşet-nümâ-yı merâsim ⁴⁷⁸"أَتَيْتَ أَهْلًا وَسَهْلًا" nevâzîşi tamâmında "Yâ Muḥammed nâdî-yi 'âliyet-bâr-ı vefîrû'l-miķdârîñızdan böyle terk-i âmiziş ve ülfet ve Hîrâ nişînî-yi nehc-i müvâsenetle cenâb-ı 'âlî pâye-i şıyânet-mâyeñizi ithâm-ı ğaybûbet ve infirâd-ı cîl ü millete nisbet itmektedirler" sevķıyla ba'zı kelimât-ı ibtihâlâne irâdımda "يا ابا بكرائى"

Latîf bir şekilde nûrunu saçtı. / O'nun bütün güzelliği ortaya çıktı. / O'nun yankısı her yeri kapladı gün bize döndü.

⁴⁷⁶ Şûra zemîn: çorak arâzî manâsınadır.

⁴⁷⁷ Kalem süresi 4. âyet

⁴⁷⁸ Sen hoş geldin.

479 "رسول الله اليك و الى الناس كلهم فا من بالله" kelâm-ı şerîfiyle emre mübâderet buyurdular. Bu hâlde müdde'â-yı haṭîre bir âyât taleb olunsa ne buyurursuz didim. Yemen'de mülâkî olduḡuñ pîr-i rûşen-zamîrdir buyurdular. Tekrâr ol ḡıṭṭa-ı emîn-sâhâ-i hidâyetde niçe pîrân-ı çerâġ-ı delâlet-nişâne mülâkî oldum. Ayâ kangısı ola taḡşîşi ile su'âlimde aña irâe-i 'alâmetden soñra pend u naşîḡatiyle mütenaşşîḡ ve ṭarafımıza inşâd eylediġi ebyâtı [47a] hâmil olduġuñuz Şeyḡ Ezdî'dir buyurdular. O hâlde mübârek lisân-ı 'azb'ül-beyânlarından bu mu'cize-i bâhireyi istimâ' itdiġim gibi Ḥabîbim Nûr-i çeşmim Efendim bu keyfiyyeti henüz efrâd-ı âferîdeden bir eḡad bilmez iken zât-ı 'uluvvi's-simât-ı risâlet-me'âbîñıza kim ḡaber virdi didim. "Yâ Ebâ Bekir ol Melik-i 'azîmü's-şân ki bizden muḡaddem Enbiyâ-yı kirâm 'aleyhimü's-selâm ḡazerâtına iblâġ-ı emr u nehy-i ilâhî ile nâmzed ve me'mûr kılmışdır. Anlar ḡaber virdiler." "اشهد ان لا اله الا الله و اشهد انك اشهد ان لا اله الا الله و اشهد انك" buyurduklarında derûnuma bû-yı iştibâh-râh bulmadın 480 "رسول الله" kelimesiyle gerden-sıdġ-ı rıkkıyyetimi fûrû-berde-i inkiyâd itdim. Ve ol ânda mübârek rû-yı dil-cû-yı pûr-envârlarında sîmâ-yı server-i behcet ve fûr-ı nümâyân olduġunu müşâhede eyledim diyü ḡazret-i Şiddîġ-ı ekber mübârek zebân-ı şıdġ-küsterlerinden bu vechle ithâf-ı mehâfil-i eşer buyurmuşlardı. Raḡiya'llâhu te'âlâ anh âmîn!

Tekmile: Zîkr olunan ebyât-ı muḡarrirede lafza-i "râhin" mukîm ma'nâsındır.

Ve "ṭâbin" ḡabîr u 'ârif demek olur. 481 [47b] عارفٌ اى عارفٌ خيرٌ به 481 ve lafza-i cem'-i "şevâcin", ṭuruġ-ı müteḡâlifetü'd-dürûb ma'nâsındır. Bu maḡâmda

Beyit:

وبلدة فيها زور 482
صعراء تخطى في صعرا 483

479 "Ey Ebû Bekir Ben Allah tarafından size ve bütün insanlığa gönderilmiş bir elçiyim. Sen de Allah'a îmân et."

480 Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Sen hiç süphesiz Allah'ın elçisisin.

481 Denir ki; falanca bir şeyi idrâk ediyor, biliyor ve o konuda tecrübelidir.

482 Bu beyit şair Ebû Nuvâs'a aittir. bk. Abbas Hasan, Kitâbu'n-Nahvu'l-Vâfi, Kâhire, tsz, 3/539.

Sath-ı eflāke ıķan műsterķin-i sem ‘iñ
Haberin eyledi ızhār kehānetle Saťih

43 Maķāle: Rivāyet-gerde-i Lűheyb bin el-Lehebī rađıya’llāhu te’ālā ‘anhdır ki:

“Meclis-i nefis-i ruħānī űns-i kerrubī-te’sīs olan muħtefil-i hidāyet-i caħfel
ħazreti- Ĥabīb-i ekrem şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellemde bir dem meymenet-tev’em-
i bī-humāl şeref-iħrāz-ı ‘arş-pāye-i şıffu’n-ni’āl idim. Aħbār-ı kehene-i ‘Arab-ı ‘urebā
ve műsteriķin sem’a remī-yi şihāb-ı semā ve aña dā’ir [48b] ba’zı uħdűse-i ğarābet-
intimā miyānede der-kār olup

Li-műnşı’ihī:

صدف خموشی و کوشید نی بود کوهر
ولی بوقت سخنکفتنی بود شهوار⁴⁹⁰

medlűliyle ğarīk-i deryā-yı şerm u ĥayā olarak bi-ebī ve űmmī Yā Rasű’lallāh ħazf-ı
nűcum-ı āsumān ile istirāk-ı semi’den iblisiyān ve şirzime-i cinniyānıñ men’ ve ĥirāseti
zamānında meşhűr-i dīde-i ‘ibret-bīnim olan ğarā’ib-i vāķı’atdan bir uħdűse-i ‘acībe
ħātır-nişān çağrıdır ki eđer űzn-i ĥayr ile nevāziş-ğűşe-i ‘ināyetlerine űzn-i hűmāyunları
mebzűl buyurulur ise zīb-i āvīze-i ğűş-i hűş sāmī’ān ideyim didi. Cenāb-ı Server-i ‘ālem
ve mefħar-i dűdmān Ādem şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem ĥazretleri "قل حتى نسمع
491" kelām-ı şerīfi ile tevcīh-i sāmī’a-ı ‘uťufet buyurduklarında şöyle başt-ı
maķāl eyledi ki a’ref-i keheneden ‘ömrű ikiyűz seneye bāli’ bir pīr-i sālīk-i mesālīk-i
re’ī ve kehānet ya’nī Ĥuťar bin Mālīk nām kāhin-i satīħ-fiťnatle hem-soħbet idim.
Miyānemizde ĥaķķ-ı vidād muvāfaķat olup [49a] benden bir şeyi ketm ű iħfā eylemez
idi. Bir ğűn şu aħterān-ı şā’iķa perrān-ı āsumān ki mede’l-’ömr meşhűd-i çeşm-i bevādī-
nişīnān olmamışdır. Bir sű-yı ‘aķıbete mű’eddī olacaķ ‘alāmet olmasun bunuñ encāmı
neye műncer olur ve ne şekil emre delālet ider. Yā Ĥuťar gel beni bu vāhime-i ĥātır-
nākten taħlīşa himmet eyle diyű niyāz-mend olduğumda leyle-i ātīyeniñ hengām-ı

⁴⁹⁰ Cevher suskunluğun ve çabanın sedefiydi / Fakat padişahlık sözü zamanında söylemekti.

⁴⁹¹ “Söyle ki senin şāhit olduğun şeyi işitelim.”

seherinde şavma'asında bulunmağa ta'lîk ile hâll u işkâle va'd eyleyüp ol vaqt-i ma'hüdde biz dahı mekmen-i teraşşudına varıp gördük ki pā-ber-cā istāde ve cānib-i āsumāne dīde-küşā kendīden bī-ḥaber ve nā-şinvā Yā Ḥuṭar Yā Ḥuṭar iḥṭāriyla her çend ki nidā ve işhāde ilhāḥ eyledik. Dem-i fūrū-beste ve bī-şu'ūr ve cānib-i āsumāne anıñ gibi biz dahı dīde-düz-ı im'ān iken bir aḥter-i zuhūr ve sū-yı hazīze münkaḥd⁴⁹² olduğun müşāhede eylediğimizde ol kāhin bir şarḥa-i 'azime ile

"أصابه إصابه خا مره عا بة عاجله عذبه احرقه شهابه زايه جوابه ياييله ماحاله بلبله

بلبابه عاوره خباله تقطعت جباله [49b] وغيّرت احواله"

kelāmıyla feryād eyledi. "إصاب" -sānī kesr-i hemze ile- cem' "وَصَب" hemzesi ve münkalibe -*cemel ve cimāl vezninde*- 'ukūbet ve şiddet ma'nāsına ve lafz-ı "زايه جوابه" 493 زال عنه جوابه⁴⁹³ ile müfesser ve "بلبال" *gamm u hemm* ma'nāsınadır. Ve lafza-i "Ḥabāl" ḥablden -ḥā-yı mu'cemenin fethī ile- perīşān ve bī-şu'ur ma'nāsınadır. Ba'dehū "kāhin" yerine ku'ūd ve şahv u āşinā-yı muḥtefil-i şühūd olduğda Ey ma'şer-i Benī Kaḥtān "أخبركم بالحق والبيان اقسّم بالكعبة والاركان والبلد المؤمن السّدان قد منع السمع عتاة الجان بثاقب يكون ذا سلطان من أجل مبعوثٍ عظيم الشّان يُبعث بالتنزيل والفورقان وبالهدى و فاصل القرآن تُبطل به عبادة الاوثان"⁴⁹⁴

fıkarātıyla vākī'a-ı ḥali i'lām eyledikde "سدان" *huddām* ma'nāsına ve "فاصل" -fā-yı *mu'ceme ve sād-ı mihmele* ile- mażbūṭadır. Ey Ḥuṭar-ı 'acibü'l-eşer bir peyām-ı u'cūbe-semerden ḥaber virirsin ki zātında bir garīb emr-i ḥaṭardır. Soñra ya kavmiñin aḥvāli neye müncerr olur diyerek tekrār istifsārımızda

Nazm-ı 'Arabî:

⁴⁹² vākī' ma'nāsındadır.

⁴⁹³ Cevap vermeyi bıraktı.

⁴⁹⁴ Ben size gerçeği açıkça, doğru bir şekilde haber veriyorum. Ka'be'ye, sütunlarına ve Ka'be'ye hizmet eden güvenilir hizmetçilerine yemin ediyorum ki gökteki şeytanların azgınlıklarına ateş topu atılarak meleklerin (levh-i mahfuzdaki) konuşmalarını duymaları engellendi. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in şânının yüceliğini gösterir. O'na Hüdâ, Furkan, Tenzil ve Kur'an'ın bölümleri gönderildi. Bu Kur'an ile putlara tapmak bätıl kılındı.

ارى لقومى مارى لى نفسى
ان يتبعوا [50a] خير نبى الانس
برهانه مثل شعاع الشمس
يُبعثُ فى مكة دار الحُمس
بمحكم التنزيل غير اللبس⁴⁹⁵

Edāsıyla mucib oldu. Lafza-i “**hums**” -*damm-i hā-yı mühmele ve sükün-i mīm ve sîn-i mühmele ile- hamāsetden şiddet ü şalābet* ma’nāsınadır. Tekrār ol zāt-ı şerīfīñ neseb ü hasebleri kime müntemī olur denildiğiñde

"و الحياة والعيش انه لمن قريش ما فى حكمه⁴⁹⁶ طيش و لا فى خلقه هيش يكون فى

جيش و اى جيش من آل قحطان و آل ايش⁴⁹⁷"

طاش السهم عن الهدف اذا عدل ma’nāsına عدول عن الحق⁴⁹⁸ “**tiş**” kelāmını hıtāmda lafza-i “**hiş**” *kubh* ma’nāsınadır. Ve lafza-i “**eyş**” *cinn-i mü’minānden bir kabīleye* ‘alem olmuştur ki anlarıñ büzürg-i tebārlarına “**eyş**” tesmiye olunur. Yāhūd “**āl-i Kahtān’dan**” *Enşār* rıdvānu’llāhi te’ālā ‘aleyhim ecma’in, ve “**eyş**” ile *Muhācirin* rıdvānu’llāhi te’ālā ‘aleyhim irāde olunur. Yā Huṭar bin Mālik "سافك الله فى اسنى
500 المسالك devḥa-ı keşīratü’l-efnān Kahtān-şu’üb-ı kabā’il-i Kureyşe bīh-zen-i teşettüt olmağla o gazīretü’l- mesālik-i Kureyş’dan kaṅğı kabīle-i [50b] aşliyye aşīletü’l-ensāba līne-bend-i şāh-ı intisāb olur didiğimizde

⁴⁹⁵ Kendim için uygun olanı kavmim için de uygun görüyorum. / İnsanların en hayırlısı olan peygambere uymayı / O’nun delilleri aynı bir güneş ışığı gibidir. / Mekke’de, Dāru’l Hums şehrinde ortaya çıkıyor. / Allah’tan indirildiğine şüphe olmayan muhkem bir şekilde indirililen Kur’an ile. bk. Ebū er-Rebī’ el-Endülüsî , *El-İktifā*’ thk. Muhammed Kemāleddin, (Beyrut: Dāru’n-Neşr, 1997),1/126.

⁴⁹⁶ حلمه a.g.e

⁴⁹⁷ Hayat ve yaşam Kureyş’tedir. Onların verdiği kararlarda isābet vardır. Onların huylarında bir çirkinlik yoktur. Onların ordusu da Ensar ve Muhācir’den oluşmaktadır.

⁴⁹⁸ Hak’tan bir dönüş

⁴⁹⁹ Ok hedeften saptı, döndü.

⁵⁰⁰ Allah teālā senin yolunu açık eylesin, Allah seni en doğru yola iletisin.

" والبيت ذى الدعائم والركن والاحاثم انه لمن نجل هاشم من معشر اكارم يبعث بالملاحم

وقتل كل ظالم"501

kelāmında "بيت ذى الدعائم" Ka'be-i mükerreme ve rükn-i haccer-i esved, "احاثم" cem'-i ahvām ki cem'-i ahvamdır. Derün-ı çahda olan āb ma'nāsına bi'r-i zezem irāde olundu.

" هذا هو البيان اخبرنى به رئيس الجان الله أكبر جاء الحق و ظهر و انقطع عن الجن

الخبر"502

peyāmıyla hıtāmında hāmūş u tamām üç gün bī-hūş olup ba'dehū ifākāt-yāb olduḡda لا
503 kelimesini tekrār-ı zebān eylediğini defā'atle istimā' eyledim
diyu rāvī-yi mezkūr müsāmīr-i⁵⁰⁴ huzūr-ı Seyyidü'l-kevneyn olduḡlarında

"سبحان الله لقد نطق عن مثل نبوة و انه ليعث يوم القيامة⁵⁰⁵ أمه و حده"506

kelām-ı 'icāz-nizāmıyla taşdıḡ buyurduḡları meşhūr şahā'if-i ruvāt-ı şıḡātdır. Şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem teslīmen keşirā

44 Makāle: İbtidā tesākūt-ı şihāb-ı pür-iltihābdan hirāsān olan ḡabā'il-i 'Arab'dan dil-remīde-i [51a] taḡvīf ḡabāle-i Şahīfe-i benī Şahīf idi. Bunlar bir vechle tesliyet ve ārām bulamayıp kāhin-i re'ī peyāmları olan Ümeyye bin ebī eş-Şalt'a ser-āmed-i aḡyāları şālt ve sebük-bār-ı istiḡbār-ı şihāb için gelüp şavma'asında ḡarār eyledi. Ümeyye bādī-yi ḡudūm-i ziyāretten pürsān olduḡda pīş-i ezīn-i meşhūrumuz olmayan 'acībe-i şihāb-ı āsumānī ki peyder-pey semādan münḡızz ve rīzān olmada der-

⁵⁰¹ Kābe'de direkler, sütunlar, rükünler vardır. O asiller topluluḡundan Hāşim'in soyundandır. Savaşlara gönderilir. Bütün zālimleri öldürür. bk. Şeyh Hüseyin Diyarbekrī, *Tarihu'l-Hamīs*, (Beyrut: Daru's-Sadır,1866), 1/30.

⁵⁰² Bu açık bir beyāndır. Bana cinnīlerin reisi onu haber verdi. Allahuekber hak geldi ortaya çıktı ve artık cinnīler haber alamaz oldular. bk. Diyarbekrī, *Tarihu'l-Hamīs*, 1/30

⁵⁰³ Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v.) O'nun rasūlüdür.

⁵⁰⁴ Muhādeşe ma'nāsınadır.

⁵⁰⁵ T1 ve T2 nolu nüshalarda يوم القيمة şeklinde yazılmış. Yazdığımız şekilde olması gerekmektedir. bk. a.g.e.

⁵⁰⁶ Allah Rasūlü dedi ki: "Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ki, o peygamberlerin yaşayışlarından örnekler verdi. Allah onu kıyamet gününde tek bir ümmet olarak haşr edecektir."

kıyām-ı sâ'ate mi yoḥsa ber-ğayr-ı 'alāmete mi istidlāl olunur. Bunuñ ḥikmeti ve sebeb ve 'illeti nedir didiler. Ḥall-i iškāl-i şanādīd-i kavmi şeb-i āzīneye ta'līk anlar daḥı ferīk ferīk teraşşūd-gāh-ı kāhine cem' oldular. Ümeyye şu vechle cevāba āgāz eyledi ki şu meşhūdīñız olan kevākib-i āsumāne bürüc tesmiye olunur. Bir kerre im'ān edīñ hīç bunlardan biri tesākuṭ ider mi kıyām-ı sâ'ate delālet eyleseydi bunlar tesākūt iderdi. Lākin siz bir gürūh-ı bī-hūşsız ki tafşīl-i maḳāle ḥurūş-ı bī-süddur. Meşhūdīñız olan tesākuṭ-ı nücūm-ı āsumān ber-āfitāb-ı risāletīñız zuhūr ve bürüzına [51b] delālet ider ki ufḳ-ı sāḥa-ı āl-i Ḳureş'den 'an-ḳarībi'z-zamān ṭālī' ve lāmi' olup tā rüz-ı rüstāḥīz envār-ı bāhıretü'l-āyātı gürüb itmese gerekdir. Ey şeb-pere-i çeşmān 'abede-i aşnām eğer benden soñra sizden biriñız ol yūh-ı 'alem-gīr-i fütūḥā resān olursa ḥaḍīd-i mezellet ve ğavāyetden zerre-i perende-i evc-ziyā-yı inḳiyād olmağa dāmen-i dermiyān-ı himmet olasız diyü nuşḥ u pend eylediği rivāyet-gerde-i Muğīre bin el-Aḥnes'dir.

45 Makāle: Ruvāt-ı şıḳātden Muḥammed bin İshāḳ el-Muṭṭalibī naḳl ider ki:

Mülūk-ı saṭvet-şīār-ı kirāmdan Rebī'a bin Naşre'n-Neḥamī nām bir pādīşāh-ı vālā-ḥaşmet bir ru'yā görüp dāḥil-i ḳalem-rev-i ḥükümeti olan müneccimīn ve keheneden kim bulundu ise ihḍār ve ru'yā-yı hā'ilesinden ve ta'bīrinden istifsār eyledi. Ve her kim tafşīl-i ru'yāmīñ taḳrīrine ḳādir olursa⁵⁰⁷ 'uhde-i ta'bīrinden daḥı bīrūn olur diyü ḥıṭāb eyledikde kehene-i 'aşr mādām taḳrīr-i menāmda 'acız u ḥaşr-ı muḳarrerdir. Ta'bīre ḳudret nā-müyesserdir deyip

Beyit:

جانان⁵⁰⁸ ز فیض محل صاف کشت مستقبل [52a]
که دیده بیند از خاب پیشتر تعبیر⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ T2: olur ise

⁵⁰⁸ T2: جانان

⁵⁰⁹ Ortamın feyzi ile gelecek o derece belirginleşti ki / Göz rüyâdan daha fazla tabir gördü.

meşilince⁵¹⁰ ser-āmed-i şülle-i kühhān olan şakk u Saṭīḥ'den pürsān olmadıkça ḥall-i işkāl mümkün olmaz neticesi üzre ol iki kāhin-i sālifü'z-zikri işhāş ve nādī-yi melike dūḥūl eylediklerinde ibtidā

"من غير استفسارٍ بدأ مقالٍ سطیحٍ رأيت جمجمةً خرجت من ظلمةٍ فاكنت كل جمجمة" ⁵¹¹

kelāmı olup Rebī'a anıñ bi'l-bedīhe işābetinde ḥayrān ve müte'accib oldu. Te'vīlinden leb-cünbān-ı su'āl olduḡda

"احلف ما بين الحرّتين من حنّسٍ لهبطنّ ارضكم الحبشٍ فتملكنّ ما بين ابين الى

الجرش" ⁵¹²

ta'bīri ile takrīrinde yā Saṭīḥ bu peyām-ı şetāt-encām bā'ış-i daḡdaḡa-ı derūn olmaḡla ayā müddeti ba'īd mi ya ḡarīb mi beyānı maṭlūbumdur didi.

"بعد زمانك بحینٍ اكثر من سنّین او سبعین يمضین من السنّین ثم یقتلون ویخرجون منها

هاربین" ⁵¹³

ile aḡbārda ya bu zafer-i meymenet-eseriñ sipeh-sālārı kim ola

"يليه ابنُ ذی یزَنٍ یخرج علیهم من عدنٍ فلا یترك علیهم احدًا باليمن" ⁵¹⁴

tafşīli ile inbāde bunuñ daḡı imtidād-ı salṭanatı [52b] ber-vech-i istimrār mı yoḡsa bir māni'-i ḡāṭı' zuhūruyla münḡhasim olur mu didikde

"يَقْطَعُهُ نَبِيٌّ زَكِيٌّ يَأْتِيهِ الْوَحْيُ مِنَ الْعَلِيِّ مِنْ وَلَدِغَالِبِ بْنِ فَهْرِ مَالِكِ بْنِ النَّفْرِ يَكُونُ الْمَلِكُ

فِي قَوْمِهِ إِلَى آخِرِ الدَّهْرِ" ⁵¹⁵

⁵¹⁰ T2: meselince

⁵¹¹ Hemen başlangıçta bir açıklama yapmadan Saṭīḥ'in sözüyle başladı. "Ben bir kafatası gördüm. Karanlıktan çıktı ve bütün kafataslarını yedi."

⁵¹² Ben Harreteyn bölgesinde yırtıcı hayvanların olduğuna yemin ederim. Ve sizin bölgenizi Habeşliler işgâl edecek. Sonuçta Muhammedü'l-emīn Cerş'e kadar sâhip olacak. (Harreteyn: "Doḡu Harresi olarak bilinen "Harretu Vākım" ile Batı Harresi olarak bilinen "Harretu Vebere" ve güneyden 'Ayr daḡı ile kuzeyden Sevr daḡı arasında kalan bölgedir." bk. Tahsin Koçyiḡit, İslām Tarihinin İlk Yıllarında (H.1-41/M. 622-661) İşkân, (İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006),16.

⁵¹³ Senin zamandından yaklaşık altmış veya yetmiş yıl geçince onlarla savaş yapılacak. Ve ordan çıkartılacaklar.

⁵¹⁴ Aden'den İbn Zîyezen adlı bir kimse çıkacak, Yemen'de hiç kimseyi serbest bırakmayacak.

ile aḥbārında yā Satīḥ dehre daḥī āḥir u nihāyet var mıdır?

"نعم يوم تُجمع فيه الأولون والآخرين و يسعد فيه المحسنون و يشقى فيه المسيئون و

الشفق والغسق والقمر المتسق ان ما اخبرتك به الحق"⁵¹⁶

sūḥaniyle itmām-ı kelām eyleyüp vācibe-i terhīb u iḥtirāmı ṭaraf-ı melikden ifā olundu.

Bundan soñra şaḳıyyı da‘vet ve nādī-yi Rebī‘a’ya dūḥūle ruḥşat virdiler. Ol daḥī ber-vefḳ-ı siyāk-ı mezkūr

"رَأَيْتَ جُمُوعًا خَرَجَتْ مِنْ ظِلْمَةٍ فَوْقَتْ بَيْنَ رَوْضَةٍ وَأَكْمَةٍ فَكَلَّتْ كُلُّ ذَاتٍ نَسَمَةً"⁵¹⁷

ta‘bīri ile sehm-endāz-ı işābet ve beyān u te‘vīlinden pürsān olduḳda

"احلف ما بين الحرّتين من انسانٍ لتنزلن ارضكم السّودان و يغلبن على كلّ طفلة البنان

ويملكنّ ما بين ابين لى البحرين ثمّ ينقذكم منه عظيم الشّان و يذيقهم اشدّ الهوان و هو غلامٌ من عليّة

اليمن يخرج من بيت ذى يزنٍ ثمّ ينقطع [53a] سلطانه برسولٍ هو خاتم الرّسل يأتى بالحقّ والعدل

بين اهل الدين و الفضل يكون الملك فى قومه الى يوم الفصل و هو يوم تجزئ فيه الولاة و يدعى من

السمأ دعوات يسمعها الاحياء و الأموات و تجمع النّاس فيه للميقات فى فيفوز الصّالحون بالخيرات ابى

وربّ السماء و الارض و ما بينهما من رفع و خضض ان ما انبئك به لحقّ ما له نقض"⁵¹⁸

fıḳarātıyla ḥatm-i kelām ve ikisiniñ peyāmıları hem-nizām-ı takrīr ve ta‘bīr olmaḡla

melik-encām-ı endiş

Mışra‘:

⁵¹⁵ Ğālīp b. Fıhr b. Mâlik b. en-Nadr’ın soyundan, kendisine gökten vahiy gelen zekî bir peygamber onu kesecek. O kıyâmete deġin kavmine melik olacak.

⁵¹⁶ Öncekiler ve sonrakiler o gün toplanır. Muhsinler içinde olanlar mutludurlar. Kötülük içerisinde olanlar şakîdirler. Güneşin doğumuna ve batımına, karanlık geceye ve dolunaya yemin olsun ki, sana haber verdiğim her şey gerçektir.

⁵¹⁷ Sen bir kafatası gördün o bir karanlıktan çıktı. Ravza ve Ekeme arasında hâdise gerçekleşti. Bütün canlıları yedi.

⁵¹⁸ Yemin ediyorum ki, Harreteyn arasından bir insan çıkacak. Sizin toprağınız olan Sûdan’a saldıracak, bütün çocukları esir edecek. Cırân’a kadar açıkça bütün topraklara sâhip olacak. Sonra şerefi yüce olan bir zât sizi düşmanlardan kurtaracak. Düşmanlarımızı zelil edecektir. O şerefi yüce olan kişi Yemen’in seçkinlerindedir. O Zîyezen’in evinden, soyundan çıkacak. Sonra onun sultanlığı; hakkı ve din ehli arasında adaleti getiren, yücelik sâhibi, hâtemü’l-enbiyâ olan bir peygamber ile son bulacak. O kavmine kıyâmete deġin önderlik edecektir. O gün yöneticiler hesâba çekileceklerdir. O gün semâdan bir çağrı olacak ve bu çağrıyı ölü ve diri herkes işitecektir. İnsanlar o toplanma yerinde toplanacaklar. Sâlihler yapmış oldukları iyiliklerle sevinç duyacak. Yer ve gök arasında büyük küçük ne varsa onların sâhibi olan Rabb’e yemîn olsun ki, benim size bildirdiğim şeyler gerçektir. Bunda bir şüphe yoktur.

medlūliyle cünd-i Haneş-i Habeşe'den hadşe-gîr-i 'akıbet olup etrâf u 'iyâlen maḥall-i âhara irhâl eylediği şikât-erbâb-ı tevârîḥ naql eylemişlerdir.

46 Makāle: Seb̄t-i cerā'id-i tevârîḥ naḳale-i aḥbârdır ki:

Şanādīd-i Kureş rahībū'l-a'tābdan Zühre bin Kilāb'ın bir duḡter-i pākize-aḡterī ufḳ-ı meşīme-i tārikī-yi mā-derūn hem-reng-i sepīde-i bām subḡ-ı şıdḳ-ı ittisām sāhā-ı vüçüda ḡarām eyleyüp bi-Ḥikmeti'llāhi te'ālā ol bā-nevā ḡarem-serā-yı 'işmet ḡāyet sepīd-vā-sepīd acī-renk ve ancak vüçüdü bir ḡāl-ı siyāḡ şeb-renk [53b] ile mevsūme idi. Cehele-i evān-ı cāhiliyyet ve ten-perestānīñ muḳtezā-yı 'adet ve dīdene-i ḡabāşetleri üzre bu ḡılḳat-i şerīfeleri ile⁵²⁰ zībende-tırāz-ı kisvet-i vüçüd olan nāzenīni kerīḡ ve şūm 'add itmeleriyle etbā'ından birine vi'ādesiyle emr ol daḡı alıp Ḥacūn'a ḡarīb bir maḡalde bir ḡafreye ilkā iderken

"رُبَّ فَارِسٍ رَوَّادٍ وَ مَطْعَمٍ جَوَادٍ فِي السَّنَةِ الْجَمَادِ مِنَ الْجَارِيَةِ الْمُلقَاةِ بِالوَادِي" ⁵²¹

ḡıḡābiyla hetf olunup şiddet-i te'sīr-i şıyāḡ-ḡaybī derūnuna kār-ger oldu ki lerze-i ber-endām ve bī-şu'ūr ve derḡāl o cedde-i kirām ḡabā'il ve şūḡūr olacaḳ duḡter-i pākizeyi ḡafre-i vi'ādeden iḡrāc ve pīşḡāḡ-ı zühreye dest-āvīz mekārīm ve ibtihāc eyledi. Ve vāḳı'a-ı hātifi iḡbār ⁵²² "وَدَعَهَا سِيكُونُ لَهَا شَانٌ وَ آثَارٌ" diyerek teslīm-i kehvāre-i rıdā'at ve sevdā tesmiyesiyle maḡrūḡ-ḡimāt-ı ribāyet⁵²³ olup ḡadd-i zevāce intimāsında 'Amr bin Ka'b bin Temīm'e tezvīc ve andan niçe evlād-ı kirām-ı kerrār ve ruvvādı tāziş-ger mizmār-ı vüçüd olup ḡulāşa-ı kelām kendiniñ vefātından soñra selīl-i ensāb-ı zūrriyyātından tamām-ı şad 'aded benāt-ı 'azrā [54a] bā-nevā-yı ḡacle-serā-yı ḡacet idiler. Ammā ol cedde-i sülāle-i kirām-ı lebībe ve berre-i 'āḳile ve kāhine-i u'cūbe-i

⁵¹⁹ Vākianın tedbiri olay gerçekteşmeden önce alınmalı.

⁵²⁰ T2: şerīfe ile

⁵²¹ Nice öncü biniciler ve nice vādilere terkedilmiş hizmetçileri kıtlık zamanında doyuran yiḡitler vardır.

⁵²² Onu bırak yakında onun bir şeref ve yetkisi olacak.

⁵²³ T1: mine't-terbiyye olarak açıklanmıştır.

rūzgārdan ve fīratū'l-menḳabe bir ḥurme-i muḥteremetü'ş-şān idi ki vaḳāyī'-ı aḥvālī taḥrīr olunsa şaḥā'if-i rūzigāra güncān olmaz. Ez cümle ḥīn-i vefātında şanādīd olan⁵²⁴ emcāddan 'Abdu'llāh bin Ced'ān ve Hāşim bin el-Muḡire emşālihāyī istāde-i nādī-yī veşāyet idüp umūrlarından ⁵²⁵ما كان وما يكون⁵²⁵ aḥvāllerini naḳl u taşrīh ve evlād-ı benātından daḡı Hāle bin Üheybī ihḍār ve andan cenāb-ı Ḥamza bin 'Abdu'l-Muṭṭalib'in meşhed-serā-yı vücuda şimşīr-zen-i te'ayyün olacaḳların iḡbār ve Āmine binti Vehbī daḡı da'vet ve andan sultān-ı ḥarem-serā-yı dīn ü millet olan ḥıdīv-i risāletiñ tevḳī'-keş-i ḥıṭṭa-ı vilādet olacaḳların ve aña mānend ü şebīh niçe vaḳāyī'-ı vilādet ve meb'aşī iḡbār eylediḡi şebt-i sevād-nāme-i mütecessisāne āşārdır.⁵²⁶

47 Makāle: Naḳl olunur ki şeb-i vilādet Şāhib-i sa'ādet şalla'llāhu te'ālā āleyhi ve sellemde irticās-ı evyān-ı Kisrā beşāret-i teşettüt bilād u ḳurā

Beyit:⁵²⁷[54b]

وبات ايوان كسرى و هو منصدع
كشمل اصحاب كسرى غير ملتئم

والنارُ خادمة الانفاس من اسف
عليه والنهر ساهى العين من سدَم

وسأ ساوة ان غاضت بحيرتها
وردَ واردها بالغيط حين ظمى⁵²⁸

medlūliyle on dört şerefesiniñ zemāne sūḳūtı cez'-ı Kisra'ya bādī olup Mūbez-i mūbezānı ve İşbehbed ve Büzürcifr medār ve sā'ir merāzibe ve a'yānını ihtizār eyledi. “Mūbez” re'is-i aḳkām-ı dīn-i mecūsdur ki nevāmīs-i şerāyī'lerin andan aḡz u te'allüm iderler. “Mūbez-i mūbezān”, re'isü'r-ru'esā ma'nāsına ve “İşbehbed”, ḥāfīzu'l-cüyüş,

⁵²⁴ T1: evlād şeklinde yazılmış. Muhtemelen olan şeklinde yazılacak idi.

⁵²⁵ Olan ve olacak olan şeyler

⁵²⁶ T2: “mütecessisānū'l-āsār” şeklinde yazılmıştır.

⁵²⁷ T2: Beyit başlığı var. T1'de ise bir işaret konarak beyitlere geçilmiştir.

⁵²⁸ Kisrā'nın sarayı deprem görmüş gibi çatladı ve Kisrā'nın halkı darmadağın oldu. / Sönmeyen ateş söndü, üzüntüden nefesler tükendi. Nehirler kederden kurudu. / Sava gölünün suyu çekildi. Susayıp ona varanı susuz bir şekilde geri çevirdi.

emīru'l-ümerā ma'nāsına, "Büzürçifr", *Büzürçimhr* didikleri büzürg-mihrden mu'arreb kâf-ı Fārisī cīm-i 'Arabīye ibdāl olunmuş *büyük güneş* ma'nāsına ki *vezīr-i a'lā* demek olur. "Merāzibe"; *hafāza-ı şügūr*, *vülāt-ı erbā'-ı memleket* ma'nāsınadır.

El-kişşa: Bunları cem' edüp irticās-ı eyvān ve sükūt-ı şerefāt-ı menī'atü'l-bünyāndan istinbā [55a] ve herkes nādī-yi Kisrā'da engüşt ber-dehān-ı hayret iken derhāl mübez-i mübezānı ol gice gördüğü ru'yāyı şöyle taķrīre aġāz eyledi ki:

"كان ابلأ صعباً تقود خيلاً عرباً قد قطعت دجلة وانتشرت بلاد فارس (انتهى)"⁵²⁹

ve bu hılāde niçe sinīn-i keşireden berü itfāsı mümkün olmayıp ma'būd ittiḥāz eyledikleri nīrānlarınıñ ol gice cümūd u ḥumūdından ve Sāve nām buḥayranıñ ġavrından iḥbār-ı teşādüfī daḡı endīşe-ber-endīşe teşvīş-i ḡālī te'yid ü te'kid itmekle 'Arab'dan bir zuhūr-ı ḡādīşe ile ru'yā-yı mübezi ta'bīr eylediler. Kisrā bunuñla ḡursend-i tesellī olamayup zemīn-i 'Arab'dan a'lem-i kühhān 'Abdü'l-Mesīḡ Ġassānī nām kimesneyi ib'āş ve irsāl içün Nu'mān bin el-Münzir'e taḡrīr u işḡāş olunup 'Abdü'l-Mesīḡ daḡı ḡall-i işkālde 'acziñi pīş-nihāde-i i'zār ve Saṡīḡ-i ma'rufu iḡzār içün miyānelerinde ḡarābet olmaġla 'Abdü'l-Mesīḡ Ġassānī'yi irsāl u ib'āş eylediler. Ber-mücib-i emr-i Kisrā teveccüh ve teraşşüd-ġāḡ-ı Saṡīḡ'a duḡūlünde gördü ki redd-i [55b] terḡīb ve selāma iḡtidār-ı nāyāb ve ḡālet-i maḡmaşada bī-tāb ve lākin henüz ṡā'ir-i hemālāne-i ḡayāt-ı nefes-i vāpesīne rehīn olmamış ref'-i şavt ile

"اصمّ ام يسمع غطريف اليمن يا فاضل الخطّة اعيبت من ومن"⁵³⁰

ḡıṡābıyla iftisāḡda Saṡīḡ, 'Abdü'l-Mesīḡ'a dü-dīdesin feth

"يا⁵³¹ عبد المسيح على جملٍ مسيح الى سطیح وقد اوفى على الضريح بعثك آل ساسان

لارتجاس الايوان وخمود النيران ورؤيا الموبدان رأى ابلأ صعباً تقود خيلاً عرباً قد قطعت دجلة

⁵²⁹ Arap atlarına öncülük eden güçlü develer vardı. O develer Dicle'ye gittiler ve Fars ülkesinde yayıldılar.

⁵³⁰ Ey geleceği bilen seni bu hallere kimler getirdi? Yemen'in kâhininin kulakları duymaz mı olmuş yoksa işitebiliyor mu? bk. İbn Manzūr, *Muhtasarü Târihi Dimeşk*, nşr. Rûhiyye en-Nehhās vd.,(Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muasır, 1983), 5/106.

و انتشرت فى بلاد فارس يا عبد المسيح اذا اظهر التلادة و فاضت السماوة و غاضت بحيرة ساوة
لم يكن بابل للفارس مكاناً ولا اشام للسطيح شاماً يملك منهم ملوك وملكات على عدد اشدفات وكل
ماهوات آت"532

kelāmıyla ḥatm-i maḳāl idüp vefāt eyledi. Andan ‘Abdü’l-Mesīḥ-i mezkūr sū-yı
Kisrā’ya zāmīle-bend-i ric‘at⁵³³ olup ḥaḳīḳat-i ḥālī i‘lām ve vāḳī‘ā āḥir-i müddet-i
‘Ömer bin el-Ḥattāb raḍıyā’llāhu te‘ālā ‘anhuda bilād-i ‘izām-ı Fārisden on dört
memleket-i uz mā dāḥil-i ḥavza-ı İslām olmuşdu.

48 Maḳāle: [56a] Süfyān bin Muḥāşı‘ bin Dārem nām şıḳa-ı ruvāt-ı şıḥḥat-
ittisāmdan naḳl u rivāyet olunur ki:

Kendi miyān-ı tebārında vāḳı‘ olan zimmet-i diyet-i vārişān-ı ḳatīli edāya
ahde-bend-i taḥmīl olup ‘ādāt-ı ‘Arab-ı ‘urebā üzre isti‘āneti için ḳabīle ḳabīle mürür ve
‘übūru ḥılālinde ḳabīle-i Benī Temīm’e gelüp bunlar ise kāhinleri olan bir zen-i fertüte-i
heykel-i veşenīniñ re’ī ḥāne-i perestiş-lānesinde cem‘ olmuşlar idi. Kāhine-i ‘ucāhine
pey-der-pey

"العزیز من والاه/والذليل من خالاه/والموفور من مالاة/والموثر من عالاة"⁵³⁴

kelāmıyla bunlara güher-pāş-ı nuş u pend ve miyānlarında bir müsterşid-i ḥıred-mend
olmadığı ecilden ey Rebībe-i bādī-yi re’ī reşḳ-i satīḥ zā el’ān aḥvāl u evşāfından ḥaber
virdiğın zāt-ı bī-hemtā kimdir? Ve nisbet-i ittişāl tebār-ı mekārım ve şārları kime
müntemī olur diyü leb-cünbān-ı istifsār olduḳda

⁵³¹ "قال" şeklinde başlaması uygun olmaktadır.

⁵³² Abdü’l-Mesīḥ, zor konuşan ve ölmek üzere olan Kāhin Satīḥ’a şöyle dedi: “ Sāsāni kralı beni sana gönderdi. Sarayın sütunlarının yıkılması, ateşin sönmesi ve Mübzen’in, iri bir devenin Arap atlarını Dicle’ye kadar sürüp, Fars ülkesine varması ile ilgili gördüğü rüyası hakkında bilgi vermen için geldim. Ey Abdü’l-Mesīḥ, tilāvet edildiğinde (Kur’ân), Semāve nehri taşıdığında, Sāve gölü kurduğunda, Bābil’de ve Şam’da artık Satīḥ’in ve kralların atlarının konuşlanacağı bir yer olmayacak. Onların iktidarı sona erecek ve onlara artık halk tarafından bir ta’zim de olmayacaktır. Gelecek olan şey yakındır. bk. İbn Manzūr, Tārihi Dımeşk, 5/106.

⁵³³ T2: rihcet olup

⁵³⁴ Azız, kendisiyle dostluk kurulandır. / Zelil, insanlara karşı kibirli olandır / Zengin, iktisatlı davranandır. / İtibarlı kişi erdemli olandır. bk. İbn Zafer, *Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer*, 177. / en-Nüveyrî, *Nihāyetü’l-Ereb*, 16/161.

"صاحبُ حلٍّ و حرم وهدى و عَلم و بطشٍ و حلم و حربٍ و سلمٍ رأسِ رؤسٍ و اريض

شموسٍ و ساحى بؤس و ما هدى و عوسٍ و نأ عِش متعوس[56b]"⁵³⁵

fıkarātıyla ta'dād-ı evşāfindan soñra

"نبى مؤيدٌ قدآن حين يوجد / و دنا أوأن يولد / يبعث الى الاحمر والاسود / بكتاب لايفند

اسمه محمد" ⁵³⁶

"أما لله ابوك أعرى ام عجمى" ⁵³⁷ didikde kelāmını 'ilāve ve tekrār Süfyān-ı mezkūr

iskātıyla والسما ذات العنان و الشجر ذات الافنان انه لمن معد بن عدنان قدك يا سفیان" ⁵³⁸

su'ālden keff-i zebān itmekle ol meclis hıfāmına dek bir dañı tekellüm eyledi.

Tekmile: Kelām-ı kähinede ⁵³⁹ منه "ای برى خاله" ve "حلٍّ و حرم" *helāl ve ħarām*

ma'nāsına "ساحى بوس مذهب" *ilām ve şedā'id* ve "رأس رؤس" *seyyid-i sādāt*

zīrā "ماهد و عوس" ⁵⁴⁰ *fi'l-aşl kışrun* dimekdir ki مسحاة bu ma'nādan me'hūzdür.

ya'nī zemīn-i reml-dār sa'bu'l-mesāliki mümeħhed ve hem-vār idici dimek olur. Zīrā

"عوس" *āşir* 'meteos" ⁵⁴¹ cem'-i va'sdır ki sa'bu'l-mesālik olan *rimāle* itlağ olunur. Ve

تعیس الرجل واتعسه غيره ای اخزاه ⁵⁴² ma'nālarını müştemil *ma'nāsına* عسرت ⁵⁴³

"ولايفند" ای لا يخطأ و لا يضعف رأيه ⁵⁴⁴ [57a] و "عنان السماء" السحاب والواحدة ⁵⁴⁵ *ma'nāsına*

⁵³⁵ O Peygamber haram ve helāli gösteren; hidāyet, ilim, şecaat sahibi, gerektiğinde savaşan, gerektiğinde de barış yapan, ayın on dördü gibi parlak bir yüze sâhip, kavminin efendisi, mübelliğ, uyarıcı, ikrām sâhibi, insanları bir araya getiren bir kimsedir. bk. İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 177-178. / en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*,16/161.

⁵³⁶ Allah tarafından mucizelerle desteklenmiş Peygamber'in var olacağı zaman belirlendi. / O'nun doğacağı zaman yaklaştı. / O kırmızı ve siyah ırka gönderilen / hikmeti tükenmeyen bir kitapla desteklenen / O'nun ismi Muhammed'dir. bk. İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 178 / en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*,16/161.

⁵³⁷ Allah'a yemin olsun ki, senin baban Arap mıdır yoksa Acem midir? bk. İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayr'il-Beşer*, 178 / en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*,16/161.

⁵³⁸ Ey Süfyān, bulutlarla yüklü semāya, dallarla bütünleşmiş ağaca yemin olsun ki, Mu'ad bin 'Adnān senin soyundandır. Bu açıklama sana yeterlidir. bk. İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 178 / en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*,16/161.

⁵³⁹ Ondan uzak oldu.

⁵⁴⁰ örtü, kabuk

⁵⁴¹ zorluk, güçlük

⁵⁴² Adam perişan oldu ve başkasını da rezil etti.

⁵⁴³ Yalanlanmıyor, hata etmiyor, onun görüşü zayıf kılınmıyor.

و"قدك" حسبك وكفاك⁵⁴⁷ fenendir. ⁵⁴⁶ma'nasına ki, müfredi⁵⁴⁴ و"افنان" اغصان⁵⁴⁵ ma'nalarındadır.

49 Makāle: Cümle-i rehābīn melḥame-i Bedir'den Ḳubās bin Üşeym nām eşcā' meşāhīr-i fiḥām-ı şahābe-i kirām raḍıya'llāhu te'ālā 'anhden naql u rivāyet olunur ki çünki kārzār-ı Bedir'den pey-süpürde-i bevādī-yi firār olduk 'ale't-tevālī iki gün iki gice kemāl-i galebe-i bīm ve hirāsle girizān ve 'ale'l-a'mā gümrāh ve tersān gözüm gördü ki mesālik ve şu'ube maṭıyye-rān ve serā' ve tāzişden bī-tāb ve tüvān olup bir maḥalde şöyle üftān oldum ki harekete mecālim ḳalmayıp günüde-i senglāḥ-ı beyābān ve yine ru'b u ḥaşyetle bīdār ve 'āzim-rāh-ı kühsār ve belki aşhāb-ı Muḥammedīden bir kimesne beni görmüş ola diyü mez'ūr-ı bī-ḳarār ve firārımda ber-vech-i istimrār şitābān iken taḥmīnen nişfu'l-leyl olmuşdu. Nāgāh dūrdan bir ateş bedīdār olup aña nezdīk oldum. Meğer bir şahrā-yı vesī'ada mañşūbe ḥayme-i münferide ki hem-pehlū-yı tınāb ve evtād olur. Ne bir saḥābe ve ne bir evbe-gāh-ı mezille ve ne ol [57b] nār-ı mevḳıd ve ne bir enīs ve ḳāşıd var. Ḥayret-i bīm ve firār-ı şeş-cihātım istī'āb itmişken⁵⁴⁸ dehşetim müzdād olup teḥaffuḳ-dil-i nā-besāmānım derece-i ıztırābda ḳarār eyledi. Lerzān u hirāsān dört eṭrāfıma nigāh-endāz-ı im'ān oldum. Derhāl

"قُبَاتُ يَا قُيُبَاتُ خَشَانُ حِثَاتٍ حَابِطُ أَوْ عَاتٍ وَحَائِبٍ ظُلْمٍ إِمْلَاتٍ وَسَائِسٍ أَمْرِ لَاتٌ"⁵⁴⁹

"أُنْ" kelāmıyla hetf olundum. ⁵⁵⁰"انا عانذبك ايها الهاتف" cevābıyla müsteğīs olduğumda ⁵⁵¹"جَارٌ لَكَ جَارٌ" cevābıyla tesliyet ü terḥīb ve ben daḥı berāy-ı iştılā-ı nāra ḳarīb olurken derūn-ı ḥaymeye nigāh ve anda bir pīr dūtāh-ḳāmet ser-be-zānū-yı ḥayret

⁵⁴⁴ Bulutlar ma'nasındadır. Tekili "عنانة" şeklindedir.

⁵⁴⁵ dallar

⁵⁴⁶ T2: "müfredi" kelimesinde bulunan "dal" harfi yazılmamıştır.

⁵⁴⁷ Sana bu kadar (açıklama) yeter.

⁵⁴⁸ T2: itmişken

⁵⁴⁹ Bu kelimeler Arapça'da anlamı olmayan gelişigüzel kullanılmış harflerdir.

⁵⁵⁰ Ey hitāp eden kişi, ben sana sığıyorum.

⁵⁵¹ "Bana ve ateşe yaklaş." "Sana yaklaşmak nasıl olacak?"

"اهلاً و أهلاً و أهلاً" kelāmıyla güftār-ı senā-şi'ārımı gūş idince ⁵⁵² "عِم ظلاماً يا عم" ve fikret-şināh ⁵⁵³ "ظهروا و قهروا" didi ⁵⁵⁴ "سهلاً وقرى معداً و عيشاً رغداً كيف خلفت الجيش من قريش" cevābıyla mucīb olduğumda

"كلاً والبروق الخواطف والرعود القواصف لقد شربتهم السمهریات الشوارع واكلتهم المشرفیات القواطع [58a] وجاست خذلهم ⁵⁵⁵ الضباع الخوامع واستولت على رقابهم وايديهم الجوامع ولقد نصح قائل لوقيل سامع ولكن مالإمرالله دافع" ⁵⁵⁶

kelāmıyla te'evvūh-kūnān

"حُطِمَتِ الاوثان وعطلت الكهان ورجمت الجان بظهور الاذان بدين يدمع" ⁵⁵⁷ الاديان وكل مقدور اوان اقسام يا قيات بالحجرات الثلاث انها لأحداث ذوات إندلات" ⁵⁵⁸

deyip bir şarḥa-ı 'aẓīme ile yüzü üzre üftān ve mürde-i bī-cān oldu. Bu ḥālete müteḥayyir olup yine girizān olduğum vech üzre rāhī oldum diyü Ḳubās-ı mezkūr naḳl u taşrīḥ eylemiştir.

Tekmile: "خشاش و حثاث" kelimeleri şīga-ı mübālağa üzre "خشاش" *ḥafīfū'l-ḥareke* ⁵⁵⁹ "عسف" daḥı bu ma'nāyadır. *serī'u's-seyr* "حثاث" *muḥtebilü's-seyr* "خابط" *ev'ās* gibi *rimāl-i şa'bu'l-mesālike* itlāk olunur. "اوعات" cem'-i va'ş, *-sīn-i mühmele ile-* ev'ās gibi *rimāl-i şa'bu'l-mesālike* itlāk olunur. "وامر لاث" ای املات" ⁵⁶⁰ "وامر لاث" *ma'nāsına* ihlāt و "املات" ⁵⁶⁰ "وامر لاث" *ma'nāsına* ihlāt و "املات" ⁵⁶⁰ "وامر لاث" *ma'nāsına* ihlāt

⁵⁵² Ey nimet veren bizi karanlıklarda bırakma.

⁵⁵³ Hoş geldin, gözün aydın olsun, rahat bir hayatın olsun. Sen Kureyş ordusuna nasıl dâhil oldun?

⁵⁵⁴ Üstün geldiler ve düşmanlarını yendiler.

⁵⁵⁵ T2: خلالهم

⁵⁵⁶ Günlerden bir gün gök gürleri, şimşekler çaktı, fırtınalar koptu. Onlara keskin mızraklar doğrultuldu. Keskin kılıçlar onları biçti. Onların aralarına yırtıcı sırtlanlar girdi ve onları perişan ederek boyunduruğu altına aldı. Onların ellerinde sadece küçük şeyler kaldı. Bir sözcü onlara nasihat etti. Şâyet bu nasihatı bir işiten olmuş olsaydı, başlarına Allah'ın izniyle olan bu felâket gelmezdi.

⁵⁵⁷ T2: يدمع

⁵⁵⁸ İslâm'ın ortaya çıkışıyla; putlar burunları üzere yere yıkıldı, kâhinler işsiz kaldı, şeytanlar taşlandı ve İslâm diğer dinlere gâlip geldi. Takdîr edilen zaman gelmiş oldu. Ey Kubās, cemerâtlara yemin ediyorum ki orada artık insanların baskın yapacakları bir hâdise olmayacak.

⁵⁵⁹ T2: ma'nāya

⁵⁶⁰ T2: itmişdi

"عم" kavlinde "عم ظلاماً يا عم" ⁵⁶²[58b] den maḳlūb ola. ⁵⁶¹استوا لايت in 'am ma'nāsına ni'am ve efdāl ile du'adır. "مشرقيات" rimāḥ ma'nāsına "سمهريات" süyūf-ı ma'rūfedir ki Meşārif nām mevzı'a nisbet olunur. Lafza-i "ḥavāmi" cem'-i ḥim'dır, 'arec ma'nāsına "ضبعی" ḥılkatde 'arec ile ⁵⁶³tevşif idüp 'Arab-ı 'urebā ḍab'-ı 'urcādırlar. Cevāmi'-i aḡlāldir. Riḳāb ve eyādı anıñla cem' olunduğuçün cevāmi'-i tesmiye olundu. "جمرات" ḥaṣāt ma'nāsına cemerāt-ı Minā murād olunmuşdur. Ve "اندلاث" bir şey'e sür'atle düḡül ve şiddet-i iḳtiḡām ma'nāsınadır.

50 Maḳāle: 'Abbās bin 'Abdu'l-Muṡṡalib'den menḳül ve mervīdir ki:

"Bir gün pederim ser-ber-efrāştegān-ı raḡībū'l-a'tāb ya'nī Seyyid-i Baṡḡā-yı me'ālī-niṣāb 'Abdu'l-Muṡṡalib cenābları Ḥicr-i mu'allā dāye-i meṡāf vāye-i Ḥicr'de ḡā'bīde-i istirāḡat iken tersān u hirāsān ḡā'bdan bīdār u yaḡzān ve sū-yı kehene-i Ḳureyş ve nüdemā-yı eyşe revān olup ⁵⁶⁴يا ابا الحارث مالك كالحائف الوجلي" didiklerinde ḡunūde-i āḡūş-i pister-i Ḥicr iken bir ru'yā-yı 'azīme görüp eṡrāf-ı erba'ayı müştemile [59a] zahrımdan bir silsile-i cesīme nümūdār ve anıñ bir ṡarafı meşāriḡa ve bir ṡarafı meḡāribe ve bir ṡarafı 'anān-ı semāya ve bir ṡarafı şerāye resān olup derḡāl bu silsile-i bārver ve berk-dār bir dıraḡt-ı hemvār oldu. İki pīr-i nūrānī-zamīr anda müstezıl ve asāyiş-gīr idiler. Anlardan su'āl eyledim. Mübārek lisānlarıyla Enbiyā-yı kirām 'aleyhi's-selāmdan Nūḡ ve İbrāḡīm'iz 'aleyhimü's-selām kelāmıyla cevāb buyurdular diyü vāḡı'ayı naḡl u te'vīlinden pürsān oldukda silsile-i envār-ı zürriyetiñden bir Peyḡamber-i 'alişān-ı meḡārim-tebār nümūdār olur ki ahālī-yi semāvat u arāzīn aña imān-bend-i ḡible-i yaḡīn olup o silsile-i 'azīmeniñ her bir ḡalkası birbirine tedāḡül itmekle keşret-i ümem ve enşār ve a'vāna ve nehc-i mu'cize-i āyāt-ı Ḳur'an'a ve o silsileniñ şecere-i 'azīme-i ḡadrāya inḡilābı bu zāt-ı şerīfiñ şebāt ve temḡin ve neşv u

⁵⁶¹ Düzensiz iş ma'nāsına

⁵⁶² T2: عم

⁵⁶³ T2: 'arecle

⁵⁶⁴ Titrek ve korku içerisinde olan Ey Ebā'l-Hāris

nemā ve ‘uluvv-i zıkr-i me‘ālī-intimālarına delālet ve anıñ da‘vet-i farīzatü’l-icābetinden rū-gerdān ya‘nī ve ‘īnād olan ġarīk-i tūfān-ı fenā ve şer‘-i hānefiyye-i [59b] semhāları ez-şerā tā-şüreyyā ‘ālem-ġir-i şāha-ı ihtidā olur diyü tafsīl-i maḳāl eylediler.” Şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve şahbihi ve sellem teslīmen.

51 Maḳāle: Aşhāb-ı kirāmdan ‘Urve bin Mes‘ūd eş-Şeḳafī raḳıya’llāhu te‘ālā ‘anh hazretleri naḳl buyururlar ki:

Muḫaşara-ı Tā’if’den bir den-i hıṭṭa-ı sevād bulunup zer-mencūḳ-ı rāyet-i hidāyet-i Habīb-i İlāh ketībe-keş-i sāha-ı Hāremu’llah olduğdan soñra ḳufūl ve hıyābān-ı meşhed-serā-yı Tāif’e vüsūlüm hılālinde hem-‘āşā’ir ve mü‘āşirimden Ğıylān bin Seleme’ye dūçar ve vaḳ‘a-ı ḫaşr ve emşālihānıñ keyfiyyetin anā istifsārda Sulṭān-ı ḳalem-rev-i risālet şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretleriniñ ‘uluvv-i emr u şān-ı me‘ālī-ıḳtırān saṭvet ü‘āzamet u vefret-i āl u etbā‘ ve ḳuvvet ve ferr u ḫaşmetleri vaşfinda “Ayā bu keyfiyyetle ḫāl neye⁵⁶⁵ müncer olur ve seniñ bu emrde re’yiñ neye müsteḳarr olur didik de Ey Ğıylān-ı ḫamīm-i ḫullān bu zāt-ı rahmet-āyāt vāzıhı’l-beyyinātıñ Nebiyy-i kā’ināt olduğunda kim iştibāh ider.

Şi’r:

هو السيد الهادي [60a] الحبيب محمد
له رفعة عم الانام علاها

هل المجد كل المجد الا لاحمد
رسول كريم ما علاه يضاها⁵⁶⁶

Ma‘zāsıyla imān ve itā’atden ġayra mecāl muḫāldir diyü rāh-ı imāne meylānımı i‘lānım ḫasebiyle esrār-şamīme-i gencīne-i derūnuma vāḳıf olduğda

"ما أُجِبُّ ان يسمعَ احدٌ من تقيفٍ هذا القول منك و اتى لأخافها عليك"⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ T2: neye kelimesi نه يه şeklinde yazılmış. T1: نيه

⁵⁶⁶ Hidāyetin öncüsü sevgili Muhammed / Bütün yaratılmışlar içerisinde O’nun yüceliği vardır. / Şereflerin en yücesi Ahmed’e aittir. / O ker’im bir elçidir, kimse O’na denk değildir.

taḥzīriyle pend-i bī-mā' nā-yı saḥīfāneye ibtidārında Ey hemreh-i Ğıylān-ı muğeylān-zār
bevādī-yi ḥırmān ben cezm-gerde-i himmet-i şāh-rāh-ı hidāyet iken bīm-i gezend
seḳīfāneden nice hirāsān olurum ki

Li-münşi' ihī:

تشنکان زمزم مقصود را پروا نبود
از فریب جوشش موج سرآب انتظار⁵⁶⁸

Ve hem serā-perde-i zāmīrimde bir sırr-ı ser-be-müher-i ḥafā muzmerdir. Anı bir ferde
i' lān itmedim. Seni andan ḥişşe-mend eyleyeyim didiğimde pāy-tā-ser gūş olup şu
vechle keşīde-silk-i tafşīl olundu ki pīş-ezīn bi-ṭarīkū't-ticāre cānib-i Necrān'a
müteveccih olmuş idim. Henüz taṭṭāna-ı kūs-ı da'vet-i Muḥammedī [60b] gūş-zed-i
'ālem olmamışdı. Ahālī-yi ḳāfile ve kendi etbā'ımdan dūr bir maḥalde müteğavvir ve
müntebiz idim. Nāgāh iki cāriye-i sārīḥa zuhūr-ı vezīr-sāye-i Sarḥa'da ārām-sāz-ı ḥuzūr
oldular tesāmir ve teḥādūşe aḡāzlarında mütenādım ve muḏṭaci' ve gūş-i iz'ānla güft-i
gūların sāmī' idim. Nāgāh biri

"يا بنت الاكرمين من هذا قالت هذا عروة بن مسعود سيّد غير مسود مفيض جود

وَعَصْرَةَ مَنْجُود"⁵⁶⁹

deyip yine hem-pehlū-yı teḥādūşi⁵⁷⁰ "من اين نوا و من اين هوى"⁵⁷⁰ ya'nī ne ḳabīledendir ve
"اتى من المعقل المنيف طائف ينوى نجران ذات المخاليف"⁵⁷¹ de
ile cevāb virdi. Tekrār⁵⁷² "صدقت يا ابنة الاكرمين فما هو مصيب في سفره هذا"⁵⁷² ile

⁵⁶⁷ Bu sözü senden başka Sakīf'den kimsenin işitmesini istemiyorum. Bu konuda senin başına bir şey geleceğinden korkuyorum.

⁵⁶⁸ Maksud zemzemine susayanlar korkmazlar / Beklerken dalgalanıp duran suyun tuzağından

⁵⁶⁹ "Ey kerem sahibinin kızı! Bu kimdir?" "Bu Urve b. Mes'ūd'dur. İnsanlara zulmetmeyen bir efendidir. Cömerliği, ikrāmı bolcadır. Zor zamanlarda elden tutan, yol gösterendir."

⁵⁷⁰ Aslın nedir? Kimlerdensin?

⁵⁷¹ Tâ'if'in yüksek dar geçitli yerleşiminden, Necran'ın Mehālif bölgesinden geldi.

⁵⁷² Doğru söyledin Ey kerem sahibinin kızı! Bu şey onun başına yolculukta geldi.

istifsārında ⁵⁷³ "تسهل طريقه وتنفق سوقه و تلوفوقه" deyip ayā 'ākıbet emri neye münce olur didikde

"يعيش زعيماً ويتبع نبياً كريماً و يتعاطى امرأً جسيماً فيرتدع عنه كليماً" ⁵⁷⁴

"صدقت يا ابنة الكرمين [61a] وما النبى" ⁵⁷⁵ ile kār u bār-ı āmāl ve aḥvālimi ihbārdan soñra
"داعٍ مجاب له" ile nī Nebiyy-i kerīm ta'bīri ile tavşif eylediğın zāt-ı şerif kimdir didikde
⁵⁷⁶ kelāmıyla ḥatm-i vezir-serḥa-i müstezılleden rāhī oldukları anda ḥayretim müzdād olup bu keyfiyyeti kavmimden ihfā ve Necrān'a vüşülümde şanına i'tinā eylediğim esākıfeden biriyle miyānemizde ḥaḳḳ-ı vidād olup aḥvālī nākl u taşrīḥ ve evşāf-ı şerīfesi mezkūr olan Nebiyy-i 'ālīşānıñ nu'ūt-ı münīfesinden pürsān olduğumda

"يا ابا يعفور هذا حينُ خروجِ نبى من حرمكم يهدى الى الحق اى والمسيح انه الخير

الانبيأ و آخرهم فان ظهر فكن اول من يؤمن به" ⁵⁷⁷

kelāmıyla taḥkīḳ-ı maḳāl eyledi. İmdi Yā Ğıylān sen ki eşdaḳ-ı aḥıbbā ve ḥullānımdansın. Bu sırr-ı mu'allemi Benī Şaḳīf'den ketm ile işte ben ḥāk-pā-yı Rasūl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā ⁵⁷⁸ 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine 'azīmet üzreyim deyip şedd-i raḥl-i rāh-ı hidāyet-i Raḥmān ve şeref-i sa'ādet-i ḳabūl-i ĩmān ve neyl-i cāh-ı vālā-menzilet-i devlet-i şoḥbetle[61b] müşerref oldular Raḳıya'llāhu te'ālā 'anh.

Tekmile: Ta'bīr-i mā-sebaḳda lafza-i "müteğavvir" müteḳayyil ma'nāsına

"مُتَغَوِّرٌ" ⁵⁸⁰ ve "aşīme" şecere-i "سرحه" dimek olur. Ve "نَزَلْتُ لِقَائِلَةَ" ⁵⁷⁹

⁵⁷³ Onun yolu açık oldu. Bütün sermâyesini harcadı ve onun yüceliği arttı.

⁵⁷⁴ Önder olarak yaşıyor, şerefli bir peygamber olarak O'na uyuluyor. O çok büyük vazife üstlendi. Neticede bundan dolayı da acı duyar.

⁵⁷⁵ Doğru söyledin Ey kerem sahibinin kızı! Peygamber nedir?

⁵⁷⁶ O çağrısına uyulandır. O'nun her işinde bir güzellik vardır. O'na semâdan bir kitap gelmiştir. Akıllar onunla aydınlanır. Söz sahipleri, o kitap karşısında âciz kalırlar.

⁵⁷⁷ Yâ Ebâ Ya'fūr sizin beldenizden (Mekke'den) Hakk'a davet eden bir peygamber çıkacak. O ki, peygamberlerin en hayırlısı ve sonucusudur. O peygamberliğini ilân ettiğinde sen O'na ilk inananlardan ol.

⁵⁷⁸ T2: teālā

⁵⁷⁹ Buluşmak için indim.

münferid ve "عصرة" *mencūd ve melcā'* ve āşım ma'nāsınadır ki "معقل" *ma'şar* ve *mencūd, mekrüb* ma'nāsına ⁵⁸¹أرضاً غوراً ya'ni 'ulüvvden süfle nüzül ve "نوى" *kaşd* ma'nāsına "منيف" *mürtefi'-i Necrān -nūn-ı meftūha* ve *cīm-i sākine* ile-
karye-i ma'rūfedir. Ve "مخالف" *cem'-i mihlāf* göçerevli *ta'bīr olunan kūrālardır* ki, *kirā* menāblarına nā'ib olurlar. "زعيم" *seyyid-i kavm* ve ⁵⁸²عنه *یرتدع عنه* کلیماً ای یرتدع ⁵⁸³جریحاً *dimek* olur.

El-kışşā 'Urve bin Mes'ūd rađıya'llāhu te'ālā 'anh kendi *qabā'il u 'aşā'* irine vāfid-i hayr olmak mülāhazasıyla *şāh-ı risālet-penāh şallā 'aleyhi'l-ilāh* hāzretlerinden istizān eyledikde Yā 'Urve bunlar seni *qatl iderler* ve *i'tāat* eylemezler diyü *izn-i şerīfleri mebzül* buyurulmadı. Yā Rasūla'llāh ben añların *nūr-i dü-çeşmlerinden* merğüb ve maħbüb [62a] *seriyy-i muħtefil ser-āmed-i caħfelleriyim* ola ki *kelāmım işgā* ideler ve *bā'is-i ihtidāları* olam.⁵⁸⁴ *İzn-i şerīfñizi niyāz iderim* didikde Yā 'Urve **"أنهم لو وجدوني نائماً ما يقظوني"**⁵⁸⁵ *cevābıyla mucīb olduklarında* Yā Rasūlallāh **"ان شئت فاخرج"**⁵⁸⁶ *buyurdular.* Ber-mūcib-i fermūde-i *şāh-ı risālet-penāh şalla'llāhu 'aleyhi'l-ālāh* esbāb-ı sefer-i *Ṭā'ifi techīz ve tehyi'e* ve *aşhāb-ı kirāmdan Muğire bin Şu'be* rađıya'llāhu 'anh hem-rāh-ı sefer olmak *ümidiyle* aña *dil-ħavāhī-yi refākat ve uħuvvet 'arz* eylediklerinde: "Ey birāder-i cān berāber *ħullet-eşer* ben kendi *tebārımda* *seriyy-i mehāmm-ı umūr* ve *ser-i maħfil-i şülle-i cumhūr* iken *nevk-ħūrde-i nibāl-i şehādet* olacağım *isābet-gerde-i hedef yakīnimdir.* *Zīrā yenbū'-ı zülāl şıdk u yakīn* olan *fāhr-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi* ve *sellem hāzretleriniñ* **"أنهم"**

⁵⁸⁰ T2: منتبذ

⁵⁸¹ Yukarıdan aşağıya indı.

⁵⁸² T2: ع şeklinde yazılmış sondaki "ع" harfi unutulmuş.

⁵⁸³ Acı duyarak ondan kaçınır.

⁵⁸⁴ T2: اوله م T1: اوله م

⁵⁸⁵ Onlar seni öldürürler.

⁵⁸⁶ Şāyet beni uykuda bulurlarsa bana dokunmasınlar.

⁵⁸⁷ Dilersen sen çık.

588 قَاتِلُوكِ nuṭḡ-ı şerîf-i i'câz-ı redîfleri vâkı'-ı hâl olacağında iştibâh itmeme lâkin ben rütbe-i şehâdeti ihrâz ve benden sonra Şultân-ı kevneyn şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretleri [62b] hıl'at-püşî-yi câme-i hayât ile ser-efrâz-ı riyâz-ı vücûd oldükca sâ'ir şühedâ-yı kirâm aşşâb-ı güzîn rıdvânu'llâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in hazretlerine eyledikleri⁵⁸⁹ istiğfâr-ı şerîfelerine ben dağı nâ'il-i merâm olmak kaçdıyla fedâ-yı cân-ı nâtüvân itsem gerek bu seferde benimle hem-râh olmañız münâsib degildir diyü cevâb ve 'âzim-i şehâdet-me'âb-ı Tâ'if oldu. Hengâm-ı 'İşâ menziline dühûl ve kavmi gelüp⁵⁹⁰ tahıyyât-ı câhilâne ile tahıyyâtlarında

"عليكم بتحيةة اهل الجنة السلام يا قوم اتعلمون اني اوسطكم نسباً و اعزكم نفراً واكثركم

مالاً فوالله ما قدمم وافد على قوم بافضل ما قدمت به عليكم و اعلموا ان امر محمد حق"⁵⁹¹

didikde meclis-i 'Urve'den rû-gerdân ve gâzbân-ı bîrûn oldular. Hengâm-ı fecrde 'ale'ş-şabâh 'Urve kendi menziline gurfesine çıkıp hayya'le'l-felâh şıyâhıyla ezân-ı Muhammedi kırâ'atine iftitâh eyledi. Derhâl taraf-ı taraf-ı Benî Saķîf gelüp zîr-i gürfe-i 'Urve'de cem' oldular. Benî Mâlikden Evs bin 'Avf nâm [63a] bir sitîze-cüy-i sihâm-ı bağı ve 'udvân bir tîr-i cân-nişân atıp rekk-i ekhallerine isâbet eyledi. Derhâl tebâr-ı te'âzud-girdâr-ı 'Urve'den niçe ebtâl-i işâre-i cüyân-şâr-ı esliha ile bend-i niyet-i dîmâr olup bunlardan deh-nefer-i siyehkâr ve gaddârı gâlîde-hûn-ı kühsâr-ı kışâş itmeden şahve-i ciyâd-ı kârzârdan nüzûlümüz mümkün degildir didiklerinde ben hûn-ı maṭlûbemi kâtilime necş eyledim. Şehâdetimi Server-i 'âlem şalla'llâhu te'âla 'aleyhi ve sellem hazretleri haber virdiler. Eger vefâtım bu zaḡm-ı cân-kâhe vâbeste olursa pîş-ezîn muḡâşara-ı Tâ'if'den câm-ı şehâdet nüş iden şühedâ-yı kirâmıñ medfûn oldukları Buk'a-ı tâhireye beni dağı defn eyliyesiz diyü vaşıyyet ve ba'de vefâtihî ber-mücib-i

⁵⁸⁸ Onlar sizin katillerinizdir.

⁵⁸⁹ T2: itdikleri

⁵⁹⁰ âdetleri üzere olduğu gibi

⁵⁹¹ Ehl-i cennet üzerine selâm olsun. Sizler biliyorsunuz ki ben neseb olarak sizin ortanızda olan, sizin en izzetliniz ve sizin aranızda en çok mala sahip olanımız. Allah'a yemin olsun ki, bir kavme gelen elçiler içerisinde, O elçiden daha fazîletlisini ben size önermedim.

vaşıyyet⁵⁹² ħod ‘amel olunup keyfiyyetleri sem‘-i şerif-i şāh-ı levlāk ‘aleyhi şalavātu’llāhi ve’l-emplāk ħazretlerine resān olduħda

"ممثلٌ عُرْوَةٌ كمثل صاحبِ يس دعا قومَه الى الله تعالى فقتلوه"⁵⁹³

buyurdular. Şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ve rağıya’llāhu te‘ālā ‘anh ve yessirnā bi-şefā’atihi āmīn! [63b]

52 Maḳāle: Meşhūr şahayif-i siyer-i mu‘teberedir ki:

Mülük-ı şāhib-saṭvet-i pişāneden Merşed bin ‘Abd-i Kelān nām bir ħıdīv-i übbehet iştımāl-i ‘āzim olduħu ħazevātinden bir ħazve ħufūlünde zü‘amā ve ħuṭebā ve şu‘arā-yı ‘Arab-ı ‘urebā tehniye-sāz-ı ħudūm ve melik-i mezbūr daħı vāfidīn-i merḳūmīne ref‘-i sūtūr-ı şāhı ve tevsī‘ ve⁵⁹⁴ baş-ı envā‘-ı me‘āṭī eylediħi ħılālde bir ru’yā-yı hā’ile görüp bī-dār olduħda şūret-i vākı‘ayı bi’l-küllıyye nısyān ve kehene ve müneccimīn milketinden şūret-i ħāb ve ta‘bīrinden pürsān ve bi-esrihim ızḫār-ı ‘aciz ile bir re’y-şāhib kāhin-i şākıbe muhtācdır diyü ħıll-i işkāl-i milkden dehen-beste-i kelān oldular. Bu ħılālde ħıdşe-gīr-i efkār iken bir ħazve-ı şikār-gāh ve mütevaḫḫid ve peyrev-naḫcīr-i şahrā mütevaĝgil ve münferid nāĝāh zürā-yı cebelden ba‘zı büyüt-ı aşhāb-ı Vebere dūḫār ve miyānlarından bir ħayme-i vaḫīde kaşd ve aña nüzūl ve ħararlarında bir fertüte-i bānū-ḫāne-i müdebbire verā-perde-i sitāre-i mesdüleden serbel-endāz-ı mi‘cer-i bürüz

"و انزل ل با لرحب و السعة و الا من [64a] و الدعة و الجفنة المددعة و العلبة

المتربة"⁵⁹⁵

kelāmıyla terhīb-künān-ı ifā-yı merāsım-i mizbānīde nişār-ı ħarī-yi cān eyledi. Şiddet-i hecīr ve ħafaḳān-ı rıyāh ve tāb-ı mesīrden o zalīl-i istirāḫatde melike ħāb müstevlī olup

⁵⁹² T2: vesāyet

⁵⁹³ Urve’nin misāli, Yasin sūresinde Allah’a çağırıda bulunan kişi gibidir ki onu öldürdüler.

⁵⁹⁴ T2: ve ilāvesi var

⁵⁹⁵ Allah teālā mutluluk, saadet, emniyet, rahmet ve hikmet bahşetti. bk. Diyarbekrī, *Tarihu’l-Hamīs*, 1/29.

taşarrüm-i hecîrden soñra bî-dâr ve pîşgâhında bir mañbûbe-i âhû-reftâr ve cemîle-i lâle-ruhşâr fetât-ı şîrîn-eṭvârı istâde-i makâm-ı edeb görüp "وأيها الملك الهمام هل لك في" kelâmıyla leb-cünbân-ı mihmân nevâzî-yi it'âm olunca sâbıka-ı ru'yet ve reviyyeti güzerân eylememiş⁵⁹⁷ ḥurre-i maḥremeniñ bu gûne dâhil-i ihtilâ-yı delâl-gâh olmasından niçe vâhime-i ğarîbe mülâhazasıyla cevâbından teşâmımda "لاحدز فداك" niyâz ve tesliyet-i nevâzişiyle bast-ı ḥıvân-ı mekârimde cehîd ve mâ-ḥaḍar-ı tenâvül ber-miḳdâr-ı Ḥays ve ḳadîd-i ihdâr ve kemâl-i ihtirâmda müte'eddib ve nezd-i mülükânesinden ferâĝ-ı tenâvüle dek mütezebbib ve şarîf ve ḍarîb ile iskâ ve şifâh-ı raṭîbü'l-lemâsiyla irvâ eyledi. Melik-i ketîbe-rân-ı [64b] kümât ve⁵⁹⁹ bu fetât-ı cemîleye muḳbile ve müdbire nigâhında ḥusn ü cemâl ve edevâtı dü-çeşm-i ḥıdîvânesin mâlî ve cezbe-i 'aşḳı gencîne-i sînesiniñ ḥâli olup ismini su'âlde 'Afrâ ile şöhret-ârâyım

"وانتم يا ملك الهمام مرثد عظيم الشأن حاشر الكواهن و الكهان لمعضلة بعل بها

الجان"600

iḥbârıyla nâm-ı sâmi-yi mülk-i Hâmm'dan ḥadşe-gîr-i derûnî olan şüret-i mensiyye-i menâmdan iḥbârında "اتعلمين ما تلك المعضلة"601 ile su'âlinde

"اجل ايها الملك الهمام انها رؤيا منام ليست باضغاث احلام رأيت اعاصير زوابع"602

بعضها بعض تابع في لهب لامع ولها دخان ساطع يفوقها نهم متدافع و سمعت فيما انت سامع دعا

ذی جرس صادع هلموا الى المشارع⁶⁰³ روى جارع وغرق⁶⁰⁴ كلّ كارع"605

⁵⁹⁶ Kâhin kadın: "Ey yüce gönüllü kral senin yanında bir yiyecek var mı ?" bk. a.g.e. 1/29

⁵⁹⁷ T2: itmemiş

⁵⁹⁸ Bütün insanlar sana fedâ olsun. Senin ataların yücedir ve biz sana gönülden bağlandık. bk. a.g.e. 1/29.

⁵⁹⁹ T1: ve ilâvesi var

⁶⁰⁰ Afrâ: "Ey şânı yüce kral! Bir sıkıntı olduğunda cinnilerin ulularını, bütün kâhin ve kâhineleri toplayan kişi"

⁶⁰¹ (Ey Afrâ) Sen bu sıkıntıyı biliyor musun? bk. a.g.e 1/ 29

⁶⁰² T2: زوابع

⁶⁰³ T1: هلموا الى المشارع iki kere yazılmış

⁶⁰⁴ عذق alıntı yapılan eserde bu şekilde geçmektedir.

kelāmıyla tafşîl-i maḳāl eyledikde Yā ‘Afîrā güm-gerde-i hıẓāne-i ḥayālîm olan ru’yâyı sad heẓār-ı āferîn ki şerḥ u beyān eyledik. Tefsîri daḥı dil-ḥāhımdır didikde

"الزّوابع ملوك تباع [65a] والنهر علم واسع و الداعى نبى شافع والجارع ولى تابع و

الكارع عدوله منازع"⁶⁰⁶

ḥātîmesinde Yā ‘Afîrā evşāf-ı şerîfesi mezkûra olan Nebiyy-i zî-şān ve yenbū‘-i ‘ilm-i ḥarb ile mi yoḥsa silm ile mi meb‘ûş olurlar didikde

"أقسم برفع السماء و منزل الماء من السماء⁶⁰⁷ انه لمبطل الدماء و منطق العقائل نطق

الاماء يدعو الى صلاة⁶⁰⁸ و صيام و صلة ارحام و كسر اصنام و تعطيل ازالام واجتناب اثم و قومه

مضربن نزار ولهم منه نفع مثار و يحلى عن ذبح و اسار"⁶⁰⁹

nişārıyla cevher-feşān-ı sāḥa-ı beyān oldukda Yā ‘Afîrā çünki zebḥ ve seby ile meb‘ûş ve me‘mūr olalar. Ya anlara kim te‘āvün ve te‘āduḍ iderler didik de

"اعضاده غطارف يمانون طائرهم به مهيون يغزو بهم فيغزون و يدمت بهم الحزون و

الى نصره يعنرون"⁶¹⁰⁶¹¹

kelāmıyla ḥall-i işkāle ruḥsāre-nümün-ı cemāl-i belāḡat oldukda

"فاطرق الملك يومر نفسيه فى خطبتها فقالت ابيت اللعن ان تابعى غيور والأمرى صيور"⁶¹²[65b]

و ناكحى مقبور⁶¹³ والكف بى ثبور فنهض الملك مبادراً فحال فى صهوة جواده و انطلق فبعث لها

بمأ ته ناقة كوما (انتهى)"⁶¹⁴

⁶⁰⁵ Birbirini takip eden fırtına ve kasırgalar gördüm. Parlayan bir ateş, her tarafa yayılmış bir duman ve onun üzerinde coşkun bir nehir gördüm. Senin zil sesi ile birlikte işittiğin: “Pınara gelin” çağrısını ben de işittim. Susuz olan kişi o pınarın başında su içti ve beraberinde hurma salkımı ve paça vardı.” bk. a.g.e. 1/30.

⁶⁰⁶ “Zevâbi’”: Peşi sıra gelen krallar, “Nehir’’: geniş bir ilim, “Dâ’î’’: Şefaata eden peygamber, “Cârî’’: Tâbî’ olan bir dost, “Kâri’’: Onun düşmanları can çekişir demektir. bk. a.g.e. 1/30

⁶⁰⁷ Gıyâ alıntı yapılan eserde bu şekilde geçmektedir.

⁶⁰⁸ T1: صلاة

⁶⁰⁹ Semâyı yükseltene, bulutlardan su indirene, kan dökülmesini engelleyene, akıllara fikretme gücünü verene yemin olsun. O namaza, oruca, sıla-i rahîme, putları kırmaya, fal oklarını bırakmaya, günahlardan kaçınmaya çağırıyor. Onun kavmi Mudar bin Nizâr’dır. O kabile içince kurban olarak adanmış fakat yerine (deve) kurban edilerek kurtulmuş biri vardır.

⁶¹⁰ Gıyâ alıntı yapılan eserde bu şekilde geçmektedir.

⁶¹¹ Fazîletli, erdemli sahabe-i güzînden Ensar; bahtları açık, cömert insanlardır. Peygamber onlar için mücâdele eder. Onlar da bu mücâdeleye destek verirler. Peygamber onların sıkıntılarını giderir. Onlar da Peygambere destek verirler. bk. a.g.e. 1/30.

Tekmile: Maḳāle-i mezkūrede mürür iden lafza-i “**mutevaḡḡil**” ivḡāl ve īḡālden ⁶¹⁵ *من طلب الصيد اى بالغ فيه و امعن* terkībinden müstefād olduḡu vech üzere *şiddetle bir şey'e dühūl itmek* ve “**zürā-yı cebel**” -*feth-i zā ile-* “**zürā**” *kün ma'nāsına ve damme ile 'ulivv ma'nāsına müfredi -kesr u ḡam-ı zā⁶¹⁶ ile- zirve ve zürve cāizdir.* Ve **Cefne-i müde'da'a-i** kemāl-mertebe ser-şār olup taḡrīk olunduḡdan sonra yine ṭoldurulan vi'adır. Ve “**ulbe-i mütre'a**” edīmden maşnū' olan curāb-ı mümteli'e ve **şarīf** şīr-i püstān-ı ḡalūbeden germ iken şurb olunur. Leben şırf ve baḡt olmaḡla şarīf ve “**ḡarīb**” nezd-i ḡalābe ba'zısı ba'zısına iḡtilāṭ olunmaḡla *ḡarīb* tesmiye olundu. “**بِعَلْ بِهَا الْجَان**” ta'bīri ⁶¹⁷ *فلم يطيقوها* ile tefsīr olunmuşdur. E'āşır-ı zevābi' ceke⁶¹⁸ ta'bīr olunan zū'būbedir ki rıyāḡ-ı devvāre-i [66a] şedīde ḡubārı cevve çıkarır. Bu edīde ḡāyet çok olur. “**Hengām-ı hecīre**” biriniñ ḡaymesine girüp kal'-ı evtād-ı ⁶¹⁹ *hevāda külāh-ı ḡalenderān* gibi bir miḡdār idāre itdirdiḡin müşāhede eyledim. “**Sāṭı**” bu maḡalde *mürtefi'* ma'nāsına ve *ceres-i ma'lūm* “**سَادِع**” *muşavvit* ma'nāsına ve “**مِشَارِع**” cem'-i mişra' *müdāḡil-i nehr* ma'nāsına ve “**رَوَى جَارِع**” ya'ni cūr'a nūş olanı ḡandırır. “**غَرَّق**” “**كَارِع**” ya'ni yüzü üzere ḡavz-ı ābdan nūş ider gibi dü-lebleriyle tekrī' ideni sīrāb itmek deḡil ḡarḡābe-i tūfān ider. Ve lafza-i “**tebābi**” cem'-i tūbbā' mülūk-ı Yemen birbirlerine taşarruf-ı memleketde tebe'iyet itdiklerinden *tebābi'* ile telḡīb olundular. “**عَمَا**” ḡaym-ı raḡīḡ nitekim su'āl-i a'rābīde ⁶²⁰ *كان فى عماء* buyurulmuşdur. “**منطق اقاتل**” kirām-ı nisvān-ı ecāvid 'Arab-ı 'urebādır ki seby olunduḡlarında miyānlarına edā-yı ḡıdmet için niṭāk-ı

⁶¹² صبور şeklinde geçmektedir.

⁶¹³ مثير olabilir.

⁶¹⁴ Kral başını öne eğdi ve evlenme konusundaki görüşünü sordu. Afira şöyle dedi: “Ben bir lânet ile geceliyorum . Bana uyan kişi kıskanç olmalıdır. Benim işlerim sonuçlanmalıdır. Benim evliliğim ömür boyu sürmelidir. Benimle evlenen kişi aşkımla yanıp tutuşmalıdır.” Kral hemen kalktı. Atıyla şöyle bir dolaştı. Afira'ya (mehir olarak) yüz develik bir sürü baḡışladı.

⁶¹⁵ Avlanma isteḡi konusunda çok aşırı gitti.

⁶¹⁶ T2: dāl-ı mu'ceme

⁶¹⁷ Ondan uzak durdular, ona güç yetiremediler.

⁶¹⁸ T2: ceke

⁶¹⁹ T2: dal harfi iki kez yazılmış

⁶²⁰ عماء şeklinde olmalıdır.

bend iderler. Anları "منطق" ya'ni *nutk-bend* demek olur. "نفع" meşār-ı huyūl-ı kümāt-ı guzātūñ sāha-ı muhārebeye [66b] tāz-ı şükri-yi dār dīgerlerinden

زِسْمٌ سْتوران در آن صحن دشت
زمین شش شد و آسمان کشت هشت⁶²¹

me'āliyle "cevde" işāre olunan *gubārdır*. "A'dāde", *Enşār'a*; "Ġaṭārif", *kirām-ı sādāt*, müfredi Ġaṭrīf-i *kebīr* ma'nāsına ki "تغطف" *tekebbūr* ma'nāsına *يدمت يسهل الى نصره* 622 *يعتزون* ya'ni *Enşāruhu* şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem. Zīrā "عتر" *aşlu raḥl ve nesl ve ḥiṣāvend* ma'nāsına ki vākı'a *Enşār raḍiya'llāhu te'ālā* 'anhum cihet-i *karābetde* 'itr-ı şāhib-i sa'adet oldukları meşhūr-ı 'ulemā-yı siyerdir diyü "امر نفسسه" ta'biri ile *te'āruż-ı re'yeyn* murād olunur. Ve iki *re'yeyn-i müteḥālifeyn* şāhiblerine *متضادين فى النفس* 623 ta'bīr olunur. Nitekim bu beyitden zāhir ve bedīdārdır.

يُفكر من أنى و من اين شربى
يو امر نفسيه كذا هجمة الابل⁶²⁴

"أبيت اللعن" selām-ı cāhiliyyet ve du'ā-ı kehānet sağ olasıñ vār olasıñ diyecek maḥalde isti'māl iderler meşhūrdur. Ve lafza-i "şuyūr" [67a] *encām-ı kār* *اي يصير اليها العاقبة* 625 "حال" *فى صهوة جواده* 626 ma'nāsına maḳām-ı ta'zīmde isti'māl olunur. "حال" و ثب و "الصهوة" *مقعد الفارس من ظهر فرسه* 627 "كوماء" *عظيمة السنم* 628

Li-münşi'ihī:

كالناقة الكوماء تبرك مرة

⁶²¹ O çöldeki güçlü zehirler / Yer altıya gök sekize bölündü.

⁶²² İşlerini kolaylaştırıp sıkıntılarını giderir. (Alıntı yapılan eserde *يعزون* şeklinde geçmektedir. Tercüme esnasında kelimeyi bu şekliyle esas aldık.)

⁶²³ Bir konuda iki görüşün olması.

⁶²⁴ O kişinin kim olduğunu ve nereden su içtiğini düşünüyor / Devenin hamlesi gibi kendi kendisini sorgulayarak hamlede bulunuyor

⁶²⁵ Sonuç onun istediği gibi oluyor.

⁶²⁶ Atın üzerinde dolaştı.

⁶²⁷ At üzerinde oturuş yeri yani atın sırtı.

⁶²⁸ Devenin hörgücü.

53 Maḳāle: Seb̄t-i cerīde-i şikāt erbāb-ı tevārīḥdir ki:

Mülük-i bī-dīn-i pīşineden Buḥtunnaşr-ı sitemkeriñ Beytü'l-Maḳdis'e istilāsında Benī İsrā'il'den şad-hezār miḳdār ādem esīr idüp o ḥılāalde gördüğü ru'yā-yı hāileden tersān ve kühhān ve müneccimīnine şuret-i ḥ'āb ve tevīl-i bā-şavābından pürsān ve eger encāz-ı merāmımda se-rüz müddet tamāmından soñra teḥallüfüñüz nümüdār olursa nez'-i ektāfla mücāzāt olursız diyü va'd-ı bī-emānla tev'īd ve taḥvīf olunduḳlarında lā-ilāc 'ac̄zleri bedīdār ve meger Danyāl 'aleyhi's-selām usārā-yı Benī İsrā'il'den şumār olunmaḡla 'ahde-i işkāl-i melikden bīrūn olacaḡı iḥbār ve nādī-yı Buḥtunnaşr'a iḥdār [67b] ve maḥlūbunu taḳrīrde benim bir Ma'būd-ı muḥtārım vardır. Baña üç gün istimhāl ile dergāh-ı 'azamet-i iştimāline dest-i berāverde-i ḥācāt ve su'āl olayım ve soñra şāh-ı saḥvet-iktināhım ḥall-i işkāl-i ile ḥadşe-i bāllarından ref'-i sitāre-i iştibāh ideyim didi. Ba'de'l-imhāl gelüp bir şanem-i 'azīmü's-şekl meşhūdıñız oldu ki dü-pā ve sākıları hem-vāre faḥḥār ve⁶³⁰ zānū ve efḥāzetin esāsı nūḥās-ı sīne ve nāfi bī-şekk ve meyn-i 'asced ve lüceyn-gerden ve hāmesi ḥadīd-i metānet-i te'yīd buña im'ānda ta'accüb-künān iken cānib-i semādan bir şaḥra-i 'azīme inzāl ve ol şanem-i 'ucūbetü'l-eşkāl-i ser-tā-ḳadem rufāt-ı müheşşim ve giderek bālīde oldukça cihānı māl-ā-māl eyledi. ⁶³¹"هذه لرؤياى" kelāmıyla taşdīḳ-i makāl ⁶³²"فما تأويلها" su'ālīyle tevciḥ-i nevāziş-i cenāb-ı Dānyāl da "Ey melik-i hümām-ı faḥīmü'l-intizām şuret-i şanem-i mülük-ı kirām-ı 'ālemden 'ibāretdir ki ba'zısı ba'zısından elyen-nuḥustīn mülük-i dünyāniñ pā ve sākı faḥḥārdan [68a] ve mā fevḳī nūḥāsdan daḡı aḥseni sīmden daḡı 'alāsı zehebden eşedd ve eş'abı ki filizzāt-ı seb'adan āhendir. Seniñ ḥaşmet ve saḥvetiñden münbīdir. Ve ol saḥra-i 'azīme ki mişāl-i güy-ı medāfi'-i semādan mütedāfi'

⁶²⁹ Hörgüçlü deve gibi bir kere yere çöktü / Daha sonraki bir zamanda tekrar ayağa kalktı.

⁶³⁰ T2: ve ilavesi var

⁶³¹ Allah'a yemin olsun ki, bu benim gördüğüm bir rüyâdır.

⁶³² Onun yorumu nedir?

ve ol şanemi heşm u rufâtden soñra bālīde olup zarf-ı cihāne gencān olmadı. Ol Nebiyy-
i āhirü'z-zamāndır ki edyān-ı bātılayı bi-esrihim dağk u heşm eyleyüp şerī'at-ı ğarrā-yı
semha-i beyzāları tāb-rüz-ı rüstāhīz devām-gīr-i tañtana-i iclāc ve meşāriğ ve meğārib
anlarıñ āvāze-i şerī'atleriyle māl-ā-māl nevāl olacağdır didikde Buhtunnaşr 'azīm
tahsīn ve āferinle cenāb-ı Dānyāl 'aleyhi's-selāma ikrām ve ihtirām eyledi. Ve billāhi't-
tevfīk

BĀB-I RĀBİ'

Zebān-ı cāndan mesmū'a ve menķüle olan mekātī'-ı neşr ve ürcüze ve sāir işārāt u
emārāt-ı şahīha beyānında⁶³³

Li-münşi'ihī'l-ħakīr: ⁶³⁴

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Geh mekātī' u gehī neşr u gehī ürcüze
Cāndan oldu zuhūr şeh-i kevneyne delīl [68b]

Rehrevān-ı ħareme niçe hevām-ı şahrā
Didiler buldu nemā ğonça-i ğülzār-ı ħalīl

Li-münşi'ihī Rubā'ī dīger: ⁶³⁵

(Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün)

Söyledi ħalka dımār-ı āyet şāh-ı Rusulü
İtdi āfāka beyān meb'aşini naht-ı ğalāb
Pend ile açdı dehen şahrā-yı Ferrād-ı cemād
Der ki Aħmed-i muħtāra idiñ 'azm u şitāb

54 Makāle: Cenāb-ı Ebu'd-Derdā' rağıya'llāhu te'ālā 'anh faħr-i 'ālem
şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ħazretlerinden rivāyet buyurlar.

⁶³³ T2: beyānındadır.

⁶³⁴ T2: kıt'a li-münşi'ihī

⁶³⁵ T2: rubā'ī li-münşi'ihī

Neseme-i ictinān-ı cīl-i cān üç kısma münkasime olduğu şöyle taşrih ve beyān olunur ki hayyāt ve ‘aḳārib ve ḥaṣāṣ-ı zemīn kısım-ı nuḥustīn ve hevāda mānend-i riyāh-ı mūtenessim, kısım-ı düvvum

"...لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ

كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ"⁶³⁶

medlūli üzre emsāl-i behāyim kısım-ı siyūm ‘add olunmuşdur. Aṣḥāb-ı siyerden İbn Zāfer el-Mekkī raḥmetu’llāhi ‘aleyhiñ tafṣīli üzre bir sınıfınıñ daḥı cerīde-i a‘māllerine [69a] silk-i sūtūr-ı ‘ıḳāb u ṣevāb keṣīde kılınur. Nitekim tā’ife-i ādemiyān eṣnāf-ı se-kāne üzre mecbūl ve meftūr kılınmışdır. Bunlarıñ daḥı biriniñ ecsādı ecsād-ı Benī Ādem ve biriniñ ervāḥı ervāḥ-ı şeyāṭīn-i süflī-şiyem ve biri "فِي ظِلِّ اللَّهِ عِزٌّ وَ جَلُّ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا" ⁶³⁷ medlūliyle müşerref ve mükerrerdir. Bu ma’nāda yine İbn ‘Abbās raḥīya’llāhu ‘anhdan mervī bir ḥadīs-i şerīfīñ ḥulāṣa-ı maẓmūn-ı münifī üzre sülle-i āferīniş çār-kısma münkasime olup kısım-ı evveli bi-esrihim melā’ike ve emsālihā dāḥil-i dār-ı beḳā ve bir kısım bi-esrihim şeyāṭīn ve eṣbāhihā mu‘azzebīn-i derekāt-ı şeqā ve bir kısım daḥı iki şınıfa münkasimedir.⁶³⁸ Kimi ehl-i na’īm ve kimi ehl-i caḥīmdirler. Bu münāsebetle imām-ı hümām-ı gālib Ḥasan bin ‘Ali bin Ebī Ṭālib kerrema’llāhu veche ve raḥīya’llāhu te’ālā ‘anhumā ḥazretlerinden mervīdir ki iblis ‘aleyhi’l-la’ne ebu’l-cān olup ebu’l-melā’ike olmaya amma ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās raḥīya’llāhu ‘anhumā rivāyeti üzre semā-ı dünyāniñ tedbīri [69b] yed-i taşarrufuna vābeste-i sülle-i melā’ikeden ve sedene-i cināndan idi. Maḡdūb-i kibriyā olduğda ‘iyāzen bi’llāhi te’ālā melekīyyetden şeytāniyyete münḳalib olup merdūd ve maṭrūd oldu. Ve Muḥammed bin Ka’b rivāyeti

⁶³⁶ "...Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gāfiller onlardır." (A‘raf sūresi, 179. āyet)

⁶³⁷ "...Hiç bir gölgenin olmadığı kıyāmet gününde yalnızca Allah Teālānın gölgesi vardır..." (Buhārī, Ezān, 36.)

⁶³⁸ T2: münkasime

üzre t̄a'ife-i cān bi-ecma'ihim ehl-i ĩmān ve ſirzime-i ſeytān bi-esrihim kāfirān olup miyān-ı cān u ſeytānı bu gūne fark u beyān eylediler.

55 Makāle: Vehb bin Mūnebbih'den tefāſil-i aḥvāl-i cān ki meḡelā ekl ü ſurb ve nikāh u mevt ve tevālūd ü tenāsül ve ſifāḥ ve eſbāḥihā⁶³⁹ olan ſifāt-ı 'arıza-ı ḥudūſ t̄a'ife-i cānda olur mu yāḥūd olmaz mı diyü su'āl olunduḡda ſülle-i cāndan ſamīm-i ḥālis ekl ü ſurb ve nikāh ve emſālihādan 'ārī mānend-i riyāḥ-ı sārī ve bir kısmı daḡı bu evſāf-ı mezkūre ile mevſūfa anlara "ḡilān" ve "kaṭārib" ve "sü'ālī" tesmiye olunur. Ḥattā ḡilān ile müsem mā cāndan kaḡı t̄a'ifedir diyü Faḥr-i 'ālem ſalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden su'āl olunduḡda ⁶⁴⁰"الغيلانُ سحرَةُ الجنِّ" buyurmuşlardır. Kezālik aſhāb-ı kirāmdan Sa'lebetü'l-Ḥuſenī raḡıya'llāhu te'ālā 'anh rivāyetleri üzre 'āmmе-i cān-ı eſnāf-ı ſelāſe üzre ḥāḡ [70a] olunup biri zevāt-ı ecniḡadır ki semāda ṭayerān iderler. Ve biri 'āmmе-i ecnās-ı ḡayyāt ve biri eſnāf-ı ādemiyān gibi za'n u raḡl ſāḡibleri verā-perde-i ſūḡūd olān maḡlūḡātdır. Ḥattā Ubeyy bin Ka'b'dan mervīdir ki kendi ḡanesinde bir maḡzeni olup derūnuna temr vaḡ' iderdi ḡicelerde temr-i maḡzen noḡſān-peḡir olup bu ḡāletden muḡtarib ve mūte'accib olmaḡla bir ḡice maḡzen-i mezkūrda mūteraſſıd iken ḡulām-ı muḡtelim bir ſāḡıſ ḡuhūr ve Ubeyy bin Ka'b'a e's-selāmü 'aleykūm diye dūſdi ol daḡı derḡāl redd-i selām ve ⁶⁴¹"إِنْسِي أَنْتِ امِ جَنِّي" didikde cinnī cevābıyla mucīb olup sū-yı Ubey'ye dest-i mel'anet-peyvestini medd eyledi. Gördü ki kelb pençesi gibi ve mūları 'ayniyle mū-yı bāzū-yı cerde müſābih "سبحانالله" ⁶⁴²جَنِّيَانِ خَلَقْتَ cümlesi bu vech üzre midir didikde t̄a'ife-i cānda benden hevlnāk ve eſeddi yokdur ya'ni bu ḡılḡat bana maḡſūſdur demeḡi irāde eyledi. Ya bu seriḡa-ı mezmūmeye seniḡ gibi ſāḡib-nīrū-yı iḡtidār ki meyl u irtikābı mānī'-i ḡamiyyet ve celālet degil midir [70b] didikde seniḡ ſadaḡāt ve me'āṭīye meyl u raḡbetiḡi istimā'

⁶³⁹ T1: eſbāḡ kelimesi "•" harfi ile yazılmıştır.

⁶⁴⁰ Cinnīlerin sihirbazları

⁶⁴¹ Sen insan mısın yoksa cin misin ?

⁶⁴² Allah'ı noksanlıklardan uzak tutarım ki, ben cinnīlerden yaratıldım.

itdigim böyle ictirāya bā' iş oldu didi. Ve siziñ şürür ve gezendiñizden emīn ve sālīm olmağa sebep var mıdır didikde müdāvemēt āyete'l-kürsīdir didi. Der-‘aḳab pīş-i çeşminden nihān olup rāvī-yi mezkūr irtesi gün ‘ale’ş-şabāh huzūr-ı şāh-ı kevneyn şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine rümāl ve vāḳı‘a-ı ḥālī tafşīl-i maḳāl eyledikde ⁶⁴³"صدق الخبيث" buyurdular. Şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Hāşşa-ı fezā‘il-i ‘āyete’l-kürsīde niçe müvellefāt ve resā’il olup zübde-i ḥavāşş-ı meşhūdesinden eger ‘aded-i ehl-i Bedr ki ‘alā eşahhi’r-rivāye üç yüz on üç kerre hengām-ı seherde müdāvemēt olunsa ne maḳşūd için olursa ḥuşūl-pezir olur bi-ḥuşūşihī keşret-i erzāk ve neyl-i rütbe ve cāh için meşhūd ve mücerredir. ‘Aded-i āyet-i seyyidetü’l-āy yüz yetmiş ‘aded olmağla bu vechle müdāvemēt daḥı ḥavāşş-ı ‘zīmeyi müştemile ve kelimātı ki elli ‘aded der-‘aḳīb şalavāt-ı ḥamsede ellişer kerre müdāvemēt olunsa [71a] cemī‘-i meṭālīb-i dünyeviyye ve uḥrāviyye ḥuşūl-pezir ola. Meşābīh-i şerīfle derc olunan cümle-i eḥādīşden:

"من قرأ آية الكرسي عقب كل صلاة لم ينعه من دخول الجنة الا الموت"⁶⁴⁴

vārid olmuşdur. Kezālik muḥāfāza-ı cāndan kırā’atinde ⁶⁴⁵"ولا يؤده حفظهما" kelime-i şerīfesini se-bār-ı tekrār şartıyla te’şīr-i ‘āzīmi meşhūd ve meşhūddur. Ve ḥasta olan kimesne ḥāl-i meraḍında yür yirmi sekiz kerre şabāh ve yüz yirmi sekiz kerre aḥşām kırā’at eylese bi’rū’s-sā’a şifā-yāb ola. Eyyām-ı seyāḥat ve iḡtirābda ḥummādan ‘āzīm ḥasta olup ru’yāda ḳutb-i vaḳt olan zāt-ı şerīfi āyete’l-kürsīye müdāvim gördüm ve ‘aded-i mezkur üzre devāmıma emir buyurdular. Derḥāl bī-dār olup ber-vech-i me’mūra müdāvemēt eyledim. İkinci gün bi-izni’llāhi te‘ālā şifā-yı ‘ācil ḥāşıl oldu.

56 Maḳāle: Ṭalḳ nām bir rāvī-yi rāh-ı ḥaḳḳ, ibn ‘Abbās raḍıya’llāhu te‘ālā

‘anhumādan rivāyet iderler ki:

⁶⁴³ O pislik doğru söyledi.

⁶⁴⁴ “Her kim, her farz namazın arkasından Ayet-el Kürsî’yi okursa, Cennete girmekten onu ancak ölüm men eder.” (Nesāi, *es-Sünenü’l-Kübrā*, Hadis No: 9928)

⁶⁴⁵ “...Onları korumak Kendisine zor gelmez...” (Bakara sûresi, 255. âyet)

“Bir gün nezd-i bi’r-i zemzemde cenāb-ı ibn ‘Abbās ile niçe şanādid-i ḥarem maḥfil-ārā-yı cem‘-i bezm-i irem olmuşlar idi. [71b] Nāgāh bir ḥayye-i zī tafyeteyn zāhir olup tamām-ı ḥavl-i Beytu’llāhi’l-ḥarāmı bir hafta ṭavāf eyledi. Ba‘dehū makām-ı İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāma gelüp namāz kılar gibi mütekevvim ve müntefih ya’nī toplanıp ve kabarıp bu ḥāl-i ‘acīb daḥı tamām oldukdan soñra ibn ‘Abbās ḥazretleri aña bir kimesne gönderip cenāb-ı İzid ve⁶⁴⁶ müte‘āl seniñ ḥacc u nūsūkuñu kabūl eyledi. Bizim ‘abīd ve gilmān ve ḥavāşımız vardır. Anlardan size āsūdegī-yi ḥāl-i ihāle-i ‘ahde-i muḥāfazamız olamaz didikde bilā tevaḥḫuf semāya şu‘ūd eylemeğe⁶⁴⁷ başladı. Cümlemiz bu ḥāle nāzır idik diyü Ṭalḫ-ı mezkūr ḥuzzār-ı cem‘den olmağla naḫl eylemişdir.

Tekmile: Kelām-ı mā-teḫaddemde lafza-i “zī’ṭ-tafyeteyn” arḫasında iki levn ile mütelevvin ḥatt şāḫibi ḥayye demek olur.

57 Makāle: Ruvāt-ı mühezzebü’l-kelāmdan ‘Ubeyd Miktebb nām rāvī-yi mu‘teberü’l-enām ‘Abdu’llāh bin Mes‘ūd raḫıya’llāhu ‘anhden naḫl u rivāyet iderler ki:

“Āzim-i rāh-ı ḥacc-ı Beytu’llāhi’l-ḥarām iden ešnā-yı rāhda şāh-rāh-ı memerde bir ḥayye-i beydā-i müte‘arriza tekevvüm eylemiş idi.⁶⁴⁸ Ve andan rīḫ-i müşk [72a] u ‘abīr⁶⁴⁹ feyehān iderdi. Bu bir emr-i ‘acībi muḥtevē olmāk gerek diyü aşḫāb u etbā‘ıma siz rāhī oluñ bu ḥayyeniñ ḫaḫīkat-i ḫālī neye müncer olacağı ma‘lūmum olmadıkça bu maḥalden baña taḫrīk-zen-i pā-yı mesīr olmaḫ mümkün degildir diyü istāde-i rāh-ı nezzāre iken cüz’ī vaḫt mürūr ve vefāt eyledi. Anı bir ḫırḫa-ı beydāya leff u tekfīn ve zemīne defn eyledim. Ve hengām-ı Şām gelüp etbā‘ u aşḫābıma mülākī oldum. Ve derḫāl çār ‘aded zenān-ı şāḫibetü’l- ḫüsn ve’l-cemāl bedīdār ve *من دفن منكم العمر رحمه*”

⁶⁴⁶ T2: ve kelimesi kullanılmamış

⁶⁴⁷ T2: itmeğe

⁶⁴⁸ T2: itmişdi

⁶⁴⁹ T1: عبير şeklinde yazılmış doğrusu ‘anber olacak

650" الله su'aliyle leb-cünbân-ı delâl-i istifsâr olduklarında defn u tekfînine muvaffak olduğumu ihbâr eyledim.

"ولله لقد دفنت صَوَّاماً وقَوَّاماً يؤمن بما انزل الله تعالى ولقد آمن بنبِيِّكم وسمِعَ صَوْتَهُ فِي

السَّمَاءِ قَبْلَ ان يَبْعَثَ بِأَرْبَعِمِائَةِ سَنَةٍ"651

deyip nazarımızdan ğaybûbet ve ictinân ve biz⁶⁵² bunlarıñ şulehâ-yı cândan olduğuna taḥsîl-i iz'ân idüp keyfiyyet-i mezbûreyi cenâb-ı 'Ömer bin el-Ḥaṭṭâb rağıya'llâhu 'anh hazretlerine naql eylediğimde [72b]

"صَدَقْتُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ هَذَا وَيُخْبِرُ عَنْهُ"653

buyurdular. Rağıyâ'llâhu te'âlâ 'anh.

58 Makâle: Sıkât-ı mu'teberatü'r-ruvâtdan taşriḥ-gerde-i ibn Melîke' dir ki:

“Ser-âmed-i 'ismet-serâ-yı şiddîkîn ya'nî cenab-ı Ümmü'l-mü'minîn 'Āişe şiddîka-i kübrâ rağıya'llâhu te'âlâ 'anhâya gâh ve bî-gâh ṭâ'ife-i cândan biri şüret-i ḥayyede zâhir olup keyfiyyetden taraf-ı Ḥazret-i risâlet-penâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemi âgâh ve katli ile me'mûr ve yine bir gün 'alâ 'âdetihâ ḥîn-i zuhûrunda tevaḥḫuf buyurmayıp katli eylediler. Ba'dehû ru'yâlarında ⁶⁵⁴"قَتَلَتْ عَبْدَ اللهِ الْمَسْلُومَ" denildikde "لو" ile cevâb virdiler. Anlarıñ size ⁶⁵⁵"كان مسلماً ما اطلع على ازوج النبي صلى الله عليه وسلم" zuhûrları mübârek şevb-i şerifîñizi lübsden soñra idi. Ve Kur'an-ı 'azîmü's-şânî istimâ' için idi didiler. 'Ale's-şabâh cenâb-ı Ümmü'l-mü'minîn rağıya'llâhu te'âlâ 'anhâ kendi temellük buyurdıkları mallarından diyet-i ḥayye-i maḳtûle olmaḳ üzre on iki biñ dirhem lüceyn-i ḥâlişi'l-'ayârı fuḳarâya taşadduḫ-mâye-i [73a] idrâr buyurmuşlardır. Bu naqliñ bi-tarîki'l-ittifâḳ şihḫat ve şübûtı muḳarrer olduğu hâlde şer'an katli-i nefis olmaḳ lâzım

⁶⁵⁰ Kim 'Ömer'i defnettiyse Allah ona rahmet etsin.

⁶⁵¹ Allah'a yemin olsun ki sen; oruç tuttun, geceleri namaz kıldın ve Allah'ın indirdiğine îmân etmiş bir halde defnedildin. Peygamber gönderilmeden 400 sene evvel semâda onun sesini işittin.

⁶⁵² T2: bir şekilde yazılmış nokta unutulmuş

⁶⁵³ Ben Peygamberimizin bu olayı haber verdiğini işittim.

⁶⁵⁴ Allah'ın müslüman bir kulunu öldürdün.

⁶⁵⁵ Eğer müslüman olmuş olsaydı Peygamberin (s.a.v.) eşlerine haber verilir.

gelmez. Zīrā ⁶⁵⁶ "نحن نحكم بالظاهر أقتلوا الاسودين الحية و العقرب" hadīs-i şerīfiniñ 'umūm-i hükmü medlūliyle katīl olan hayyedir. Vech-i şānī ezvāc-ı t̄ahirāt-ı beyt-i nübüvvete vaşf-ı mā-teqaddem ile mevşūf-ı nūfūs-ı cinniyyeniñ zuhūr ve bürūzu katlini ĩcāb eylediği emr-i şerīf-i Ḥazret-i şāhib-i şer'le şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem meşrū' ola ve ḥaḳīkatde böyle olduğuna iştibāh yokdur. Ve kırā'at-ı Qur'an-ı 'azīmü'ş-şānı ḥānedān-ı nübüvvetden ğayrı maḥalde istimā'ı mümkün idi. Ya iktizā-yı diyet niçindir diyü su'āl olunursa⁶⁵⁷ şer'an diyet ma'rūfe olmayıp envā'-ı şadaḳāt-ı ḥānedān-ı nübüvvetden bir nev'a şadaḳadır ki diyet-i katīle müşābeheti olmağla diyet tesmiye olundu. Belki ḥaḳīkatde lāzım gelmeyen fezā'il-i a'mālden olduğuna kim iştibāh ider. Vech-i şālīş ḥānedān-ı nübüvvete maḥşūş kütüb-i şer' [73b] ve şemā'ilde mezküre ḥaşāyıs-ı uḫrā gibi katli cā'iz ve mübāh lākin bu şadaḳa-ı mezkūraniñ edāsıyla meşrūṭā ḥaşāyıs-ı ezvāc-ı t̄ahirātından bir ḥāşşa-ı meşrū'a ola. Ve bi'llāhi't-tevfīk.

59 Maḳāle: Sıḳāt-ı ruvātından müstahsenü'l-ārādan rivāyet-gerde-i Ebī Recā'dır ki:

“Bir maḥalle-i cemmāze-rān-ı ğarīmet iken maḥall-i beytütetimiz bir leb-cūya teşādūf ve anda naşb-ı ḥıyām ve ārām ḥılālinde derūn-ı ḥaymeye bir ḥayye düḫlüne terādūf olundu. Gördükde ḥayrān olduk ra'şān ve mużtarib ve tersān ayā bu bī-çāreniñ ıztırābına bā'ış ne ola ve evşāf-ı ḥayyede bu ğüne irti'aş ve bīm-i meşḫūd dīde-i 'ibret-bünyān olmuş degil. Bunda bir ḥikmet-i ḥafıyye olmak gerek mülāḥazasıyla ra'şān olduğca bir miḳdār āb-reş eyledim, sūkūn buldı. O ıztırāb ile bī-tāb ve ben aña reşş-i āb eyledikde sūkūndan ḥālī olmayıp tā ezān-ı 'aşra dek bu keyfiyyetle imrār-ı evḳāt ve ba'de'l-'asr vefāt eyledi. Bir şevb-i sepīde⁶⁵⁸ [74a] ānı leff u tekfīn ve zemīnine defn eyledim. İrtesi ol maḥalden nehḳat ve ḥareket ve āḥar maḥalde naşb-ı ḥayme-i iḳāmet

⁶⁵⁶ “Biz zāhire göre hükmederiz. İki siyahı yani akrep ve yılanı öldürünüz.” Hadislerde ‘namazda öldürülmesi’ ifadesi geçmektedir. bk. Ebu Davud, *Sünen*, Hadis No: 921

⁶⁵⁷ T2: olunur ise

⁶⁵⁸ T2: sefide

olundu. Cüz'î ārām-sāz-ı istirāhāt olmadın haşr u vā'adden hāric niçe bin kerre pîş u pesden min gayri şühūd ve ru'yet-i selāmün 'aleyküm, selāmün 'aleyküm eşvātıyla teslīm ve tahıyyetden gūşlar mālī ve bizden dağı 'aleykūme's-selām tekrārıyla anıñ emşāli teslīmāt-ı mütevālī muķābele olunup çünki miyānede tevcīh-i nigāh olunur. İşbāh-ı nā-mevcūd olmağla siz kimlersiz denildiginde

"نحن جانُّ بارك الله فيك و عليك يا فلان لقد صنعت لنا معروفاً لا نستطيع أن نجازيك

والحيّة التي ماتت عندك آخر من بقي من الجنّ الذين بايعوا رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم"

659

deyip şadāları münķatı' oldu. Rağıya'llāhu te'ālā ānh.

60 Maķāle: Zübde-i ruvāt-ı mübāhaşāinden rivāyet-gerde-i Bilāl bin el-Hāris rağıya'llāhu te'ālā 'anhdir ki:

"Ba'zı esfārda cümle-i cünd-i zafer-pīrüz Hāzret-i Hābīb-i ekrem ve Nebiyy-i muḥterem idim. Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem [74b] ve bir maḥalde sa'ādet ve iclāl ile nüzül buyurmuşlar idi. Pīşgāh-ı hümāyunlarına varıp ḥīn-i müşülümde nezdik olduķca bir şadā-yı gūş-zedim olurdu. Müdde'ī ve müdde'ā 'aleyhden ḥīn-i muḥāşamede mesmū'a elfāz-ı ricāl gibi idi. Amma ķā'ili meşhūd ve mer'ī ve meşhūd degil. İstāde ve ḥayrān oldum güft-u-gū tamām olup derḥāl Şulṫānū's-şakāleyn şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥāzretleri tebessüm buyurup

"اختصم الى الجن المسلمون و الجن المشركون و سألوني ان اسكنهم فاسكنت المسلمون ان

الجلس و اسكنت المشركون الغور"⁶⁶⁰

buyurdular." Şalla'llāhu te'ālā⁶⁶¹ 'aleyhi ve sellem teslīmen keşīran

⁶⁵⁹ Biz cinnileriz. Allah sana hayırlar versin. Ey falanca sana da aynı şekilde. Sen bize karşılığını ödeyemeyeceğimiz iyilikler yaptın. Yılan senin yanında öldü ve Rasûlullah sallallâhu 'aleyhi ve selleme biât eden diğer cinniler kaldı.

⁶⁶⁰ "Müslüman cinnilerle, müşrik cinniler birbirleriyle münakaşa ettiler. Onlar benden kendilerini bir yere yerleştirmemi istediler. Ben müslüman cinnileri Cils'e (Vâdî-yi Necd), müşrik cinnileri Ğūr'a (Vâdî-yi Tihâme) yerleştirdim." bk. Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 1/371. / Eb'u Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, 542.

⁶⁶¹ "Te'ālā" ifâdesi T1 nüshasında bulunmaktadır.

Tekmile: Ḥadīṣ-i şerīfde vāki‘ olan lafza-i “cils” vādī-yi Necd ve “غور” vādī-yi Tehāme ma‘nalarındadır. Yāhūd her zemīnden maḥall-i mürtefe‘a cels ve her maḥall-i münḥafīda gūr tesmiye olunur.

61 Maḳāle: İbn ‘Ömer raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhümādan naḳl u rivāyet olunur ki:

“Bir gün Emīru’l-mü‘minīn ‘Oṣmān bin ‘Affān raḍıya’llāhu ‘anhiñ⁶⁶² meclisinde idim. Bir şahıṣ gelüp Yā Emīra’l-mü‘minīn ithāf-ı muḥtefil-i [75a] ikān⁶⁶³ olmağa şāyān bir nādire-i ‘acībe meṣḥūd-ı dīde-i vicdānımdır. İzn-i şerīfiñiz olursa naḳl-i meclis-i sāmi‘ān ideyim didi. ‘Oṣmān bin ‘Affān raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh ḥazretleri istimā‘ma müsā‘ade buyurup ol şahıṣ şöyle baṣ-ı makāl eyledi. “Bir gün bir maḥalden maṭıyye-rān-ı ‘azīmet idim. Vasat-ı Felāt-ı feyfāda iki bölük ‘ıṣābe birbiriyle müctemi‘ ve soñra müteferriḳ oldular. Dürdan seyr u temāṣā idüp ḥayrān oldum. Mu‘terikleri olan fezāya geldim gördüm ki bir ince laṭif zerd-gün ḥayye-i naḥife zemīn üzre meyyite ve mülkī ve andan feyeḥān iden rāyiḥa-ı misk āfaḳı imlā eylemekle⁶⁶⁴ ‘azīm-i te‘accüb ve istiḡrāb ve bunda bir emr-i ḡarīb olmak gerek mülāḥazasıyla derḥāl serimden müte‘ammim olduğum ‘imāmemi çıkarıp aña leff ü tekfīn ve bir mevzı‘-ı pāk-zemīne defn eyledim. Ba‘dehū yine rāhī olduğum vech üzre sā’ir iken

[75b] "قد هداك الله ان هذين حيّان من الجنّ بينهما قتال فاستشهد الحية التي د فنت بها [75b]"

وهو من الذين استمعوا الوحي من رسول الله صلى الله تعالى⁶⁶⁵ عليه و سلم⁶⁶⁶"

diyü hātifden bu şadā mesmū‘um oldu” didi. Ḥazret-i ‘Oṣmān raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh te‘accüb-künān istimā‘ buyurup raḥmetu’llāhi ‘aleyh ve raḍıya’llāhu ‘anh buyurdular.

⁶⁶² T2: ‘anh ḥazretlerinin

⁶⁶³ “ikān” kelimesi yalnızca T1 nüshasında bulunmaktadır.

⁶⁶⁴ T2: itmekle

⁶⁶⁵ “Te‘ālā” kelimesi T2 nüshasında bulunmaktadır.

⁶⁶⁶ Allah sana hidāyet etsin bu iki yılan, cinnilerdendir. Onların aralarında savaṣ oldu. Defnedilen (cinnî) yılan şehit oldu. O Peygamberimizden vahyi dinleyen cinnilerden biri idi.

Tekmile: Kelām-ı mā-tekaddemde lafza-i “ışābe” -kesr-i ‘ayn-ı mühmele ile-fırka-ı insān ve tuyūr ve mā eşbehe zālike bir yerde olan mele’ ve cem ‘a ıtlāk olunur. Ve lafza-i “ḥayyān” kabīletān ma‘nāsındır.

62 Makāle: Meb‘ūs-ı ins u cān olan Mefḥar-ı ‘alemiyān ve Güzide-i ādemiyan şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine vāқи‘ olan vifāde-i cān aḥbārından bir nebze-i yesīredir ki keşide-i silk-i taštīr ve beyān olundu. Aşḥāb-ı kirām re‘y u şühūddan rivāyet-gerde-i ‘Abdu’llāh bin Mes‘ūd rađıya’llāhu te‘ālā ‘anhumādır ki:

“Bir gün server-i ‘ālem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri Mekke-i mükerrermede bu şeb-i vifāde-i cānda sizden bizimle ma‘iyyet eylemege⁶⁶⁷ her kimiñ raġbeti olursa muḥayyer ve me’zūndur diyü ruḥşat-dih-i [76a] ferman-ı hümāyūn olduklarında ez cümle ben daḥı ⁶⁶⁸مشياً على الوجه لامشياً على القدم" gāşiye-berdüş refākat-i ḥıdmet-i ‘ināyetleri idim. Mekke-i mükerrermeden bīrūn olup bir maḥalde ku‘ūd ve cülūs ve bize mübārek-dest-i raḥmet me’nūslarıyla bir ḥaṭṭ-ı keşide kılıp zāt-ı ‘ināyet-āyātları bīrūn-ı ḥaṭṭ bize qarīb maḥalde sa‘ādet ve celālet ile kıyām ve Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şān tilāvetine i‘zām ile bed’ eylediler. Derḥāl niçe siyāh siyāh şeyler ḥa vālī-yi zāt-ı şerīflerini muḥīṭ ve müstev’ib olup şöyle ki miyānımızda ḥā’il-i ‘azīm ve ‘ināyet-kār ve merḥamet-girdār Rasūl-i kerīm efendimiz şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerini göremez olduk ve mübārek şavt-ı şerīflerini daḥı işidemez olduk. Bize ‘azīm ḥüzn ü bīm ve ḥavf u ıztırāb müstevlī oldu. Nāgāh mişāl-i seḥābe-i müteferrika ve⁶⁶⁹ siyāh-ı siyāh-gūn müstev’ibe bölük bölük pīş-i nigāhımızda cānib-i āsumāna toġru çekilmege başladı. Ancak anlardan bir raḥṭ bākī kaldı. Ba‘dehū Rasūlu’llāh şalla’llāhu te‘ālā⁶⁷⁰ ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri [76b] yanımıza⁶⁷¹ teşrīf buyurup ⁶⁷²ما فعل الرهط" "

⁶⁶⁷ T2: itmege

⁶⁶⁸ Yüzüstü yürüyen, ayakları üzere yürüyen değil.

⁶⁶⁹ T2: o

⁶⁷⁰ T2: te‘ālā

⁶⁷¹ T2: yanımızı

⁶⁷² “O toplululuk ne yaptı?”

"هم النك يا رسول الله"⁶⁷³ ile su'âl-i nevâziş-me'âle germ ü 'inâyet buyurdıklarında didigimizde, "âzım u revş anlara i'tâ olundu ve anlar ile te'tayyub nehy olundu." buyurdular."⁶⁷⁴ Şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem.

63 Makāle: Emīru'l-mü'minīn 'Ömer bin el-Ḥaṭṭāb rağıya'llāhu te'āla 'anh hazretleriniñ sebab-i İslām'ına maẓmūn ḥadīş-i şerīf üzre rivāyet-gerde-i 'Abdu'llāh bin 'Abbās rağıya'llāhu te'ālā 'anhumādır ki:

"Kureyş tarafından zāhib oldukları ehme-i bāṭıla-ı bī-cā ki ḥulāşa-ı ārā-yı muḥāl-endīşleri üzre katl-i Rasūlu'llāh şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem için lāzım-ı 'ahde-i ḍamānetleri olan şeyde istiḥkām-ı āyīn-i cāhilī üzre i'timād-gerdeleri ḳavm-i Ḥuzā'a'nıñ bir şanemleri olup cenāb-ı ibn Ḥaṭṭāb'a ol şanem ḥuzūrunda 'aḳd-i mā-bihi'r-re'y için düḥūl ve anlar daḫı hem-rāhī-yi ḳavm-i mezkūr pīş-i şanemde müşūlleri hālinde nāgāh cevfi-i şanemden

"يا ايّها الناسُ ذُو الاجسام / ما انتم و طائش الاحلام / ومسند [77a] الحكم الى الاصنام / اصبحتم⁶⁷⁵ كراتع الانعام / اماترون ما اري امامي / من ساطع يجلو دجى الظلام / قد لاح للناظر / من تهاج / و قد بدا الناظر الشام / محمّد ذوالبرّ و الكرام / اكرمهُ الرحمن من امام / قد جا بعد الشرك بالاسلام / يأمر بالصلاة والصيام / بالبر⁶⁷⁶ والصلاة للارحام / و يزرع الناس عن الأثم / فبادروا سبقاً الى الاسلام / بلا فتورٍ وبلا احجام"⁶⁷⁷

kelāmıyla nāle-zen-i ihtidā ve tebşir olunduḳda ḳavm müteferriḳ olup ol gün nādī-yi şanemde her kim ḥāzır ve mevcūd bulundu ise bi-'ināyeti'llāhi te'ālā şeref-i İslām ile müşerref oldular.

⁶⁷³ Onlar bunlardır Yâ Rasûlallah (s.a.v.)

⁶⁷⁴ Bu rivâyet için bk. Ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001), 26/159.

⁶⁷⁵ T2: اصحتم

⁶⁷⁶ T2: والبر

⁶⁷⁷ Ey beden sahibi insanlar / Sizin hülyâlarınızın bir amacı yok / Hikmetin dayanağı putlara tapmak değildir / Sizler meralarda hayvanları otlatıyorsunuz / Benim önümde gördüğüm şeyi siz görmüyor musunuz / Zifiri karanlığın aydınlığa dönmesini / Bakan kişinin gözüne Tihâme vâdisi gelir / Bakan kişinin gözüne Şam görünür / Şeref ve kerem sahibi Muhammed (s.a.v.) / Rahmân O'nu insanlığa önder olarak gönderdi / O şirkten sonra İslâm'ı getirdi / O namazı ve orucu emrediyor / Anne babaya iyiliği ve sıla-i rahîmi (emrediyor) / İnsanları günahlardan uzaklaştırıyor / İnsanları İslâm'a teşvik ediyor / Yorulmaksızın ve engel tanımadan

Li-münşi' ihî:

ببین⁶⁷⁸ امواج بحر رحمت یزدان بی مَنان⁶⁷⁹
که دارد حق پرستان کر بخواد بُت پرستانرا

مرا از بُت پرستی خود م یارب رهایی را
کرم کن تا شوم ملحق بجمع حق شنا سانرا⁶⁸⁰

El-kıssa: Cenāb-ı 'Ömer bin el-Ḥattāb ḥāne-i ḥāherlerine müteveccih olup anlarıñ İslām'ları sebķ eylemekle⁶⁸¹ bi-ṭarīķı'l-ımtihāñ anda beytütet āle's-sabāh [77b] tebāşir-i envār-ı hidāyet leme'ān ve ḥāk-pā-yı Mefḥar-i ins u cān şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine rümāle ḥāhān oldular. Meger ol Şāhenşeh-i kalem-rev-i risālet 'aleyhi efḍalü's-şalāt ve's-selām ḥazretleri 'amm-i muḥteremleri olan ḥāne-i Seyyidü's-şühedāyı teşrīf-sāz-ı kudūm-ı meymenet-lüzūm buyurmuşlar idi. Cenāb-ı Ebī Ṭālib 'azimet-ḥurūş-ı şimşir-i berdūş ve ḥiddet-i cūş ol cā-yı vālāya giderken eşnā-yı rāhda Benī Süleym'den bir tā'ifeye dūçar oldular ki kendileriniñ viche-i perestişleri olan şanemlerine muḳtezā-yı zu'm-ı bāılları üzre bir müşkilleri fetḥiçün 'āzimīn idiler. İbn Ḥattāb'a daḥı ma'ıyyetleriyle dūḥüle tahrīz ve mezellet-gāh-ı ḥadīd-i şaneme tāhrīk-zen-i pā-yı ziyāret oldular. Nāgāh cevḑ-i şanemden

"اودى الضمارُ و كان يُعبدُ مرّةً / قبل المکتاب و قبل بعثِ محمدٍ / ان الذل و رث النبوة

والهْدی / بعد ابن مریم من قریش مهتدی / سيقول من عبد الضمار و مثله / ليت الضمار و مثله لم

يُعبد [78a] / ابشر ابا حفص بدينِ صادقٍ / تُهدى اليه وبا لكتاب المرشدٍ / والصبر ابا حفص قليلاً

انه / يأتيك عزُّ فوق عزِّ بنى عدی / لا تعجلنَّ فانْتَ ناصرٌ دينه / حقاً يقيناً باللسان و باليد⁶⁸²"

⁶⁷⁸ T2: به بین

⁶⁷⁹ "بی مَنان" ifadesi T1 nüshasında unutulmuştur.

⁶⁸⁰ Nişansız olan (yüce) Allah'ın rahmetinin deniz dalgalarını (bak) iyi gör. / (İyi gör) ki istese Hakk'a tapanları putperestler edebilir (buna imkânı vardır). / Ey Rabbim! Bana kendi putperestliğimden kurtulmam için bir yol (ve çıkış) ver. / Hakşinas olan (Hakk'a tapanlar) topluluğuna (kervânına) katılmam için kerem buyur (nasip eyle).

⁶⁸¹ T2: itmekle

⁶⁸² Putlar yok oldu, ki onlara ibâdet ediliyordu/ Kitap ve Muhammed (s.a.v.) gönderilmeden önce / O Peygamber nübüvve ve hidâyete vâris oldu / Hz. Meryem'in oğlundan sonra Kureyş'ten bir hidâyet rehberi geldi / Puta ve ona benzer şeylere tapanlara şöyle söyleyecek / Keşke putlara ve ona benzer şeylere tapılmasaydı / Ben Ebâ Hafs'ı doğru bir dinle müjdeliyorum / İnsanı irşâd eden ve hidâyete

kelām-ı hidāyet nizāmı hetf olunup kavm-i Beni Süleym ta'accüb-künān-ı havl-i şanemden müteferriḳ ve rū-gerdān oldular. İbn Ḥattāb raḳıya'llāhu 'anhiñ daḡı nefsinde karār-dāde ve müstekin olan naḡvet-i 'adāvet bi'l-küllıyye maḡv u muẓmaḡil oldu.

Li-münşi'ihî:

چه حکمتست که این دشمنی پیشینه
شود به بندگی جان سپار را تبدیل

خداست صاحب یصریف ظاهر هر و باطن
مکوکه دشمنی دل نمیشود تبدیل⁶⁸³

Ve kışşa-ı İslām'ları ber-vech-i tafşıl āḡar maḡalde mezkūr ve mestürdur. Mā naḡnü filhimize çendān ta'alluḡ-ı tāmı olmaḡla tayy-ı tomār tafşıl olunmuşdur.

Tekmile: Kelām-ı mā sebaḡda “tā'ış” muḡtelif ve müteḡallif demek olur. طاش

⁶⁸⁴لم یصیب 684 ای تخلف و لم یصیب 684 [78b] عن القوس السهم ma'nāsına ve “rāti” rati'den behā'im-i sāimeniñ mer'āda lu'b ve ekl-i ḡaşışede tebaḡturu ve otlamaḡ ma'nāsına daḡı olur.

64 Maḡāle: Rivāyet olunur ki vaḡtin meliki Muḡā'ī Vā'il ibn⁶⁸⁵ Ḥucr nām bir perestiş-kār-ı aşnāmıñ 'aḡıḡ-ı aḡmerden menḡūte ve maşnū'a bir şanemi olup aña muḡabbet ve meveddeti zāi'dü'l-vaşf idi. Ol vaḡt āyīn-i cāhilī üzre viche-i perestişleri olan şaneme tekellüm idinceye dek teḡşir-i sücüd ve 'atā'ir-i vāfire ile teḡarrüb-nümüd olurlar idi. Ve şeyḡan ol saḡra-ı naḡıteye ḡulül ve tekellümünü tekellüm-i ma'būd ittiḡāz iderler idi. Ve henüz ol büt tekellüme aḡāz eylememiş idi.⁶⁸⁶

El-kışşa: Vā'il-i mezkūr hengām-ı zahıre ol şaneme karīb maḡalde ḡunüde iken bir şavt-ı münkerānı maḡdū'undan iḡāza mü'eddi ḡucret ve derḡāl 'adet-i bāılası üzre

erdiren bir kitapla / Ebā Hafs azıcık sabret / Sana Benî Adî'nin şerefının üzerinde bir şeref gelecek / Acele etme sen o dîne destek olacaksın / Bizzat elinle ve dilinle yakın bir zamanda...

⁶⁸³ Ne hikmettir ki önceki düşmanlıklar çansiperâne bir dostluḡa dönüşür. Allah'tır zahir ve batını dönüştürmenin sahibi. Gönül düşmanlığı deḡişmez deme.

⁶⁸⁴ Ok hedefine varmadı, şaştı.

⁶⁸⁵ T2: bin

⁶⁸⁶ T2: itmemişdi

varıp secdeye mübâderet ve kemâl-i zillet ve meskenet hılâlinde cevfi şanemden istimâ' eylediği ebyât-ı hidâyet-me'âl budur ki zikr olundu. [79a]

يا عجباً لوائل بن حجر
يخال يدري وهو ليس يدري

ماذا يرجي من نحيب صخر
ليس بذى عرف ولا ذى نُكر

ولا ذى نفع ولا ذى ضرر
لو كان ذا حجر اطاع امرى⁶⁸⁷

me'âlî üzre Vâ'il-i mezkûr naql ider ki: "Cevfi şanemden bu kelâmı istimâ' da secdeden efser-i ibtihâlimi ref-i vâ-yı nâşih-ı müşfik bi-tamâmihi bu kelâmı sem' da ref'-i sitâre-i eşkâl eyledim.⁶⁸⁸ Şimdi baña emriñ nedir diyü istifsârında

"ارحل الى يثرب ذات النحل / و سير اليها سير مُشمِعِل / قبل تُقضى العمر المولى / تُدن

بدين الصائم المصلّى / محمّد المرسل خير الرسل"⁶⁸⁹

tamâmında ol şanem yüzü üzre üftân u münkesir ve şetî ü bînî ve kerdenî heşm u fetî oldu. Ve derhâl Vâ'il-i mezkûr kıyâm idüp baқыyyesin dahı şad-pâre ve müfettet ve sü-yı Medîne-i münevvereye 'azîmet ve nehdat ve Mescid-i Rasûl şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem hâzretlerine dühûl eyledikde mübârek nigâh-ı rahmet-i iktinâhları aña düş ve nezd-i rûhânî sürüşlarına şeref-ihrâz-ı kurb için için da'vet ve reşk-i [79b] bisât-ı 'arş-ı berîn rif'at olan müteyemmin ve müteberrik ridâ-yı şerîflerin başı u cülûsuna emr u 'inâyet buyurdular. Ba'dehû minber-i şerîfe su'ûd ve hâzır olan aşşâb-ı kirâm celâlet-i vüfûda

⁶⁸⁷ Vay ki Vâ'il bin Hucr hayretlik bir adam / O bildiğini düşünüyor (ancak) bilmiyor / Yontulmuş taştan ne beklenir / Bu durum ehlince bilinmeyen, inkâr edilen bir şey değildir / Onun ne faydası vardır ne de zararı / Taşın bir şahsiyeti olsaydı emrime itaat ederdi

⁶⁸⁸ T2: itdim.

⁶⁸⁹ Hurma bahçeleriyle kaplı Yesrib'e seyahat et / Oraya yanık bir gönülle yürü / Mevlâ senin ömrünü almadan önce / Namaz kılıp oruç tutanın dînine teslim ol / Peygamber olarak gönderilen Muhammed (s.a.v.) elçilerin en hayırlısıdır

"إيها الناس هذا وائل بن حجر اتاكم من ارضٍ بَعِيدَةٍ من حضرموتٍ راعباً في الاسلام"

690

kelām-ı i'cāz nizāmıyla hıṭāb buyurdularında:

"يا رسول الله بلغنى ظهورك و انا فى ملك عظيم فمنّ الله علىّ على ان رفضتُ ذلك كله

و آثرتُ دين الله" 691

teşekkürüyle zebān-ı keşā-yı şenā ve taḥdīs-i ḥān-ı ni'am-ı Ḥudā⁶⁹² olduğu hālde 693 ile ḥaḳḳında du'ā-yı müstecābları mebzūl-i hedef-i icābet buyurulup aşḥāb-ı kirāmdan ḳaṅḳı zāt-ı muḥterem ile hem-şoḥbet olursam siziñ ḳudūmuñuzdan üç gün muḳaddem keyfiyyetiñizi Server-i 'ālem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri bize iḥbār buyurmuşlar idi diyü naḳl u taşriḥ iderler idi. Şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem raḍıya'llāhu te'ālā 'anh ve 'anhüm 'ecmaīn.

65 Maḳāle: Naḳl olunur ki ḳabā'il-i 'Arabdan Benī Ḥuṭāme ve Benī eş-Şāmit [80a] nām iki 'aded ḳabīleniñ bir şanemleri olup Sādinī Māzin bin 'Uḍviyyetü'l-Ḥuṭāmī nām meşāhīr-i kirām-ı 'Arabdan bir kimesne idi. Bir gün ol şaneme bir 'itīre ihdā eylediler. Nāgāh cevfi şanemden:

"يا مازن اسمع تسر / ظهر خير و بطن شر / بعث نبى من مضر / يدين بدين الله الاكبر

/ فدع نحيباً من حجر / تسلم من حر سقر" 694

⁶⁹⁰ Ey insanlar bu Vā'il bin Hucr'dur. Gönüllü bir şekilde İslām'a girmek için uzak bir yer olan Hadramevt'ten (Hadramut) size geldi.

⁶⁹¹ Yâ Rasûlallah Senin peygamber olarak ortaya çıkışın bana ulaştığında, ben büyük bir varlık ve nimet içerisinde idim. Allah bana bunları ihsân etti. Fakat ben bütün varlığımı terkettim. Allah'ın dînini tercih ettim.

⁶⁹² "Ḥān-ı ni'am-ı Ḥudā" ifâdesi T1 nüshasında boş bırakılarak yazılmamıştır.

⁶⁹³ Tasdik ettin. Allah'ım, Vâ'il'i, çocuklarını ve çocuklarının çocuklarını mübârek eyle. bk. İbnu'l-Esîr, *Câmi' u'l-Usûl*, (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1972), 12/966.

⁶⁹⁴ Yâ Mâzin bu dediğimi dinle ve gizli tut / Hayır ortaya çıktı ve şer bitti / Allah Mudar kabîlesinden bir Peygamber gönderdi / Yüce Allah insanların teslim olacakları bir dîn ortaya koydu / Bu taştan yontulmuş putları bırak / Cehennemden ateşinden kurtul

kelāmını istima‘larında kendisine ru‘b-ı ‘azīm müstevlī olup ne hikmetdir ki bu kadar eyyām-ı hıdmet-i sidānetde müstedām iken böyle kelām-ı hev1-encām resīde-i şımāh-ı iķānım olmamışdır. Lā-būd bir hikmeti müteğammındır diyü endiše-nāk iken bir kaç gün mürürunda kabīle-i Ezd’den bir adam gelüp havādis-i eyyāmdan su’āl olunduğda Mekke-i mükerrermede Muḥammed ismiyle mersüm bir Nebiyy-i kerīm-i merāhim-vüfūr ‘alem-efrāz-ı bīrüz zuhūr olup pīş-gāh-ı me‘ālī iktināhlarına her kim gelirse⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶الله داعی ile ḥān-ı hidāyet iķtirān-ı sebīl-i Raḥmān’a da‘vet buyurmağdadırlar.

Li-münşi’ihī’l-fakīr⁶⁹⁷ [80b]

دعی خوان هدایت احمد مرسل که هست
ریزه انعام اودر سفره علوی نجوم
آستان رحمتش از نقش جبهه مزدحم
از جناح طائران قدس میکرده زحوم⁶⁹⁸

nağrāsıyla vaşşāf-ı nu‘ūt-ı mekārim-ittişāfları iken ben kendi nihān-ḥāne-i vicdānımda işte zebān-ı şanemden gūşzedim olan kelimātın tefsīri cilve-ger-i deriçe-i zuhūr oldu didim. Ve derḥāl ol naḥīt-i bī-cān re’y-i güftārı pāre pāre idüp ḥāk-pā-yı Seyyid-i ‘alem şalla‘llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine rū-be-rāh-ı ‘azīmet ve ru’yet-i dīdār-ı nūrānileri ile şeref-iḥrāz-ı kerāmet olduğum ānda ‘arz-ı İslām ve ben daḥı ez dil u cān

"فمن يبایعه یأمن کلّ حادثةٍ و من یباینه یلق الذلّ و العطباً / به هدی الله اقوا ما اعزّبهم /

دیناً اذلّ به⁶⁹⁹ الاوثان و الصلّبا⁷⁰⁰"

⁶⁹⁵ T2: gelir ise

⁶⁹⁶ Allah’ın dāvetçisinin çağrısına uyunuz.

⁶⁹⁷ T2: li-münşi’ihī

⁶⁹⁸ Mürsel Ahmed’in hidāyet duāsının bir kıvıntısıdır yüksek yıldızlar sofrası / Rahmet eşiği Kudüs’ten hasretle dönen kuşların cehpesiyle dolu.

⁶⁹⁹ bundan sonraki الاوثان و الصلّبا ifadesi T1 nolu nüshāda eksiktir.

⁷⁰⁰ Kim ona imān konusunda biat ederse, başına gelecek bütün hādiseleden güvende olur. Kin ona karşı çıkarsa zillete düşer, helāk olur. / Allah İslām ile birçok kavme hidāyet etti ve onları yüceltti. / O dīn ile putları ve haçları zelil etti.

medlūli üzre kabūliyle hıdmet-i perestiş-i aşnāmdan vüşul-i dīn-i mübīn-i Muḥammedī şerefiyle devlet-i ‘uzmāyā nā’il-i merām oldum diyü naql u taşrīh eylemişlerdi. Raḍıya’llāhu te’ālā ‘anh [81a]

66 Maḳāle: Rivāyet-gerde-i ‘Abdu’llāh bin Ka’b raḍıya’llāhu te’ālā ‘anhdır ki:

“Bir gün mescid-i Rasūlu’llāh şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellemde dāḥil-i meclis-i reşk-i ‘illiyyīn-i Emīru’l-mü’minīn ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍıya’llāhu te’ālā ‘anh iken kabā’il-i bedāvī-yi a’rābdan bir şahş-ı ğarābet-nişāb dāḥil-i encūmen-i faşlü’l-ḥıṭāb⁷⁰¹ olup ḥalīfe-i Rasūlu’llāhıñ nazārları aña dūş olduĝu anda كان هذا فى الجاهلية”⁷⁰² olup kelāmıyla işābet-yāb oldular. Ba’de’s-selām cülūslerinde İslām’larından su’āl buyurduklarında

نعم يا امير المؤمنين اسلمت بحمد الله تعالى و كنت كاهناً فى الجاهلية ولكن ماذكرك لما

كان⁷⁰³

ile izhār-ı şūret-i infī’ālinde

اللهم غفراً قد كنا على شر من هذا نعبد الاصنام ونعتنق الاوثان حتى اكر منا الله تعالى

برسوله وبالإسلام⁷⁰⁴

kelāmıyla def’-i ḥālet-i infī’āline cevābdan soñra qarīnin olan cinnī sükkāne i’lām eylemişdi.⁷⁰⁵ Ḥıṭābıyla pürsān olduklarında Yā Emīra’l-mü’minīn İslām’dan bir ay muḳaddem gelüp

Şi’r:⁷⁰⁶

عجبتُ للجنِّ وتقسا سِها
وشدّها العيس باحلاسها [81b]

⁷⁰¹ T1’de فصل kelimesi فضل şeklinde yazılmış.

⁷⁰² O cāhiliye devrinde bir kāhin idi.

⁷⁰³ Evet Ey Emīra’l-Mü’minīn Allah’a hamd olsun ki ben müslüman oldum. Cāhiliye devrinde bir kāhin idim fakat olan şeyleri sana anlatmadılar.

⁷⁰⁴ Allah’ım sen bize mağfired ettin. Biz daha önce putlara ibadet ederek bir şer üzere idik. Tâ ki Allah teâlâ bize elçisiyle, İslām ile ikramda bulundu.

⁷⁰⁵ T2: itmişti

⁷⁰⁶ T1’de “şi’r” başlığı yerine sadece işaret konmuştur.

تهوى الى مكة تبغى الهدى
ما مؤمنوا الجنّ كارجاسها^{708 707}

ilkāsından soñra leyle-i s̄āniyede dañı gelüp

Şi'r:⁷⁰⁹

عجبتُ للجنّ و ترحالها
ونصّها العيس و اعمالها
تهوى الى مكة تبغى الهدى
ما مؤمنو الجنّ كضالّها⁷¹⁰

tekrarından soñra leyle-i selāşede dañı gelip

عجبت للجن و أجا بها
وشدها العيس با قتابها
تهوى الى مكة تبغى الهدى
ما مز مع الجنّ كصيّابها⁷¹¹

kelāmıyla neşīd-ḥ̄ān-ı ihtidā olmuşdu didikde Cenāb-ı 'Ömer bin el-Ḥaṭṭāb rağıya 'llāhu te'ālā 'anh ḥazretleri evşān-perestiş sāḥa-ı cāhilīden bir veşne perestişkār idim. Bir gün aña bir 'atīre-i 'icl-i ihdā ve zīḥ olundu. Ḥaşşamıza işābet idecegi dīde-dūz-ı intizār iken nāgāḥ cevḫ-i 'atīre-i mezbūḥadan "يا دريخُ امر نجیحُ رجلٌ يصیح بلسانٍ فصیحٍ لا اله الا"

712" الله kelimātıyla ismā'-ı pend ve şiddet-i te'sir ile⁷¹³ sūd-mend olmuş idik"

buyurdular. Rağıya 'llāhu 'anh

⁷⁰⁷ T2: كضالّها

⁷⁰⁸ Cinlere ve cinlerin Kur'an dinlemelerin hayret ettim. Beyazı çok birazı da kırmızı olan develere ve develerin sırtında olan semer veya eğerin altına serdikleri örtüye de hayret ettim. Cinler Mekke-i mükerreremeye hidāyeti bulmak için akın akın gelirler. Cinlerin inananları putperest olanları gibi değildir. bk. Ebū Zeyd el-Kureşî, Cemheretü Eş'ari'l-Arab nşr. Ali Muhammed el-Bicāvî (Kāhire: Nahdatu Mısır, 1967) 54.

⁷⁰⁹ bu kısım T2'de atlanarak bir sonraki şiire geçilmiştir.

⁷¹⁰ Cinlere, cinlerin yolculuklarına, seri ve süreatli gitmek için develeri şahlıdirmalarına ve yaptıklarına hayret ettim. Cinler hidāyeti bulmak için Mekke'ye akın akın giderler. Cinlerin mü'minleri sapıtan ve dalālete düşenler gibi değildir.

⁷¹¹ Cinlere ve cinlerin atları (veya develeri) daha süratlı sürmek için kamçılamlarına ve çıkardıkları seslere hayret ettim. Eğeri olan atları (develeri) şahlıdirmalarına hayret ettim. Cinler hidāyet bulmak için akın akın Mekke'ye gelirler. Cinlerin en hayırlıları ve seçilmişleri tembel ve ürkek cinler gibi değildir.

⁷¹² Ey Derīḥ bu başarılı bir iştir. Bir adam fasih bir Arapça ile "Lā ilāhe illallāh" diye bağırıyor.

⁷¹³ T2: te'siriyle

"تسمّع على المحدثين"⁷¹⁴ Kelām-ı mā-teḳaddemde lafza-i "tikṣān"⁷¹⁵ ma'nāsına⁷¹⁶ "قسّ الحديث وتقسّ اى تسمع على المحدثين"⁷¹⁷ Ve "tikṣān" lafzı [82a] beledine rivāyet-i iblāsı şahih olmaz. Zīrā mübteḡī-yi hüdā-yı müblis olmaḡ münāsib degildir. Ve "ahlās" "cem'-i ḡalesdir" ki zīr-i bir de'a ve serce vaz' olunan şey'e itlāk olunur. Ve "nassa" tahrik ma'nāsına⁷¹⁸ "نصّها النصّ اى حرّك الراحلة ليرفع من سيرها"⁷¹⁹ Ve seyr-i mürtefe'a daḡı "nassa" tesmiye olunur. Ve "is" ol şütür-i sepīd-gündur ki beyāzı ḡumret-i yesīre ile meşrūbe ola. Ve "ajlab" "اجلب الرجل بالقوم وبالخيل اذا صاح" dinilen celbin müte'addisi ola. Ve "zemme'a" evānī-yi nāsdır ki anlarda ḡayr olmaya. Ve "şayyāb" her şey'in ḡıyārı ve aḡseni ve lafza-i "Dureyh"⁷²¹ "قصير القد وسمين و كبير البطن"⁷²⁰ ma'nāsınadır.

67 Maḡāle: Rivāyet-gerde-i Cübeyr bin Muṡ'im'dir ki:

"Kendi ḡabā'il ve 'aşā'irimize maḡşūş bir büt-perestiş nüşuşumuz olup bir gün pīş-gāhında müctemi'in iken nāḡāḡ cevfinden

"اسمعوا الى العجب فتوقعوا حادثاً قد اقترب ذهب استراق السمع ويرمى بالشهب لنبيّ

من العرب ها شمی النسب مولده بمكة ومهاجره يثرب"⁷²² [82b]

kelāmı a'lā şavtla cümleñin mesmū'ları oldu. Henüz kūs-i taṡṡana-i da'vet-i Muḡammedī 'aleyhi efdalü'ş-şalātü ve's-selām ḡuş-zed-i şimāḡ-ı cān-ı enām olmuş idi."

68 Maḡāle: İmām Vāḡidī raḡimehu'llāḡ ḡālīd bin Sa'id'den ḡālīd daḡı Temīm

Dārī raḡıya'llāḡu 'anhden rivāyet ider ki:

⁷¹⁴ T2: makāle başlıḡı yazılmış.

⁷¹⁵ Muhaddislere sözü ulaştırmak

⁷¹⁶ "Sözü muhaddislere ulaştır."

⁷¹⁷ bu son Arapça kısım T2' de atlanmıştır.

⁷¹⁸ Onun yükselmesi için onu hareket ettirdi.

⁷¹⁹ T1: خصّ şeklinde yazmıştır.

⁷²⁰ Bir kişinin kavmine ve adına seslenmesidir.

⁷²¹ Şişman, göbekli ve boyu kısa

⁷²² "(Ey insanlar) işitin. Gerçekleşek olan hâdisenin gelişi yakıñlaştı, bekleyiniz." Mekke'de doğacak Med'ine'ye hicret edecek Haşimoḡulları nesebinden Arap bir peygamber ortaya çıkacak. Kulaklar açıkça bunu duyacak.

“Cānib-i Şām’a zāmīle-rān-ı ‘azīmet ve bir gice bir vādīde beytütet eylemiş ki efrād-ı āferīdeden celīs ve enīsīm bir kimse yoğ idi. ‘Adāt-ı cāhiliyye üzre انا فى جوار

723 هذا الوادى اليلة" kelāmıyla isticāreye āgāz ve meḍca‘-ı ḥābe-i temeddūd-sāz iken

724 "عذبا الله الاحد فانّ الجنّ لاتجير على الله احداً وانه قد خرج رسول الاميين و صلينا

خلفه بالحجون واسلمنا وتبعناه وامنابه وصدقناه فاسلم تسلم"725

kelāmıyla hetf olundum. Ol şeb ne ise hezār-ḳalaḳ ve ıztırābla ḥasret-keş-i fūrūğ ruḥsāre-i şubḥ olup maṭıyye-i şevḳime süvār ve deyr-i Ebī Eyyüb nām maḥalde ināḥa-i raḥl-i ihtiyār ve Hātif-i leylīniñ aḥbārını rāhib-i deyrden istifsārumda [83a] صدق الهاتف

726 "خير الانبياء من الحرم ويهاجر الى الحرم" Şām’dan ‘avdetimden soñra Mekke-i mūkerremeye gelüp Faḥr-i ‘ālem şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine mülākī ve şeref-i İslāmla727 müşerref ve mübāhī oldum diyü naḳl buyururlar. Raḍıya’llāhu te‘ālā728 ‘anh.

Tekmile: Kelām-ı mā-teḳaddemde lafzā-i "حجون" taḳdīm-i ḥā-i mūhmele ve ḍamme-i cīm ile729 Mekke-i mūkerremeye ḳarīb bir vādīdir ki anda ḳubūr-ı şühedā ve mev’ūdāt-ı benāt-ı azrā ve ğayrihim mevdū‘a-ı ğuberādır.

69 Maḳāle: Rivāyet-gerde-i Ebī Ḥazīm Fātik raḍıya’llāhu ‘anhdır ki:

“Zamān-ı cāhiliyyetde zīb-i menāḥ-ı temellüküm olan cimālden bir şütür-i kümşüde-i beyābānı cüst-u-cüda iken bī-tāb olup bir maḥalde ‘ikāl-bend-i rāḥile-i

723 Leyl vādisinin yakınlarında geniş sulak bir yerdeydim.

724 T2: حلينا

725 Bir olan Allah’a imān etmek ne hoş. Artık cinniler Allah’a sığınan kimseye kötülük yapamayacak. Ümmî bir peygamber çıktı. Hacûn vadisinde arkasında saf tuttuk ve O’na teslim olduk. O’nun “İslām’a gir kurtul” sözünü tasdik ettik.

726 Hātif doğru söyledi. Peygamberlerin en hayırlısı Harem’den çıktı ve Harem’e hicret edecek.

727 T2: ile

728 T2: teālā

729 T2: damm-ı cīm-i mu‘ceme ile

istirāhāt ve zirā'ına tevessüd ve sinādetim hālinde ⁷³⁰"اعوذ بعظيم هذا المكان" kelimesiyle müstecir-i 'avene-i cān olup nāgāh من تعوذ بالله ذى الجلال ووحد الله ولا تبال ماهول الجن من ⁷³¹"الاهوال" kelāmıyla hetf olduğumda ⁷³²"بين لى رحمة الله" diyerek tekrār istifsāra mübādir oldum.

"هذا رسول الله [83b] ذوالخيرات يدعو الى الجنة والنجاة يأمر بالصوم وبالصلاة" ⁷³³

ile bi-vechin şarīh ifāde-i merāme āgāz eyledi. İsminden su'āl eyledim. Mālik bin Mālik'im eger İslām'a dühül iderseñ şütür-i güm-kerdeñi tedārik ve ehliñe işāl ideyim didi. Derhāl qalbime muḥabbet-i İslām vāki' olup rāhileme süvār ve Medīne-i münevvereye geldim. Yevm-i cum'aya teşādüf eylemişdi. ⁷³⁴ Mescid-i Rasūlu'llāh şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme gelüp zāt-ı şerīf-i 'ināyet-elifleri minber-i müniflerinde olmağla huṭbelerini itmām buyursunlar da soñra dühül ideyim mülāhazasında iken derhāl Ebū Zer raḍiya'llāhu 'anh ḥazreleri bāb-ı hidāyet-me'āb-ı mescidden bīrūn olup: "Ey fülān saña Rasūl-i Mennān şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri terḥīb buyururlar ve İslāmıñ bize bāliğ oldu. Mescid-i şerīfe dühül ve şalāt-ı cum'ayı bizimle edāya meşgūl ol diyü emr-i şerifleri meşmūl-i da'vet-i hidāyet olmuşdur" didikde ber-mūcib-i fermān-ı Sulṭān-ı ihtidā 'aleyhi mine't-taḥiyyāt ez gāha [84a] ve ahrāhā derhāl tetāhhür idüp Mescid-i şerīfe girdim. Ba'de edā'e'ş-şalāt pīş-gāh-ı 'ināyet-i dest-gāhlarına bu 'abd-i gümrah-ı bevādī-ḥayreti da'vet ve hem-nişine-i şeref-i teḥarrüleriyle nevāziş-i baḥş u kerāmet ve mübāya'a-ı kabūl-i İslām ile ser-iftihārim berāber hām-ı āsumān buyurdular. Ve aḥvāl-i hātif ve emşālihādan yek ḥarf tekellüm eylemeden ⁷³⁵ seniñ hātifiñ Mālik bin Mālik 'ahdine vefā eyleyüp şütür-i kümkerdeñi

⁷³⁰ Büyük olan bu mekāna sığıyorum.

⁷³¹ Celāl sāhibi Allah teālāya sığın. Allah'ı birle. Cinnilerden sana gelen vesvese ve evhamlara aldırma.

⁷³² Benim için Allah'ın sana olan rahmetini açıkla.

⁷³³ Bu Rasūlullah hayırlar sāhibidir. O cennete ve kurtuluşa çağırıyor, namazı ve orucu emrediyor.

⁷³⁴ T2: itmişdi

⁷³⁵ T2: itmeden

"جزالة خيراً و رحمه"⁷³⁶ vākı‘a-ı hāli ihbār buyurudıklarında ehliñe iṣāl eyledi diyü kelāmıyla ṣenā ve du‘ā eyledigimde Sultānū’s-ṣaḳaleyn ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri āmin buyurdular. Ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem teslīmen keṣīran.

Li-münṣi’ihī’l-fakīr:⁷³⁷

طوبى لملك قد اوفى لذمته
فيما تعهد رجلاً ها دياً دينا

دعى الصحابة بالخير الوفى له
قال الامين الى دعواه امينا⁷³⁸

Tekmile: İsm-i rāvī-yi mezkūr ṣīḡa-ı taṣḡīr üzre [84b] -ḥā-yı mu‘ceme-i maẓmūme ve rā-yı mühmele-i meftūhā ve yā-yı müṣennāt⁷³⁹ ile- maẓbūṭa ṣahābī-yi Bedrī’dir. Raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh ve ‘anhüm ecma‘īñ āmiñ.

70 Makāle: Fāṭıma binti en-Nu‘mān raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhādan rivāyet-gerde-i siyer-i ṣināsān-ı Mustāfavī ‘aleyhi’s-selāmdır ki:

“Kendiniñ cinniyāndan bir tābi‘-i vālā-iḳtirānı olup ṣerr u ṣūr ve ḡāyetle tünd-ḥū ve ḡayūr olmaḡla ne vaḳit ki icābet eyleye. Ol maḡalle ‘azīm-i iḳtiḡām ve zihāmdan ḡālī olmazdı. Bir gün yine ‘ādeti üzre gelüp lākin tenkīne-i iḳtiḡāmdan rü-gerdān ve bālā-yı cidārda niṣīmen-sāz-ı miḡmān-ḡāne-i hem-niṣīnān olduḡda rāviye-i ṣahībesi⁷⁴⁰ ey ḡarīn-i ḡullet-i ḡüzīn ādetiñ üzre her bār ki taḡrīḡ-zen-i pā-yı ḡudūm olduḡunda muḡteẓā-yı farṡ-ı ḡayūrāneñ tengnāyī-yi zihām-ı iḳtiḡām idi. Ṣimdi ‘acib ki ṣūret-i bu’d u ḡafāda cilve-ger-i zuhūr olduñuz deyü lüb-cünbān-ı istifsār olduḡda "قد بعث نبى"

⁷³⁶ Allah ona hayırlar versin ve rahmet etsin.

⁷³⁷ T2: li-münṣi’ihī

⁷³⁸ Ne hoṣ ki Mālik borcunu yerine getirdi. / Dünyasına hidāyet edecek bir seyahatin sözünü vermişti. / Peyḡamber sahabeyi birḡok hayırlara çaḡırdı. / El-emīn ḡüven veren da‘vāsını anlattı.

⁷³⁹ T2: "مئة" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁴⁰ T1: sahıbe şeklinde yazılmış –si ilavesi eksik yazılmıştır.

741 "آخر الزمان يحرم الزنا" kelâmıyla [85a] pāsîh-zen-i sūrūd u matrūḥ-ı verā-perde-i ūhūd oldu.”

71 Makāle: Aūḥāb-ı kirāmdan Seleme bin Zeyd rađıya’llāhu te’ālā ‘ānh ḥāzretlerinden mervīdir:

“Anlara kabīle-i Ḥaū’am’dan bir ūaḥıū mevūūku’l-aḥbār naql ve iḥbār ider ki Ḥaū’am-ı ūehīrū’l-ūmem evāil ḥāldede muḳtezā-yı ‘ādāt-ı cāhiliyye ūzre ḥarāmı taḥrīm eylemez idi.⁷⁴² Bir gūn kendileriniñ viche-i perestiūleri olan ūanemlerine bir mādde-i cesīme teḥākūmū iḳūn mūctemi’in ve mūte’abbidīn iken

"يا ايها الناس ذور الاجسام / ما انتم و طائيش الاحلام / ومسند الحكم الى الاصنام / هذا

النبي سيد الانام / اعدل ذى حكم من الحكام / يصدع بالنور وبا لاسلام / مصطهد بالبلد الحرام"⁷⁴³

kelāmıyla cevfi ūanemden hetf olunduḳlarında ḥavli-i veūenden rū-gerdān ve mūteferriḳ oldular. Tā zūḥūr-ı evān-ı devlet-i meb’aū-i ūāḥib-i sa’ādet ūalla’llāhu te’ālā⁷⁴⁴ ‘aleyhi ve sellem ḥāzretlerine gelince neūīd-i mezkūr elsine-i ‘arab-ı ‘urebāda meūḥūr ve dā’ir idi. Ḳalb-i Ḥaū’am’a ol gūnden beri muḥabbet-i İslām vuḳū’uyla bi-ḥamdi’llāhi te’ālā [85b] ibbān-ı meb’aūe ūeref-iḥrāz-ı idrāk ve devlet-i İslām ile mūteūerriḳ oldum” diyū kendi zebānlarından ecille-i ruvātīñ istimā’ını naql iderler.

Tekmile: Lafza-i “muūṫahid”⁷⁴⁵ muḫterika ve muḫtaribe ma’nālarına vaūf-ı Mekke’de "يا مصطهدة يا مسكينة" kelāmında mūrūr eylemiūdi.⁷⁴⁶ Evvel emri meb’aūde ıztırāb-ı Faḥr-i ‘alem ūalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem ḥāzretleri ma’lūmdur. ūu ma’nā ile maḥmil-i ūāḥīḥi bulunmāk mūmkin olur.

⁷⁴¹ Āhir zamanda gōnderilen Peygamber zīnāyı haram kılıyor.

⁷⁴² T2: itmez idi

⁷⁴³ Ey beden sāhibi insanlar / Hūlyālarınız gerḫeūleūmedi / Putlara dayalı hūkūmleriniz boūa ḫıktı / O bütūn varlıkların efendisi olan bir Peygamberdir / Hākimlerden gerḫek hūkūm sāhibine dōn / O İslām’ı ve nūru aḫḫa ilān ediyor / O Ka’be’ye karūı oldukḫa hūrmetkārdır.

⁷⁴⁴ T2: teālā

⁷⁴⁵ T2: Muūṫahide

⁷⁴⁶ T2: itmiūti

72 Makāle: Aşhāb-ı kirāmdan ‘Abdu’llāh bin Sā’adeti’l-Huzelī rağıya’llāhu te’ālā ‘anh hazretlerinden resīde-i hadd-i tevātür olmuştur ki:

“Zamān-ı cāhiliyyette ‘abede-i suvā’idden olup dāhil-i reme-i te’alluqları olan şülle-i bere-i sanem-i vefiretü’l-müberresiniñ ikşār-ı derr ve hayrı isticlābiçün nādī-yi süvā’a sevkinde derhāl cevfi-i süvā’-ı bī-celb ve difā’dan

"العجب كل العجب سُدلت الحجب و رميت الجن بالشهب و سقطت النُصُب ونزل خير

الكتب على خير العرب"⁷⁴⁷

kelāmı istimā’ olunup nādī-yi şanemden bīrūn ve ol [86a] şülle-i bereket-nümünü kendi ehline sevķ idüp hemān ol vaķt hubb-i İslām ve buğz-i eşnām derūnundan müsteķarr oldu. Ānen fe-ānen isticlāb-ı havādiş-i Mekke’den hālī olmayıp tā zuhūr-ı meb’as-i Rasūlu’llāh şallā’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem hazretleri āfāk-gīr-i ahyā-yı ‘ālem olduğda varıp şeref-i İslām ile müşerref olmuştardır.” Rağıya’llāhu te’ālā ‘anh.

73 Makāle: Mālik bin Nūfey’den rivāyet olunur ki:

“Dāhil-i menāh-ı temellükü olan bir şütür-i nādde-i şārideniñ cüst-u-cūsunda necībe-süvār-ı tefahhuş⁷⁴⁸ ve zafer-yābī-yi vicdāniyla mesrüren münkefi-yi taħaşşuş olduğü hılālde gīce-i İsrā ve şabāha qarīb bir maħalde şütür ve necībeyi inhā ve zūrā-yı keşib-i rimālde mihmān-vā-yı idtıcā’-ı hāba temeyyül ve dü-dīdesi meyl-i sürme-i vesenle tekhīl olduğda

"يا مالك يا مالك لو فحصت عن مبرك القعود المبارك لسرك ما هنالك"⁷⁴⁹

kelāmıyla hetf olundu. Međca’ından kākıp mebrek-i şütür-bārını hafr u şuret-i ‘azrā-yı cemīlede şıfāt-ı safrādan āyine gibi şaķile ve [86b] meclüvve bir şanem-i maşbūba ve maţbū’ā bedīdār oldu. Çıkarıp enfes-şiyāb-ı melbūsesiyle meş u sahb ve zemīn-i

⁷⁴⁷ Büyük bir hādise gerçekteşti. Kūfür perdelendi. Cinnilere gökten taşlar atıldı. Dikili taşlar, fal okları yıkıldı. Kitapların en hayırlısı Arapların en hayırlısına indi.

⁷⁴⁸ T2: نحصن şeklinde yazılmıştır.

⁷⁴⁹ Ey Mālik Ey Mālik oturacağın yeri araştırıyorsan o yerin bereketli bir yer olmasına bak. Sonuçta o yerde mutlu olursun. bk. en-Nūveyrī, *Nihāyetü’l-Ereb*, 18/149. ; İsā bin Alī ed-Demīrī, *Hayātü’l-Hayavāni’l-Kübrā* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003) 2/384.

müstevîde ikâme ve naşb eyledi. Pā-ber-cā-yı kâ'im ve hem-vārî-yi istivâda dâ'im olduğun gördüğü gibi kemâl-i ferah ve inbisâtından nefsine temâlik mümkün olmayıp aña secdeye mübâderet ve derhâl ba'îrini zebh u 'atâret ve hûn-ı sâilesin aña talhîh ve reşâsetle ikrâmında hülûş-ı 'ubûdiyyet gösterüp gılâb tesmiyesiyle imtiyâz-dih-i tefhîm ve sinâm-ı necîbeye taḥmîl ve ehline destâvîz-i ta'zîm eyledi. Mu'tekîd-i câhili üzre böyle bir tuhf-e-i nâdireye olmağla tebâr-ı mu'âzedet-girdârınıñ maḥsûd-ı çeşm-i i'tibârî olup perestîşde ma'îyyet-ḥ'âh oldular. Ruḥşat-dih-i rızâ ve icâzet-dâde-i irtidâ olmayıp te'abbûd ve perestîşinde teḥaşşuş u infirâd ve her gün aña bir 'atîre zebhine nezr-bend-i te'ahhüd ve istirfâd ve kemâl-i ifhâm ve i'zâmından olduğu bir reme-i bere-i vefîretü' d-deresin nezr u irfâdı üzre birer birer ta'tîr iderek encâm-ı res[87a] itmâm ve nâ-bûdî-yi nezr-i mehâmmü'l-ityânîyla mebânî-yi ikrâm-ı ḥalel-pezîrâ-yı nizâm olmağdan nâşî

Beyit:⁷⁵⁰

تدعو الضرورات للامور الى
استعمال مالا يليق بالادب

وحيرة المرء في تقلبه
تدعوا الى ان يلج في الطلب⁷⁵¹

medlûliyle tengnâyî-yi aḥvâlden aña ma'rîz-ı iştikâde ref'-i ruḥ'a-ı ibtihâl eyledi.

Derhâl cevî-i gılâbdan:

"يا مال يا مال لاتأس على المال سر الى طوى الارقم فخذ⁷⁵² الكلب الاسحم الوالع⁷⁵³ فى

الدم ثم صيد به تغنم⁷⁵⁴ 755

⁷⁵⁰ T1'de bir işaretle belirtilmiş.

⁷⁵¹ Zarûret kapsamındaki(hayâtî) işler / Kişinin edebe uygun olmayan işler yapmasına sebeptir / Kişinin işler konusunda çelişki içerisinde oluşu onu kararsızlığa / Bu kararsızlık da bir şeyi elde etmede onu çıkmaza götürür.

⁷⁵² T2: فخذ

⁷⁵³ T1: الدالع

⁷⁵⁴ T2: تغنم

⁷⁵⁵ Yâ Mâlik Yâ Mâlik kaybettiğin malına üzülme. Tuva'l-Erkâm'a doğru yürü. Ağzı kanla karışık salyalı siyah bir köpek al. Brak o köpeği düşmana saldırısın, engel olma. Sen de ondan faydalan.bk. ed-Demirî, *Hayâtü'l-Hayavâni'l-Kübrâ*, 2/ 184-185.

kelāmıyla hetf olunup ve sū-yı tūva'l-Erḳam'a rāhī olur. Anda bir kelb-i hāil اسحم لون 756 bir ḳarheb-i vaḥṣīye zafer-yāb ve īlāg ḥūnābesiyle müteṣarri' ve mütebaḳḳır gördüğünde mütehevvil ve müteheyyib olup soñra iḳdām eyledi. Ammā ol seg-i ḳarṣeb-gīr-i 'aḳīresine muḳbil ve buña iltifātdan müteḥavvil olduğu halde bir resen-gerd-i bend ile teṣdīd-cīd ve andan berā-yı ictizāb-ı teb'ıyyeden de ittibā' idüp nezd-i rāhlesine dek ma'ıyyet ve andan ināḥa ve ḳıyādet ve ḳarheb-i muṣādeyi cezārete mübāderet eyledi. [87b] Ba'de'l-cezr rāḥleye taḥmīl ve kelb-i eṣḥum buña lā'iz ve naḥīl-i sū-yı ḥayye ḳāiden 'āzīm olduğu eṣnāda bir ḳabye-i vaḥṣiyye daḥı müte'attine olup seg-i münḳād ve meḳād-ı tecāzüb-i meresden ḥālī degil hemān veṣebe-i cāzīm ve ḥāzīm ve eger irḥādan ḥāsīm olsa nīrū-yı ḳavde nā-mülāyim olacak ḥālet-i mülāḥazası zāhir olmaḡın aña irsāl eyledi. Mānend-i siḥām-ı müsri'a iḥtiṭāf ve ḥīn-i tecāzübde bilā ircāf nezd-i raḥilesine irsālde i'tisāf göstermedi. Süruru müzdād olup ehline müstefezz-i ifrāḥ ve müstemlek-i necāḥ-ı vuṣūlünde ḳabye-i muṣādeyi 'atīre-i ḡālāb ve laḥm-ı ḳarbeṣi ḥıṣāṣ-ı⁷⁵⁷ aṣḥāb ve aḥbāb eyledi. Ol gice 'iṣ-i henī üzre beytütet ve 'ale's-ṣabāḥ ṣayda mübākeret ve sū-yı felāte 'azīmet eyledikde bir ḥımār-ı vaḥṣīyi fā'it bir ṣevri māṭıl ve fālit ve bir ve'al andan mu'taṣım ve bir ḳabīden münḥasim⁷⁵⁸ olmayıp veṣṣāb ve ṣayyād ve ṣarrā' ve ḳavvād olduğu hasebiyle müteḍāifü's-sürūr ve müstekmilü'l-ḥubūr ikrāmında mübālaḡa ve ihtimām ve ismini [88a] kelb-i siḥām tesmiye eyledi.

Li-münṣi'ihī:

سكى كه خدمتِ صيدى بجای آورده
بمّر⁷⁵⁹ بطى درس بايدش ورا اكرام

چه كونه نعمت مولانىشود مزدا
كه بنده بر ادب بندكى دهد اقدام⁷⁶⁰

⁷⁵⁶ “Eshum” görünüşü çirkin kara renkli

⁷⁵⁷ T2: حصص

⁷⁵⁸ T1: müncesim

⁷⁵⁹ T2: بر

Tā bir gün yine bunuñla ‘āzim-i şayd-gāh olup bir nu‘āme-i evhā⁷⁶¹-nişine dūçār ve sihāmı aña irhāde cevādā⁷⁶²-ran-ı mizmār-ı ittibā‘ oldu. Nāçār teceffül ve tefellüt izhāriyla nezdik vüşüb ve ısrā‘ iken bir ‘ikāb-ı sirā‘ bāl-i şayd-ı iftirā‘ semādan münkağd ve Sühām’a ıshāda teflīt ve tekzībinden mucānib ve menbiğ lāyende ve h̄āyende rāci‘ ve mükirr-i vezīr-i kavāyim-i şebdīze tersān ve hirāsāñ lā-yezd u mühirr olduğu hāalde ‘ikāb-ı übbehet-i şitāb ise emām-ı Sühām bir şaħra-i fehāma meħālib-zen-i mekş iken Yā Sühām lafzıyla şafīr-zen-i nidā olduğu sâ‘at zebān-ı Sühām’dan “lebbeyk lebbeyk” cevābını istimā‘ ider. Mālik bin Nüfey‘ bu hālete hayran ve Sühām’a nigāh ider. Mū-be-mū ra‘şe-dār ve hirāsāñ [88b] şöyle ki eger zīr-i kavā‘im-i cevāda muhtemi olmasa mürde-i bī-cān olacağı bī-iştibāh idi. O nidā-yı hevī-nāk ‘aķabinde

"هلكت الاصنام وظهر دين الاسلام فاسلم تنج بسلام و الا فلست بدار مقام"⁷⁶³

kelāmıyla ħatm-i merām idüp yine cevvi-i āsumāna bāl-küşā ve Sühām ol anda küsiste-tār-ı imrās-ı istīnās⁷⁶⁴ حيث الوقت⁷⁶⁴ dīde-i şühūdından bi-vechi‘l-iyās ğaybūbet eylediği zebān-ı ibn-i Nüfey‘-i mezkūrdan mervī ve menķūldür.

Tekmile: Maķāle-i müteķaddimedede lafza-i “nādde” hāribe ma‘nāsına neddü‘l-ba‘īr ey herebe ve şerede ve şifāt-ı pirinc ya aña mānend aşfaru‘l-levn olan ma‘dendir. Ve “ğilāb” ğālibetinden ma‘düle küsāb-ı ve sükāb-ı ve⁷⁶⁵ ħıdām-ı ve ķatām-ı aħavātındandır.⁷⁶⁶ “Mebnī”⁷⁶⁷ على الكسر غلبه ma‘nāsına olan isimdir. "يامال يامال" münādī-yi mürāħħam yā Mālik yā Mālik ma‘nāsına emşāli nidāde-i ķatı çok vāķi‘ olur. "طوى الرقم" -*damm-ı tā ile-* lafza-i tūvā ol ķāhdır ki ħicārāt ile *merdüme ve maṭviyye* ola

⁷⁶⁰ Av hizmeti gören köpeğe görevine göre ders vermek gerekir / Efendinin nimeti nasıl artar? Köle köleliğini edebince yerine getirdiğinde.

⁷⁶¹ T2: evhī

⁷⁶² T2: cevād

⁷⁶³ İslām dīni ortaya çıktı. Putlar helāk oldu. İslām’a gir selāmetle kurtul. Aksi takdirde dünyada sığınacağı bir yurdun olmaz.

⁷⁶⁴ atılan yere doğru

⁷⁶⁵ T2: ‘ve sükāb ve’ atlanmış

⁷⁶⁶ T2: ahavātından

⁷⁶⁷ Genellikle kesre üzere okunmuştur.

ve “**Erkam**” ism-i mekândır. Ve “**eshum**” *esved* ma'nāsına [89a] kelb-i ma'hüde tesmiye-i sühām fu'āl vezninde bu şīğadan sevād ma'nāsına “**karseb**” müsinn olan *sevr-i vahşidir*. “**Mütebakır**” *meşküku'l-batn* ve lafza-i “**edhiye**” ol mevzı'dır ki nü'āme-i beydasın ol maḥalle vaz' ve üzerine aḥdān eylemiş⁷⁶⁸ ola.

Tekmiletü'l-tekmile: Ma'lüm-ı ḥaḳīkat-şināsāndır ki eşnām-ı cāhīlīne şeyāṭinden bir şirzime-i müfside düḥül ve ḥulül ve tekellüm eyledikce⁷⁶⁹ ifsād-ı 'uḳül ve zühüle bādī olmuşlar idi. ⁷⁷⁰"عصمنا الله تعالى عن المكر والاضلال وقتا" sülle-i cāndan bir nefer istimā'-ı Qur'ān ve ḳabül-i īmān ile müteşerrif oldular. Ḳavm ve ḳabīlelerin inzār ve da'vet ile me'mūr ve ecvāf-ı aşnāmdan taraf taraf ṭard-ı şeyāṭīne fermān olunmalarıyla⁷⁷¹ nezdik ve dūr buldukları maḥalde nāf-i aşnāmdan şeyāṭīn-i ḥālleyi ṭard ve ib'ād ḥıdmetiyle 'İnda'llāhi te'ālā ve Rasūlihī müsāb ve me'cūr olurlar idi.

74 Maḳāle: Ḳatāde raḍıya'llāhu te'ālā 'anha 'Abdu'llāh bin Ebī Dıyāb'dan ol daḥı vālid-i mācidinden naḳl u rivāyet [89b] iderler ki:

“Ferrād ismiyle mevsüm ve mu'llim-māye-i perestiş bir şanemleri olup ammā kendileri şayd u ḳanşa mübtelā ve her gün pey-süpür felāt ve şahrā ve Ferrād'a kemāl-i muḥabbet ve ikrāmından nāşī ekşer aña 'atīre baḥşā olmadan ḥālī olmayıp ancak remy-i bāfeden sālīme-zende yā bismil 'atīreyi muḥtemil şā'ide ve ḡānime miyān-ı itrāb-ı aḥyāda tebaḥtur ve iltizāzdan lezzet-yāb-ı nişāb olamamaḡla bir gün zafer-yāb olduḡu bir 'atīreyi Ferrād'a zebḥ u ihdā ve ḥün-ı ḥınā gūniyla reşāşet-nümā ve mābihi'z-zamīri iştikāsına temelmül ve inḥidā' ile inbā ve inhāya

⁷⁶⁸ T2: itmiş

⁷⁶⁹ T2: itdikce

⁷⁷⁰ Allah teālā bizi bir an bile olsa hile ve dalâlette bırakmasın.

⁷⁷¹ T2: olunmalarına

"فراض اشكو نكد الجوارح / من طائر ذى مخلب ونابح / و انت للامر الشديد الفادح /

فافتح فقد استهلت المفاتيح"⁷⁷²

manzūmesiyle āgāz eyledi.” Lafza-i “**fādiḥ**” -fā-yı mu‘ceme ve ba‘dehū elif-i zāide ve ba‘dehū dāl-ı mühmele ile- “emr-i ‘azīm ve ḥaml-i ṣaḳīl ve cesīm” ma‘nāsınadır. Bu hāletde cevḫ-i şanemden

"دونك كلباً جارحاً مباركا / أعدّ للوحش سلاحا شابكا / يغر⁷⁷³ وحزون الارض و⁷⁷⁴

[90a] الدكادكا"⁷⁷⁵

kelāmıyla mücāb olup lafza-i “**ḥazūn**” cibāl-i gūlāz ve lafza-i “**dekādik**” arāḏī-yi münḥafıḏa ma‘nālarınadır.

El-ḳıṣṣa: Nezd-i Ferrād’dan kendi ḥıbāsına gelüp bir seg-i ḥālāsī-yi behīm mühırr-i işrāk ve mühīb ve gāşım zīr u bālā⁷⁷⁶ البرائن شئن⁷⁷⁷ mühevvil ve ‘ucāb eş‘ar u faṭīs-i⁷⁷⁸ ez‘ar u ḥabiş eherr ü bed-manzar bir u‘cūbe-peyker ki gördüğünde ḥayrān olup bī-gāne degil me’hül daḫı andan ‘āi’z-i taşfir-zen-i te‘avvıde mütebaşbış ve lā’ız oldu. Cümle-i merākıd-ı Ferrād olmaḫdan nāşī kemāl-i inbisātından Ḥayyāḏ⁷⁷⁹ tesmiye ve aña meres ve merbaṭ-ı tehyi’e ve izā-yı maḏca’ında ma‘vā ve eglencesi herhere ve ‘avā tamām-ıkrāmında ihtirām eyleyüp ḳanş-gāha ‘āzim olsalar nevābiḫ ve zū-meḥālibi kendisinden ziyāde ebşar ve vişābe ve işrā‘da ecrāḫ ve ebḳar olmaḫla anıñ midḫatinde

⁷⁷² Ey Ferrād (sanem) vücudumun yaralarından şikāyet ediyorum. / Bu dert pençeli ve öten bir kuştan oldu / Sen büyük işleri halledensin / Aç yolumu sen birçok anahtar sundun. bk. en-Nüveyrî, *Nihāyetü'l-Ereb*, 18/151.

⁷⁷³ "يغر" şeklinde olabilir.

⁷⁷⁴ T1’de diğerk sayfaya geçince tekrar ‘ve’ yazılmış

⁷⁷⁵ Ferrad şöyle söyledi: “Mübârek yaralı köpeği tut. Vahşi hayvan için bir ağ hazırla. O vahşi hayvan yüksek dağdan düz ovaya kaçır.”

⁷⁷⁶ "شئن" şeklinde olabilir.

⁷⁷⁷ Dişlerinin dizi dizi ve pençelerinin keskin olması

⁷⁷⁸ T2: فطيس

⁷⁷⁹ İktibas olunan eserde bu isim "جياض" şeklinde geçmektedir. Biz “Acâibu’l-Ahbâr” isimli eserde geçtiği hâli değiştirmemek için olduğu gibi yazmayı uygun bulduk.

beytiyle [90b] nevāziş u idmārından hālī olmazdı. Bu üslub üzere vefret-i şayd u iktināşdan ‘arab-ı ‘ureba miyānında⁷⁸¹ "صاحب ضيوف وقرى وسيع الرحل كثير الإقرا"⁷⁸¹ hāl-i ‘isārı yesāre mübeddel mālīk-i ğinā olmuş idi. Meb‘aş-i Rasūlu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem hāzretleri şöhre-ğīr-i āfāk olduğda bir gün hāzret-i Risālet-penāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemiñ taraf-ı sa‘ādetlerinden şeref-i İslām ile müşerref olup Qur‘ān-ı ‘azīmü’ş-şānı daħı istimā eylemiş⁷⁸² bir zāt-ı sa‘ādetü’l-iltimā bunuñ mihmān-serāsına muğif ve ba‘de’t-terhīb ve’l-ikrām nü‘üt-ı celālet-simātların tavşif ve nazm-ı celīliñ daħı sebk-i i‘cāz-ı nizāmın temdīh ve ta‘rif iderken Hayyād-ı yakīn gelüp kelām-ı dayfi istimā‘ ider gibi gūş-ı cānla inşāt ve rāvī-yi hikāye-i mersūme bunuñ iķānın çeşm-i ferāsetle iz‘ān ve ‘ale’ş-şabāh be-resm-i me’lūf rāh-ı necāh-ı iktināşa ‘āzim ve Ferrād’a ‘atāyir-i keşire ityānına hāzım olduğda Hayyād buña ittibā‘dan [91a] rū-gerdān ve ictizāb-ı meresden bir ān hedeveñ üzere olmayıp şuret-i keşmekeş ızhārıyla zūr ile şayda giden köpekden ne hayr me’mül olur. Hāletlerin ĩmā ile nāğāh bir tevleb-i ‘āniya ya‘ni ħar-ı vaḫşī-yi kāşıda zāhir ve bedīdār ve aña irsāl-i taşrī‘-i veşābesi āşikār iken taḫdī‘ ve teflīti nümūdār ba‘dehū bir rāl-i nefret-iştimāl ya‘ni bir ferḫ-ı nü‘āme-i remīde bāle irsāl ba‘dehū⁷⁸³ bir baķar-ı vaḫşī ve bir hışfe-i işāl yine bunlarda da hıdā‘-güne⁷⁸⁴ lefte-i feletden hālī olmayıp "الا ما لحَيَّاضِ يَحِيدُ كَأَنَّمَا / يَرَى الصَّيِّدَ مَمْنُوعًا بِزُرْقٍ" inşādıyla "الهاذم" جمع لَهْذَمَ عَلَى وَزْنِ جَعْفَرٍ⁷⁸⁶ itāb-ı tevbiḫa ibtidārlarında⁷⁸⁵ nevk-i i esinne-i tīz-ciğer düzdur ki bunuñla esnān-ı şābiketü’l-enyābı irāde eylemişdir. "يَحِيدُ"

⁷⁸⁰ Hayyād ben senden faydalar bekliyorum / Seni Ferrād için vakfettim bk. Nüveyrî, *Nihāyetü’l-Ereb*, 18/151.

⁷⁸¹ Sen misâfirperversin. Onlara ikram edersin. Çokça seyahat eder, çokça ikramda bulunursun.

⁷⁸² T2: itmiş

⁷⁸³ T2: ba‘de

⁷⁸⁴ T2: جَذَاع

⁷⁸⁵ Hayyād’ın bir engellemesi olmuyor. Öyleki avı görüyor ama ona karşı koyamıyor.

⁷⁸⁶ Lehâzim, cem‘i lehzem olup Ca‘fer veznindedir.

788 kelāmıyla mucib oldu. Mehāmihi-
 sayddan inkifālarında nāgāh pūšt-i hımār-ı vaḥṣi üzre müterebbi' bir insān-ı 'azīmu'l-
 ḥılkā ve dīger bir qarheb-i berriye rākib-i ṣaḥṣ-ı mehībū'l-hey'e birbirleriyle hem'inān
 [91b] refākat tābi' ve ḥādimleri peyrev-i rāh-ı mütābe'at bir 'abd-i behīm-i beṣā'at-
 manzar bir kelb-i hevīl-i eherri sēcūr-bend-i ḥızlān sürüp götürürlerken rākibeyn-i
 mezkūreynden biri Ḥayyād'ı görüp hem-rāhına imā ve işāret ḥālinde 'aleyhi's-selām
 "ويلك يا حيّاض لم تصيد اخنيس وجد عمّا حوته البيدُ الله اعلى وله التوحيد و عبده محمّد

السديّد سُحقاً لفراض ومايكيدُ قد ظلّ لايبدي ولايعيدُ"⁷⁸⁹

edāsıyla neṣīd-ḥān-ı tevbīḥ ve tehdīd olduklarında ravī-yi mezkuruñ ṣeṣ-cihātı ru'b u
 ḥavfle māli Ḥayyād'ıñ ise bīm u zelālet-i lāzime-i ḥālī olup bir daḥı başını kaldırmağa
 iktidārı kalmadı. Ne ḥal ise maḥallimize gelüp ol ṣeb-i ṣetītü'l-āmāl ve kāşifü'l-bāl
 mütemelml-i ferāṣ-ı zūll ü ibtihāl ser-be-zānū-yı fikretten ḥālī olmadı. Nīm ṣeb
 ḥābīde-i hümüm iken me'lūf olmadığı laḡta ve naḡme gūşuna resān ve ḥābdan bī-dār
 ve yaqzān olduğunda nāgāh sēcūr-bend-i kıyāde-i zillet olan kelb-i esved-behīm ile
 bizim [92a] Ḥayyād-ı ḥamīm kanāṣat-ı irtiyād-ı tekellüm idüp ṣāhib-i ṣamīmü'l-irādetim
 işte na'sān ve bī-ḥaberdır diyü tekrār eylemekte⁷⁹⁰ 'an-ḳasdın mütenāvım oldum. Nezd-
 i firāşıma gelüp bir miqdar müte'emmil oldu. ⁷⁹¹"والله نائم فلاعين ولاسمع" diyerek yine
 muḥādeşine müteveccih ve baña bu sā'at re'y-i rezīn-gizi ifhām buyurūn didi. Dünki
 gün gözünle ol iki 'ifrit-i ṣenī'atü'l-hey'eti gördük. Anlar icābet-gerde-i da'vet-i İslām
 ve ümmet-i ḥazret-i Seyyidü'l-enām olmağa şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem taraf
 taraf ecvāf-ı aṣnāmda olan ṣeyātini ṭard u ḳatl ve 'azāba mütevekkil bī-gāne ṣekl-i

⁷⁸⁷ "عينه" olabilir.

⁷⁸⁸ Sana görünen bir şeyden senin kaçınman ve ondan yüz çevirmen ayıplanacak bir şey değildir.

⁷⁸⁹ Ey Ḥayyād sana yazıklar olsun sana. Niçin avlanıyorsun? Dön artık balıkları kendi hāllerine bırak. Allah yücedir ve tevhid O'nun hakkıdır. O'nun kulu Muhammed hak yoldadır. Yazıklar olsun Ferrād'a ve onun tuzaklarına. Artık görünmeyecek ve geri dönmeyecek. bk. İbn Zafer, *Hayru'l-Biṣer bi-Hayri'l-Beşer*, 207. / en-Nüveyrī, *Nihāyetü'l-Ereb* 18/152.

⁷⁹⁰ T2: itmekte

⁷⁹¹ Vallahi o uyuyor. Ne görüyor ne de işitiyor.

'azāb-ı şedīd ile 'azāb eyledikleri⁷⁹² seniñ ma'lūmuñ oldu. Bir dağı evşāndan birine tekkarrüb eylemege⁷⁹³ 'ahd-i şedīd ile teşyīd ve teşdīd olunmağla hele ben hāric cezā'ir-i hinde 'azīmet üzreyim sen kendi başıñ çāresini gör didi. Ḥayyād dağı "وما امرنا إلا" ⁷⁹⁴kelāmıyla cevāb ve merba'tından ol sā'at [92b] verā-perde-i hafāya iğtiyāv eyledi. Rāvī-yi mezkūr rağıya'llāhu te'ālā 'anh kendi kavmine bu keyfiyyeti iḥbārda ḥulemā ve ḥuṭebāsından cemm-i gāfir ve cem'-ı keşir dīn-i ābā ve ecdādıñızı hemān böyle terke 'āzim ve ḥāzim olurmıyız diyü bu şuret-i nükülde pend-i cāhilāneleri buña kār-ger olmayıp mecma'larından insilāl ile Ferrād-ı nühüset-iştimāli hezār pāre idüp Medīne-i münevvereye 'azīmet ve Mescid-i şerīfe dūḥüle ruḥşat-yāb olmağ şerefiyle müşerref olduklarında Şāhib-i sa'ādet ve yenbū'-ı merḥamet şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri minber-i şerīflerinde ḥiṭāb buyururlar idi. İtmām-ı ḥuṭbe-i münīfelerine dek ḥızā-ı minber-i enverlerinde ḥuḍū' ve ḥuṣū' üzre cülūs ve ku'ūd ḥilālinde

"انّ بازا منبرى رجلاً من سعد العشيرة قدم راغباً فى الاسلام ولم يرى ولم اره الا فى هذه

الساعة ولم اكلمه ولم يكلمنى قط وسيخبركم خبراً عجيباً"⁷⁹⁵

kelām-ı şerīfiyle i'lām-ı ḥal ve minber-i münīflerinden sa'ādet ve iclāl ile nüzül [93a] ve ba'de edāi'ş-şalāt ⁷⁹⁶"أدن يا اخا سعد العشيرة"⁷⁹⁷ ḥiṭāb-ı mekārim-şümülüyle lütf-i kabül ve nevāziş ile me'hül buyurdıklarında pīş-gāh-ı sa'ādet-penahlarına nezdik olup "اخبرنا" ⁷⁹⁸kelāmıyla emr buyurdular. Ber-mūcib-i fermūde-i hümāyūn Ḥazreti Risālet-penāh şallā 'aleyhi el-ilāh pā-ber-cā-yı kıyām ve pīş u pesende şāḥābe-i kirām müctemi'in zihām-ı nikāşte-i tafşil olan kıssa-ı gāribeyi bi'l-

⁷⁹² T2: itdikleri

⁷⁹³ T2: itmege

⁷⁹⁴ Bize bir olduğunu emretti.

⁷⁹⁵ Sa'd'ın kabilesinden bir adam minberimin yanına geldi. İslām' girmeyi arzu ediyordu. Beni görmedi, ben de onu bu saate kadar görmedim. Benimle konuşmadı, ben de onunla şu vakte kadar konuşmadım. O size garip bir haber verecek. bk. İbn Sa'd, Kitābü't-Tabakāti'l-Kebîr, 1/74.

⁷⁹⁶ Sa'd kabilesinden olan kardeş yaklaş. bk. a.g.e.

⁷⁹⁷ T2: şümülü ile

⁷⁹⁸ Bize Hayyād ve Ferrād'ın haberlerini bize ver. Ben bu haberi bilmedim ve işitmedim.

kemāl ve't-tamām nakl eylediler. Cümlesi istimā' idüp engüşt-ber-dehān hayret oldular. Ve kabūl-ı mübāye'a-ı İslām ile şeref-ihrāz-ı zürā-yı a'zām ve Qur'ān-ı 'azīmü's-şāndan bir kaç āyāt-ı 'ızām daḥı kırā'at buyurmalarıyla mezīd-i kerem ve 'ināyetlerine mazhar ve Şa'd el-'Aşīre ḥazretleri fuṣḥā-yı 'arab-ı 'urebādan⁷⁹⁹ muşakka ve cezālet-i mü'eşsir bir zāt-ı feşāhat-simāt olduḡu ḥasebiyle ḥuzūr-ı Şāh-ı kevneyn şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemde

[93b] تَبَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ إِذْ جَاءَ بِالْهُدَى
وَحَلَفْتُ فَرَاصًا بَدَارِ هَوَانِ

شَدِدْتُ عَلَيْهِ شِدَّةً فَتَرَكَتُهُ
كَانَ لَمْ يَكُنْ وَالِدُهُرَ ذُو حَدْخِ ثَانِ

رَأَيْتُ لَهُ كَلْبًا يَقُودُ بِأَمْرِهِ
يَهْدِدُ بِالتَّنْكِيلِ وَالرَّجْفَانِ

وَلَمَّا رَأَيْتُ اللَّهَ أَظْهَرَ دِينَهُ
أَجَبْتُ رَسُولَ اللَّهِ حِينَ دَعَانِي

وَاصْبَحْتُ لِلْإِسْلَامِ مَا عَثْتُ نَاصِرًا
وَالْقَيْتُ فِيهِ كَلْكَلِي وَجِرَانِي

فَمَنْ مَبْلَغُ سَعْدِ الْعَشِيرَةِ أَنْتَنِي
شَرِيفُ الذِّي يَبْقَى بِمَا هُوَ فَا⁸⁰¹⁸⁰⁰

inşadıyla medḥiye-serā-yı şeref-pāye-i İslām oldukları sebt-i ṭavāmīr-i meşāhīr-i aḥbādır. Raḍıya'llāhu te'ālā 'anh.

Tekmile: Ebyāt-ı sālifede lafza-i “**kelkel**” sīne ma'nāsına ve lafza-i “**cerān**” -
*fetha-i cīm ba`dehū rā-yı mühmele ve elif ve nūnla*⁸⁰² *menḥaru'l-cemāl ve -taḍ'if-i rā-yı*

⁷⁹⁹ T2: 'arab ve 'urebādan

⁸⁰⁰ İktibas olunan eserde "فانى" şeklinde geçmektedir.

⁸⁰¹ Hidāyeti getiren peygambere biāt ettim / Değersiz bir evde Ferrād'ı bıraktım / Onu paramparça edip terkettim / Zaman ve hâdiselere yemîn olsun ki sanki hiç vār olmamış gibi oldu / Onun emrini yerine getiren bir köpek gördüm / Şiddet ve azapla tehdit ediyor / Tâ ki Allah'ı bildim, Allah dînini ortaya çıkardı / Peygamberimiz beni İslām'a davet ettiğinde davetine karşılık verdim / Yaşadığım müddetçe İslām'a destek olacağım / Gönlümü ve özümü teslim ettim / Ben Sa'd kabilesine (İslām'ı) tebliğ edenlerdenim / Fânî olana karşılık bâkî kalacak olanı satın aldım. bk. İbn Sa'd, Kitābü't-Tabakāti'l-Kebīr, 1/74.

mühmele ile- dağı lügatdir kendi *gerden-i itā'at ve inkiyādını* murād eylemişlerdir.

Radıya'llāhu te'ālā 'anh.

75 Makāle: Rivāyet-gerde-i Huzeyme⁸⁰³ bin Şābit radıya'llāhu te'ālā 'anhdır ki [94a]:

“Ebū 'Amir-i Rāhib nām bir ḥabīs ḍalālet-encām-ı ibbān-ı şeref-zuhūr-ı meb'aşden muḳaddem rāh-ı şirkden rū-gerdān ve vaşşāf-ı nu'ūt ve aḥvāl-i Ḥabīb-i Raḥman idi. Şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem. Hatta dīn-i ḥanīfiyye talebiyle niçe bilād ve emākine sāyih ve rāyih aḥbār-ı ehl-i kitābeynden zamān-ı meb'aşi sā'il ve nu'ūt-ı celāl ve cemāl Seyyidü'l-enām şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemi istiḥbāra mā'il olup yakīn mertebesi ittilā'-ı taḥşil eylemişlerden olduđu ḥasebiyle bir gün sādāt-ı Evs ve Ḥazrec bir maḥalde müctemi'in iken Ebū 'Āmir-i mezkūr Sultānū'ş-şakāleyn şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem hazretleriniñ ism-i şerīflerini ve maḥrec ve muḥācirlerini kemā huve ḥaḳḳuhū vaşf-ı belīg ile tavşif ve ta'rīfde ḥuzzār-ı meclisden Ebu'l-Heşem bin Teyhān el-Ḳudā'ī ki ḥalīf-i Benī 'Abdü'l-Eşhel idi. Muvahḥidīn ve mültemisīn-i dīn-i ḥanīfiyyeden olduđu meşhūrdur. Yā ebā 'Āmir⁸⁰⁴ "لو شاهدته ما زدت" ile istiḥsān eyledikde⁸⁰⁵ "اجل فوالله وصفه لى الانس والجن" edāsıyla [94b] i'zām-ı beyān eyledi. Lafza-i “ḥalīf” iki ḳabile miyānında mu'āhid ve beyne'l-ḳavm feşāḥat-i lisānla tekellūme ḳāşid ve 'āmid olan kimesneye itlāḳ olunur.

El-ḳışşā: Vaşf-ı insī müselleme yā vaşf-ı cinnī ki size aḥbārıyla iş'ār eylediñiz. Ne vechle der-beyān eyleseñiz istimā'in ez dil ü cān ḥ'āhān idik diyü istifsārlarında Ebū 'Āmir şöyle naḳl-i kelāmā mübādir oldu ki aḳtār-ı Yemen-i yümn-i āşārda baña bir kāhin-i mütevakkı'u'l-aḥbār iḥbār olunup Şehru'llāhi munşili'l-esinnede münferiden leyle-i ḳamrāda sū-yı Yemen'e rāhī ve sārī idim. Ḳateb-i 'āmilemde dīde-i seher-

⁸⁰² T2: nūn ile

⁸⁰³ T2: Huzeyme

⁸⁰⁴ Eğer sen onu görseydin artırmazdın.

⁸⁰⁵ Allah'a yemin olsun ki insanlar ve cinler onu bana betimledi.

dīdeme vesen tārī olup mechel-i hazen-i münekkerede i'tisāf ve icās-ı havfle bīm-i itlāf derūnumu mālī ve dūrdan nūcūm-āsā niçe nīrān-ı mütelāli çeşmime⁸⁰⁶ zāhir ve 'asef ve hıbt ile ol sūya sār ir oldum. Meger bir şülle-i şenī'atü'l-hılka havl-i nārda nişimen-ārā-yı ıştılā beşereleri vücūh-ı nāsa muhālif lağt-ārā ve oldukları maḥall kufu u felā-yı büyü-t-ı ni'amdan berī encūmenlerinden firāra ḥariyy [95a] bunları gördüğümde ser-tā-pā mū-yı cevārihim kıfāf-zede-i nefred ve rāhile-i mütefāccem kemāl-i zecret ve ducret ile rummān olup ben hemān ḡabīṭinden kendimi zemīne üftān ve ḡaltān kıldığım anda ol eşḡās benim cānibime münkaḡd oldular. Şavt-ı endā ve i'lā ile "انا عائد بزعم هذه" ⁸⁰⁷الزرافات diyü şayḡa ve feryād eyledim. İçlerinden bir veze'a anları kavlen ve fi'len izā' ve ir'ā iderdi. Benden men' u zecr ve çār 'aded şāhib-i tedbīr ve emīrleri yanına gelüp cülūs eylediler. Şuver-i müşevvihe ve menāzır-ı fezi'a üzre mühevvil ve muḡavvif idiler. "Kaḡı kabiledensin ne maḡalle 'āzimsin" diyü su'āl eylediklerinde evvelā zimmetiñizde muḡtemī oldum mu didim. ⁸⁰⁸"بلى لا بأس عليك" cevābıyla tesliyet-baḡş olduklarında kāşid olduğum maḡalli ve kabīle ve maḡlabımı birer birer takrīr eyledüm. Ve bizim kehhāne-i i'timādımıza sebep sizlerden 'ilm-i şāhiḡ aḡz eyledigiçündür.⁸⁰⁹ Bi-ḡamdi'llāhi te'ālā şimdi ben ise vāşıl-ı civār ve⁸¹⁰ vāsil-i 'ayn-ı iḡbār oldum. Bu meşāḡ-ı seyr u seferden maḡlūbum [95b] olan zuhūr-ı meb'aş-i Nebiyy-i āḡirü'z-zamān şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ve şār ir tefāşīl-i aḡvāllerini bilmekdir. 'İlm-i şāhiḡ üzre baña beyān buyurmañız dil-ḡāḡımdır didigimde içlerinden biri "على الخبيرالمسئلة" ⁸¹¹والرغبة didigi gibi birisi temeşşül idüp

"يا ابا عامر ونعامه عين فدونك علماً ليس باليمن يا ابا عامر اقسام بنا عش القفر الغامر

بالقطر الهامر لتعلمن العباسر الضوامر الى اكرم عام وانصح ذام ولنيز لن من السماء كلام

⁸⁰⁶ T2: bu kelime atlanmıştır.

⁸⁰⁷ Ben bu insanların liderine sığmıyorum.

⁸⁰⁸ Evet endişelenme, seninle ilgili bir durum yok.

⁸⁰⁹ T2: itdiğiçündür

⁸¹⁰ T2: ve ilavesi var

⁸¹¹ Benim ilgilendiğim ve soracağım şeyler için bana bir bilen gerekir.

أمرُيَحشَ العكصَ المغامرَ ويفحمر عن السمر السامريا ابا عامر انّ الله قداسفة هياع دغامر ومياع
عوام وكان قد ندب هاصر اكاسر وقياصر ورافى غوايات اعاصر⁸¹²"⁸¹³

kelāmıyla tafşil-i maḳālinde bu mendub melik şāhib-i şatvet midir didigimde

"كلا بل نبى شراف كريم مواقفٍ موطّاء الاكناف من بنى هاشم بن عبد مناف وانه لازهر
وضّاح ليس بالطويل الملوّاح ولا بالقصير الدحاح اذا نظر رنا اولاح وان أوذى اعرض واشاح
[96a] فى عينيه نجلّة ولامرة وشكلة غير مُمّعة وبين كتفيه امره وهو امى لايد برالسطرة يأتى
بالحنيفية الميسرة فيعد به من قاف أثره سمع اذنى من المجنحة السفره"⁸¹⁴

kelāmıyla itmām ve nühūd ve⁸¹⁵ kıyām eyleyüp eṭrāfında olanlar daḫı aña tebe'ıyyet ve
pīş-i çeşmimden fī'l-ḫāl-i ğaybūbet eylediler. Tā vākt-i fecre dek olduğum maḫalde
kā'id ve müteḫayyir ve 'ale'ş-şabāḫ rāḫile-süvār-ı ṭayye-i 'azīmet oldum diyü Ebu'l-
Heysem-i mezkūr⁸¹⁶ naḳl u tafşil eyledi.

Tekmile: Elfāz-ı mezkūrede الاسنه "منصّل" māh-ı recebū'l-eşamma 'alem
olmuşdur. Zīrā māh-ı recebde 'Arab-ı 'ureba kıṭālī taḫrīm eylemeleriyle⁸¹⁷ ke-ennehū
"عسف" و "خبط" مشى على غير هدى⁸¹⁸ Ve "عسف" و "خبط" مشى على غير هدى⁸¹⁸
"راحلة" و "قفوف" و "قفوف" و yūbs-i şa'r-i cūşş-i ādemīdir ki hirāsān olduğū ḫalde 'ārız olur.
"رازحه" nezd-i ḫılāb ve nezd-i tebevṫül iki faḫzlerini birbirinden tebā'ūd üzre tefrīḳ idici

⁸¹² İktibas olunan eserde "وزافى غوايات أعاطر" şeklinde geçmektedir.

⁸¹³ Evet Ey Ebâ Âmir gözümün nûru. İlmi esas al o yalan değildir. Bize yemîn et, bereket ve bolluk içerisinde yaşa. Senin hızlı ve dişî develerin olacak. Sana bir yönetici bolca ikramda bulunacak. Gece vakti konuşanlar artık konuşmayacak. Ey Ebâ Âmir Allah onları perîşân etti, onların burnundan getirdi. Onları bir çıkmaza soktu, bitirdi. Onların saltanatlarını yok etti. Pers ve Roma imparatorluğu yok oldu. bk. İbn Zafer, *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*, 210. / Diyarbekrî, *Tarihu'l-Hamîs*, 1/28.

⁸¹⁴ İyi biliniz ki Peygamber; şerefli, cömert, yüce ve yumuşak huylu olup Benî Hâşim'in Abdu Menâf oğullarındandır. O etrafına beşâset veren bir çiçek gibidir. O ne dikkat çekecek kadar uzun ne de kısa boylu idi. Ona bakıldığında fark edilirdi. O'na memnun olmadığı bir davranış segilendiğinde bundan yüz çevirirdi. O'nun gözlerinin siyahı beyazından fazla idi. O buğday tenliydi. İki omzu arasında nübüvvet mührü vardı. O ümmî idi, yazı yazmayı bilmiyordu. İnsanlara kolaylaştırılmış Hanîf dînini getirdi. Kim O'nun vahyini bilip başkasına aktarırsa vahiy melekleri konumuna yükselir. Peygamberimiz ayağa kalktı. O'nu üç kişi takip edip kendisine biât ettiler. Ben bir gece daha kaldım sabah olduğunda binitimin yanına gidip yola koyuldum.

⁸¹⁵ T2 nüshâsında "ve" bağlacı bulunmamaktadır. Nühūd-ı kıyâm şeklinde yazılmıştır.

⁸¹⁶ T1: mezkûra

⁸¹⁷ T2: itmeleriyle

⁸¹⁸ Rehber olmadan gelişi güzel yolu yürümek.

cemāl ve nāka ve emşālihā. "زجرت" "zecdən me'hūz ve zecr ol marazdır ki [96b] şütür ve hayvānāta 'ārız olur. 'Acz u efhāzı mürte'iş ve mürte'id olur. Şavt-ı endī bānk-ı bülend ve āvāz-ı refī' هذه الزرافات "زعيم" za'im-i seyyid-i qavm ve⁸¹⁹ "zürāfāt", cemā'āt ma'nāsına ve "زعه" ašhāb-ı keff ve men'dir. Ve "زراع" kāff ve mennā' ma'nāsına. "Evs" ve "Hazrec" iki kabīle-i 'azīmedir ki Qīle nām bir zen-i vefretü'l-berekeden hāşıl olmuştur ki ebnā-yı Qīle-i mevsūme-i Enşār radıya'llāhu te'ālā 'anhüm ecma'in hazerātıdır. Ve "نُعامة" ayn-ı çeşm-i rüşen-bād ma'nāsına "نُعمة" ayn ve "نعيم" ayn ve "نعمی" ayn cümlesi bu ma'nāya isti'māl olunur. Ve "اسل" sīn-i mühmele ile rāci' ve rāğib "قفر غامر" felāt-ı 'atşāna ki ana mā olmaya جمع "عباسر" bā-yı muvāhhide ile nāka-ı serī'a ve "ذامر" zemr şīğasından ism-i fā'ildir. Bir şey'e bi-tarīkı't-tevbīh ilhāh eylemek⁸²⁰ ve

"الرّجل يذمّر القوم في الحرب اي يخاطبهم بما يهيج غيظهم و يستخرج بأسهم

وحدتهم"⁸²¹

ma'nālarına ve kelām-ı "āmīr" tekşīr [97a] ma'nālarını ifade ider. امر بالشئى اذا كثر isti'māli meşhūrdur. "يخش العكس" terkībinde يخش -hā-yı mu'ceme ile- zīrā huşaş bir 'üddur ki bīnī-yi üştüre idhāl iderler. "عكس" sū-yı hulkda müfriṭ ve mütenāhī "مغامر" gāmerāt-ı ahvāl ve hurūbda dāhil bu mekūleye⁸²² "راكب على رأسه" daḥī ta'bīr olunur. عن السمر السامر سمر "يفحم" hadīs-i leyl-i sāmir-i muhādīs (ifhām-ı kaṭ'-ı eseşe hiyā' ve gāmir ve miyā'-ı 'avāmir اسفه egdabe ve هياع muşāyiha ve muḍācebe ve gāmir ve 'avāmir ihtilāt) ma'nālarına müfredleri ve غمره ve عومره ve مياع ve دفاع ikisi de

⁸¹⁹ T2 nüshasında "ve" bağlacı yoktur.

⁸²⁰ T2: itmek

⁸²¹ Bir adam harpte kavmini savaşa teşvik ediyor. Adam, kavminin düşmana karşı öfkelerini alevlendirecek ve onların cesaretlerini artıracak bir şekilde hitâp ediyor.

⁸²² Onun başına binen

El-Kıssa: Ebā' Āmir ḥabīs-i bed-tīnet-i kāfir-i bi'llāh olup 'ilm-i yakīnisi perde-i çeşm-i dālālet-āyini ve dīn-i ḥanīfiyye-i semḥā-yı Seyyidü'l-mürselīni şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem münkir-i müşrikīn-i rehābīniñ i'tikādları üzre mesūḥ ilbāsıyla ziyy-i mel'anet-i temkīninde dā'im tā zuhūr-ı meb'aş-i Şāh-ı hidāyet-penāh şallā 'aleyhi'l-ilāh ḥazretlerine dek vücūd-ı sergīn-i alūdı dūd-endāz-ı mücmere-i būd ve Mekke-i mükerrermeve 'adem-i vüfūd ve nābūdī-yi tergībden nāşī teşbīḥ ve tehcīn vādīlerinde ısrār-ı nemr u dīde-i kāim ve ol Nigah-bān-ı hıttā-ı dīn-i mübīn 'aleyhi şalavātu'llāhi'l-emiñ ḥazretleri Medīne-i münevvereyi teşrīf-sāz-ı kudūm-ı rahmet-lüzüm buyurdıklarında gelüp

"يا محمد باي دين بعثت قال بالحنيفية التي كنت تطلبها تزعم انك دأين بها فقال يا محمد

انك خلقتها بغيرها قل النبي صلى الله تعالى عليه و سلم لا بل اتيت بها بيضاء نفية"⁸²⁸

cevāb-ı şıdk-me'āliyle ifḥām [98b] buyurdıklarında pīşgāh-ı sa'adetlerine bīrūn olur iken ey kāfir-i ser-hızlān-ı şirzīme-i li'ām bu kadar müddet ve eyyām seniñ intizārımızda olduḡuñ ve aḥbār-ı Naşārā ve ülemā-yı Yahūd'ıñ evşāfımızdan saña ḥaber virdikleri ḥasebiyle şevk-ı meyelān-ı şāh-rāh-ı İslām gösterdiğin nice oldu diyü hıttāb buyurdıklarında ⁸²⁹"لست الذي وصفوه لي" kelām-ı mel'anet-fercāmıyla tahrik-i zebān-ı mel'anet⁸³⁰-nişān müşrikānesin. Tīğ-ı ser-tīz ⁸³¹"وحيداً" ile bürde-i dühāt-ı intāk buyurdıklarında kendi nefsi-i bed-siriş-i şekāvet-ḥīnetine lafza-i āmīn yine kendi lünc-i künde-büy-ı ser-kīninden ta'kīb olundu.

Li-münşi'ihī:

(Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün)

Hidāyet olmadıkça lütf-i Ḥaḡ'dan 'abde erzānī

⁸²⁸ "Ey Muhammed hangi din ile Allah seni gönderdi?" Peygamberimiz aleyhi's-selām şöyle dedi: "Senin de azmedip girmeyi istediğin Haniflikle gönderdi." O da şöyle dedi: "Ey Muhammed Hanif dīni başka değerlerle de karıştırmışsın." Peygamberimiz sallallāhu teālā aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Hayır karıştırmadım. Onu saf ve tertemiz bir şekilde getirdim."

⁸²⁹ Yahūdī ve Hristiyan ālimlerinin bana nitelendirdikleri şahıs sen değilsin.

⁸³⁰ T2: ḥabāset

⁸³¹ Allah o yalancının canını tek başına, rahmetinden ederek alsın.

Olur ‘ayn-ı dālālet rāh-ı Hakk’a rüşd ü iz‘ānī

Ba‘dehū bu müşrik-i ğavāyet perest-i hızlān hıttā-i Mekke’ye teveccüh ve raġm-gerde-i ıktıfā olduġu dīn-i hanīfiyyeyi terk ve şirzime-i ‘abede-i evsāna dühül ve ittibā‘ ve ğazve-i Uhud’da [99a] cümle müşrikīn ile meyā‘ ve defā‘a ikdām eyleyüp tā yevm-i feth-i Mekke’ye dek kandil-fürüz-ı kenise-i hayāt ve ol feth-i mübīnde tahtlīş-i cān kaydıyla merzūbum-ı Rūm’a firār ve tarīd-i vahīd anda çelīpā-yı mürdār-ı vücūd-ı mel‘anet-nümudı şikest-i ser-pençe-i memāt olmuşdur. La‘netu’llāhi ‘aleyh ve ‘ale’l-müşrikīn.

76 Makāle:⁸³² ‘Abbās bin Mirdās rağıya’llāhu te‘ālā ‘anh hazretlerinden rivāyet-gerde-i ‘Abdu’r-Raġmān bin Enes es-Sülemī’dir ki:

“Bir gün hengām-ı zahire bir liķāh-gāh-ı iltiyāmda iken şiyāb-ı sefid-günla mültebis⁸³³ ve bir ne‘āme-i beydāya rākib ve müste’nis bir şahşa bedīdār olup

"يا عباس بن مرداس الم ترا ان السماء بثت⁸³⁴ / احراسها والخيل شد والحلاسه / وان

الحرب جرعت انفاسها / وان الذي بعث بالبر والتقى / نزل عليه الوحي من السماء / يوم الاثنين

ليلة الثلثا / هو صاحب الناقة القصوى"⁸³⁵

kelāmını irād ve ‘Abbās bin Mirdās hazretleri kemāl-i ru‘bla munteşik-riyāh-ı reşād [99b] olup kendileriniñ haşışıyye-i perestişleri Damar nām bir şanem-i viche-i i‘tibārlarınıñ nādī-yi tebeh-gerdārına rümāl ve dīdene-i cāhiliyye üzre teknīs-i havālī ve mesh u sücūdda isti‘cāl ve ‘arz-ı ibtihālī hālinde nāgāh cevfi şanemden

⁸³² T2: bir işaretle belirtilmiş

⁸³³ T2: mütelebbis

⁸³⁴ İktibas olunan eserde "بثت" şeklinde geçmektedir.

⁸³⁵ Ey Abbās bin Mirdās semānın uçsuz bucaksız bir şekilde içindekilerle birlikte yayıldığını görmüyor musun? Atlar dizginleri ve eğerleriyle hazırlandı. Savaş onların nefeslerini kesti. Allah teālā iyilik ve takvā ile peygamber gönderdi. O’na semādan pazartesiyi salıya bağlayan gece vahiy indirdi. O Kusvā adlı devenin sâhibidir.

"قل للقبائل من سليم كلها / هلك الضّمار و فاز اهل المسجد / هلك الضّمار وكان يعبد قبل

ان نزل الكتاب على النبي محمد / انّ الذي ورث النبوة و الهدى / بعد ابن مريم من قريش مهتدى"

836

manzūmesiyle hetf olunup bu keyfiyyeti kendi cīl u tebārına i‘lam u iḥbār ve Ḍamār’ı iḥrāk bi’n-nār idüp etbā’ından sī-ṣad nefer Fāris-i mizmār⁸³⁷ ve gāzār ile sālār-ı ketībe-i Enbiyā⁸³⁸ "عليه من التحيّات ازكاها ثم من التسليمات اوفاهها و انماها"⁸³⁸ ḥazretleriniñ pīṣgāh-ı sa‘adet-penāhlarına cebhe-sā-yı ‘ubūdiyyet olup nigāh-ı tecellī iktināhları aña dūş olduğu anda tebessüm buyurup ser-güzeit-i [100a] ne‘āma-süvār ve aḥvāl-i Ḍamār⁸³⁹ su‘āl ve minvāl-i meşrū‘ üzre naql u beyān-ı aḥvāl ve bi-esrihim kendi ve aṣḥābı şeref-i İslām⁸⁴⁰ müşerref oldukları taṣḥīh-gerde-i ruvāt-ı siyer-şināsandır. Rıḍvānu’llāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘iñ.

77 Maḳāle: Enes bin Mālik raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anh ḥazretlerinin sālīk-i mesālīk-i şah-rāh-ı rivāyet oldukları nüḳūl-i şaḥīḥadandır ki:

Bir gün Mālik-i ḳalem-rev-i hidāyet şalla’lāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleriyle zāhir-i Medīne-i münevverede idik. Nāgāh mütevekkī-yi ‘ukkāz bir pīr-i maḥrem-serā-yı rāz bedīdār olup Seyyidü’s-şakāleyn şalla’lāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri anı gördükleri gibi⁸⁴¹ "انها لمشية جنّي" ta‘bīri ile imā ve gelüp ḥuzūr-ı şa‘adetlerinde adāb ve tebcīl ile selāma ibtidāsında⁸⁴² "انها لنعمة جنّي" kelāmıyla inbā buyurdıklarında⁸⁴³ "أجل يا رسول الل انا هامة بن الهام بن لاقيس بن ابليس"⁸⁴³ cevābıyla taṣḍīk-i maḳāl eyledi. Tekrār senin miyānında ancak iki [100b] ‘aded pederden gayrı

⁸³⁶ Süleym kabilesinin hepsine söyle /Damār putu helāk oldu ve ehl-i mescid kazandı / Damār putu helāk oldu önceleri ona ibādet ediliyordu / Nebî Muhammed’e kitap indirilmeden önce / Allah nübüvvet ve hidāyeti O’na vāris kıldı / Meryem oğlu İsa’dan sonra Kureyş’e hidāyet etmesi için.

⁸³⁷ T2: ضمّار

⁸³⁸ En içten ve en temiz saygılar ve gereken, engin selāmlar O’nun üzerine olsun.

⁸³⁹ T2: Damārı

⁸⁴⁰ T2: İslām ile

⁸⁴¹ "O cinnilerin yürüyenlerindedir."

⁸⁴² "O şarkı söyleyen cinnilerden idi."

⁸⁴³ Evet Yâ Rasûlallāh ben Hāme bin el-Hām bin Lākīs bin İblīs

keşret-i silsile-i ensāb yokdur. Bāz-beste-i ittişāl-i neseb olduġuñ iblīse sâ'ir tebār-ı şeytā' iliyyeden nezdik intisābısın buyurdular.

"اجل يا رسول الله اكلت عُمر الدنيا الا القليل كنت لىالى قتل قابيل ها بيل غلاماً ابن أعوام

فكنت اتشوق⁸⁴⁴ على الاكآم واصطادُ الهام وافسد الطَّعام واورش بين الانام"⁸⁴⁵

didik de⁸⁴⁶ "توبيخ بئس العمل"⁸⁴⁶ kelāmıyla mukābele buyurduġda

"دعنى من العتب فأتى مَمَّن آمن مع نوح عليه السلام ولقيتُ هوداً وعاتبته فى دعوته

فبكى وابكانى فقال والله انى لمن النادمين واعوذ بالله ان اكون من الجاهلين ولقيت ابراهيم الخليل

فامنت به وكنت بينه وبين الارض اذ قذف به فى المنجنيق وكنت معه اذا ألقى فيها وكنت مع

يوسف اذا ألقى فى الجُبِّ فسبقتُهُ الى قعره ولقيتُ موسى بن عمران بالمكان الاثير وكنت [101a]

مع عيسى بن مريم عليهما السلام فقال لى ان لقيتُ محمّداً فاقراً عليه السلام"⁸⁴⁷

edāsıyla tafşil-i maḳāl eyledikte Taraf-ı nigah-bān-ı hıṭṭa-ı dīn-i mübīn 'aleyhi

taḫiyyātü'l-evvelīn ve'l-āḫirīn ḫazretlerinden ve 'aleyhi's-selām ve 'aleyke yā hāme ile

'ināyet-nevāzī-yi iclāl buyurup⁸⁴⁸ "ما حاجتك ياهامه"⁸⁴⁸ ile tekrār istifsār-ı kerem

buyurduġlarında "Yā Rasūla'llāh Mūsā 'aleyhime's-selām ḫazretleri baña Tevrāt ve

İncil te'allüm buyurdular, siz daġı Qur'an-ı 'azīmü's-şān-ı bāhirü't-tıbyānı ta'līme

'ināyet buyurmañızı recā iderim" didi. Merāmına is'āf buyurdıġı şebt-i şaḫā'if-i naḳle-i

ḫariyyetü'l-i'tirāfdır.

⁸⁴⁴ T2: اتشوق İÜ: اتشوق İktibas olunan eserde تشوق şeklinde geçmektedir.

⁸⁴⁵ Evet Yâ Rasûlallâh dünya benim ömrümden çok az yedi. Kâbil Hâbil'i öldürdüġünde yılların oġlu olarak bir çocuktum. Ben tepelerde dolaşır bakardım. Kullanacağım kurbanlar arardım. İnsanların önemli gördüġü konuların peşine takılır, onların işlerini bozardım. Gıdalarını isrâf ettirerek bozardım. İnsanlar arasına fitne sokardım.

⁸⁴⁶ Yazık, ne kötü işler.

⁸⁴⁷ Beni suçlama Yâ Rasûlallâh. Ben Nûh 'aleyhi's-selâma îmân edenlerle birlikte imân ettim. Ben Hûd aleyhi's-selâm ile karşılaştım. Onu tatlılıkla ikâz ettim. O ağladı, beni de ağlattı. O şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki ben pişmân olanlardan oldum. Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım." Allah'ın dostu İbrâhim aleyhi's-selâm ile karşılaştım ve ona imân ettim. O mancınıġa konup ateşe atıldığında ben onunla atıldığı yer arasında bir yerdeydim(oradaydım). Yusuf aleyhi's-selâm kuyuya atıldığında ben ondan önce kuyuya girdim. Mūsâ bin 'İmrân ile karşılaştım. O sarayda seçkin bir konumda iken ben oradaydım. Ben Meryem oġlu İsâ aleyhime's-selâm ile berâberdim. O bana dedi ki: "Eġer Muhammed(s.a.v.) ile karşılaşırsan O'na selâmımı ilet."

⁸⁴⁸ Senin ihtiyâcın nedir Ey Hāme?

meşmül-i ḥaṭıra-ı 'ināyet olduñ, pîş-i rāhında bir sim'-i ezel seni zürā-yı tell-i rimâlde müstevkîf-ı rükûbdur. Hemân aña süvār olup vāşıl-ı rāh-ı necāt olursun didi. Vākı'ā bir kaç ḥaṭve gidüp öñümde esed-i nehde müşābih bir sim'-i mehîbi'l-ḥılka müstenzır-ı rükûb-ı istāde-i zirve-i rimāl olmağın metn-i metîn-i münā'at-temkînine fi'l-ḥāl süvār oldum. Münsel olup bir tell-i 'azîme müntehî oldu. Dürdan ḥuyûl-i müsellimîne pertev-i [102b] bâşıra-ı im'ânım te'allük eyledi. Nüzûl idüp ol ṭarafa hervele-zen-i isrâ' oldu. Ketîbe-i hidāyet-nesîbeden beni müşāhede eyledikleri gibi bir Fāris-i hāyic tâziş-dih-i müsāre'at ve ṭarfetü'-l-'aynda⁸⁵⁹ "القي سلاحك لا ام لك"⁸⁵⁹ cevābıyla mübāderesinde "انا مسلم"⁸⁶⁰ kelāmıyla mucîb olup selamun 'aleyke ve rahmetu'llāh ile te'hîl ve te'nîs ben daḥı ve 'aleyke's-selām ve rahmetu'llāh ile te'sîs ba'dehū⁸⁶¹ ابو عامر وقال "ما اسمك"⁸⁶¹ ile tesliyet-baḥş olup aḥvālimden su'āl eyledi.⁸⁶² Kemā huve 'aleyh tafşîl eyledim. Müteḥayyir olup ma'iyyetle⁸⁶³ maḥaṭṭ-ı celālet-gāh Seyyid-i 'ālem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine vāşıl oldum diyü ḥulāşa-ı vākı'ā-ı ḥālî meşṭūr-ı silkü'l-leyālî-yi siyer-şināsān erbāb-ı îkândır.

Tekmile:

"تحوى عليه ارقم اى استدار عليه والارقم فيه خُطوط"⁸⁶⁴

ve a'râb-ı bâdiye-nişînân mu'tekîdlerinde 'ämme-i şeālib muṭāyā-yı cān olup işṭiyādını kerîh 'add iderler⁸⁶⁵ ve ḥattā şā'id olanıñ elbette malına bir mekrûh işābet ider diyü meczûmlardır.⁸⁶⁶ "Sim'-i ezel", "sim'" ol seb'dir ki zi'b-i faḥl ve ünşî-yi zab'dan

⁸⁵⁸ Şâhitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun rasûlüdür.

⁸⁵⁹ Silahımı at aksi takdirde sana sahip çıkamam.

⁸⁶⁰ Allah'a yemîn olsun ki, ben müslümanım.

⁸⁶¹ İktibâs olunan eserde "من ابو عامر" şeklinde geçmektedir.

⁸⁶² "Ebû Âmir kimdir?" dedi ve daha sonra şöyle söyledi: "Önemli değil. Bunlar senin müslüman kardeşlerin."

⁸⁶³ T2: ma'iyyetiyle

⁸⁶⁴ Yılan onun çevresinde, etrafında döndü. Yılanın gidip geldiği bir yolu vardı.

⁸⁶⁵ T2: 'add eylerler.

⁸⁶⁶ T1: meczûmlardır.

ينسل اى 'azîmü'l-halk ma'nāsına 867 sebā'dandır. "Nehd" mütevellid olur. Aḥbeş-i 869 هو البعير العظيم الذى له سنامان 870 tenūmend dimek olur.

"و بالله التوفيق وببيده اذمة التحقيق ومنه الاتمام والاختتام والصلوة والسلام على رسولنا

محمد وآله واصحابه العز الكرام والسلام" 871

"قال جامعه سلم الله تعالى نجز بحمدالله وحسن توفيقه فى ثانى عشر شهر صفر الخير

لسنه تسع وحمسين ومائة والى من هجرة من له العز والشرف وانا الفقير اليه سبحانه و تعالى

السيد محمد بن السيد خليل المعروف بحاكما كان الله له فى كل معالم الخير راحما امين يا معين" 872

867 T2: احيث:

868 yürüyor, koşuyor

869 İki hörgücü olan büyük bir deve

870 İÜ nüshasında bu kısımdan sonra müstensih tarafından yazılan temmet kaydı bulunmaktadır.

تمت تميم هذا الكتاب المستطاب محسن و توفيقه العزيزالعلام الملك الوهاب من يوم حمسة عشرون رمضان المبارك سنة تسع ومأتين

والى من هجرت من له العزو و الشرف وتنميقة الفقير ابو الخير محمد الشريف العريف شريف زاده محمد شريف شيخ الاسلام اسبق

Bu güzel kitap Azîz, Allâm, Melik ve Vehhâb olan Allah'ın ihsan ve yardımıyla hicrî 1209 senesinde mübârek ramazan ayının 25'inde tamamlanmıştır. İzzet ve şeref Allah'a âittir. Kitabı yazan eski şeyhu'l-islâm Ebu'l-Hayr Muhammed eş-Şerîf el-Arif Şerîf-zâde Muhammed Şerîf'tir.

871 Allah'ın tevfiq ve gücüyle eser, tahkik edilerek eksiklikleri giderilmiş ve buradan hareketle tamamlanmış, son bulmuştur. Peygamberimize ve O'nun değerli âline, ashâbına salât ve selâm olsun. (T2 nüshası burada son bulmaktadır.)

872 Bu kitabı toplayan dedi ki: "Allah selâmet versin.Allah'a hamd ile ve O'nun güzel yardımıyla bu kitap hicrî 1159 senesinin mübârek Safer ayının 12. gününde tamamlandı. İzzet ve şeref Allah'a âittir. Ben her zaman Allah sübhânehû ve teâlâya muhtaçlık duyan Hâkimâ nâmıyla ma'ruf es-Seyyid Muhammed bin es-Seyyid Halîl'im. Bu eseri Allah müellifi için rahmete vesîle, hayırlara bir alâmet kılsın. Âmin Yâ Mu'în. (Bu kısım T1' de yer almaktadır.)

تم تحرره فى اول اربعا شهر فى تاريخ درماه ذوالقعدة ١١٦٦ بقلم احقر الموجودات فى تلاميذ مؤلفه احسن الله اليهما مستقمزاده كان الله له Bu eser Hicrî 1166 senesinde 4. ayın başında başladı ve zilkâde ayında tamamlandı. Bu eserin müstensihi Mevcûdâtın en hakîri müellifin öğrencilerinden (Allah ikisine de iyilik versin) Müstakim-zâde'dir. Allah rızâsına uygun eylesin.

SONUÇ

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi “*Acâibu’l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr*” isimli eserini, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) olan derin sevgisini göstermek için kaleme almıştır. Hâkim Efendi’nin eseri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gelişini müjdeleyen haberleri ve nübüvvetinin delillerini anlatan tercümelere oluşmaktadır. Bu eser; İncil ve Tevrat’ın sahîh rivâyetlerinden, kâhinlerin sözlerinden, cinlerin rivâyetlerinden ve sahâbeden bazı kimselerin şahit oldukları olaylardan bahsedilmektedir. Eser dört bölüm altında toplanmıştır. Birinci kısımda Tevrat ve İncil’deki Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvvetini müjdeleyen âyetlerden örnekler verilmiştir. İkinci kısımda ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dünyayı teşrihi ile ilgili olarak Rabbâniyyûn ve râhiblerden gelen rivâyetlere yer verilmektedir. Üçüncü kısımda kâhinlerin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) risâleti ile ilgili rivâyetler ele alınmıştır. Dördüncü kısımda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nübüvveti ve mucizeleri, cinlerden gelen rivâyetler ve sahâbe-i kirâmın yaşadığı olağanüstü olaylardan bahsedilmektedir.

“*Acaibu’l Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr*” adlı eser “*Hayru’l-Bişer bi-Hayri’l-Beşer*” isimli eser temel alınarak konu ile ilgili rivâyetlerin bir araya getirildiği tercüme bir eserdir. Hâkim Efendi bu eserdeki rivâyetleri tefsîri bir yorumla ele alarak ilmî müktesebâtını ve Arapça, Farsça özgün şiirleri ilâve ederek de edebî yetkinliğini göstermektedir. Hâkim Efendi ele aldığı rivâyetleri harfî harfine tercüme etmemiş kendine göre belli bir konusal bütünlük gözeterek telif etmiştir. Seçmiş olduğu belirli Arapça cümleleri uygun gördüğü takdirde genel olarak tercüme etmiş ve bazı cümleleri ise okuyucunun bu cümleleri bildiğini düşünerek tercüme etmemiştir. Ancak mütercim gerekli gördüğü bazı kelime ve kavramları Arapça sözlükte yer aldığı sekliyle açıklamaktadır.

Eser genel olarak Arapça rivâyetlerden tefsîri bir tercüme ile meydana gelmiştir. Eserde kullanılan dil günümüzden epey farklı, süslü ve edebî bir nitelik arz

etmektedir. Bu sebeple eser, normal bir okuyucudan ziyâde belirli bir dînî müktesebâta sahip seçkin bir zümreye hitap etmektedir. Eserde sebk-i hindî akımının etkileri görülmekte, müellifin dildeki hâkimiyeti ve ilimdeki derinliği ön plana çıkmaktadır.

“*Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı Eserleri ve Acâibu'l-Ahbâr'ı*” adlı bu çalışmamızda elde edilen tespitler ve sonuçlar şu şekildedir:

- Hâkim Efendi bu eseri İbn Zafer el-Mekkî'nin yazmış olduğu “*Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*” adlı eserin tefsîrî tercümesi niteliğindedir.

- Hâkim Efendi'nin, Saatçi Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Hakîm ile karıştırıldığı ve bazı çalışmalarda Hakîm mahlaslı bu şâirin tanıtıldığı tespit edilmiştir.

- Kütüphâne kataloglarında ve arşivlerde “*Acâibu'l-Ahbâr fî Ahbâri Seyyidi'l-Ahyâr*” ismiyle kayıtlı olan eserin, mânâ yönünden “*Acâibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr*” olarak isimlendirilmesinin daha uygun olacağı tespit edilmiştir.

- Hâkim Efendi'nin Siyer-i Kebîr adlı eserinde yazdığına göre büyük, orta ve küçük olmak üzere üç farklı siyeri bulunmaktadır. Hâkim Efendi “*Acaibu'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi'l-Ahyâr*” eserini bitirmiş sonra daha geniş çapta bir siyer yazma kararı almıştır.

- Eser, yazıldığı dönemin dil üslûbunun, kaynaklarının ve araştırma metodunun anlaşılması için bir örneklik taşımaktadır.

- Bu çalışmada üç farklı nüshanın tenkitli transkripsiyonlu yapılmış, Arapça, Farsça şiirler ve terkipler tercüme edilmiş, bu rivâyet ve terkiplerin bir kısmının kaynakları belirtilerek eserin daha anlaşılır hâle gelmesi sağlanmıştır.

- Bu eserin daha çok ilim meclislerinde okunarak emsalleri arasında nitelikli bir yapıt olması için yazıldığı tespit edilmiştir.

- Hâkim Efendi'nin dîvânı hâricinde başka eserlerinde yazmış olduğu şiirleri bir hayli fazladır. Bu eserde müellifin dîvanında olmayan beyitleri tespit edilmiş,

özellikle Türkçe şiirlerin vezinleri belirtilmiş, bu şiirlerdeki belağat ve akıcılığa şahit olunmuştur.

- Hâkim Efendi'nin tercüme metodu örneklerle ele alınarak açıklanmıştır.

- Hâkim Efendi'nin tercüme ettiği rivâyetlerin yer aldığı siyer ve muhtelif kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Rivâyetlerin geçtiği bu kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir.

- Eserin anlaşılabilirliğini artırmak bakımından çalışmanın sonuna sözlük bölümü eklenmiştir.

- Eserde geçen özel isimlerin ve yer adlarının kolaylıkla bulunabilmesi için çalışmaya dizin kısmı da ilâve edilmiştir.

- Bu eser siyer konularını edebî bir nitelikte ele almış, siyeri salt bir tarih anlayışıyla aktarmamıştır. Bu şekilde edebî bir dille duygu yüklü bir spesifik siyer anlatımı ortaya konmuştur. Bu yönü itibariyle günümüz siyer yazarları için de bir örneklik teşkil etmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmadan hareket edilerek ileride eserle ilgili olarak; siyer rivâyetlerinin kaynak değeri, edebî niteliği ve 18. yüzyıldaki Türk dili üzerine çalışmalar yapılabilir.

ÖZ

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve ‘Acâibu’l-Ahbâr’ı

Mehmet Akbaş

Bu çalışma Hâkim Seyyid Mehmed Efendi’nin, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) gelişini müjdeleyen haberleri naklettiği, “*Acâibu’l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr*” isimli eserini konu almaktadır.

Bir giriş ve üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde, çalışmanın amacı ve kapsamı belirtilmiştir. Daha sonra siyer konusuna değinilmiş ve kısaca 18. yüzyıldaki edebiyat ve tarihçilik üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Seyyid Mehmed Efendi’nin hayatı konu edilmiş ve müellifin doğumu, çevresi, eğitimi, görevleri, şâirliği ve tarihçiliği gibi konulara değinilmiştir. Ardından Hâkim Seyyid Mehmed Efendi’nin eserleri ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde “*Acâibu’l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr*” isimli eser incelenmiş; eserin içeriği, üslûbu ve yazma nüshaları açıklanmıştır. Daha sonra ise, Arapça ve Farsça ifâdelerin tercümelere yapılarak ve nüshalar arasındaki farklılıklar belirtilerek eserin transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hâkim, Acâibu’l-Ahbâr, Siyer, 18. yüzyıl, Vak‘anüvis.

ABSTRACT

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve ‘Acâibu’l-Ahbâr’ı

Mehmet Akbaş

This study is about Hâkim Seyyid Mehmed Efendi's work named “*Acâibu’l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr*” in which he conveys the news that heralds the coming of the Prophet.

In the introduction part of this study, which consists of an introduction and three main parts, the aim and scope of the study are stated. Later, the subject of siyer was mentioned and briefly focused on literature and historiography in the 18th century. In the first chapter, Seyyid Mehmed Efendi's life was discussed and subjects such as the author's birth, environment, education, duties, poetry and historiography were mentioned. Then, the works of Hâkim Seyyid Mehmed Efendi were examined separately. In the second part of the study, the work named “*Acâibu’l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidi’l-Ahyâr*” was examined; The content, style and manuscript copies of the work are explained. Afterwards, the transcription of the work was included by translating Arabic and Persian expressions and by stating the differences between the copies.

Key Words: Hâkim, Acâibu’l-Ahbâr, Sirah, 18th century, Chronicler.

SÖZLÜK

A

‘abîr: Turunç, iğde, gül amber, misk gibi çeşitli ot ve maddelerin karışımı ile elde edilen güzel koku.

āferīde: Yaratılmış, halkedilmiş.

ālām: Acılar, elemeler.

ārām: 1. Durma, dinlenme. 2. Rahat, huzur, istirāhat.

ārām-sāz: Dinlenen, oturan.

‘asced: Hâlis altın.

‘aṭıye: Hediye, armağan, bahşiş.

a‘vān: Yardımcılar, arkada çıkanlar.

‘azib: Bekâr, evlenmemiş.

B

bādiye: Çöl, sahrâ.

bāf: Dokumak.

ba‘îr: Erkek deve.

bālâ: 1. Bir şeyin yüksek yeri, yukarı. 2. Yüksek, yüce. 3. Boy, kâmet.

bālīde: Uzamış, büyümüş.

bār-ver: Yemiş veren, meyvedâr.

bedîhî: Belli, âşikâr.

bedîl: Bir şeyin veya bir kişinin yerini alan şey veya kimse, karşılık.

behîm: 1. Düz siyah şey. 2. Alacasız tek renkli at, hayvan.

belîn: Şaşırmaq, mütehayyir olmak

berüz: Cenk, kavga.

bevādî: Çöller, sahralar, kırlar.

beytütet: Geceyi bir yerde geçirme, geceleme.

bi-esrihi: Hep birlikte, hep bir arada.

bîm: Korku.

-bîn: Gören, görücü.

bîrûn: 1. Dış. 2. Dışarı, dışarıya. 3. Fazla, aşkın.

büleğâ: Belîğ kimseler, güzel ve düzgün söz söyleyenler.

bürüz: Meydana çıkma, belirme, zuhur etme.

büsyârî: Çokluk, kesret, ziyâdelik.

C-Ç

caḥfel: 1. Büyük ordu. 2. Seçkin kişi.

cedāvil: Cetveller.

cerā'id: Gazeteler, cerîdeler.

ceride: Resmî dâirelerde önemli olayların kaydedildiği kağıt veya defter.

cesîm: 1. Büyük, geniş. 2. İri, cesâmetli.

cevārih: Av için yetiştirilmiş avcı kuşlar veya hayvanlar.

cibillet: Yaratılış, huy, tıynet.

civān-baht: Talihi uygun, tâlihli, bahtiyar.

cümüd: Donma, donukluk, donuk olma.

cünbān: Sallanan, kıvıldanan, hareket eden.

cüst u cū: Aramak, araştırmak.

çelîpā: Haç, put, istavroz.

D

dağdağa: 1. Gürültü, patırtı. 2. Boşuna

telâş, beyhûde sıkıntı.

dağğ: Vurma, çarpma.

dāmān: Etek, uç, kenar.

dandur

dāniş: Bilgi, ilim, irfan.

değāyık: Anlaşılması güç olan ve dikkat isteyen ince şeyler.

demār: Ölüm, helâk.

derîçe: 1. Küçük kapı, kapıcık. 2.

Pencere, pencere kanadı.

deryūze-ger: Dilencilik.

dest-res: Eli yetişen, nâ'il, ulaşmış.

dîrîn: Kadîm, eski.

ducret: İç sıkıntısı, iç darlığı.

dūd mān: 1. Ocak 2. Hânedan, sülâle, soy sop.

duhter: Kız çocuk, kız.

dühāt: Dâhîler, üstün akıllılar.

dümbāl-dümbāle-dünbāl-dünbāle: 1. Kuyruk. 2. Arka.

dünuvv: Ulaşmak, yakın olmak.

dürüg: Yalan.

düşünmek.

E

ecfān: Göz kapakları.

-efşān: Saçan, dağıtan, serpen.

eğānim: Asıllar, unsurlar, esaslar,

eğāvîl: Sözler, lakırdılar.

elsine: Diller, lisanlar.

emced: Çok şerefli, şerefe ve şan sâhini olan kimse.

emvāl: Mallar, mülkler.

enīs: Dost, arkadaş, yār.

enyāb: Köpek dişleri.

erīke: Taht.

erīke-pīrā: Tahtı süsyelen (hükümdâr, pâdişâh).

eş'ab: Çok (daha, en, pek,) güç.

esnān: 1. Dişler. 2. Yaşlar. 3. Askerlik çağı.

eşi'a: Aydınlıklar, ışıklar.

evān: Zaman, vakit.

evc: Bir şeyin en uzak noktası, doruk.

evşān: Putlar.

eyādī: Eller.

eymen: Çok uğurlu, çok mübârek.

F

faḥḥār: Çok övünen.

faḥīm: Ulu, büyük, itibarlı.

faḥz: Uyluk.

farīza: 1. Farz olan ilâhî emirler. 2.

Lâzım, vâcip.

ferīk: 1. Eskiden firka kumandanlarına

verilen ünvan. 2. Yeniçeriliğin

kaldırılmasından sonra Osmanlı

ordusunda kolorduyu meydana getiren yedi birlikten biri.

fermûde: Emir, ferman.

fertût: Pek ihtiyar, bunak (kimse), pîr-i fânî.

fetît: Parmaklar ile koparılmış, doğranmış.

feyehān: Hoş râyiha kokup yayılmak.

filiz: Ocaktan çıkarılan eritilip işlenmemiş ham mâden, külçe.

firāş: Yatak, döşek.

fünûn: Fenler, ilim kolları.

fürüzende: Aydınlatan, aydınlanan.

füşûş: 1. Yüzük taşları. 2. Nükte.

Ğ-G

ğaltān: Yuvarlanan.

ğamerāt: Acılar, sıkıntılar.

ğāmīr: Bayındır olmayan, harap.

ğanem: Koyun.

ğarām: Olağanüstü sevgi, şiddetli arzu, iştiyāk.

ğarrā: Parlak, gösterişli, şâşaalı.

ğavāyet: Azgınlık, hak yoldan sapmak.

ğaybūbet: Göz önünde olmama, başka yerde olma.

ğayūr: 1. Çok gayretli, çok çalışkan. 2. Çok hamiyetli. 3. Çok kıskanç.

gencīde: Sığan, içine sığdırılan.

germ: 1. Sıcak. 2. Çabuk, süratli.

germiyyet: 1. Sıcaklık, harâret. 2. Harâretlenme, şevk. 3. Çabukluk, sürat.

gezend: Âfet, musîbet.

ğılzāt: Galîz olma, kabalık, çirkinlik.

ğitā: Örtülecek şey, örtü, perde.

girān-bāhā: Çok değerli

girdār: 1. İş, amel. 2. Davranış, gidiş, tarz.

girdār: İş, amel, davranış.

gireh: Düğüm, bāğ.

girīve: Çıkmaz yol, sarp boğaz, uçurum.

giriz: Kaçma, firar etme.

gunūde: Yuymuş, uykuya varmış.

güm-kerde: Kaybolmuş unutulmuş.

güsiste: Kopmuş, kırılmış, gevşemiş, çözülmüş.

Ĥ-Ĥ-Ĥ

ħabāset: Habislik, kötülük, açıklık.

ħabr: 1. Âlim, bilgin. 2. Yahûdi âlimi, bir kavmin âlim ve fakîhi.

ħacel: Utanma, utanç, hacâlet.

ħadşe: Manevi tedirginlik ve huzursuzluk, vesvese, merak.

ħafakān: Yürek oynaması, çarpıntı,

ħafir: (Toprağı) Kazma.

ħafre: Kazılmış çukur.

ħalās: Kurtulma, kurtuluş.

ħalūb: Sağmal, süt veren.

ħamīm: Çok sıcak, çok kızgın nesne.

ħarīk: Yangın.

ħaşīn: Sağlam, kuvvetli yer.

ħavvāz: Derinlere dalan kimse, dalgıç

ħayme: Çadır.

ħayye: Yılan.

ħazīre: Etrafında duvar veya çit bulunan ağıl, etrafı mahfûz mahal, mezarlık.

ħazīz: 1. En aşağı en alçak yer. 2. Yer ve gezegenlerin güneşe en yakın oldukları nokta.

ħazīz: En aşağı, en alçak yer.

ħecīn: Çok hızlı giden ve susuzluğa dayanıklı binek devesi.

helāhil: 1. Öldürücü 2. Zehir.

hemāl: Eş, ortak, şerik.

hengām: Vakit, zaman, mevsim.

herhere: 1. Su çağılıtsı. 2. Koyun çağırma.

hervele: Koşma.

heşm: Kırmak veya kesmek.

hevdec: Devenin sırtına konan, kadınlara mahsus, üstü kubbeli bir çeşit sepet, mahfe.

hıdīv: Vezir.

hıyāz: Havuzlar.

hıyel: Hîle.

hızāne: Hazîne

hızlān: Yardımsız kalıp zayıf ve zelîl olma, düşkünlük, zillet.

hīn: Zaman, vakit.

hirāsān: Korkak, ürkek

hisset: Hasislik, pintilik.

hīşāvend: Hısım ve akrabadan olan

hoşgüvār: Tatlı, leziz olan.

humret: Kırmızılık, kızılık.

hūnābe: 1. Kanlı su. 2. Kanlı göz yaşı.

-hurde: Yemiş, yenilmiş.

hurūb: Harpler, savaşlar.

hurūş: Coşma, gürlleme.

hüdb: 1. Kirpik. 2. Kumaş kenarlarındaki lifler, saçaklar.

I-İ

ıstıyād: Ava gitme, avlama, avlanma.

ıtlāk: 1. Salıverme, bırakma. 2. Affetme, affedilme. 3. Karısını boşama. 4. Deme, denilme, tabir etme. 5. Kayıtsız şartsız olma, mutlak olma.

ıztırām: Tutuşup alev almak, alevlenmek.

ıbbān: Uygun zaman, vakit.

ıbkā: Sürekli ve dâimî kılma

ıblağ: 1. (Bir şeyi) İstenen yere veya kimseye ulaştırma. 2. Bir şeyin miktârını belli bir ölçüye çıkarma.

ıbtihāl: Yalvarıp yakarma, niyaz.

ıctinā: 1. Meyve toplama. 2. Elde etme.

ıctizāb: 1. Çekip uzatma. 2. Etrafına toplanma.

ıdrār: Arapça'da "hareket ettirmek, yağmur yağdırmak; (hayvan) sütünü bol bol vermek" anlamındadır.

ıhdā: Hediye verme, hediye gönderme.

ihsāb: 1. Rāzı etmek. 2. Kandırmak.

ihtibār: Yoklayıp denemek

ihtişād: Toplanmak, birikmek.

ihtizāz: Hafif hafif titreme.

iHzār: 1. Hazır etme, hazır bulundurma, hazırlama. 2. Huzûra getirme, celp ve davet etme.

ikāb: Azap, ezâ, eziyet.

iktināh: Bir şeyin gerçeğini anlama, künhüne varma.

iktirān: Yaklaşma, yanına gelme, ulaşma.

i'lām: Bildirme, anlatma.

ilhāh: Üstüne düşme, cakacak tarzda ısrar etme.

iltihāb: 1. Vücudun herhangi bir dokusunda mikroplardan dolayı oluşan şişkinlik, kızarıklık, yangı. 2. Alevlenme, tutuşma, parlama.

iltiyām: Kapanma, iyileşme.

ilzām: 1. Susturma, susmaya mecbur etme. 2. Devlet gelirlerinden birini kiraya verme.

ināha: Bir devenin çömelmesini sağlamak.

inbā': Haber vermer, bildirmek.

inhā': Yetiştirme, iblāğ.

inhidā': Aldanmak, hîleye kapılmak.

inhiyād: İtaat etmek, râm üzere olmak.

insilāl: Gizlice gitmek, sıyrılıp çıkmak.

inşirāf: Geri dönme.

intibāh: Uyanma, uyanış, gâfil olmama.

irāe: 1. Gösterme. 2. Bildirme.

irvā: Sulama, suya kandırma.

is'āf: Birinin isteğini kabul edip yerine getirme, yapma.

isgā: Kulak verip söz dinlemek.

iskā: Su verme, sulama.

iskāt: Susturma.

istāde: Durmuş, ayakta.

isti'āne: Yardım isteme.

isti'cāl: Acele etme, sabırsızlanma.

istiğrāb: Garip bulma, şaşma, hayret.

istihlāf: Birini kendi yerine gönderme.

istihlās: Kurtarma, kurtarılma.

isti'māl: Kullanma.

istimrār: Sürüp gitme, devam üzere uzayıp gitmek.

istiskā: 1. Su isteme. 2. Yağmur duâsına çıkma.

işrāk: 1. Işıklandırma, parlatma. 2. (Güneş ve ay) Doğma, doğup etrafı aydınlatma. 3. Güneşin doğuşundan ufukla bir veya iki mızrak boyu yükselmesine kadar geçen zaman.

iştibāh: Şüphe etme, şüphelenme.

iştibāh: Şüphe etmek, şüphe.

iştikā: Şikâyet etme, yanıp yakılma.

iştiyāk: Büyük arzu duyma, özleme.

ittihād: 1. Bir olma, birleşme. 2. Aynı fikirde olma.

Ķ-K

ķahķarī: 1. İzine geri dönme, birdenbire arkaya dönme. 2. Geri çekilmekle ilgili.

ķalem-rev: Bir hükümdarın yada hükümetin idâresi altında olan yer

ķalender: 1. Dünya malını önemsemeyen, müsâmahakâr, yumuşak huylu. 2. Giyim kuşam ve yaşama şartlarına önem vermeyen, lâkayt, aldırılmaz kimse.

ķanş: Av, sayd, şikâr.

ķarābet: 1. Soyca yakınlık, akrabalık. 2. Yakınlık, benzerlik.

ķarheb: 1. Yaşlı, ihtiyar. 2. Yaşlı öküz. 3. Çok kıllı keçi. 4. Ulu ve şerefli kimse.

ķateb: Küçük bir deve eyeri.

ķeff: Kendi isteğiyle vazgeçme, ferâgat etme, çekme, çekilme.

ķehene: Kâhinler, falcılar.

ķehvāre: Beşik.

ķemīne: Hakir, âciz, zavallı

ķerūbiyān: Büyük melekler.

ķeşīde: Çekme, düzenleme.

ķetībe: Asker, asker bölüğü.

ķetm: Saklama, gizli tutma.

ķılāde: Gerdanlık.

ķımāt: Sargı, örtü, sarılacak bez.

ķıssīs: Keşiş, papaz

ķıtāl: 1. Birbirini öldürme. 2. Savaş, cenk.

ķıyādet: Kumandanlık.

ķilk: Kalem, kamaş kalem.

ķizān: Bardaklar.

ķulzüm: Deniz.

kūs: Kös, büyük davul.

ku'ūd: 1. Oturma 2. Namazda oturuş.

kühen: Eski

kühen-sâl: Yaşlı, kocamış

kühsâr: Dağlık yer, dağ tepesi.

kümât: Yiğitler, kavramanlar,
savaşçılar.

-künân: Yapan, eden; yaparak, ederek.

-küster: Yayan, döşeyen.

L

lağt: Mırıldanmak, ses çıkarmak.

leff: 1. Sarma, devşirip bağlama, içine
koyma.

left: 1. Bir eşyayı burup çevirmek. 2.
Yüz döndürmek.

le'im: 1. Alçak, aşağılık (kimse, şey). 2.
Aşırı cimri olan kimse.

leme'an: Parlamak, parıldamak.

lerzân: Titreyen, titrek.

lerze: Titreyiş.

lıhye: Sakal, rîş.

livâ: Bayrak, sancak.

lücce: 1. Engin deniz, umman. 2.

Kalabalık, güruh.

lüceyn: Gümüş.

lünc: 1. Ağzın içi. 2. Dudak.

M

mâcid: Büyük ve yüce olan, şan şeref
sahibi.

mādām: 1. Çünkü, değil mi ki, mâdem.
2. Devam ettiği müddetçe, dâim ve bâkî
oldukça, sürüp gittikçe.

maçca': Mezar, kabir.

maḥat: Yolcular için dinlenme ve
konaklama yeri

maḥmaşa: Açlık.

maḥmil: Deve, fil gibi hayvanların
sırtına konan veya insanların
omuzlarında taşınan, karşılıklı
oturulacak şekilde yapılmış bir çeşit
kapalı sepet, mahfe.

ma'ıyyet: 1. Birlikte bulunma,
berâberlik. 2. Bir âmirin emri altında
olma.

makâl: Söz, lakırdı, laf.

maḥarr: 1. Durulan karar kılınan yer. 2.
Oturulan yer, mesken. 3. Merkez,
başşehir.

makrûn: Ulaşmış, kavuşmuş, yakın.

maḳṭa': 1. Bir şeyin kesildiği yer, kesme yeri. 2. Bir topluluğun belli bir bölümü. 3. Kesit. 4. Gazel veya kasîdenin son beyti.

ma'mer: Geniş yer.

maşbûb: Dökülmüş, dışarı dökülmüş.

mastûr: Yazılmış, çizilmiş.

maṭıyye: Binek hayvanı.

maṭrûḥ: 1. Atılmış, çıkarılmış. 2. Temeli atılmış. 3. Belirlenmiş, karşılaştırılmış. 4. Düzenlenmiş, tertip edilmiş.

māye: 1. Maya, öz, asıl, cevher, yaratılı, seciye. 2. Bir iş yapmak veya bir iş başlamak için gerekli olan şey, sermâye, mal, servet.

mazbûṭ: 1. Zor kullanılarak ele geçirilmiş, zaptedilmiş. 2. Yazılmış, deftere geçirilmiş. 3. Unutulmamış olan, hatırdaki kalan. 4. Düzenli, düzgün. 5. Belli, belirtilmiş, karşılaştırılmış. 6. Sağlam bir karaktere sâhip olan.

me'âric: Merdivenler.

me'âşir: İnsan toplulukları, cemiyetler.

meclüvv: Lekeden arındırılmış, cilâlanmış.

meḳca': 1. Yatacak yer. 2. Kabir.

medlûl: Gösterilen, işâret edilen.

meḳṫûd: Mevcut olmayan, bulunamayan, yok.

meḡârib: 1. Güneşin battığı yerler, batı tarafları. 2. Batıda bulunan memleketler.

3. Akşamlar.

meḡâdim: Oğullar, mahdumlar.

meḡâfil: Meclisler, toplantılar.

meḡâlib: Yırtıcı hayvanların, yırtıcı kuşların pençeleri.

meḡâmid: 1. Övgüler, medihler. 2. Övgüya lâyık huy ve davranışlar.

meḡâmiḥ: Büyük sahrâlar.

meḡîb: 1. Görünüşü ürperme ve hayranlıkla birlikte saygı uyandıran, pek heybetli. 2. Korkutacak kadar iri, cüsseli.

meḡîn: Değersiz, hor, önemsiz.

meḡârim: Cömertlik, kerem, şeref.

meḡîn: 1. Bir yere veya bir makâma oturan kişi. 2. Oturaklı, güçlü, îtibarlı.

meḡremet: 1. Cömertlik, el açıklığı, lütuf. 2. Saygı, hürmet, izzet.

meḡûle: Cins, tür, çeşit.

melcā: Sığınacak, ilticâ edecek yer.

melfūz: Telaffuz olunmuş, söylenmiş.

melḥame: 1. Kanlı savaş, çok şiddetli muhârebe. 2. Yıldızların bâzı alâmetlerinden çıkarılan hüküm.

me'lūf: Alışmış, ülfet etmiş.

memâlik: Memleketler, ülkeler.

memzūc: Karışık, karışmış.

menbıd: Bir nesnenin hareket ettiği yer.

menn u selvā: İsrâiloğullarına çölde mucizevî bir şekilde verilen iki yiyeceğin adı.

menn: İn'âm, ihsân.

me'nūs: 1. Alışılmış olan, alışılan. 2. İnsana alışık olan, vahşî olmayan, alışmış.

mer': Adam, erkek, kişi.

merbaḥ: Davar bağlanacak yer.

merdümek: 1. Küçük adam, bebek. 2. Göz bebeği.

mersūm: Yazılmış, çizilmiş, resmedilmiş.

merzūbum: Yer, zemîn.

mesāme: Deri üzerindeki küçük deliklerden her biri, gözenek.

mesās: Temel, esas.

mesfūr: Daha önce adı geçen, anılan, zikredilen.

meşîl: Benzer, şebîh

meskenet: Tembellik, uyuşukluk.

meşāhîr: Şöhretli kimseler, meşhurlar.

meşhūn: Doldurulmuş, dolu.

meşîme: 1. Cenîni anneye bağlayan et parçası. 2. Ana rahmi.

meṭāf-maṭāf: Kâbe ve Kâbe gibi etrâfında dönülerek ziyâret edilen, tavaf edilen yer.

meṭālib: İstenen şeyler, istekler, talepler. mevki ve makamlara erişmiş olan, ikbâl

mevrūd: 1. Gelmiş, erişmiş, ulaşmış. 2. Varılmış, ulaşılmış.

mevsūk: Doğru, gerçek, inanılır.

mevsūm: 1. Damgalanmış, işâretlenmiş. 2. Ad verilmiş, isimlendirilmiş.

mev'ūd: 1. Söz verilmiş, vâdedilmiş. 2. Vakti, zamânı belli.

mevzi': Yer, mekân.

mezāk: 1. Tat alma, lezzet duyma, lezzet. 2. Tat alma yeri, damak.

mezellet: Alçalma, bayağılık, hakirlik.

mezille: Kıldan yapılan büyük çadır.

micmere: Buhurdan.

miknet: Güç, kuvvet.

milket: Mülk kelimesinin nazımda kullanılan eski şekilleri.

minhāc: Açık ve geniş yol.

miyān-meyān: Ara, mābeyn, bir şeyin ortası, kemer bağlanacak yer (bel).

mīzbān: Misafir ağırlayan, ev sâhibi.

mu'āhede: Bir işin yapılması için karşılıklı söz verme.

mūbez: Fars fakîhi, mecûsî hâkimi.

mu'cem: 1. Noktası bulunan. 2. Ebced hesâbında sâdece noktalı harfler edilerek düşülen târih.

mu'dilāt: Güç, zor ve çetin işler.

muğtaci': Yan tarafına uzanan, yanı üzere yatan.

muğeylān: Deve dikenini.

muhāşame-muhāşamet: 1. Kavga, düşmanlık. 2. Didişme, sürtüşme, uyuşmazlık.

muhať: 1. Etrafı sarılmış, çevresi kuşatılmış. 2. Bir şeyin içinde bulunan.

muhāzī: Aynı hizâda olan

muhtefil: Toplanılan yer.

muhtell: Bozulan, bozuk, karışmış.

muhtemī: Perhiz yapan, ihtimâ eden.

muhtevī: Kendinde toplayan, içine alan.

muķarnes: 1. Kubbe, tavan. 2. Kubbe şeklinde olan.

muķarrer: Kararlaştırılmış, kesin, şüphesiz.

muķbil: Bahtı açık ve tâlihli, yüce

muķtezā: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey.

muraşşā': 1. İnci, elmas, yâkut gibi kıymetli taşlarla süslenmiş. 2. İki mısırâsı kâfiye ve seci yönünden birbirine uyan beyit veya söz.

muşırr: Düşünce veya isteğinden vazgeçmeyen, ısrar eden.

mu'teber: Tecrübe etmek, ibret almak.

muźmađil: 1. Çökmüş, yıkılmış. 2. Yok olan, yok olmuş.

muźmer: Gizlenmiş, saklanmış.

mübâdir: Girişimci, acele eden.

mübâhase: 1. Karşılıklı konuşma, sohbet etme. 2. İlmî, fikrî, edebî bir konu üzerinde tartışma.

mübâhât: Övünme.

mübeddel: Başka bir şekilde konulmuş, değiştirilmiş.

mübeyyen: Açıkça bildirilen.

mübhem: Ne olduğu açıkça anlaşılmayan, belirsiz.

mücânib: Sakınan, çekinen.

müdbir: Tâlihsiz, bahtsız, bedbaht.

müdhiş: Ürküten, korkutan, dehşet veren.

müfsid: Ara bozan, bozgunculuk yapan, fitne fesat çıkarıcı.

mühîb: 1. Heybetli, azametli. 2. Tehlikeli, korku veren.

mühmel: 1. Kendi hâline bırakılmış. 2. Özen gösterilmemiş. 3. Anlamsız, boş. 4. Arap alfabesinde noktasız harf. 5. Ebced hesabına göre noktasız harfler kullanılarak düşülen târih.

mühmel: Kendi hâline bırakılmış, boş verilmiş.

mülâkî: Buluşan, kavuşan, görüşen.

mültefit: 1. İltifat eden. 2. Dikkate alan, önem veren.

mültemis: Kayıran, iltimas eden.

mülzem: Susturulmuş.

mümâsât: 1. Birlikte gitme, yoldaş olma, yoldaşlık. 2. **mec.** İyi geçinmek için suyuna gitme.

müncerr: 1. Bir yöne doğru çekilen, sürüklenen. 2. Bir duruma veya şeye varıp son bulan.

münhafiç: Alçak, düşük.

münhasim: Kesilip münkatı' olan.

münîf: Yüce, yüksek, ulu

münkalib: Başka bir duruma veya şekle girmiş, dönüşmüş, değişmiş.

münkızz: Kurtaran, kurtarıcı.

münşî: Bir eser meydana getiren, inşâ eden.

müntebiz: Saf arkasında yalnız duran kişi.

müntefih: Şişkin, şişmiş.

müntemî: 1. Yakınlığı, ilgisi olan. 2. Birine veya bir yere bağlanan.

münteşik: Koklamak, bir nesneyi koklayarak yukarı çekmek.

müntic: Sebep olan, hâşıl eden, meydana getiren.

mürahham: 1. Sonundan birkaç harf veya hece atılarak söylenişi ve yazılışı kısaltılmış. 2. Kısaltma.

müsâmere: Gece sohbeti, akşam eğlencesi.

müsâmir: Konuşma

müsâre'at: 1. Bir işe hemen başlama. 2. Acele etme, çabukluk, sürat.

müsellem: 1. Verilmiş, teslim olunmuş. 2. Doğruluğu ispatlanmış.

müstefizz: Korkmuş, huzursuz.

müste'in: Yardım isteyen.

müste'karr: Yerleşilen, istikrâr olunan yer.

müstemend: Gamlı, kederli, zavallı.

müste'nis: Yakınlık gösteren, çekingen davranmayan.

müstetâ

müste'âb: İyi, güzel, makbul

müstevî: 1. Düz. 2. Arapça'da müzekkeriyle müennesi aynı olan (kelime). 3. Kaplayan, istivâ eden.

müstev'ib: 1. İçine alan, kapsayan. 2. Kaplayan, tutan.

müstevlî: 1. Bir yeri zapt ve istilâ eden, idâresi altına alan. 2. Yayılmak sûretiyle her tarafı kaplayan.

müstezil: Gölgelenen, gölge altına girmiş.

müşûl: Saygı gösterme, saygı maksadıyla bir büyüğün karşısında ayakta durma.

müş'ir: Bildiren, haber veren.

müte'allik: Âit, dâir, ilgili.

mütebaşsır: İyice düşünen, düşünerek hareket eden, basîretli.

mütecâviz: 1. Saldıran, tecâvüz eden. 2. Geçen, aşan, tanımayan.

müteferriq: 1. Birbirinden ayrılmış, dağılmış. 2. Çeşitli, muhtelif.

müteğavvir: Derine dalan, bir şeyin derin yerlerine varan.

mütenâdî: Birbirine seslenen, yüksek sesle birbirine bağırın.

mütenaşşih: Nasihat kabul eden, öğüt dinleyip uslanan.

mütenāvim: Uyur gibi görünen.

mütenekkir: Tanınmamak için adını, kıyâfetini değiştiren.

müteraşşid: 1. Gözden kaçırmamak için dikkatle bakan, gözleyen. 2. Bir şeyin olmasını, gerçekleşmesini gözleyen, bekleyen.

müteṭāvil: Uzun olan, uzanan.

mütevaḳḳı': Ümit eden, uman.

müteveḳḳī: Sakınan, çekinen.

mütevellid: 1. Dünyaya gelen, doğan. 2. –den doğmuş, ileri gelmiş, hâsıl olmuş.

N

nāf: 1. Göbek. 2. Orta.

nāgāh: 1. Zamansız, vakitsiz. 2. Ansızın, birdenbire.

naḥt: Oyma, yontma.

nāḳa: Dişi deve.

nārefte: Geçilmemiş, kimsenin geçmediği.

nātüvān: Kuvvetsiz, güçsüz, zayıf.

nehd: 1. Düşmana doğru hücum etmek. 2. İri gövdeli ve karınlı at.

nehdat: Hareket, yola çıkma.

nejād: 1. Soy, nesil. 2. Tabiat, cibilliyet, yaratılış.

neseme: Nefs, insanın ve her nesnenin başlangıcı.

neşid-neşide: 1. Şiir, manzûme. 2. Mûsikî parçası, nağme, ezgi.

nevāḥī: Bucaklar, cânibler.

nevāziş: Taltîf, iltifat.

nevk: Sivri uç.

nezdîk: Yakın.

nezzāre: Bakma, bakış, seyretme.

nibāh: Köpek havlaması.

nibāl: Oklar.

nihāde: Konmuş, konulmuş.

nikāşte: Resmedilmiş, nakşolunmuş.

nikāt: İnce mânâlı zarif sözler.

nişāb: 1. Her şeyin aslı, esâsı. 2. Miktar, yeterli derece.

nisvān: Kadınlar.

nişimen: Mekāñ, yuva, mesken.

-nişin: Oturan, oturmuş.

nuḥre: Kemik dokusunun çürümesi.

nuḥustîn: İlk, birinci.

nü'āme: Çark ve çıkrık ortasındaki mihver, eksen.

nūḥās: Bakır.

nūmāyān: Görünen, meydanda olan, āşikār.

nūsūk: 1. Allah'a yakınlık sağlayan her türlü ibâdet ve taat. 2. Hac ve umrede yerine getirilmesi lâzım olan işlerin her biri.

P

pā-ber-cā: 1. Ayağı yerde olan; yerinde duran, sâbit. 2. Dâim, bâkî.

pālhenk: Dizgin, yular, kement.

pāsūḥ: Söz cevap.

pehlū: 1. Vücudun iki yanından biri. 2. Yan, yan taraf.

perende: Uçan, uçucu, perrende.

perestiş: 1. Tapma, tapınma. 2. Taparcasına sevmek.

pertev: Işık, parlaklık.

pesendide: Beğenilmiş, seçilmiş.

peyām: Haber

peyker: Yüz, surat, çehre.

-peyvest: Ulaşan, kavuşan, erişen.

peyveste: 1. Ulaşmış, erişmiş. 2. Dâima, muttasıl.

pīşīn: 1. Önceki, evvelki, eski. 2. Peşin.

pişvā: Önder, başkan, reis.

pūşīde: Örtü örtünmüş, örtü.

pürsān: Soran, soruşturan.

R

rahmūt: Ziyâdesiyle merhamet ve ihsan etmek.

raḥīb: 1. Tâze, yeşil. 2. Nemli, yaş, ıslak.

rāyet: Sancak, bayrak.

rehrev-rahrev: Yolcu:

reml: Nokta ve çizgilere dayanarak gaybı keşfetme, gelecekte haber verme.

resīde: Olgunlaşmış, erişmiş, yetişmiş.

reşāşe: Çisenti, serpinti.

reşk: 1. Kıskanma, haset. 2.

Kıskanılacak nitelikte olan.

reviyyet: İyice tartıp biçerek etrafıca

rezīn: 1. Sağlam. 2. Ağırbaşlı, vakarlı.

riḏā': Süt emme.

rikkıyyet: Kulluk, kölelik, esirlik.

ribka: Kement, ilmikli ip.

rikāb: 1. Boyunlar. 2. Köleler, câriyeler, kullar.

rimāl: Kumlar

rīzān: Dökülen, akan.

ru'b: Korku, dehşet, havf.

rufāt: Çürüyüp parça parça dökülen.

rūmāl: 1. Yüz süren. 2. Yüz sürme.

rūstāhīz: Kıyāmet, mahşer.

Ş-Ş-S

şa'b: 1. Güç olan, güçlkle yapılan, zor, çetin. 2. Güçlü, kuvvetli, zorlu.

şābir: Sabreden, sabırlı.

sāhibi.

sālhorde: 1. Kocamış, çok yaşlı. 2.

Eskimiş, yıpranmış.

şamīm: En temel kısım, asıl, iç, öz.

şanādīd: İleri gelenler, büyükler, hâkim olan kimseler.

şarāhat: Tam ve kesin şekilde belirli olma durumu, açıklık.

şarḥa: Bağırarak, feryat etmek.

saṭvet: 1. Karşı konulmaz derecede zorlu ve ezici kuvvet, boyun eğdirici

güç. 2. Birinin üzerine şiddet ve kuvvetle atılma.

şaykal: 1. Cilâ. 2. Cilâ yapan kimse.

sebḳ: 1. Önceden olma, geçme, evvelce geçme. 2. Önde bulunma, üstünlük sağlama.

seby: Savaşta esir alma, esir alınma.

sedene: Kapıcılar, Kâbe-i mükerreremin kapıcıları.

seg: Köpek.

seḡr: 1. Derbent, boğaz. 2. Sınır boyu, hudut.

seleb: Birinden zorla alınan eşya.

selīka: Yaratılıştan gelen güzel söz söyleme, iyiyi ve güzeli seçme yeteneği.

selīl: Yeni doğmuş çocuk.

semḥa: Kolaylık, sühulet.

semḥā: Ziyāde cömert olan hâton.

senglāḥ: Taşlık yer.

senk-seng: Taş, kaya.

seḡīd: Sefīd kelimesinin eski metinlerde rastlanan şeklidir. Beyaz, ak manasındadır.

seḡīde: Beyazlık, aydınlık.

ser-āmed: Başta gelen, ileri gelen.

ser-rişte: İp ucu.

serzede: Baş göstermiş, ortaya koymuş.

sevād: 1. Siyahlık, karalık. 2. Karanlık.

sevkend: And, yemîn, kasem.

sevr: Öküz, boğa.

şıyāh: Haykırışlar, çığlıklar.

sidānet: 1. Perdedārlık, kapıcılık etmek.

2. Kâbeye hizmet etmek.

sifāh: Zinâ etmek.

sifr: Yazılı şey, kitap.

silk: Dizi, sıra, inci boncuk dizilen iplik.

sipeh-sālār: Başkomutan.

sitāre: Yıldız.

sitīze: Kavga, dövüş, çekişme.

şıyāb: Giyilecek şeyler, elbiseler.

şulehā: Sâlihler, iyi amel sâhibi

kimseler.

şuver: Sûretler, şekiller.

şuyyābe: 1. Herhangi bir şeyin en

seçkini. 2. Bir halkın seçkin sınıfı.

sūziş: 1. Yanma, içi yanma, ıztırap. 2.

İçe işleme, tesir.

sūkkān: Oturanlar, ikâmet edenler.

sülle: Topluluk, cemaat, sürü.

sūvār: Bir bineğe, ata binmiş kimse.

Ş

şakī: 1. Yol kesici haydut. 2. Her türlü

kötülüğü işleyebilecek yaratılıştaki olan,

kötü huylu kimse.

şārid: Beğenilmiş ve yayılmış şiirler.

şeda'id: 1. Eziyetli, zahmetli, sıkıntılı

durumlar. 2. Âfetler, büyük sıkıntılar,

belâlar.

şehāmet: Aklın kontrolünde olan

yiğitlik.

şeh-bender: Konsolos

şemāmise: Kilise hizmetçisi

şerm: Utanma

şetāt: dağılmış olmak, dağılmak, dağınık

olmak.

şettā: Türlü, çeşitli, ayrı ayrı, başka

başka, değişik.

şifāh: Dudaklar.

şīme: Huy, tabiat.

-şinās: Bilen, tanıyan, anlayan.

şûra zemîn

şu'unāt: İşler, durumlar, olaylar.

şümār: Sayı, sayma, addetme.

şümûl: kapsama, şâmil olma.

şütür: Deve.

şü'ûb: Topluluklar, cemâatler, tâifeler.

T-Ṭ

ta'accüb-künân: Şaşırın.

ta'dād: Sayma, sayım.

taḥallüf: Değişme, geri kalma.

taḥlîş: Kurtulma, kurtarılma.

taḥrîz: Bir kimseyi genellikle iyi bir şeye teşvik etme, şevklendirme.

taḥvîf: Korkutma, ürkütme

ṭā'ir: 1. Uçan, uçucu. 2. Kuş.

taḳbîl: Öpme

ṭanîn: Tınlama, çınlama.

taşaddî: Bir işe girişme, teşebbüs etme.

ṭavāmîr: Tomarlar.

tebe'ıyyet: Tâbi olmak, uymak.

tecemmül: Süslenme, süs.

tedellî: Nazlanma.

teevvüh: Âh etme, inleme.

tefahḥuş: İyice, etraflıca araştırma.

teḥaşşüd: Birlikte hareket etmek için

toplanma, birikme, yığılma.

tehyi'e: Hazırlama, hazırlanma.

teḳallüb: Bir yandan bir yana dönme.

telşîm: Öpme

telṭîḥ: Bulaştırmak, bulaştırılmak.

temelmül: Tedirginlik, sinirlilik, rahatsızlık.

temerrüd: İnat etme, karşı durma.

temyiz: 1. Ayırma, ayrılma, seçme. 2. İyiyi kötüden ayırma.

te'nîs: Mûnis hâle getirme, alıştırma.

tenümend: Cüsseli, iri.

terādüf: 1. Birbiri peşinden gitme, arka arkaya meydana gelme. 2. İki veya daha çok kelimenin aynı anlama gelmesi, eş anlamlılık.

tersîm: Resmini yapma, şeklini çıkarma.

tesâkut: Birbiri ardınca düşme.

teşâm: Duymuyormuş gibi yapmak.

teşettüt: Birçok kısma ayrılma, çatallaşma, dağılma.

teṭayyub: Kokusu güzel şeylerle kokulanmak.

tevâlüd: Doğup, doğurmak.

tev'em: İkiz, eş.

te vessüd: Yastığa dayanmak.

tınāb: Çadırı kazığa bağlayan ip.

tırāz: 1. Eskiden elbise kenarlarına işlenen süslere verilen isim. 2. Süs, süsleme. 3. Üslup, tarz. 4. Herkesin dikkatini çekecek kısa cümle.

tünd: Sert, şiddetli.

U-Ü

'ucāb: Fazlasıyla şaşırılacak şey.

'usbe: Cemaat, topluluk, birlik.

'uzmā: Büyük, çok büyük, çok yüce.

übbehet: Büyüklük, yücelik, ululuk.

ümmiyye: 1. Umut, ümit, emel. 2. İstek, arzu. 3. Kuruntu, niyet.

ür cūze: Mısraları kâfiyeli, kısa vezinli nazım.

V

vefk: Uygun olma, uygunluk.

vefret: Bolluk, çokluk.

velvele: Gürültü, patırtı.

veşāyā: Vasiyetler.

veşen: Put.

vi'ā: 1. Kap, mahfaza. 2. Kanı koruyan damarların her birine verilen addır.

viche: Taraf, yön.

vidad-vedād: Sevgi, muhabbet, dostluk.

visāde: Yastık.

vüfūd: Bir yere özel olarak gönderilenler, elçiler, temsilciler.

vüfūr: Bolluk, bereket.

Y

yāfūh: Bingıldak.

Z-Z-Z

zabye: 1. Dişi geyik, koyun, sığır. 2. Güzel kadın.

zāmīle: 1. Küçük yük. 2. Yük taşımaya mahsus hayvan.

zānū: Diz.

zebān: 1. Dil. 2. Lisan, konuşma.

zebḥ: 1. Boğazlama, kesme. 2. Kurban kesme.

zen: Kadın.

zībende: Süslü.

zīh: Fedâkârlık.

ziḥām: Kalabalık, sıkışıklık.

zimām: 1. Yular. 2. mec. Yönetim, idâre.

zīr: 1. Alt, alt taraf, aşığı taraf. 2. Altta,
aşığıda olan.

zīrā': Dirsekten orta parmak ucuna
kadar olan uzunluk ölçüsü.

zīver: Süs.

ziyā-güster: Işığ yayan, ışık veren.

zübāb: Sinek.

DİZİN

A

‘Abbās bin Mirdās, 186
‘Abdu’l-lāh bin ‘Abbās, 148, 157
‘Abdullāh bin Ced’ān, 129
‘Abdu’l-lāh bin Ebī Dıyāb, 174
‘Abdu’l-lāh bin Ka’b, 163
‘Abdu’l-lāh bin Mālik, 105, 106
‘Abdu’l-lāh bin Mes’ūd, 151, 156
‘Abdullāh bin ‘Ömer, 82
‘Abdull’ah bin Sā’adeti’l-Huzelī, 170
‘Abdu’l-Muṭṭalib, 106, 135
‘Afrā, 142, 143
‘Alī, 84, 87
‘Alī bin Ebī Tālib, 84
‘Āmine binti Vehbī, 129
‘Amr bin el-‘Ās, 114
‘Amr bin Ka’b bin Temīm, 128
‘Atā’ bin Yesār, 90

B

Bābil, 74
Batāriqa, 97
Belkā, 96, 105
Benī ‘Abdu’l-Eşhel, 180
benī ‘Adiyy bin en-Neccār, 111
Benī eş-Şāmit, 161
Benī Huṭāme, 161
Benī İsrāilden, 79
Benī İsrā’īl’e, 62, 63
Benī İsrāiliyye, 79
Benī Kureyzadan, 107
Benī Mürre’dan, 115
Benī Şakīf’dan, 138
Benī Temīm, 131
Benī Teym, 116
Benī’n-Naḍīrden, 113
Beytullāhu’l-ḥarem, 73
Beytü’l-Makdis’e, 146
Bilāl bin el-Ḥāriş, 154
Buḥterī, 109, 118
Buḥtunnaşr’da, 76
Buḥtunnaşr’ın, 78
Büleyh, 84

C

Cenāb-ı Kelīmu’l-lāh, 78, 95
cenāb-ı Mennān, 66
cenāb-ı Mesīh, 50, 68, 70
Cübeyr bin Muṭ’am, 103

D-Ḍ

Ḍamār, 186, 187

Dānyāl, 146
Dāru’n-Nedve-i Kureyş, 109
Dāvud, 50, 70, 76
Dıhye bin el-Kelbī, 101
Dıhye bin Ḥalīfetü’l-Kelbī, 98

E

Ebā Mālik, 41, 88
Ebā ‘Āmir, 185
Ebī Eyyüb, 49, 166
Ebī Ḥazīm Fātik, 166
Ebī Tālib, 148, 158
Ebū ‘Amir-i Rāhib, 180
Ebū Bekir eş-Şiddīk, 86, 103, 114
Ebū Cehil bin Hişām, 118
Ebū Duveyb, 89
Ebū Kubeys, 111
Ebu’d-Derdā’, 147
Ebu’l-Heşem bin Teyhān el-Ḳudā’ī, 180
Enes bin Mālik, 187
Erḥame’r-Rāhimīn, 64
Esed bin ‘Ubeyd, 107
Evs bin ‘Avf, 140
Eymen, 85

F

Fārān, 64, 65, 118
Fārān’dan, 65
Fāṭma binti en-Nu’mān, 168
Ferrād, 174, 175, 176
fetḥ-i Mekke’ye, 186

G

ğazve-i Uḥud’da, 186
Gıylān bin Seleme, 136

H-Ḥ-Ḥ

Ḥabeş, 103
Ḥācer, 63, 64
Ḥadīce-i kübrāda, 118
Ḥakīm bin Ḥizām, 101
Ḥakīm bin Ḥizām, 101
Ḥākimā, 36, 58
Ḥalīd bin Sa’īd, 49, 165
Ḥamza bin ‘Abdu’l-Muṭṭalibiñ, 129
Ḥassān bin Şābit, 110, 112
Ḥāşim bin el-Muğire, 129
Ḥayyād, 175, 176, 177
Ḥazret-i Ebī Tūrāb’a, 84
ḥazret-i Ḥācer’e, 63
Ḥazret-i Mūsā, 64
Herakl, 103, 105
Hevze’dan, 105
Ḥicr-i mu’allā, 135

Hişām bin ‘Abdu’l-Melik, 96
Huṭar bin Mālīk, 121, 123

İ

ibn ‘Abbās, 150, 151
İbn Heybān, 107
İbn ‘Ömer, 155
İbn Zafer el-Mekkī, 50, 148
ibn-i Şüriyyā el-A‘ver, 66
İbrāhīm, 63, 77, 135, 151
İbrāhīm Ḥalīlullāh, 63
‘İbrānī, 93, 96, 97
İmām Vākıdī, 49, 105, 165
İncil, 20, 62, 72, 84, 97, 188
‘İsā ‘aleyhi’s-selāmdan, 39, 67, 70
İskenderiyye’ye, 114
İsmā‘il, 64, 73

K-Ḳ

Ka‘betu’llāh, 73
ḳabīle-i Ezd, 162
ḳabīle-i Ḥaş‘am, 169
Ka‘bu’l-Aḥbār, 86, 90, 91, 94, 96
Ḳatāde, 174
ḳavm-i Meyn, 67
Ḳaydār, 73
Ḳayser, 97, 98, 100, 102
Kelīmullāh, 96
Kisrā, 129, 130, 131
Kitāb-ı Şa‘yā, 73, 77
kitāb-ı Yuḥannā’sında, 72
Kitābullah, 85
Ḳubāş bin Üşeym, 133
Ḳubā-yı Medīne’ye, 112
Ḳur’ān-ı ‘azīmü’ş-şān, 78

L

Lüheyb bin el-Lehebī, 121

M

Mālīk bin Mālīk, 167
Mālīk bin Nüfey‘, 173
Medīne-i münevvereyi, 185
Mekke-i mükerreme, 64
Merşed bin ‘Abd-i Kelān, 141
Meryem, 84, 90, 98, 158, 187, 188
Mesīḥ, 64, 90, 130, 131
Mesīḥ ‘aleyhi’s-selām, 90
Mezāmīr-i Dāvūd, 77
Muğīre bin el-Aḥnes, 125
Muğīre bin Şu‘be, 139
Muḥammed bin İshāḳ el-Muṭṭalibī, 125
Muḥammed bin Muḥammed bin Zafer el-Mekkī, 50, 68
Muḥammed şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem, 39, 67
Muhammedī, 69
Muḥammedü’l-Muştafā, 110

Muḥaşara-ı Tā’if, 136
Mūsā, 64, 65, 70, 72, 85, 91, 109, 188
Mūsā ‘aleyhi’s-selām, 64

N

Naşārā, 69, 70, 78, 99, 105, 185
Nebiy-i āḥirü’z-zamān, 70, 81, 102, 103, 104, 108, 181
Necāşī, 103
Necrān, 137, 138, 139
Nesīh, 84
Nūḥ, 135
Nu’mān bin el-Münzir, 130

O-Ö

‘Osmān, 87, 105, 155
‘Osmān bin ‘Affān, 105, 155
‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb, 41, 86, 88, 100, 131, 152, 157, 158, 163, 164

R

Rasūl-i āḥirü’z-zamān, 67
Rebī’a bin Berā, 189
Rebī’a bin Naşre’n-Neḥamī, 125
Rūm, 101, 104, 184, 186
Rūm’a, 97

Ş-S-Ş

Şa’d el-‘Aşīre, 179
Sādinī Māzin bin ‘Uḍviyyetü’l-Ḥuṭāmī, 161
Şafīyye, 112, 113
Şafīyye binti Ḥuyeyy bin Aḥṭab, 112
Şa‘lebe bin Sa‘ye, 107
Şa‘lebetü’l-Ḥuşenī, 149
Şāliḥ bin Semmān, 90
Seleme bin Zeyd, 169
Seyyid Mehmed Ḥalīl, 36, 58
Seyyidü’l-beşer, 46, 65, 113
Seyyidü’l-enām, 64, 177, 180
Sīnā, 64
siyer-i Muştafaviyye, 36, 58
Suhuf-ı Tevrāt, 44, 62
Sultānü’ş-şakaleyn, 83, 101, 108, 168
Süfyān bin Muḥāşī‘ bin Dārem, 42, 131
Sūḥām, 173

Ş

Şāh-ı kevneyn, 112, 179
Şāh-ı risālet-penāh, 78
Şam’dan, 64
Şa‘yā, 74
Şem’ünü’ş-şafā ‘aleyhi’s-selamda, 74
Şeybe bin Rebī’a, 118
Şifā-yı Ḳaḏī ‘Iyāz’da, 82

Ṭ-T

Ṭalk, 150, 151
Temīm Dārī, 49, 165
Tevrāt, 20, 62, 66, 78, 90, 93, 188
Tevrāt'da, 41, 67, 85, 88, 91, 95

U-Ü

Ubeyy bin Ka'b, 42 149
'Ubeyd Miktebb, 151
'Ukbe bin Ebī Mu'ayt, 118
'Urve bin Mes'ūd, 136, 139
'Urve bin Mes'ūd eş-Şekafī, 136
'Uzeyr, 78
Ümeyye bin ebī eş-Şalt, 101
Ümeyye bin Ebī's-Şalt, 124
Ümmü'l-mü'minīn 'Āişe, 152
Üseyd bin Sa'ye, 107

V

Vehb bin Münebbih, 40, 83, 149

Y

Yahūd, 44, 62, 66, 67, 69, 75, 78, 84, 88, 93, 107,
109, 110
Yemen, 114, 118, 126, 127, 130, 144, 180
Yemen'de, 85
Yeşrib'de, 105

Z

Zebūr'un, 71
Zühre bin Kilāb, 128
Zührī, 97

KAYNAKÇA

- Akkuş, Mehmet. *Abdullâh Salahaddîn-i Uşşâkî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Hikemiyat Yayınları, 1.Basım, 2020.
- Akkuş, Mehmet (ed.). *Vesîletü'n-Necât (Mevlid)*. Ankara: DİB Yayınları, 5.Basım, 2020.
- Akün, Ömer Faruk. *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Arıcı, Mehmet Arif. *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiye Adlı Eseri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Arıker, Samet. "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (Ekim 2015), 199-217.
- Aycan, İrfan. "Urve b. Zübeyr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/186. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Banarlı, Nihad Sâmi. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. 2 cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Bilkan, Ali Fuat. "Sebk-i Hindî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/253. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Birgöl, Mustafa. *Hâkim Mehmed Efendi'nin "Hecüsül-Hâcis ve Hemsü'n-Nâ'is" Adlı Lugatı*. Ankara: Yıldırım

- Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. Yekta Saraç. 3 cilt.
Ankara: TÜBA, 2016.
- Coşan, Mahmud Es'ad. *Risâle-i İslâmiyye (Matbaacı İbrahim-i
Müteferrika ve Risâle-i İslâmiyye Adlı Eserinin
Tenkitli Metni)*. İstanbul: Server Yayınları, 4.
Basım, 2017.
- Çınarcı, M. Nuri. *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-
Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*. Gaziantep:
Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Çiftçi, Ömer. *Fatîn Davud Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*.
Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Osmanlıca Lûgat*. Ankara:
Aydın Kitabevi, 34. Baskı, 2020.
- En-Nüveyrî, Abdülvehhâb b. Muhammed. *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*. thk. Müfid
Kumayha. Beyrut: Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye,
1425/2004.
- Erdoğan, Mehtap. "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi",
C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/1 (2007), 317-
357.
- Erdoğan, Mehtap. "Türünün Farklı Bir Örneği: Hâkim Mehmed
Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı

Mi'râciyesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 40 (2009), 75-117.

Erşahin, Seyfettin.

"Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 18/3 (2005), 335-358.

Fayda, Mustafa.

"Siyer ve Meğâzî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/319. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Güngör, Tâhir.

Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Güngör, Zülfikar.

"Bir Edebi Tür Olarak 'Hilyeler' ". *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. ed. Bilal Kemikli vd. 71-88. Ankara: TDV yayınları, 2010.

Türk Edebiyatında Manzum Hilye-i Nebeviler ve Nesimi Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

"Türk Edebiyatı'nda Hilye-i Nebevî Türünün Doğuşu Gelişimi ve Sebepleri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* IV/10 (2003), 185-199.

- Hâkim Mehmed b. Halîl. *Acâibu'l-Ahbâr fî Ahbâri Seyyidi'l-Ahyâr.*
(İstanbul: Topkapı Sarayı, Emânet Hazînesi, 1175),
1b-103a.
- Hâkim Mehmed b. Halîl. *Acâibu'l-Ahbâr fî Ahbâri Seyyidi'l-Ahyâr.*
(İstanbul: Topkapı Sarayı, Revan Kitaplığı, 1477),
1b-58a.
- Hâkim Seyyid Mehmed. *Acaibü'l-Ahbar fî Ahbari Seyyidi'l-Ahyar.*
(İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Nadir
Eserler, NEKTY02478), 1b-59b.
- İşık, Hidayet. “Müslüman bilginlere Göre Tevrat ve İncil’de Hz.
Muhammed”. Çanakkale Onsekiz Mart
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/1 (2012),
11-25.
- İbnu'l-Esîr. *Câmi'ü'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Rasûl.* 12 Cilt. Beyrut:
Daru'l-Fikir, 1972.
- İlgürel, Mücteba. “Hâkim Mehmed Efendi”, *TDV İslâm
Ansiklopedisi.* 15/189-190. İstanbul: TDV
Yayımları, 1997.
- İpşirli, Mehmet. “Hâcegân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 14/430.
İstanbul: TDV Yayımları, 1996.
- Kandemir, M.Yaşar. “Şemâil”. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 38/497.
İstanbul: TDV Yayımları, 2010.
- Karga Göllü, Bilge. *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i.* Adana:
Çukurova Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü,
Doktora Tezi, 2018.

- Kızılabdullah, Şahin. *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Kiraz, Celil. “Hz. Muhammed(sav)’in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi (Tebşîrât)”. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 231-260.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatı Ders Notları*. İstanbul: ALFA Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Kubbealtı Lugatı*. Erişim 20/05/2020. <http://www.lugatim.com/>
- Kütükoğlu, Bekir. “Müverrih Vâsıf’ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi”, *Tarih Dergisi* 5/8 (1953), 91-122.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul:Dergâh Yayınları, 2. Baskı. 2015.
- Mehmed Cemâleddin *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri – Âyîne-i Zurefâ*. haz. Mehmet Arslan. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmanî*. 6 cilt. haz. Nuri Akbayan. İstanbul: Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- Muhammed ibn Zafer es-Sekaliyyü'l-Mekkiyyü'l-Hamevî. *Hayru'l-Bişer bi-Hayri'l-Beşer*. thk. eş-Şeyh Ali Ahmed Abdulâl. Lübnan: Dar'ul-Kütübi'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Müstakîm-zâde, Süleymân Sa'deddîn. *Tuhfe-i Hattâtîn*. İstanbul:Devlet Matba'ası,1928.
- Osmanlıca Sözlükler*. Erişim tarihi. 15/04/2020. <https://www.osmanlicasozlukler.com/>

- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Özcan, Abdülkadir. “Hâkim Mehmed Efendi”, *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, ed. Âlim Kahraman. 1/198. İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2012.
- Özçelik, Kenan. *Âşık Çelebi terceme-i Ravzatü’ş-Şühedâ*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Özdemir, Mehmet. “Siyer Yazıcılığı Üzerine”. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/5 (Aralık 2007), 129-162.
- Öztoprak, Nihat. “Türk Edebiyatında Manzum Siyerler”. *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. ed. Bilal Kemikli vd. 51-70. Ankara: TDV yayınları, 2010.
- _____ *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Siyerler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 29. Basım, 2018.
- Pekolcay, Neclâ. *İslâmî Türk Edebiyatı*. İstanbul: İslâm Medeniyeti Yayınları, 1968.
- _____ *Mevlid (Vesiletü’n-Necât) Süleyman Çelebi*. Ankara: TDV Yayınları, 6. Basım, 2018.

Poyraz, Yakup.

“Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin ‘Nazire-i Hilye-i Hâkanî’ Adlı Eseri”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 2/3 (2007), 449-488.

Hâkim'in Siyer-i Nebî'si (Acâ'ibü'l-Ahbâr fî İhbâri Seyyidü'l-Ahyar). İstanbul: Çatı Kitapları, 2014.

Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Sağlam, Nevzat.

Ahmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbârı. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Şahin Kayalık,

Duygu. “Hâkim Tarihi'nde Yer Alan Tarih Manzûmeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Bartın Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi* 1/13 (Bahar 2020), 126-173.

Şefkat-i Bağdâdî

Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî. haz. Filiz Kılıç. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194367/sefkat-tezkiresi-tezkire-i-suara-yi-sefkat-i-bagdadi.html>

Şemseddin Sami.

Kâmûs-ı Türkî. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Baskı, 2017.

- Tergip, Ayhan. “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/15 (2010), 222-232.
- Tevfik, Mehmed. *Kâfile-i Şuarâ*. haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196469/mehmed-tevfik-kafile-i-su39ara.html>
- Utku Şahin, Nihal. “Biyografik Tarih Yazımı İçinde Siyer”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2013), 263-290.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Hilye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/47.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 6 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Ünver, İsmail. “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi* XI/1 (1993), 51-89.
- Yeniterzi, Emine. *Türk Edebiyatında Na‘tlar (Antoloji)*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Yıldız, Âlim. *Türk İslâm Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 9.Basım, 2018.
- Yılmaz, Ahmet. *Müstaîm-zâde Süleyman Sadeddîn Hayatı Eserleri ve Mecelletü'n Nisâb'ı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.

Yılmaz, Ali (ed.).

Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları, 4.Baskı, 2016.

Yüctürk, Orhan Seyfi.

“Kutsal Kitaplarda Müjdelenen Son Peygamber Hazret-i Muhammed”. Kubbealtı Akademi Mecmûası 30/4 (2001), 38-48.

